

వసుధాయ చాతుర్వేదము

Sec. 464

వడ్డాది సుబ్బారాయకవి

ప్రణీతము

553
5

వెనువడికూర్పు, 1910 ప్ర. ముద్రా

శ్రీ ఆదిత్యపల్లి లక్ష్మణస్వామి నాయుడు గారి చే

సరస్వతీ పబ్లికేషన్స్ నందు

ముద్రింపబడియె

కామమనః ప్ర. ముద్రా

సర్వస్వామ్యనంకలితము]

1925

[దీనివెల 1-8-0

ఎనురాయచాటుపద్య, ప్రసవామోదంబు దెసలఁ బర్వ సదాక్షి

ణ్యసమీరుఁ డైనప్రభువి, శ్వసుండరుఁడు స్రాణసఖుఁడు ఎనురాయనికీస'.

శ్రీరస్తు.

శ్రీపరమాత్మనేనమః

ప్రీతి

ఉ॥ సన్నయతిక్కచాదిరసనల్ గురియించినచాటుధార లీ

మన్నున నింకఁబోలు; నణమాత్రము తద్రస మబ్బదెందు; హా!
జన్నులలోనఁ జిన్నిపువుజు న్నెలు, లట్టులు వద్దియంబులన్
మిన్నలు చాటువుల్, రసనమృద్ధి ననిర్వచనీయమాధురిన్.

ప్రాస్తావికప్రకరణము (2)

ఇప్పటికి నుమా రొకయర్థశతాబ్దమునుండి నే నప్పుడప్పుడు
వివిధప్రాస్తావముల రచించుచు వచ్చినట్టియు, నమకాలీను లైనవండి
తకపులమెప్పును బొందినట్టియు, బహుజులకుఁ గఠస్థము లయిన
ట్టియు, సహస్రాధికము లయినపద్యము లొకకోశమున భద్రపఱుపక
పోయినయెడలఁ గాలము గడచినకొలఁది నవి వినాశము నొందు
నో, యేమివునో, యననాదియమున నానాముఖములఁ జెల్లాచెదరు
గ నున్నవాని నన్నిటిని గ్రహముగా ననుకూర్చి వసురాయ
చాటుప్రబంధ మనునామమునఁ బ్రకటించితిని. మనువసుచరిత్రాది
ప్రబంధములయందుఁ బోలె నిందు నాదినుండి యంతముదనుక
నేదేని పురాణగాథ గాని, కల్పితకథ గాని ప్రత్యేకము గావరాక
పోయినను, విందునందు విస్తరిలోని వివిధరుచ్యపదార్థములవలె
నిందలిచిన్న చిన్న ఖండకావ్యములు, ప్రకృతివర్ణనములు, ప్రాస్తావి
కములు మొదలగునవి చదువువారి జిహ్వల సంతృప్తిపఱుపఁ జాలి
యుండు నని తలంచెదను.

విషయసామ్యమునుబట్టి నాయాపద్యము లన్నిటి నైగుతరగతులుగా విభాగించి యాభాగములకు వరుసగాఁ బ్రకటనాపకరణము, ప్రకృతిప్రకరణము, ప్రాస్తావికప్రకరణము, ప్రక్షీర్ణప్రకరణము, స్వవిషయప్రకరణము, నని పేళ్ళువెట్టితిని. ప్రక్షీర్ణప్రకరణములోనిపద్యములు మాత్ర మన్నియు స్వకపోలకల్పితములు కావు. అందుఁ గొన్ని సంస్కృతమునుండి తెలిగి చినవి. ఆవివరణ మాపద్యములశీర్షికలవలనఁ దెలియఁ గలదు. సంస్కృతకవులలో సుప్రసిద్ధపండితరాయ బిరుదాంకితఁ డగుజగన్నాథకవి విరచించిన భామినీవిలాస మను గ్రంథ మించుమించుగా దీనివంటిదే. దానిని నేను దెలుగించి 1902 వ సంవత్సరమున ముద్రింపించితిని. వివిధవిషయములను గూర్చి వేఱువేఱుతరుణముల రచియింపఁబడిన యాశ్లోకముల నెల్ల నొకసంపుటనునఁ గూర్చుటను గూర్చిన తనమనోభావము తద్గ్రంథాంతిమశ్లోకమున వింతగా జగన్నాథకవి వ్యక్తీకరించినాఁడు. పాఠకవినోదార్థము తచ్చోక్కార్థము దెలుపుతెలుఁగుపద్య మిట నుదాహరించెదను.

క॥ లంజలకొడుకులు హరియిం

పగ జూతురు మామకేనపద్యమణు లటం

చుం జనియించినశంకన్

మంజూషను దీనిఁ జేసినాఁడం జుండీ॥

మఱియుఁ దద్గ్రంథాంతమున నతఁడు రచించినయింకొక శ్లోకమునకుఁ దెలుఁగుపద్యము—

చ॥ నాకవితాకుమారి! వదనమ్మును వాంచకుమమ్ము! నిన్నుఁ బల్లాకి నిరాకరించునని, కాఁగిగును వాఁ డటు లోర్వ లేమి; నీశాకథ యేల? కావ్యకమలాంతరసీధుధునీనుధువ్రీతా
- నీకముమోములం జెలఁగి నృత్యము నిత్యము నీ వాసర్పవే?

ఈ చాటుప్రబంధమునం దితరవిషయవిన్నోదములకంటె బు
రాతనమును, బుణ్యతమక్షేత్రమును, లక్ష్మీనరస్వతీలాస్యరంగమును
నయినయీగౌతమీతీర రాజమహేంద్రవరనగరరాజమునకు సంబం
ధించినవిశేషము లెక్కుకుగా నెక్కిని యున్నవి. వీనాడో యొక
టిరెండుపద్యములు శ్రీనాథాదు లీపట్టణమును గుఱించివ్రాసినవి యి
వ్వడు చదువుకొనుచు నంతసించెడు నాఁద్రుల కీకాలమునన, భావి
కాలమునను గూడఁ దత్పురీవిశేషము లనేకములు దెలుపుచుచాటు
ప్రబంధపద్యములు డెందముల కమందానందసంధాయకములు కాక
పోవని నాయాశయము.

ఏతద్గ్రంథస్వభావ మనగత ముటకు నావశ్యము లయినకొ
న్నివాక్యము లిట నేచు బొందుపఱచితిని. వీనిగుణగుణములను గు
ఱించి సండితులే ప్రమాణము.

ఈక్రిందిపద్యములు మూఁడు నాయావోల్లఁ శేర్వదగినవి.

ఉ॥ నింగిని వర్తనం బగుట నీరదసఖ్యము న ఘటిల్లి వే
నంగిని నీరసస్థితి పొనంగినసంగడి కాండ్రయిచ్చు ॥
భంగము గల్గి కుండఁ దెలువర్లకు డప్పి నడంచుభార ము
త్తుంగనిజోత్తమాంగముల దొడ్లమపేట వహించుఁ గొబ్బెరల్.

ప్రశంసాప్రకరణము

చ॥ కులమతధర్మభావలకుఁ గూడినకొండలవంటికట్టుపా
టు లినుకటిట్టలం బలె గడున్ సుబంధంబుగ గ్రొచ్చివేసి స్వే
చ్ఛల విహరింప స్త్రీపురుషసంఘము, వీ లొనగూడె మిక్కిలి
గలిపురుషప్రభావమున గల్గినమే లిది యాంధ్రభూమికిన్.

పాస్త్రావికప్రకరణము

ఉ॥ బాలిక యోర్తు నూత్నరతిఁ బాదవిభూషణ ముజ్జగింపఁబోఁ
 గేళిగృహంబునందుఁ బలికె॥ బతి “యిం పిదియుండ నిమ్మ”నాఁ
 “జీల వదుల్, మఱిం బరువుచే తెర,” పం చది యూడ్చెఁ జె
 [చెరన్;

స్త్రీలకు బుద్ధిపాటవ మశిషీత మకవివాక్కు నిక్కమే,
 ప్రక్షిప్తప్రకరణము (శృంగారము)

పూర్వము వేణీసంహారనాటకాంధీకరణవిషయమునఁ దదీ
 యజనకపిత యగు కీ॥ శే॥ కస్తూరినరసిహ రావుగారివలెనే ప్రస్తుత
 చాటుప్రబంధముద్రాణిఁపఁచుమున నన్న మిగులఁ బ్రోత్సాహపఱిచి
 ముద్రాభృతి సర్వ మొసంగి గారవించిఁకవితారసజ్ఞుఁడు మామక
 ప్రియసఖుఁడు శ్రీరాజావాడేప్రవిశ్వసుందర రావు బహదరుజమీన్
 దారు మహోదారునకు దీర్ఘాయురారోగ్యదు లగునకలత్రేయస్సులఁ
 బ్రసాదించి కాపాడుఁగాక యని, యారభ కార్యనిరంతరాయపరిస
 మాప్తికే గారణభూతుఁడై నపరమేశ్వరుని భక్తిమయిఁ బ్రార్థించుచు
 నీయంశమును ముగించుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము }
 11—8—1925

వడ్డాది సుబ్బారాయుడు.

విషయ సూచిక

ప్రశంసాప్రకరణము

ఈశ్వరుడు.	...	...	1
కవి.	...	...	2
బమ్మెరపోతరాజు.	...	...	3
కవితిక్కన.	...	...	6
నూరన.	...	...	8
హంపి; ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు. (కృష్ణదేవరాయలు)	(1915)	...	9
రాజరాజ నరేంద్ర వర్ధంతి.	(1922)	...	12
శ్రీవిక్టోరియా జూబిలీనవరత్నములు.	(1887)	...	15
రాజమందిరి అర్చనకాలేజిపిన్సిపల్ ఇ. పి. మెట్కాఫు స్వదేశయాత్ర.	(1887)	20	
డిటా	(1896)	23	
అర్చనకాలేజి మెట్కాఫుయొంగు మెన్ లిటరరీ అసోసియేషన్	(1898)	26	
అర్చనకాలేజి, పిన్సిపల్ ఈ. డబ్ల్యూ మిడిల్ మాస్టరు	(1898)	...	27
" " ఓ. జె కూడ్రె	(1916)	...	30
" " "	(27 7 16)	...	31
" " "	(1919)	...	32
హైనింగుకాలేజి, వైస్ ప్రిన్సిపల్. టి. వి. ముఖ్యారావు	(1905)	...	33
జడ్జి బద్దదొర	(1896)	...	36
రాజమందిరి సమకాలికులు. బర్మెట్టు సమ్మానము	(1908)	...	38
మదరాస్ గవర్నర్ సర్ అర్జునలాల్. గుంటూరు	(1908)	...	39
" " రాజమందిరి.	(1908)	...	40
కాలేజి డాక్టర్ గుంటూరు	(1908)	...	42
అనిబిసెంటు	(1893)	...	43
రాయబహద్రుల చిత్రపువేంకటాచలముపంతులుగారు		...	45

క్రిగాజా. వాడేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దరు జమిందారునివివాహము	(1908)	47
,, మంత్రీప్రేక్షక భుజంగరావు గారి పృథమపుత్రికపరిణయము	(1913)	49
,, ద్వితీయ పుత్రికపరిణయము	(1910)	51
,, తృతీయ పుత్రికపరిణయము	(1919)	51
,, తురీయ పుత్రికపరిణయము	(1920)	52
పాలతోడు పెండ్లి	...	(1917) 54
శ్రీరాజా వాడేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దరు జమిందారు.		57
ధర్మశాలామూల బంధశిలాస్థాపనము	(1904)	59
రాజమండ్రి జనానామిషను వైద్యశాలా గృహప్రవేశము.	(1911)	63
బారున్యసింహరావు గారి సత్రిము.	(1914)	65
కీలకగాతమీ పుష్కరము	(1908) ...	66
శ్రీవిద్య	(1905) ...	72
రాజమండ్రి యూనియను హైస్కూలు	(1888) ...	76
శ్రీజార్జిచక్రవర్తి డిల్లీ పట్టాభిషేకము.	(1911) ...	80
కృతివిమర్శనాదికము.	...	85
శ్రీపితాపురమురాజుగారు	...	87
భిషక్తయినమ్మేశనము.	...	88
మిత్రసంభావనము.	...	88
డాక్టరాను భీమేశ్వరుని యుత్సవము.	(1884) ...	89
దొడ్డమపేట.	...	90

ప్రకృతి ప్రకరణము.

ప్రభాతము.	...	93
ప్రదోషము.	...	97
చంద్రితారకలు.	...	100
సనకారు.	...	103
వానకారు.	...	111
నీకుకారు.	...	118
ధూమకేతు వర్ణనము.	...	122
శిశువు; పృథు.	...	124
పాలములు పిట్టలు.	...	128

చటకపరామర్శము	...	132
షట్పదాదులు.	...	134
చెట్లు.	...	142
చెఱువు.	...	149
గోదావరి.	...	152

గౌతమీ మహాజల మహిమాను వర్ణనము (304 పాదములచంపకము)	...	158
--	-----	-----

ప్రాస్తావికప్రకరణము.	167
----------------------	-----

అన్యపదేశాదులు (100 పద్యములు)

ప్రతిష్ఠాప్రకరణము.

అంధీకరణములు.	{ హరిభజనమంజరులు. (భజగోవింద శ్లోకములకుఁదెల్లు	185
	{ చతుర్దశగుంజరీ బోధము.	189
	{ ఉత్తరరామ చరిత నాటకము ప్రథమాంకము.	190
	{ వివిధేతరాంధీకరణములు.	200

మిత్రసమ్మానము.	...	206
కవిత్యము.	...	208
చిత్రకళ.	...	209
పరిషత్ప్రతిక.	...	210
శృంగారము.	...	211
చెన్నపుర ప్రదర్శనము.	...	216
వివిధములు. (ధూమనాకావిహారము, 223 పే. 112 పాదములచంపకము)	...	220
శిశుమరణ చింతనము.	...	236

	{ బసవరాజు గవర్రాజు.	...	238
	{ దామరాజు బసవరాజు.	...	238
	{ కంచుకూరి వీరేశలింగము.	...	240
	{ కొక్కొండ వేంకటరత్నముపంతులు.	...	241
నిర్యాణములు.	{ దినాకర్ణ తిరుపతిశాస్త్రీ.	...	242
	{ భాగవతి వాసుదేవ దీక్షితులు.	...	242
	{ కనూరి నరసింహరావు.	...	242
	{ శ్రీ వాడేపు రంగనాయకాంబ జమిందారిజీ	...	243

{ కీర్తిపసురాయ మాతామహి.	...	244
{ కీర్తివిక్టోరియా చక్రవర్తిని.	...	245
శ్రీం శ్రీం సప్తమెడ్వర్డుచక్రవర్తి	...	250

స్వవిషయ ప్రకరణము.

విశ్వరూప స్తవము.	...	...	251
జననాదికము.	...	...	257
స్వగృహము.	...	...	259
నూయి.	...	...	261
పుత్రజననాదికము.	...	...	262
కోరుకోల్లు పయనము.	...	...	264
వీడుకోలు సంభ్రమము.	...	...	267
దంశపతనము.	...	...	269
వివిధవిషయములు.	...	...	270
చింతచెట్టు.	...	...	274
విప్రలింభము.	...	...	277
కాళియమథనము. (కీర్తన)	...	...	287
నృసింహపంచాశిక.	...	...	293

శా. ప్రాతస్సాయవిహాయసాంబుదములారా! యుష్మదీయాకృతుల్
 చేతాహ్లాదకరంబు లభిమణి ప్రాచీపశ్చిమాంతర్వర్తితుం
 డై తోయమ్ముల రాకఁబోక మిముఁజేయఁ దాఁగరస్పర్శమున్;
 బ్రీతివ్యంజకహస్తమర్శనము కల్పించున్ విచిత్రస్థితుల్.

ప్రకృతిప్రకరణము.

వాణిపాణివిభూషణ, వేదీ సుత సూక్తి భక్త వివిధగ్రంథ

శ్రేణీప్రిణితకవిగ, ర్వాణీహృదయప్రియుండ ఎసురాయుండన్.

శ్రీమద్రామాయణము

వసురాయచాటు ప్రబంధము

సకలసామంతరాజము

అశ్వమేధము

శా॥ శ్రీభద్రా! నకుకా! రసాల! పనసా! శేగా! వటా! శ్రీధరా!
 శాఖాబాహువులకు నుగంధసుఫలచ్ఛాయాదిదానంబులకు
 భూఖండం బలరించునత్తరుల, మీబోంట్లకు జగత్ప్రప్తయకా
 పేఖుం డల్పంగ జేయుచున్నామున కాశ్లేషించెడకు నాయెడకు.
 మ॥ అఱి లె నోన్న యమరించి, కెంపులకు నీ నాదీజముల్ వానిలో
 నిఱుకంగా నవరించి, నన్నపొరలకు హృదయంబుగా నీరు నై
 స్ఫురియింపం బచరించి, సైచిబరణుల్ పోల్పంగ నాతీయపం,
 న్నొత్త పాదాజిమ నొచునా, హిముశుచుకు సూక్తుల్ మదీయం
 [గ్రతి 2

ఆ॥ వె॥ నల్లబల్లపూడఁ బిల్లులు నేర్చుకో
 నయ్యవా ర్నిఱుంతు రక్కరంబు;
 లాశ్మమహిమ దెలియ నాకాశమండలం
 బుదు నింతు చుక్క లవ్యయుండ! 3

పే॥ గీ॥ రాను లుకెలు; సూర్యచంద్రములు ముండు;
 ఓక్కులే చట్ట; మాంగని, టిక్కుమనని,
 శప్ప తిరుగని, కీ జ్ఞేచి, గొప్ప దైన
 లోకఘటికాగ మేకుశలుడు నృపాచె? 4

తే॥ గీ॥ ఇత భూమండలమున కెంతయెత్తు
 ను దునున, ననుసాయ మానంశవెలుగు,
 కెంతజేజంబు గలొప్పె యిడునొ, యెఱుగు
 గణితతత్త్వాభ్యు, నక్కిందుకర్చె నెలుగు.

5

క॥ భూదేవుచు, కాకనపుం

దాగలు, సంగ్రహపుణ్యలనణము, బొంబొంబొం

జేరి జగ మైనయదాపులు,

సహసా! యెన్నో, సంఖ్య నీ కెఱు నభవా!

6

చ॥ అనుదిన మప్తకప్తములు నందు నగుం డిలు నిర్వహింప; నో
 జనక! జగత్కుంటుంబి! యెఱు సాగుదొ యూబహుజీనరానులొ;
 గనుగొనినాడ నీయొశపు; గప్పున నేమరయో యమర్చి; తం
 మనఁబ్రతిజీవి దీలు మగొనుకొ నిను గోజక తానె యక్కఱక.

ఉ॥ సుచజనుండు నేయ మెడఁబాయక నీయెడఁ జేయు చుండినక,
 గాంచడు ఘోరరౌరవముఖంబుల నాతత మైనయాతనల్,
 మంచెయ కాని చెడ్డ యణుమాత్రముఁ జేయఁగఁ బోడు గాన జీ
 వింతుదివాలఁ డ్వత్ప్రియశ; విశ్వవిభూ! మరగింపు నకొ నినుక.

క॥ కుప్పలుగఁ బెరుగుచెత్తకు

ని ప్పంటించెడువితాన, నే ననుదినముకొ

దప్పలు రూపఱ మదిలో

నస్సరమేశ్వరునియంఘ్రు లనుసంధింతుక.

7

—:కవి:—

చ॥ నవరసస్పష్టే జేసి నదనంబులవాడును దీర్పు, గూఢ మా
 వివిధము లైనభావములు వెల్లడినేయు, బ్రబోధ మిచ్చి కన్
 గవఁ దెజవున్, బదంబు లిడఁగా నగునందియముం దొలొచు, న
 త్కవి రవిభాతి; నాతఁ డెటఁ గల్గెడు, చీకటి కాదె యాకడక ?

శా॥ కాయంబుల్ విడియున్, నిజాక్షరయశగకాయంబుల్, మేలుపా
భ్యయుల్ వోలెను మఃవిసెట్టరలు పిద్యాబుద్ధులు న్నేర్చి, ముం
ప్రమాలోకములన్ సుఖంపడుపథం జేవారు చూడంతురొ,
యాయయ్యల్ గవు, లష్ట, లర్చితలుగా, నాచెంద్ర తాండ్రమున్.

ఉ॥ భారతపాఠ వేళను, బ్రభావతపెండ్ల బంధునప్పడు,
గోరిక లూర కూరు గడ కొమ్మనక్కెన, సూరిన గెనన్ ;
వారలనాటివార లలవారలహపు లుపెట్టి నిల్పిమిన్,
నీరను గీత తాచు నవి, నెమ్మది కమ్మలిక ఘటింపడున్. 12

క॥ హరిగుణంబులు గలిగిన
వారికి గోరములు చాల నన్నెయె చెచ్చున్ ;
భీరుడు కవి పోతన్నకు
దారిద్ర్యము మిగుల బొగడితక యెమ్మె గదా. 13

కి॥ దేవునిసృష్టివిలాసము
కోవిదుడగుకవి గ్రహించి కొనిపెట్టెన్ శ్రీకే ;
మాపుల చెత్త్రవికాసము
కోనెల కని చెవులు సొగియ గో యస పరమున్. 14

ప్రపంచ ప్రసంగము.

...

నీ॥ హరిభక్తి చిత్తుతపాయమునందు నాడెడి
ముసల బాదుకొల్పినపు స్త్రీకింబు,
“కవి వేల్చె, మన్యుండు గాఁ” డెందు నాకు బా
ల్యమున దోషించినయట్టిగ్రంథ,

మాటనయేట మాయయ్య న న్నొచ్చె
 తాత్ప్రీతి జదివించినట్టిసుశ్రోత,
 కవిత్వ మున్న నాకన్నీట వెన్నని
 యడుగులు గడిగించినట్టికబ్బ,
 మంఛమున భాగవత, మంతరంగమూష
 వ్యాసఫణితము గరగి, తడవ మమర
 బోత వోసినబమ్మెరపోతరాజు
 మృదులపదముల కెడను మొక్కెడను దివిలి.

15

సీ॥ స్థాపించె నృపభీతి ధరణిగర్భమునందు,
 విత్తభాండముఁ బోలె బాత్త మెనఁడు,
 నడిపించె మడి నేడు నడలించి నట్టి,
 నేటిజాలట్లు నాగేటిచాలు,
 మణగించె నెవఁడు టిప్పణిఁ బోలె బావిఁ జ
 ప్పడు నేసి, సిరిపద్యమున కు శంక,
 బ్రదికించె గమరినబాలఁ గాలినతీగ
 వాన వోలె సమోఘవాణి నెవఁడు,

శౌరి కార్చిచ్చుకరణి సుసరణసరణి
 నోర్చె నిప్పచ్చరము మాన ముడుగ కెవ్వఁ,
 డట్టిబుధరాజు, హరిభక్తి హస్తీరాజు,
 పుట్టుకవిరాజు బమ్మెరపోతరాజు;

16

తే॥ గీ॥ పొడుపుగుట్టను గ్రహరాజు పొడుచునట్లు
 పోతరా జొంటిమెట్టను? [జోరుగంటను] బుట్టినాడు;
 రోదసిని సాంద్రమై యుష్కరుచియుఁ బోలె,
 సంఘమున విష్కరుచి హెచ్చి యడఁచ జడత.

17

మ॥ ఉండధిపాయనియోగిగోత్రఖనిగిర్భద్రాభూతసదృత్వముల్
గద, యాంధ్రావనిఁ దిక్కనాదినుకృతుల్; తన్నభ్యగణ్యుండు శో
విమఁ జూపోతన; చాల వెన్న సతనిన్ వేనోళులున్; భారతీ
వదనాశ్రుప్లుతినోదనక్షమఘృణావాసుం డతం డల్పుడే? 18

సీ॥ రాజరాజేంద్రసామ్రాజ్యభోగములందు
నన్నయభట్టు పాల్గొన్నవాడు;
మనుమసిద్ధీశక్షమాచక్రి మరు దారఁ
దిక్కన్న తనచేతఁ దిప్పినాడు;
వీరభద్రారెడ్డివిడివియావిభవంబు
శ్రీనాథుఁ డెంతో భుజించినాడు;
రాయలయొద్ద గారన మొది పెట్టన్న
యెక్కి యండలము నూరేగినాడు;
వెఱుగు పడ నేల వారికవిత్వమునకు;
బ్రదుకుపై యాస గూడను బాడు సేయు
ఘోరదారిద్ర్యదుఃఖుంబుఁ గుఱుచు చక్కట!
యేగతిని బల్కెఁ బోతన్న భాగవతము? 19

మ॥ పలికించుం దను రామభద్రుఁ డనుచున్ భాషించుఁ బోతన్న; య
ప్పలుకుం దప్పక నమ్మఁగా వలయు; యావజ్జీవముం దీవ్ర మా
సశుభ్రు బెట్టునకించనత్వదురవస్థన్ మ్రోగుమర్త్యుండు, ని
శ్చలుడై పల్కుఁ గలరాడే భావరసభూషాభాసురోద్గ్రంథమున్.

మ॥ కవులం దొక్కని కొక్కపోకడ నిసర్గం బెన్నఁ; బోతన్నకుం
జపియకా సంత్యపూనిమ; మంతటిమహాచాతుర్యశిల్పంబు వే
తనయం జూపఁగ భేదకంబుల? సతండ్రి మేటి యం; దన్య త
త్కవితాకన్యకుఁ బుట్టుమచ్చ, శుభిలక్ష్యం బంగమచ్చుంబునున్

శా॥ చేయుం బోతిన యచ్చు రాగఁ ద్రుతసన్నేమంబు గీర్వాణపుం
 బాయక; లాక్షణికుల్ తెలుంగునను దోసం బందు రాసంధి; బ్రా
 లేయాశీషము కృపలమున మొల్పించె గదా! పుల్పిరిః
 నూయ బుక విధి; పోతరాజకృప నూలిన్య మంటె గదా?
 మ॥ ఎత్తురుం డీశంబు విద్యుదుం దనుటకుఁ సామాన్యవాక్యము, భా
 రతముక, భాగవతమ్మక, శాత్రు జడినెక రామాయణం,
 [బంతు]; సా

మోతగా వాడెనుమాట, పెంచుట నిర్మించెం గదా పోతరా;
 పోతనిక సున్నెప్రతి సత్కటంతు రెన, రమ్యాంధ్రుల్ కృతజ్ఞుల్
 [కృతుల్. 23

మ॥ మోతలో బాగిన, వేదబదేష్టపయి వామాటల్ బయ
 [ల్పచ్చుకొం,
 చుట్టెన్ న్ననిరత్నమాల వసురాయం డిచ్చు బోతన్నకుం,
 సతీతోడం గురువక్షిణన్ ఋణము వో; నందాస్మజ్ఞాఖ్యరూప
 చ్చుతకంబుం గనంగ వె వారిగురుశిష్యన్యాయముల్ స్పష్టముల్?

శ॥ ఆనందవర్షభవుం దను,
 నాసందాన్యైదిసంచికార్థ మడుగ, ని
 వ్యాసంపితవసురాయంబు
 దా నగదించును ఏదా, అుదారులు మెచ్చుక. 25

శివశిక్త స

—==—

చ॥ సిరి యజురాణి కూర్మి నివసించుటయుక, శివపిష్టుభక్తి యా
 క్కరవున నుంట, కొంట కృతి యిచ్చుట, లోకకవైదికకి) యా
 చరణము లుత్తమస్థితి నెనంగుట, మల్లభ మొండెడం గనం,
 పీరుదినమాఖ్యుల హనుభయమిత్రుండు తీర్చి నయిక్క దస్తి గాక

తే॥ గీ॥ ఉభయకవిమిత్రబిరుదంబు నొనఁడు నేని

కడునకొనుఁ గా, కడఁకు నోమనము? యెవఁడె!

నట్టకొనఁ బిచ్చునయు నీలకంఠబిరుద;

నుయ్యెనే దానిచే నక యష్టమూర్తి?

27

చ॥ చెవులను గుండలాలు, గుడిచేతును గంటయు, కాకరంబునం

గనిలె, యొకప్పు నంచితయుఁ గన్నయు, పూలఁ బానునగ్రహలు,

ననిధమునం బుధోత్తములు సత్కృతులు న్యవహారకములు,

వినిధనుహీధవుల్, గలకవి మనుమాధిపమాను లెన్నెనా;

చ॥ పలికినకబృపుంబలుకు ప్రాబులకట్టు సృమాణమే కదా

తెలుఁగున; నర్చులొందు నటు దేశకపిట్టియ గంటమున; న్వనా

స్తలిభిత్తపక్ష్యంబుండములు సుడనమస్కృతిఁ గాంచు నం; టనగా!

సౌసినవేల్పు కాక పృథవిం గవిమాత్రుఁడె తిక్కయజ్ఞు తాకె.

చ॥ ఇతరులు రాజమంతులు, కవీంద్రులచేత మహాప్రభావముల్

కృతులను బొందు చుండు, బుధశ్రీర్థితులై మృతజీవు లౌట; న

చుట్ట, మెనఁ బొందు దుడిచిబిరుదుగవియుం “బాగ జొందఁ

[గండు” ను

చతులయశుండు తిక్కనచివాగ్రేణి కఠిం త నేసి సత్కృతికె. 30

చ॥ సదమాల స్మరీతి నిమ భారతి, తిక్కనకైతః “నేమి చె

ప్పదు” నని మీఁదు దోషకన, మొల్చినయట్లని విశ్రమస్థలిం

గుడికె గథం; దెరు దెఱవఁ గోలలెక్క గసంగఁ, దాకె మై

బ్రసరము లం; ద్రీనగా! యతనిభారత మేరితరంబు చేరుకో?

చ॥ “కవి కనసూయ కంధికిని తారత లేమి”య టన్నపండిత

ప్రవచన మొండవట్ల నెటువంటిని యెనను, కేవలం బనా

స్తవ మది తిక్కయజ్ఞకడఁ; సత్యము నన్నయచోటఁ నద్భుత

ప్రవరుడు చూపుకొరవధరం, బిట చాటదె వేమొగంబులె?

మ॥ కృతులూ గా, ఉవి రామభావతకథల్; కృత్యంబూ వేదోగిత
కృతుసంతద్వితనతృభుస్కులము; మంత్రం బన్న, సంగ్రామని
ద్వితరాజన్నిజరాజునై భవపునర్ని గాక్షాకర్మతుమ;
బతిలోకంబు లహో! మహామహుడు త్రిక్షామాత్యుచారిశ్రముల్.

ఉ॥ చక్కనిశైలి; భానములు చక్కని; వేకధపట్టు నీసిన;
మిక్కిలి పారవశ్యము, నమేయసుఖం బగు భారతంబునం;
దక్కటినత్కమీదులకు దారి; తపహఫల మాండ్రభూమికి;
దిక్కన జీవనావధము తెల్లన; కిం కిట వేయు నేటికిన్? 34

శే॥ గీ॥ అన్నమాకొమ్మనామాత్యు లాది నేమి
పున్నె మొనరించిరో తిక్కపుత్తుల బడయ;
బావనము సల్పుకొనె గవిబ్రహ్మ బాగడి
రసన, వసురాయకవి రాజరాజనగరి.

35

సూరన్న

— — —

క॥ పింగళిసూరన దలచి, తె
లుంగుగవిల్ లాతివాని లో నొచుట, యిం
చుం గొటికిననోరను బెం
డుం గొఱుకుట కాదె? వేయి నుడు లేమిటికిన్?

36

తే॥ గీ॥ ఇభవృషభవాహు లిర్వుర, నేకచిత్ర
ముగ లిఖించిన, మెచ్చరే ముచ్చినేర్పు?
రాఘవార్థంబు బాండవార్థంబు, నొక్క
కబ్బమున గూర్చుకవిప్రజ్ఞ కాదె శ్లాఘ్య?

37

— హంసి; ఆంధ్రసాహిత్యసభిషత్తు —

ఉ॥ శ్రీయుతకాలిదాసుఁడు వచ్చించెను శుభం “యథార్థవర్ణమా
నేయనయఁ దనన్యవిషయేశ్వరశబ్ద” మటంచు నాంది; “నిం
ద్రాయితకృష్ణదేవనమధావరుసం దగు, నట్టిశబ్దమే
“రాయ” లటంచుఁ బల్కు ననురాయఁడు, హంసిని సాహితీసభన్

ఉ॥ దేవుఁడు “దేశభాషలను దెల్లును లె” స్సనె నంచు, రాష్ట్రభా
షావలీ రాజభాషగను నాంధ్రముఁ జేసినశస్త్రశాసనం,
శీవులు దేవపావనమహీనురభక్తిని దెల్పు “వర్ణధ
ర్మావనముం బొనర్చినమహావ్రభు” వందురు కృష్ణరాయనిక.

సీ॥ సృజించె నాంధ్రసామ్రాజ్య, మప్రతిమసృ
తాపంబు రిపుపురోద్ధాహకముగ;
నెగడించె నవకాన్యనిర్మాణ, మాస్థాన
మప్తదిగ్గజముల కాశ్రయముగ;
గేల సందేహ బ్రశస్తకృతులు, గర్తలు మోము
జోలికాందోలికాలాలితులుగ;
ఘటియించె బటుమహాకావ్య, మద్భుతకల్ప
నము లోకశాస్త్రవిజ్ఞానదముగ;
నేలఁ బుడమికన్న నెక్కుడుగా భాష,
“నాంధ్రభాషఁ డీతఁ” డన, నెవండు,
గంగతోడ ముజ్జగములఁ గేగి ఖృణుకుఁ, ద
త్కృష్ణదేవరాయకీర్తిహరి;

శి॥ “అన్న భోంచుటం దశరథాత్మజులో, మఱి పాండవేయులో,
మిన్న” లటన్న “రాఘవులె మే” లనుపండితు లోడ, రాముఁడు
నన్న “సమర్థుఁ గొల్చు టరుడే” యని, లాఁతుల మెచ్చురా
[యనిక];

“మున్నగిహార్మి వీడ”వని, ప్రోడలు కందున లాడి రిండె గా.

మ॥ లాలనా “డణ్ణలజాత” పద్మగత నూనథ్థాంతరన్యాసహం
దలి “నాభుల్” మొలలై నవాక్యమన, శుబ్ధాంతప్రసంగంబు ని
మ్మలఁ దోసిరిచిన “ముద్దుఁబల్కుఁ” గవిచే బొత్తంబుఁ గట్టిం
[చి, తా

బొలయల్కున్ విడె రాయ, లన్నకథ కీప్రోత్ పుట్టిని త్లాగదా.

శా॥ బృహదారణ్యమునందఁ బెక్కుమహిమల్ కృష్ణుండు కావించుకా
నిదీతీరముఁ గాంచినట్లు, హృదయశ్లేశంబులం బాసి యా
నందం బొంద గె, కృష్ణరాయవిభవొన్నత్యంబు సూచించుహం
నిఁ గర్పించి, మహాపురానుకృతలభిం దుంగభద్రాతటిన్ ? 43

చ॥ బడిచదుపల్ల కాగితమ్మసై లిఖించి పోంచినాడ ము
న్నడ, మృదుపారిజాతహరణంబు, ముదశ్రులు బాలు నాఱఁగాఁ;
బొడ గనినాడ సట్టికృతి పుట్టినపట్నపుఁబాడు నేడు, ము
క్కడివిధిచెయ్యలం దలంచి కన్నుల గొప్పకణంబు లూరఁగా.

మ॥ కవితాధారలు, ఖడ్గధార లఱుతం గై వ్రాలఁగా, సూరు లె
క్కు నశూరుల్, సమితిప్రసంగవిజయో ష్టోష్కంబులన్ సార్థకం
బపుబాయక నిజనామధేయములు జేయం గ్రాలునీప్రోలు, తొం
టివిశేషాఖ్యలుమాసి, యపియననుండెదై వతంత్రుబహో!

మ॥ పవన ప్రేరితమాలతీపరిమళోపమ్యార్థవత్ప్రభముల్
చెవి సోఁకం, బురవస్తుచాహనముఖాక్షీణప్రదానంబులం,
గవులం ఘన్యులం జేయురాయలపదాంకంబుల్, హలాబ్జాంకుశా
దివిభుతోచితచిహ్నముల్, గగురు ధాతీ! కూర్చె గానీ
కిటన్. 46

సీ॥ గ్రామ్యసంపర్కదౌర్భాగ్య మాంధ్రముచకు
బడులఁ జేకుట నిష్ప్రపదనినుమతి,
రాణ్మహేంద్రమున విభ్రాంతసౌఖంబుఁ
గట్టిచి, బడి కిచ్చినట్టిదాత,
కాకినాడను బీతికాపురంబునఁ నన
కాలేశి హైహ్యులు గలవలఁటి,
యనదవిడ్లకు విద్యాబుద్ధు లబ్బుగా
తరణాలయం బిడ్లనదయహృదయుఁ
జాగ్రసాహిత్యపరిషత్సభ్యులు; డాంధ్ర)
కోశరచనాదిక ప్రేరకుఁడు, రావు
వేంకటక మారచుహిపసూర్యాంకుఁ డెట్లు
కృష్ణరాయప్రశంస స్ఫురింప కుండు?

సీ॥ “బ్రాహ్మణు లింట నాభాషించు తెలుఁగు గాగ్ర
మ్యంబు నాఁ జన”దని యనెద రొకరు;
“బాఁపలయింటిలోపలఁ దూతినంతఁ గు
క్కను గో వన”దనెద రొకరు;
“స్వచ్ఛ నూభాష నభ్యాసం బొనర్చుట,
మనస్థిల్లకుఁ గష్ట”మనెద రొకరు;
“శ్రమ మటంచుచు” బ్రాిలు నలిపి వండక, వడ్లు
తినరు మానవు”లరుచు ననెద రొకరు;

బడుల నెట్లో నచ్చి పడేబల్లి గామ్యు ; నా
హిత్యనమితి వాని కెడస దాని ;
గిడుగు రామమూర్తినుడుగు నిల్వక పోయె ;
నోగి జయంతి రామయోత్త గెల్చె.

48

సీ॥ ఆమ్నాయమునకు భాష్యము, గలిస్మృతికి న
ద్వ్యఖ్య, జీసినయతిపండితేంద్రు,
డడుగుల వెండిస్థిడందియ లాంధ్రసం
స్మృతవాగ్ధిచనకు, దాల్చినకపింద్రు,
డలయుగంధరుసాటి యై, తేనిచే “నప్ప”
యనిపించుకొన్న మహామతీంద్రు,
డహులట్టిసురతాగు లరపదండ్రుకు, బక్క
బల్లెమై మన్నభూవల్లభేంద్రు,
డాది వెలసినచోట, నాలవని యాంధ్రు
సాహితీసభాచార్వికోత్సవ మెనంగు,
రాక్షసాబ్దాది ; నీసభ ప్రబలి, భాష
సకలశాస్త్రావయనపూర్ణ సలుపుగాత.

49

—* రాజరాజసరేంద్రవర్ధంత —

శా॥ శ్రీవేగీతిలకాయమాస మయి, కాశిం బోలుక్షేత్రం బసం
గా వాసిం గని, గంగ కగ్ధసహజం గా భారతుల్ పల్కుగో
దావర్యాపగవామభాగమున నాంధ్రజ్యోతి యాప్రోత్, తదా
భ్యావిభ్యాతము : రాణ్మహేంద్రుడు మహేంద్రాభుండు
నాకస్థితిన్. 511

ఉ॥ కాయము వోయినం, జెడనికాయము పీరితి యాత్మ వోలె, నిం
ద్రాయితవై భవోజ్జ్వలుడు రాజనరేంద్రునిగర్ నశించినన్,
బాయక కోట యన్మహితనామము మున్నటిచోట వాడుకన్,
స్థాయిగ రాణ్ణహేంద్రమున స్మారక మా గతతద్విభూతికిన్. 52

ఉ॥ “ఒడ్డెలు రేపు గావను, స్విజోడ్డు లొనర్పను స్నానపూజ, లే
యడ్డము లేనియట్టులు శివాలయమున్ మఱి వారివారియిం
జ్జొడ్డున, నేటికిం దవుల నొండ్లవి యొప్పుగఁ గట్టె మెట్టఁ బ్రోల్
దొడ్డగ” నంచు వాస్తుశిల్పిల్ స్తుతి సల్పె రాణ్ణహేంద్రునిన్

సీ॥ “చిత్రనధంబు చేసినచోటు, సారంగ

భనుసిమె” ట్టంచు, “జత్రాంగిమేడ”

యంచు, “గాతేరు కా వడ్డి పాతే” అంచు,

జనము లాచూయియంశములఁ గూర్చి,

వంతవంతలుగఁ గల్పించి విస్తరు గథల్

రాజమహేంద్రవరమ్మునందు ;

భారతమ్మున నన్నభట్టారకుడు గాని,

నాడు వ్రాసినశాసనములు గాని,

వాకొననివాని ; వానిని బాటి నేసి,

శారదాంబుదచంద్రినక్షత్రకాశ

రాజహంసప్రకాశ యారాణ్ణహేంద్రు

త్తరినతిఁ ద్రోయ నొనె దుష్కర్మిఁ గవులు :

53

ఆ॥ పురుషుఁ డిరుపనులను బొనరించె నే, నందు

మంచుఁ గొంచుఁ జెడ్డ మాన నలయు ;

రాణ్ణహేంద్రసుగుణరత్నముల్ గొనుడు ; చి

త్రాంగికల్లమాట యంటకుండు ;

54

ఉ॥ వాడుక నాంధ్ర మాటవికభాషగ నుండక, సంస్కృతంబుతోఁ
నూడిక చెడి, భారతపుగోళముచే నసమాసధన్య యై,
వేడుక నేత, కందుకులవీరుడు మూలము రాణ్ణాహేంద్రుఁడు, డం
చోడక నాసియాంధ్రజనుఁడో దండె ఘోరకృతఘ్న తాఘమున్?

ఉ॥ అది విరాటపర్వమున, “సంభోకవిత్వవిశారదుండు, వి
ద్యానియితుఁ” డటంచు గొనియాడెను మెచ్చి కవిస్వయంభు, వే
దేనపురాణశాస్త్రముఖ వేదినీ, వాగనుశాసనం డతఁ
డైదనవేద మిచ్చెఁ గృతి; నానఁడె బ్రహ్మత రాణ్ణారేంద్రుఁడున్?

ఉ॥ తొమ్మిదిసూతు లీజరుగుదుందుభికిన్ మనరాణ్ణారేంద్రుకా
ల; మృఖిలమ్ము తద్రీమ ఖలు మృతఁ డిడ్డవి నల్లె; కాని, స్వ
ర్లమ్మున భోజరాజుసరిగన్దియ భర్తను నిల్పి, సౌమన
స్యమ్మునఁ గ్రామి సందుకృతి; సత్కవియీవికిఁ బావు లేదు గా.

ఉ॥ నాకమునుండి యొక్కపరి నన్నయభట్టును, రాణ్ణారేంద్రుఁడున్
రాక యొనర్చి రే నిటకు, రాజమహేంద్రము విందు నేయదే,
నైకకళాలయంబులఁ దదంధ్రకృతుల్ గలకోశశాలల,
జేకులుధూమనౌశకటనేతుపథంబుల, సౌధవీధులన్? 58

మ॥ కురువంశాఁకుర మేముహూర్తమున శంకుస్థాపనం జేసెనో
పురముం గట్టను రాణ్ణాహేంద్రుఁడు, మ తేమూర్తంబునం

గావ్యమున్

నిరచింపం, గవి నన్నభట్టు పసుపుంబిళ్ళారిఁ బూజించెనో,
సిరియున్ వాణి, వసంతి నేఁడుఁ జెలిమిన్ శ్రీరాణ్ణాహేంద్రుఁడు

ఉ॥ శ్రీయుతకృష్ణరాయలచరిత్రలవంటివి, రాణ్డ్రహేందురీ వే
చూచు వినంగ రామిని, యశస్విరచిహ్నపురప్రబంధపా
రాయణ మాచరించి వసురాయఁడు వానిజయంతి, నెక్కువన్
వ్రాయఁ గలారివ్యాసరచనల్ వినఁ గోరి, ముగించు నింతటన్.

—+ శ్రీవిక్టోరియాజూబిలీచవరత్నములు. +—
1887

శ్రీవిక్టోరియా రాణిగారివరిపాలనము 50 సంవత్సరములు జరి
గినసందర్భమున, జరిపినమహోత్సవపునమయమున రచించిచదివినవి.

సీ॥ శ్రీమన్నహానేతుశీతాదిమధ్యస్థ
రత్నగర్భైశ్చకసామ్రాజ్యరాల !
సాంభోనిధిద్వీపనర్వావసీన్వాప
కాంగ్లేయరాజ్యోత్తమాంగురాల !
మర్వారనర్వారిగర్వాంధకారప్ర
దీపాయమానప్రతాపురాల !
పుత్రికాపౌత్రికాపుత్రికాతాదికా
త్మీయసంతానసంప్రీతురాల !
దుష్టసంశిక్షణాశాంతశిష్టరక్ష
క్షైకచరితార్థజన్మధన్యాత్మరాల !
పౌజ్జవిక్టోరియామహారాజ్ఞా ! నీవే
ధరణిఁ బాలింపు మాచంద్రితారకంబు.

సీ॥ తపసుఁ డోడు భవత్ప్రతాపమునకు, నిక్క,

మొక దేశము దుండి యొకట లేమి ;

ఇందుడుఁ డోడు నీశ్లఘననంబున,

ఇల సీమానీవేళ నింపు గామి :

ఇందుడుఁ డోడు యుష్మద్దానమునకుఁ, బా

త్రాపాత్రయోజనాప్రోక్ష లేమి ;

సంభోధి యాడు నీగంధీరతకు, గుట్టు

మ ట్టెల్ల గని పరుల్ మఁజులు గొనుట ;

నిట్లు లింతేసివారి నోడించినట్టి

నీగుణావళి, కింక నీన్యవతు లెంత ?

ప్రాజ్ఞవిహ్నిరియామహారాజ్ఞ! నీవె

ధరణిఁ బాలింపు మాచంద్రతారకంబు.

62

సీ॥ నో రెండినను మంచినీ రింత కన రాని

మరుభూమి, గౌతమీభరిత మయ్యెఁ,

బరికింపఁగా, గడ్డిపరి కైన మొలకెత్తు

టరు దైనపట్టి, లుర్వరలె యయ్యెఁ ;

జోడంబభులు గాంచి జుట్టువారికి, రాజ

నాలయన్నము భోజనాంకయ్యెఁ ;

“గాళి కేగినవారు కాటి కేగినవారి

పగి”దంట పరిహాసపాత్ర మయ్యెఁ ;

బులియు మేకయు నేక మై జలము గోలు ;

సహహ ! నీపాలనమున ; ధర్మాత్మురాల !

ప్రాజ్ఞవిహ్నిరియామహారాజ్ఞ! నీవె

ధరణిఁ బాలింపు మాచంద్రతారకంబు.

63

సీ॥ అందుఁ డైనను, దారి నడుగ నక్కట లేక,
 యేగ నాఁ గాళి, రామేశ్వరంబు;
 పండుఁ డైనను, గొంచెపాటి వెచ్చఁబుతో
 రా నచ్చు, ద్వీపాంతరములు సూచి;
 బలహీనుఁడును, న్యాయపక్షంబువాఁ డైనఁ,
 బోరి శైల్వంగ నచ్చు భూమిపక్షులు;
 గడఁజాతివాఁ డైన, గడియించుకొన్నచో,
 నంజ కెక్కఁగ నచ్చు నంజలంబు;
 సహహ! యీరథ్య, లీఘామయానములును,
 న్యాయసభ, లిట్టిస్వేచ్ఛ, లేనాఁడు గలను?
 ప్రాజ్ఞవిష్టోరియామహారాజ్ఞ! నీవె
 ధరణిఁ బాలింపు మాచంద్రతారకంబు.

64

సీ॥ సంచివెచ్చం బైన, శత్రువులు కానట్టి
 జా, బొక్కనేబుతోఁ జక్క నచ్చు;
 శతయోజనాంతరస్థలవార్త యైన, మా
 పాయతోఁ జిటికలోపలనె నచ్చు!
 బ్రతి వ్రాయ నొకయేఁడు పట్టగొంఠము, వేలు
 ప్రతు లొక్కవారానఁ బడయ నచ్చు!
 బలెలక్ష లైన, నిర్భయముగా జేబులో
 నిమిషించుకొని, యాశ్రయ జేగ నచ్చు,
 నీతపాలాబు, నీతీఁగె, లిట్టియచ్చు,
 లిట్టినాడెప్పుఁడేటులుఁ బుట్టబట్టి;
 ప్రాజ్ఞవిష్టోరియామహారాజ్ఞ! నీవె
 ధరణిఁ బాలింపు మాచంద్రతారకంబు.

65

నీ॥ పెనుజేస చిటుజేస దిస కుండ, నననంపు
 మును బాలనము నేముపుణ్యముననొ,
 చదివించి, ప్రియ కాచఁదాల, ముద్దోగ
 ముని నిచ్చి రక్షించుపుణ్యముననొ,
 గతి లేనిగోగకీడితుల పాపధము, ప
 ఫ్యము, సాన, మారయునర్థముననొ,
 ప్రాణంబు గొనఁ జూచుపగవాని, కథయపు
 దానంబు గావించుధాన్వికతనొ,
 యలువదెనిమిదియేండ్లనయస్సులోన
 నైదుపదు లేలి తిప్పును ; దీర్ఘాయురాల !
 పాజ్ఞవిష్టోరియామహారాజ్ఞ ! నీవె
 ధరణి బాలింపు మాచంద్రతారకంబు.

66

నీ॥ మత్తవైర మూస వన్మాట, పగళ్ళు, చె
 ర్పుల, మసీదుల, నేటికికళయె సాక్షి ;
 నీ నేర్చి యాబాలగోపాల మెలు కన్న
 మాట, కేవలవాండ్రోపాట సాక్షి ;
 నీమేలు జను లెల్లఁ గామితు రనుట,
 దైవాలయములఁ బ్రార్థనలె సాక్షి ;
 సకలప్రజానురంజనరాల వనుట, నీ
 సర్వత్ర జరుగునుత్సవమె సాక్షి ;
 యేమియన్నప్రదానంబు, లేమియాట,
 లేమిపాటలు, నీపుణ్య మేమొ కాని ;
 ప్రాజ్ఞవిష్టోరియామహారాజ్ఞ ! నీవె
 ధరణి బాలింపు మాచంద్రతారకంబు.

67

సీ॥ చిన్నకన్నయలకు, జీడిపప్పు మిఠాయి,
 పండ్లు, కానుక లిచ్చుపట్టు కొన్ని,
 నాము చేసినవారిశ్రమ మాట, బహుభక్ష్య
 ఫలపానకము లిచ్చుపట్టు కొన్ని,
 శరవేగమునఁ బెద్దపరు వెత్తుకొని వచ్చు
 పడుచువారల మెచ్చుపట్టు కొన్ని,
 ముచ్చిబుగారపుటచ్చక్కరంబుల
 స్వాగతాల్ చదివెనుపట్టు కొన్ని,
 పండ్లుల నొప్పొచ్చునిపట్టు కొన్ని,
 గిరిగి, నీయుత్సవముచూపుఁ గాంచెఁ బురుషు ;
 బ్రాహ్మవిక్రొరియామహారాజ్ఞ! నీవె
 ధరణి బాలిపు మాచంద్రితారకంబు

68

సీ॥ పరిపాలనముక్రిందిపరిజలదుస్తమ, మిట్లు
 పావినా వనుచు, దీపాలు తెలుపు;
 జగ మెల్ల నిండె నీనత్కిర్తి యారీతి,
 బ్రతి లేక యె, మతాబాలు తెలుపు;
 మున్నందె నీప్రతాపాన్నత్య మీదారి
 సనుచు, దారాచువ్వ లన్ని తెలుపు;
 బగవారికోటలఁ బట్టినా విన్నంచు,
 వీధివీధులఁ గేతువితతి తెలుపు;
 దొరి మగుమామిడాకులతోరణములు,
 నిత్యకల్యాణ మని తెల్పు నీకు జగతి;
 బ్రాహ్మవిక్రొరియామహారాజ్ఞ! నీవె
 ధరణి బాలిపు మాచంద్రితారకంబు.

69

తే॥ రాణ్యహేండ్రిపురీవసురాయనచిన

రచితవిష్టోరియాసవరత్నసీస

పద్యములు, పండితుల కెల్ల హృస్య మగుచు

ధరణి నిర వొందు నాచంద్రితారకలు.

70

— * 4-1887 కాలేజీ ప్రెస్సు వ. స. ముద్రితము —

దొరగారు న్వదేశమునకుఁ బోవుచుండగా ఆయనను నొక
మించుట్టకై కొందఱు మహాజనులు కోరినప్రకారము రచించిన
పద్యములు.

శా॥ శ్రీమద్రాజమహేండ్రిముఖ్యనగరీ! చింతిలై దేలే? సగి

జ్ఞానూ! గౌతమి! కాలెజీవిభుడు మెట్కూ, సంగలాం డేగునే;

యేమే, యెవ్వరి కింత పూజపు గదే? యీతడు నాప్రాణమే;

నీమ గన్గొని వెండి వచ్చునుళ యై; సిద్ధించుతన్ సీకృపణి. 71

మ॥ ఇలలో నిమ్రుడుఁ జూచుచు డన్న, మెట్కూ యి పొండఁ డం

చుం, జనుల

పలుమా అందురు; శాని, కారణములో భావింప; రింద్రుడు ని

చ్చలునుం బుణ్యజనావకారి, మఱి యాచంద్రుం డతిక్షీణుఁడగు

గళలన్; మెచ్చెడ రయ్య యెవ్వరయినం గాపింప నీ హోషమన్?

తే॥ పిన్నతలమీఁది దయ్యను, బెద్దతలకు

నదియె రబ్బరుకుళ్ళాయి యమరినట్లు,

పాఠశాలకు మును, శాస్త్రపాఠశాల

కీపుడు, మెట్కూపై ముఖ్యుడై యెసగు; నొర.

73

సీ॥ మును ప్రవేశపరీక్ష కనక మానిచ్చోట,
 బట్టపరీక్షలే పట్ట మయ్యె,
 సభికివిద్యావంతులగు దైవరాజు
 యథాసముల, నల్లులడుగు పడిరి,
 బొడ్డుకొంగులు విప్పి పుచ్చుకిచ్చేరీల,
 లంచగొండులసంఖ్య కొంచెపడియె,
 గిల్ల లాడుట, తప్పగా నెఱుంగనివారు,
 సూన్యతభాషణోత్సుకతఁ గనిరి,
 కొందఱకు జితములు మాని, కొంతమంది
 కన్ననశ్రుంజులకు నిచ్చి యాదరించి,
 తెలివి గలవారిఁ జదివించి తీర్పుచేసి,
 కరుణ మెట్కాపు కాలేజి గావఁ బట్టి.

74

క॥ ఉత్తరసర్కారుల న
 త్కుత్తమ మై రాణ్ణపేంద్ర మును, టుపాఖ్యా
 యోత్తముఁ డగు మెట్కా సీ
 పత్తనము సలంకరింపఁ బట్టియె నుండీ.

75

సీ॥ జన్మమధ్యమునందుఁ జదువు రా డనుకొన్న
 జనులు, శాస్త్రబ్రహ్మచారులైరి,
 హీనులై బిచ్చంబు నెత్తంగ వలయువా,
 పరువేతనంపుటుద్యోగులైరి,
 నూనూఁగుమీసాలు రానికుఱ్ఱులు, మహా
 కనసభాపూజభాజనములైరి,
 మాటనే న్నెఱుంగనిమోటమొద్దులు, యుక్త
 యుక్తప్రసంగసంశక్తులైరి,

కూర్చు లై సాధుజనులను గోడు పలుచు
మంకువారలు, బహుబుద్ధులను లైరి,
యూర ! మెట్కొప్పు, కరుణాభుండ రుగ్మదించి,
నేర్చి విద్యను, గాలేజి నిలువ బట్టి.

76

శం॥ దానముల, విద్య యుక్తమ
దానము సూ, భుక్తియుక్త దాయక మంట ;
దానిని, దనియ నొసంగెడి
దానిని, మెట్కొప్పు బోలుదాతలు కలరే?

77

తే॥ అర్థవంతుల నధార్థు లాశ్రయించి,
యర్థయే కాని, యొక డేని యగున దాతి?
బలిం ! మెట్కొప్పువిద్యార్థవంతుడే,
సకలవిద్యార్థులును గల్పశాఖు లైరి.

78

శం॥ వనకునికడ ముదుకం నగు
తనయుడు పడు పై నమాడ్కిరి, దా, మెట్కొప్పు
గన వచ్చు మహోన్నతపద
మునతచ్చిఘృంకు, చదువుబుడుతనె పోలున్.

79

మ॥ పద్మనైదేం క్షయి నచ్చె; నీనకుమర గోల్పట్టంగ నే మేగెనో
యదియే గాని, స్వదేశముం దలంప; డన్యం బొపురిన్ మెచ్చ; డి
పడమే స్వస్థల, మన్ననమ్ములు సహోపాధ్యాయు, లీకాలెజీ
నుడతీరత్నము, ఛాతురీలే కొమరులంచుం జూచె మెట్కొప్పెడన్.

తే॥ ఆమడలు దూర మైనను, నాత్మలకును
దూర ముంకునె? మెట్కొప్పుదొరను మనము,
మనల నాయన, కను చుందు మనుదినంబు;
దైవ మిడు గాతర దత్తునర్ధర్యవంబు.

81

1896 నవంబరు 31 తేదీ మొక్కపూవు పాఠశాల విద్యార్థులమును
జాలించుకొని స్వదేశమునకుఁ బోవునప్పుడు జరిగించిన యుత్సవపు
దినమునఁ జారోద్యానమునఁ జరిపినది.

సీ॥ శ్రీమించుగోదావరీమండలముమాతా

వకులచాగ్విద్యాశతపంబుపంట,

నాతమీఖండంబుఁ గలయఁగ నలమిన

పాశ్చాత్యవిద్యాభివృద్ధిదుంప,

రాజమహేంద్రవరముఁ ద్రిమల్లిన,

కడ తెల్ల నల్లుతోఁ గలుగుచాగ్గు,

నేడు శాస్త్రో నా నాడెచునాటిమం

డలిపాఁజాలచాగ్గిప్రతిష్ఠ,

శే॥ కనికరంబులగని, యుపకారి, శిష్య

సత్సలుం, డార్శనుభు, డాబాలగోప

విశ్రుతాఖ్యుడు, కాలేజిభు, డెనంగు

గాత మెడవర్జిపారుమొక్కపూవునుండు.

కం॥ పెండలపుండలల మొలకలు,

కాండడ ముటుమంగ, నాటకయ మొలకెడు;

ద్వండుడు మొక్క ఫలిగిన,

బండలకును జదువ కుండఁ బాతము వచ్చున్.

82

సీ॥ కాలేజివలపక్కిగదిలోనిబెబ్బలి,

బొమ్మారిమెట్టపై బొబ్బమెకము,

పక్కగడ్రొయిండ్లలో మొక్కెడుగీపంబు,

తనిసి చల్లనివేళఁ జలచుచేర,

పేదవిద్యార్థులపెరటియావులమౌను

బీయేల నిటఁ బోత పోయుకనువు,

చారి మోగెడువాయిదంబులనోహూత,

వేళ మీఱినవారివెన్నఁజిలుపు,

శే॥ బసులసడవాలు, బోధనాభ్యసనసాత
 శాలములము, పడమటిచదువుకడలి,
 కడలి, యెడ్వర్లుపారుమెట్కొప్పురారు
 నీమ కేగిన, ముయూరు చిన్న వోడె ?

ఆ॥ కెండుపుష్కరంబులుండినా విచ్చట,
 మఱచి పోకు మయ్య, మమ్ము, మాదు
 పట్టణమున నీవు పెట్టినకాలేజీ,
 సొంతదీవి గన్ననాతనమున.

83

పై యుత్సవ సమయమున నిరువురు కన్నియలప్రసంగము.

సా ట

ముదిత ! చూచుట కెంతో ముచ్చటగా నున్న; నిది యేమి యుత్స
 [నమే ?

చదువు గఱపినయొజ్జలయెడఁ గలిగిననన్భక్తి గడె; చెలియా! 84
 ఈలాగు గురుభక్తి, యెడల నాటినయాతఁ డెవ్వఁ? డెంతటివాఁ
 [డొకో?

కాలేజి యిట నిల్పఁ గలిగిన యీ. పీ. మెట్కొన్నే యాతఁడు; నకియా!
 ఓహో ! జోడుగుఱాలయత్తమశకట మారోహించు నతఁడే గదా?
 యాహారు లేగొప్ప ? యతఁడు గెండ్రింట శాస్త్రాధికారి; చెలియా! 86
 అందు కటమ్మ యిందలికాలేజులు పెంటి కాతఁడే విభుఁ డయ్యెను?
 అందున కివి యెంత? యన్ని కాలేజీల కధిపుఁడు గా నర్హుఁడే. 87

ఎప్పుడో యొకసారి యాతఁడు విద్యాపరీక్షాధిపతి యయ్యెఁ గా?
 యప్పుడే యిట బి.యే లారంభ మైరి, యాయనచేతియుపకృతిని.
 ఎన్నికుటుంబము లీయనపుణ్యాన నన్నవశ్రుము లొందెకో?

యన్న పుత్రము లెంత ? యశ్యల్పులును మండలాధిపత్యమే గాంచిరో.
మేలుమేలు! నభి! మెట్లాపునొరగాను చాల మంచివారమ్మ.
బాల! యాయనభార్య పరమపవిత్రత భర్తకన్నను దొడ్డదే.
ఎఱుంగనె? మన కామయోగేంద్ర బహుమతు లెన్నమాటు లిచ్చె
గా?

తెలువ! యటువంటియదృష్టము మనకు నెక్కొటి నింక జేకూరునో.
అది యేమే చెలియా! నీ వాటిలఁ బలికెడ ? వాటంక మే మందుకు?
సునతి! విసవె నీవు? నుండరితో మెట్లా ఫిదె సైన మింగ్లొనసక.
పంది, స్త్రీపాకలు బాణసందులు, నాటపాటలు నిండు కటే?
కుండరదన! యింతకును గొప్పవను లింక ముందు చేయఁబడునే. 93
ఎంతో బి.యే.లు యశేలు తచ్చిఁజ్ఞు, లందు కేని యబ్బిమే?
ముందుదన! మేలు నెఱిగి ప్రవర్తించు తెంతో యబ్బిము గా
[చర. 94

నామహేంద్రవరముకంటె వీరికి రాణికి వెక్కువఁట ?
పూజ చేసి కన్నబుడుత లున్నా; రట బుద్ధి పాట కుండునే? 95
కడుపున గనుకాన్పుకన్నఁ గన్నలఁ గన్నకాను పెక్కుడు గావరే?
గడునరి! యకానాను, గనుక నె మెట్లాపు క్రొమ్మట రావచ్చునే. 96
చిరరాజునేనను జరితార్థుఁ డైనాఁడు; చెలియ! స్వేచ్ఛ యి కను;
బగదేశవాసనిర్బంధము నాఫెచు, బరమసౌఖ్య మింకను. 97
సాలించుఁ గాత శ్రీపతి నారాయణుఁ డోడపయినమందు పోలి;
బాలలదీనలు బ్రహ్మాదీవస లన్నపలుకు తప్పదు గడవే. 98
పంగొమ్మిదవశతాబ్దము తొంబదాటవవత్సరమ్ము మార్చి
యందు నిరువదియొక్కటవతేది ; రాజమహేంద్రము; ప.స. రా

[మ.మ. 99

10-4-1898 మెక్కు ఫెంగుమెన్ లిటరరీలసోసియేషను
వారు జరిగించిన తద్వితీయహాసనోత్సవమునఁ జదివినపద్యములు-
సీ॥ గోదానదీసుండులోదారవిఖ్యాతి

కాధార మైనవిద్యాలయము,
కాశీ, యేశయాశాలిమేలివయస్సు
ఁని కెల్ల నక్షయఫలము గాఁగ,
మనగాణ్ణహేంద్రప్రత్యనమందు నుదయించి,
బీ. యే. లు మొదలుగాఁ బేర్చి గన్న
తనవిత్తనము, లుత్తరపునక్కారుల
నానాటి కొత్తుగా నాటికొనుచు,
శేట తెత్తి ఫలించి, యేఁటేట దచ్చి
కడల నెచ్చుగ నలముకోఁ గ్రాలు; నట్టి
బహుళపాశ్చాత్యవిద్యులపంటకాఁపు,
కాంచు మెట్కాపు పరమేశుకురుణపాఁపు.

100

సీ॥ నర్థిమ్యవిద్యాధివర్గహృదుభక్త్య
భివ్యక్తతకు నెది పెద్దయద్ద,
మాంధ్రదేశోపకార్యభిధానసంస్మృతి,
కాచంద్రితార మే దానవాలు,
హూణభాషార్థిబుద్ధ్యత్రేజనమునకు,
సత్తుగా నెది వజ్రంపుసాన,
విషయవిచారాదివివిధమనఃపరి

శ్రమముల కేయది సాముగరికి,
భీరుతాశంపముల కేది పిటికిమందు,
సభ్యతావాస్తీ కెయ్యది సాధనంబు,
గనుత మభివృద్ధి, నట్టిమెట్కాపుయువన
మాజ, మీశ్వరకారుణ్యమహిమకలిమి.

101

కం॥ “కుల మిటికోతి” యనియెడు

పలుకు యథార్థంబు; నేడు బజ్జిపిల్లలము

కొలదిసభకు, నాయకుఁ డై

యలరు ఫిలిప్పుఁ డుపమండలాధిపుఁ డహహ.

[12

కం॥ మంగళ మగ్రాసనపతి

కొ; గళ్యాణంబు సభ్యకృతులకు స్లెన్!

వింగడము గాక యెప్పుడు

సంగడమున జరుగు నిట్టినభ యేఁటేటన్.

103

—

మెట్కానుదారవా యవకారవేతనము పొంది స్వదేశమునకు వెళ్ళినందున, నాయనస్థానంబున వచ్చిన ఈ డబ్ల్యూ. మిశిల్ మాస్ట్ర్ దొరగారు రెండేండ్లయూజుమాసము లుండి వివాహము చేసికొనుటకుఁ గాఁబోలుఁ గొంతకాలము సెలవు తీసికొని స్వదేశమునకుఁ బోవుచుండఁగా, గాలేజీవిద్యార్థులు కృతజ్ఞతాసూచకముగా నాయనను గౌరవించుటకుఁ గావించినసభలోఁ జదివినపద్యములు.

20-8-98.

చ॥ భగీమరమె, యెందుఁ బద్మమకరందముఁ గోలఁగ నేరుచు; జకోరమె, హిమధామువెన్నెలను ద్రావఁగ నోపును; శిష్యుడే, గురూత్తముమహిమం గ్రహింపఁ దగు; దత్తవరీక్ష యొనర్పఁగోరినం, గ్రమముగ వారివారి వగుకర్జములే గుఱి, వారివారికిన్. 104

సీ॥ చెప్పెనుమాటకుఁ దెలియొగ్గఁ దెవఁ? దన్ను,
 జూపునువే? లేనివైపుఁ జూపు?
 బృ॥ కం బెవ్వనియొగ్గకుఁ బో? దన్ను,
 గ్రే॥ గంటిచూ పేనికెలనఁ బొలయు ;
 సునపరశే?యస్సహస మేనిగొన? మన్ను,
 వదనాబ్జ మెవ్వనివంకఁ దిరుగు ;
 బ॥ చాతము చోటు పడయ దెక్కడ? నన్ను,
 నాలుక యెవ్వనినామ మెత్త,
 సెపును వంకరగా వ్రాయ దెవసచేతి
 కల? మటన్నను, వేనిపైఁ దలపు నిలుచు,
 నట్టిమాతాస్త్రపాఠ శాలాధిపునకు,
 మంగళం బయ్యెడును మిశిల్మాస్త్రదొరకు.

105

సీ॥ దిననాథుఁడు దయధాత్రీధరం బెక్కుమఁ,
 గలప్రాణు లెల్లను, దెలివి గలిగి,
 చెప్ప నక్కట లేక, స్వీయకృత్యంబులు
 గొఱత వెట్టక చేసికొనుటఁ గన్ను,
 మాప్రిన్సిపల్ మహామహుఁడు మిశిల్మాస్త్ర,
 కాలేజి బాలించుకృమము తోచు ;
 విన మెప్పు డెవరి నొచ్చిననోరఁ బలుకుట ;
 ముప్పదినెల లేగ మొన్నలాగె ;
 యడుగు వెట్టిన దాది, విద్యార్థినభలు
 ప్రబలె మెట్కాపుపేర, నీపాఠశాల ;
 వాని కగ్రాసనాధిపుఁ డీనయజ్ఞుఁ ;
 డితనిపదివేలగుణముల కిదియె చాలు.

106

" అభీసవిద్యాయు, సవివాహితత్వంబు,
 సతులవిద్యాశాఖ నాదరంబు,
 గుడిని లక్ష్మ్యంబు, గజశక్తైదుష్యంబు,
 గంధుకక్రీడనై సుఖమనను,
 బొంగుయెడల బ్రేమ, పాకశాలను వీర్య,
 తోడియొల్లయందుఁ గోశుయ్య,
 మత్తన చిత్తంబు, మిగుల శా తత్వంబు,
 బీజవిద్యాస్థలమింద జూచి,
 మహిళు లారసి మూమిశిత్ మాస్త్వనంపుఁ,
 గారెఁ బయ కెక యోగంబు నేర్చి,
 పృథ్విఁ నై నట్టి మెగ్గున వెంజె దాల్చెఁ
 బూర్వతాపంబు మన, తలపోయు చుండు.

107

మ॥ కులసం బూర్చినకోడెతాళిఁ చని తలంకుఁ జెందుచో, మానిదా
 వి గుగుల్ కొల్పెను పూలపిండ యయి, శోభల్లెన్ మిశిల్ మాస్త్వనా
 హేమ కాలేక; నార! నై కలుగువా యి బోలె జూపట్టియు,
 బలు వొక్కొక్కఁడు గో స్తనిధులసవృత్తానుకు కీలింపఁగన్ 108
 నీ॥ కరునలి యల్లార్పఁ గంచువు సురములై,

శంకాయుఁ ననువు చెంగా విచిగుఁ,
 లిగురులకన్న నిం పగుచు, నేత్రఘోష
 ములఁ దన్ను నెత్తావి పూవుగుత్తు,
 లలరుగుత్తులకన్న నలరి, వృద్ధాశ్రయ
 హ్వలఁ, స్మృత్త పొందించు స్వాదుశలము,
 లన్నింటికిని నన్నెయై మనోహస్వంబు
 కానించె పరాధిజననంబు,

గలుగుతేచీయమావిమోక్ష యును బోలె,
నొండొకటి మీఱుచారుగుణోత్కరమున,
మనెఁగునుఁ దై నమామిశిల్ మాస్త్వవిభుని
బాహువుల, వేగ లతకూన ప్రాకుఁ గాక.

109

ఆ॥ జాహ్నుతావి, సహకారమాధురి,
చందమామవెలుగుఁ, జిందిసంపుఁ
జర్ప, సరసకవిత, చక్కనిమామిశిల్
నూస్త్వమంచితనము, మఱపు రావు.

110

ఉ॥ స్త్రీమరుపై బయ ల్వడిలి చెల్లెలితో, శుభకార్యసిద్ధికై,
సీమకుఁ బోవుచున్నతని, సింధువునం బృథుమీనమూర్తి యకా
మామకుమామ, మామిడిలుమాస్త్వను జల్లగ నిల్లు నేర్చి, వే
కామినితోడ నేమముగఁ గ్రమ్మఱ మాపురిఁ జేర్చుఁ గావుతన్.

క॥ పదునెనిమిదివందిలతోం

బదియెనిమిది ప్రస్తుతము, మాన మగ, సి
ర్వదిమూఁడు తేరి, సాయము,
చదివె వ.నుం డప్తకంబు; సభ కాలేజిన్.

112

ఆర్ట్సుకాలేజీప్రిన్సిపలు ఓ. జె. కూల్ట్రైవారగారిని జెన్నపు
రికి మార్చినందునఁ, దక్షిణవార్ధము కాలేజీలో జరిగినసభయందుఁ
జదివిన పద్యములు 14-7-1916

ఉ॥ వేదములు లాది. సోమకుండు వేద మొఱంగి హరింప, దండితుం
గా దనుజుం బొనర్చి, శ్రుతికాండము నోమినమీనమూర్తి, కూ
ల్ట్రైవార, రాణ్డ్రహేంద్రనగరస్థకళానిలయాధినాథునిన్,
సావరశీతలేక్షణసుధాంబుధి నిచ్చలు నోల లార్చుతన్.

113

ఉ॥ కోమలమానసాంబుజాంకు కూల్గియి, సర్వజనప్రియుండు నా,
 నే, మొగమిచ్చునంబు వచ్చియించితి ను చనుకోకు; డేగెడుం
 దా, మనరా సితం డన, జనం బంబుమొన్నటివానవేళ, నీ
 వ్యోమము దానఁ జేసి నగవుం డెలుపుం జెచువృష్టి నం చునో.

మ॥ సమశీతోష్ణగుణప్రదేశమున నానంబట్లు, కూల్గైప్రభ
 త్వమునన్ నేవ, ఘటించు మానవున కుత్సాహంబు సౌఖ్యంబు; దో
 షములే చూడఁడు; మెచ్చెనుం గుణము; వాత్సల్యంబు విద్యాప్రసా
 ద్ధమునన్ మెం; డెడఁబాయ నిట్టిదొర, డెండంబుల్ కడుంగుంకనే.

చ॥ ఇరువదియేండ్లకున్ బయిగ నే నొనరించినరాజునేవ, కీ
 దొరశుభవర్ణపంక్తు లిడె దొడ్డఫలంబులు; వేగపాటానం
 జరపఁడు కార్య మేది; నువిచారు, డుదారమనస్కుఁ, ఊమనో
 హరదరహాసభాసురముఖాబ్జుండు నామదిఁ బాయఁడేయెడన్. 116

తే॥ అచిరకాలమునన మీసమాగమము, మ
 హాకలాశాల, ననుఁగువిద్యాధులకును,
 దోడియొజ్జల, కిచటఁ జేకూడుఁ గాక;
 యో. జె. కూల్గైఘనండ్! కాలేజివిభుండ. 117

కూల్గియిదొరగారు పయిమార్పును దొలగించుకొని చెన్న
 పురినుండి వచ్చిననాఁడు రచించినది. 27-7-16

క॥ పున్నమచంద్రునిదర్శన
 ము న్నెమ్మది సంస్మరింతు మును; నేఁ డన్నం
 బున్నెమున మరల నచ్చుటఁ,
 గొిన్నెలపొడుపుం దలంతుఁగూల్గియిఁ జూడన్. 118

కూల్చియునొక గుండెలపుమీద నన్నదేశమునకు వెళ్ళునండ
రక్తమున నభయం జరిగినది. 2—1—1919

చ॥ తననుడు భూపు; డాతనిప్రతాపము దానిచి కొండ అర్కకాం
తపుశిలలుగ సలెన్ సెల్లెగెనకొ ప్రికృతిం, గణనాధికాయలై;
యువకృతియే స్వభావముగ నొప్పెడుకూల్చియు, యుత్తముండు ప్రి
న్వికలము రాణ్ణహేంద్రపురి, శీతకరుండలపించు సౌమ్యతన.

ఉ॥ తామరసప్రభూతునిగ ధాత నొసర్చిననాభిశోడ, చెం
దామరసోరుగ కేరుచరణంబును గూర్చినమోముశోడ, నీ
ర్వామిని, మజ్జియాకునునుబాన్పున వెల్లిలి, కీడనల్పును
శ్యామలబాలకుండు, నిరపాయత గూల్చియు నీమఁ జేర్చుతన్.

శా॥ కాలేజీతోలుప్రిన్సిపా లయినమెట్లా కీడు నా, సస్య మా
ప్రోలిన్ మెచ్చక, రాణ్ణహేంద్రనగరంబున్ స్వస్థలంబుం బాలెన్,
కాలనాతము మిశ్రవర్ణము బలెం, భ్రాతృతగఁ గోడొజ్జూరి
దాలిపించుచు, నాచెగూల్చియుయిటన్ నానాజనస్వాతంత్ర్యమున్.

క॥ నానాపుణ్యస్థలముల

నానందం బెనగ నిండియా గన గెంచెన్ ?

తో నవి నొని చను కూల్చియు;

గూనిపుణునిచిత్రకృత్య మే మన నచ్చున్ ?

122

మ॥ పదియేం స్త్రీపురి నున్నకూల్చియియెడంబా గొల్ల; మైనన్ మహా
కదనాగ్నిర్వుల నాలుగేండ్లు పయిగా గ్రాగెం గూల్చియిగలగా,
డది జన్మక్షితి యాట, బంధునుహృదయౌ పేక్ష నం దేకునీ
నదయాత్మున్, సఫలాత్తుఁ జేసి యిటఁ దే, సర్వేశు వేడగడగున్.

ఉ! ఈ సలె నం చొకండు స్వతికచ్చనికాని మిశ్రస్థితి న
 త్యాగిని జేసి, నాకు సధికావస్థతో నలిపించి పోవఁగా,
 నానలఁ దేటపడ్డ నిశ, మావొరయే ఘటియింఁచె వెంశి మేల్;
 దేవుడు దీప్స చుండెడు నదృష్టపుఁగీటు; నరుల్ స్వతఃప్రశ్నే?
 ఉ॥ నచ్చిన దాది తాను బదివత్సరముల్ పనునై దునొండటం
 బెచ్చుగఁ, గొల్పున న్నిలువఁ బెట్టుదు, న న్నపకాగవేళన
 బొచ్చెము లేక పొందుటకు యోగ్యుఁగ మొన్న నొనర్చి, యోగునీ
 సచ్చరితుండు కూల్గియిదెసన్, వసురాయఁడ నే గృత్యుడెన్.

రాజమహేంద్రవరముఁ బ్రయినింగుకాలేజీవై నుప్రిన్సిపలు మ
 హారాష్ట్రబ్రాహ్మణులు మ॥ రా॥ శ్రీ టి. వి. సుబ్బారావుచతులుగా
 దుపకారవేతనము పడయుటకై తమయుద్యోగము చాలించుకొను
 తరుణమున రచించినపద్యములు-1915

నీ॥ శ్రీరామచంద్రుని జేరంగఁ దనరాజ

తేజంబు, సహజశాంతిని వహించి,

విశ్రాంతి నొందినభృగురామమూర్తి, నా

తలఁపున నిలుచు నీతరుణమందు,

బహుకాల మధికారపదమున వర్తించి,

పరిణతం బొనిజప్రాయమందు

నపకారవేతనం బొంది, సుఖంపఁ బో

యెశుధన్యు, రాజమహేంద్రవర

నాభ్యసనకళాశాల కుపాధినాథు,

బాలకక్రమశిక్షానిబంధనప్ర

చుడు, నిరతాస్మదాద్యనుచరదయాళు,

గర్వదూరు, సుబ్బారావుఘనుని జూడ.

సీ॥ పెరిగెముఁ జూచినఁ బెక్కిపులిగఁ దోతెను; గాని,

వీరలహృదయము వెన్నపూస ;

కప్పులు భుజగభోగచ్ఛాయ నసియించు

కైవడిఁ గాక, రాకానుధాంశు

పండువెన్నెజలై నుండునట్టులు, నిన్న

మొన్నలాగునఁ జెల్లె నెన్నో యేండ్లు

పిరిపాలనమున ; నోరఁ జిక్కెర వెట్టఁ,

జేఁ దని యేవారిఁ జెప్పఁ గలము ?

తే॥ విత్తనం బిట్టి దని యేల వేఱ నడువ ?

ఘటములను బట్టియే దానిఁ దెలియ వచ్చు;

సుబ్బరావుపంతులవారినుగూణములను

జాటు వేనోళ్ళ, నీమహోత్సవమే నేడు.

127

సీ॥ పూలు చల్లుచు, నశ్వముచు బూనిచిననాల్గు

కండులబండ్రి గూర్చుండఁ బెట్టి,

వీనుల కమృతంపుసోన లామృదుతూర్య

నాడముల్ చెలఁగ, ఘంటావధమున

నిఱు కాటమునను జూపఱు శ్రోపు లాడ, నూ

రేగించుకొనచు, లేదృఢాపుఁబచ్చ

జముకాణమునకు సాయముగఁ, డెక్కిములు బ

ల్లవతోరణములు, నలంకృతు లగు

విడివికాలేజినుండ రావరణమునకుఁ

దెచ్చి, యుత్సాహనాడముల్ హెచ్చ, నొజ్జఁ

దనము పొగ డొంద, శిష్యబృందంబు, సుబ్బ

రావునెడఁ జూపుభక్తిఁ దరంబె పొగడ ?

128

ఉ॥ భానునిపాలనంబునఁ బవన్ గలువన్ ముకుళి చెడున్; సుధా
భానునియెల్బడిన్ నిసిని బంకజమున్ ముకుళించు; నందఱు
దా నలరించుచు మోరతనం బొసరించుట యేని కౌఁగితి?
బ్రేనను సుబ్బరావు, మన కద్భుతశక్తిని బొందఁ జేయున్.

సీ॥ పూతపాతినత్యమున నగుంఁగితిని

బ్రతి వచ్చునిల్లాలు, బాష్పంబు లైన
కొడుకులు, గోడండుగి, గోటరం బొసరించు
కూతులు, బొట్టెలు, అంస లులసి,
పూచినతం గేటిపొడవిఘ్నమునఁ గనుఁ
బండు వయ్యెడుకలఁబంబుతోడ
నగుడు చుట యటండ, నిరు డీదిన బుర
గాలేని నీయనగదిని బడిన

పిడుగునకుఁ దప్ప టరు; దున్న బడియె నాడు,
గనునె యిట్టివినోద మొఘనుడు నేడు?
సుధు లేటికి? దంజూరుసుబ్బ గావు
పంతులయదృష్ట, మరిదితపగఫలంబు.

130

ఉ॥ వేత్రభరంబు పాణికిని, వేష్టనభారము మాళిగె, దిగ
చ్చత్రభరంబు మూపునకు, శ్యామతనత్రభరంబు మేసి, కే
మాత్రము నుండఁ బోవితక; రిమాఫపురాదములం భరించుచు,
బుతుల కిచ్చి యింటిభరిమున్, సుఖముచుత సుబ్బరా పిటన్.

మిత్రుఁ డగుబారిష్టరు ఈ. యన్. విల్కిన్సన్ దొరగారికోరిక
ప్రకారము జడ్జి యైన, సి. యే, బర్లదొరగారిని గుఱించి రచించినవి-

శా॥ శ్రీ, యాయుర్విభవాదులుం గలిగి, ధాత్రిన్ వర్ధిలం జేయుతన్,
శ్రీయోపాయకుఁ డీశుఁ డీయనను బత్తీబంధులంగూర్చి, స
న్న్యాయాక్షిణ, గృహభు, సర్వసము, శాంతాత్ముం, బ్రసన్నా
[ననున్.

సీ. యే. బర్లదొర, జితేంద్రియనిభున్, సీమప్రయాణోన్ముఖున్.

సీ॥ ప దొమ్మిదవశతాబ్దమున నెన్నదియెన్ని
దవయేట నాగస్టునందు వచ్చె;
నోరపారలు లేక పారమార్థికబుద్ధి,
ధర్మంబు రెండువత్సరము లరసె;
జెప్పనివారి దే చేటుగా, నిరుగెలం
కునవారిమనవి వ ల్దనక వినియె;
దనయేలుబడి నై నతత్కాలికపుమార్పు,
లిపుడు ఖాయ మొనర్చి యెలమిఁ బెంచె;

తే॥ రాజయోగంబు గా, దిది రాజయోగ
మనుచు విద్వాంసు లనంగ, నేకాంతవృత్తిఁ
బంజరాంతరగత మగుపతగమల్లు,
బర్లదొర ధర్మబద్ధు. కై పరిభవితై.

133

చ॥ తనతనవ్యాయవాదమునఁ దక్క మఱొక్కటః గాదు కాన, బ
ర్లదొరసత్పాతమున కండఱుఁ దుల్యులై న్యాయవాదు; లీ
యన, తొలిప్రాయ మిందు ఘన మాప్రభుసేవకు నిచ్చి, వార్ధకం
బున సుఖవిశ్రాంతము స్వభూమికి నేగెడు; నెంతపుణ్యమో.

కం ఈయన, మనమండలము న

హాయకరగాహివద్యుడై మును వచ్చెన్ ;

నేయ మిది క్రొత్తయే ? పాఠి

దోయములము మనము బట్టి పొరవారలకున్.

135

చ॥ మఱనకు బన్ద ! సీకు సుఖమాయత మిచ్చినగాతమీనదిన్ ;

గుఱగట నీనివాసమునకుఁ దగి యుండినదివ్యసౌధముం ;

దరిని భవన్మహోన్నతవదంబున కొనెనురచ్చకూటమున్ ;

మఱియుఁ ద్వీకియనఖ్యము మనఁబులఁ బాయనియీజనఁబులన్

ఉ॥ చందనమందు నల్లి, నిరుజుక్కిని జిక్కిఁ బడంబు లుంచి, నూ

పొందినధర్మదేవత యొకో యనుకో, నపరాధి కెల్లడం

బందిని, నిష్కళఁకునకు బాగుగ న్నేచ్చ, నొసంగి తీ ; వహో

వందన మందుకో దయను బట్టనమాహ్వయధర్మరాయకా ! 137

తే॥ బద్ధదొర విశ్రాంతాంబు స్వభవి కేకు

నపుడు హ్యమైట్టనత్సృభు వరుసుదేవ,

జక్కివలరాయఁ డపరాధ జనమవేళ,

వచ్చునుడురాజుసిరి దోచి, పర్వమయ్యె.

138

కం॥ మంగళము బద్ధదొరకున్ ;

మంగళము తదీయబంధుమండలి కెల్లన్ ;

మంగళము తత్సయాత్మకు ;

మంగళ మిటుఁ గూడుకొన్న నూన్మయలెల్లన్.

139

ఆ॥ చెన్నపట్టణాపురదేవీదేసి, గౌతమీ

రమ్యమండలమున, రాణ్నాహేచ్చి

మందు నెనగుయూనియన్ హయస్కూలునాం

ధృంపుటొడ్డి, సుబ్బరాయకవిని.

40

11-11-1908 కీలకపుష్కరాంతమున బర్కెటూసమ్మానము.

ఉ॥ భానయ శీతభానుఁ డన, భాసిలునిర్నిమిషంపుఁగన్గవన్,
మానవకర్మముల్ గనుచు, మంచికి మంచిని, జెడ్డఁ జెడ్డగు,
బూని ఫలింపఁ జేయుచోర, పోదుత బర్కెటూ సబ్కలెక్టరుం
పిఁకపుఁ బుష్కరప్రజలదీవన లాదనమాననీయునిన్. 141

ఉ॥ అర్కుండు గాన రాక, పగ లంతయు బోరున మొత్తువానలం,
దుర్కులలో నిజప్రభు వదేవనిగా జనసౌఖ్యకాంక్షియై,
కూర్క భుజింపఁ దీఱనియకుంతదీక్షఁ బురిం బరించుటం,
బర్కెటూ ఘోటి, నాటియలవాటున గొందులు దూఱు నిష్ఠుడన్

చ॥ ప్రవితతరాణ్ణాహేంద్రీనగరంబునఁ గంటిని బుష్కరత్రయం ;
జెనకి లేదు బర్కెటూన కీపదవిం గలపే ; రితండు లే
పనలును, దీక్షఁ బుష్కరపుఁబర్వమునం బ్రజకంటితెప్పయై,
కవికిని శిల్పి కీర్తి పని కల్పన చేసెను ; మేలు మేల్గనున్. 143

చ॥ అరహుని గారవింపమి, యనన్తునిఁ గైకొని గారవిచువై
ఖరి నుమి ; పుష్కరప్రజాకవ్వసుఖంబుల క్షనబర్కెటూ,
బరమదయాళుఁ, త్రపటబద్ధునిఁ జేసి, వినోదవస్తువుం
టమున నిల్వఁ బెట్టిరి వినీతి ; బురప్రజ లెంతప్రాజ్ఞులో. 144

మన రాసు రాజధానిగవర్నరు సర్ అర్ధదులూపి 1908 సంవం
డి సెంబరు 21 వ తేదీని గుంటూరు వచ్చినప్పుడు తద్వారవాప్తి ముప్పది
కావూతుండనై వ్రాసి సభలో జరిపినవి.

సీ॥ శ్రీ గామధగతాదిసూరచంద్రాస్వయా
న్వర్ధరాజభుజాపురావితంక,
సర్వీకనభూతబాదరాయణముఖ్య
పరమర్షివాక్యసంభావితంక,
గంభీరజాహ్నవీగౌతమీముఖసరి
జ్ఞేనపాననక్షేత్రీవనమ,
కలధౌతగత్నాదిఖనిజసమృద్ధహి
మాలయాద్యత్తమాహాగ్యధనమ,

తే॥ నగుభరతభూమి, సప్తమహర్షిమండ
లాశ్రుతిప్రాప్త్యచెన్నరాజ్యాబునకును
బాలకుండు, సర్వగుణాలిప్రభుని
ఘనత, రాష్ట్రానిసత విరుతి గాంచు.

145

ఉ॥ భారత, మొండు రెండు తొలిపర్వము లంటక, స్తైరదేవ్, సుధా
ధారను గేరువాజ్ఞధురతం దెలిగించినధీరుతాతచే
బేరు నహించి, లాలివిభవీతుకు భాజన మయ్యె నేడు గుం
లూరు, బలా! స్వనామకవినూతనమండలరాజధాని యై. 146

చ॥ శలము లొసంగి, దేశమును బా గొనరించెడుశాఖ లెన్నియో
గలిగినవృత్తివృక్షమున, గాలవశంబున గొన్నికొన్ని కొ
మ్మలు చీరింప కుంట గని, మాన్యసర్ధరులాలిపాలకు,
దేలమిది దాని క్షిప్రు ఘటియించెడు జక్కనిదోహదక్రియన్ 147

మ॥ కృతుభగ్భక్తయు, జెన్నపాలకసరాధ్ధలాలి దేవారశజుం,
 డతిమైత్రి గరుణాసమేతు లయి, సస్యశ్రేణిశ్శుక్లానుకం
 తతః గౌవన్నిజభృత్యు లాజలదులన్ శాసించి, నిశ్వాసమా
 రుత సంఘ్నితకర్షకాశ్రుతటినోధంబుఁ కావింపకే ? 148

చ॥ చెలువలుఁ బూరుషుల్ గలసి, చిల్లర తక్కున నాల్లుకోల్లు, ని
 చ్చలుఁ ద్వదుదారశాసనవశంబున సర్వసుఖంబు లొసఁగ
 ధితెసను ; లాలిపాలకవరేణ్య ! ధర్మ బరమేశ్వరుండ, ని
 న్నలఘుదయారసంబునఁ జిరాయు, నిరామయుఁ జేయుఁ గావు
 [తన్. 149]

ఉ॥ రాజమహేంద్రప్రట్టణవరంబున బోధనపాతశాలలో
 నో జగుసుబ్బరాయఁడు బహుప్రభుభక్తిని గైతఁ గాన్కిమన్,
 రాజ ప్రతీచిఁ గ్రొత్తగను రాఁ గని పోగును బోలె ; దీని న
 వ్యాజకృపన్ గ్రహింపుము ; సరాధ్ధులాలినృపాలచంద్రమా150
 ఉ॥ ధర్మజరాజసూయమునఁ దత్ప్రభుకాన్కల కెన్ని యెన్నియో
 నిగ్మలరత్నముల్ కొలువు నిండను గుప్పలు వోసి రండు ; రా
 ప్తేర్పియథార్థ మంచుఁ దలఁపింప, వెలాలినృపాలురాక గుం
 టూర్మహనీయతాకికజనుల్ సమకూర్చిసపుష్పపూగముల్ ?

మదరాసురాజధానిగవర్షరు సర్వార్థదులాలీ గుంటూరు
 నుండి రాజమహేంద్రము విచ్చేసినప్పుడు తద్గౌరవార్థంబు కావించిన
 సభలో చదివినపద్యములు.

సీ॥ శీచెన్నరాజ్యలక్ష్మీలాలనైకక

శ్యాణడోలాయితాయతభుజుండ !

ప్రకృతిరజనసుఖోపాయసంతతయోజ

నానందరసపూర్ణమానసుండ !

వాసకస్య కాప్రియమండలపురీ

హర్షసంధాయకస్సాగతుండి !

పౌరవర్గోచితప్రాధనానన్యస

త్ఫలహేతుఘనసౌమ్యకన్యనంక

శే॥ ప్రకృతగోదానరీసరిన్నికటరాణ్ణా
హేంద్రపట్టణవాస్తవ్యకృత్సకోర
పాళివిధుండ ! సరాధరులాలిప్రభుండ !
నిబిడవిభవబిజ్జాజుండ ! నీకు జయము.

152

ఉ॥ ఓజయశాలి ! లాలిమహిపోత్తమ ! త్వత్ప్రముద్రః గన్నయా
రాజమహేంద్రపట్టణము, రాయలు మెచ్చినయాగ్రధామ, సం
పూజితకావ్యకన్యగను మున్నగు నన్నయభట్టనాననాం
భోజమునం జనించి, విభుఁ బొందినపుట్టినమెట్టినిల్ మమీ. 153

ఉ॥ సేతుహిమాద్రిప్రాగపరసింధుయుగాంతరకర్మభూమ్యసం
భ్రాతనమాగతాతిధు, లఖండనయం బనివేలకూష్యమాల్
గౌతమిపుష్కరంబునకుఁ గా సెల విచ్చిననీక, దీననల్
జోత లొనంగి, సౌఖ్యమునఁ జొక్కినప్రో లిడి; లాలిపాలకా !

తే॥ సస్త్రమైడ్వర్ణభారతచక్రివర్తి
శాసనవతంస ! లాలి ! నీశయకమలము,
మాతృగుణధన్యసార్వభౌమప్రసాద
రసము, రాష్ట్రాళి కామోద మెనఁగ నొనఁగు.

155

మ॥ పటు రాజ్జీజననీను ఘోషణమహాపంచాశదబ్ధోశ్వవా
ర్భటసంప్రీణితసార్వభౌమవినుతైడ్వర్ణప్రసాదంబు గా,
నిట నస్మాదృశనన్నవేతనులు, మొన్నే వారపుండీత, మా
నట నీహస్తము పంచి యీ, నలర లేదా ! లాలినాథాగ్రహే! 156

శే॥ అప్రదోషచక్రావళం డగునినుఁ డన,
 సప్రదోషచక్రావళం డగునినునకు,
 సప్రదోషచక్రావళం డగునినుండ !
 తగుదు లాలీశ ! ప్రతినిధిత్వమున కీవు. 157

ఆ॥ ఖీగమాళి ! లాలి ! వెన్లాక్ ప్రభుండు, నీ,
 వన్నడమ్మ లన్న, విన్నవారు,
 ముమ్మఁ గన్నతల్లి, మేటిసమాల్పిణి
 నిఘలకల్పవల్లి, నిక్క మనరే ? 158

శా॥ శ్రీరంగేశుండు, శేషశైలవతి, కాంచీభర్త, భద్రాచలా
 గారుం, డాదిగ విష్ణుమూర్తులు, స్వరత్నాకార్యభారంబు నిన్
 ధీరుం బూన్చి, సుఖంతు నీమహిని ; దద్దీవ్యద్దయన్, మానఃపో
 దారానందము నంది నధిలు, సరాధర్ లాలిభూపాలకా ! 159

ఉ॥ గరం మొప్ప, బద్ధములు కానుకగాఁ బ్రభుభక్తి నిచ్చి, గుం
 టూరఁ ద్వవాద్యదర్శనమహోత్సవ మందిననుబ్బరాయఁడం ;
 దూరమునందు నేఁ గని, నతుల్ మును సల్పినవేల్పు, తోన నా
 చేసిన దోచె ; నే మని నదింతు నదృష్టము ? లాలిపాల కా !

మగరాను గవర్నరు సర్ ఆర్థరులాలీగారిగౌరవార్థము వేలు
 వేలుపినోడములు జరిపినవారికిఁ గలెన్దరు బ్రాహ్మదొరగారు బహు
 మానము లిచ్చునదర్శమున గుంటూరిలోఁ జదివినవి.

క॥ ఫాలము, హృదయవిశాలత,
 ఫాలము హృదయమును గలసి, త్వన్నామముము
 న్నాల్పింప కుండ, దర్శన
 వేళనె ప్రజ కెఱుకవేఱుచు వే ; బ్రాహ్మదొరా ! 161

ఉ॥ తావను నీళ్ళు, భుక్తి గొన ధాన్యములుకొ, లభియ పడకక్కడ !
 శేవగలుండవించుచును ద్రిమ్మరుముడలవాను లుండెను,
 నీవరబ్రాజినామమును నెమ్మదిలో భజియింప, “నీవు” య
 తావునఁ గృష్ణ గట్ట, జతనం బొనరింతు మహాకోపకారి నై . 162

ఉ॥ కుంజరమంజులకృతి నకుగతమై తగనమ గళాద్రయం,
 దంజక తాలు ప్రివ్వి, మలయంజము మావలంబించునాటికో
 ర్కిం జిగిరింప నీయక, గిరిన్ నెఱిఁ బోచినబ్రాహ్మిన్య! నిశ్,
 బ్రాంజలులై హరిం గొలుచుభక్తులు, ప్రిస్తుతి నేయ కుంకుమే ?
 మ॥ మునుకం జెందినలక్ష్మి, నాకప్పరికిన్ ముం నుండరాద్రంబలెం,
 గురుకుం బొందినలచ్చి, తొంటిపగిడిం కుంటరాచికిందెప్పుడూ
 ఘనతం గాంచఁడె యాద్యమండలకరగ్రాహద్రుథా బ్రాహ్మి? యీ
 యనఘం గూరిమి మంగళాచలస్మసింహస్వామి కాపాడుతే.

క॥ సొడ్డమనంబున బహుమతు
 లిష్టతఱి, బ్రాజియొచ్చ నీవనైంబున్
 వడ్డాదినుబ్బరాయణు
 జడ్డన రచించి చటవె సభ్యులు పెరిగెన్ . 163

—+ ఆ ని బి సె ం టు . +—

1893 నా॥ డిశంబరు 16 న, తేదీని ఆసిబి సెంటువొరనాని
 రాజమహేంద్రనరమునకు విచ్చేసి దివ్యక్షానసమాజమును గుఱించి
 యుపన్యసించినసందర్భమునఁ జదువఁబడినది.

సీ॥ శ్రీమదద్వైతబోధామృతోపనిషద
 భార్యవోన్మథనమంథాచలంబు,
 బాశ్చాత్యవిద్యోగఘటితప్రభారత
 జ్ఞానమూర్ఖామౌఘగారుడంబు,

నద్భుతయోగజాతార్యసర్వజ్ఞతా
 పరిహాసికుమతివాగ్బంధనః, బుర,
 బ్రత్ననిర్మలసత్యరత్నయుక్తాచీన
 తతశాశ్రుపేటికాతాశయంత్ర),

ఆ॥ మస్యమతనచశ్శతాసారహిందుభూ
 జనితబహుళవర్ణసంకరోరు
 పంకభాస్కరంబు, భవ్యదివ్యజ్ఞాన
 వరసమాజ, మవని వజరుఁ గాత.

166

సీ॥ ఉచ్చరిషఁ, దదాఖ్యఁ బచ్చిబూతుగ నెఁచు
 వారు, రామాద్యుత్సవములు నేయఁ,
 బులిమి, జండెము దండెమున నాట వేయువా,
 రాష్ట్ర సహస్రగాయత్రి సలువఁ
 గాలునేతుల నైనఁ గడుగక కుడుచువా
 రలు, స్నానసంధ్యాభిరతి వహింప,
 వేదవాక్కులు వీనుసూదు లౌవారలు,
 తద్విద్యకొఱకు నుత్కంఠఁ బూన,
 బుద్ధిహీను లనుచుఁ బూర్వులఁ దిట్టువా,
 రంతవారు లేర యనుచుఁ బొగడ,
 నయ్యె, నేది వెలయ ; నట్టిదివ్యజ్ఞాన
 వరసమాజ మవని వజరుఁ గాత.

167

సీ॥ “ భరతఖండమె, జ్ఞానభానూదయమునకుఁ
 దొలునేలతా ” ల్పని పలుకు నెద్ది,
 “ పడమరఁ బ్రొద్దు గ్రుంకెడుఁ గాదె ? యాదెన
 వెలుఁ గబ్బు నెటు ? ” లంచుఁ బలుకు నెద్ది,

“ బోధదుగ్ధములు, హిందూధాత్రికడఁ గాక,
 కలుగు మీ కెట ? ” నంచుఁ బలుకు నెన్ది,
 “ పొదుఁగులోఁ బాల్లెని మొదవును విడుకఁ, దాఁ
 వులె కావె ఘల ” మంచుఁ బలుకు నెన్ది,
 “ పెరటిచెట్టు మందుఁ బొరుగింటిపులిగార ”
 యన్న సామెతకును నన్ను లేర,
 లనెను మనల నెద్ది, యట్టిదివ్యజ్ఞాన
 వరసమాజ, మవని వఱలుఁ గాత.

168

సీ॥ ప ప్పన్నగింజ, కప్పజి యుండునే తప్ప
 వోలెను, మనము నీ రోవయ కున్న ?
 సీశ్వరేచ్ఛను వచ్చి యేమూలనుంకియో,
 కాదంబిసెయె నృప్తి గలుగఁ జేయ,
 దలచూసి ఘల మిచ్చుఁ; ఓభ్యమే ; హిందువుల్
 తమశాస్త్రముల ననాదర మొనర్చి,
 నవి వోయెనే ? యిప్పు డానిబెనెట ను
 ద్వీపాంతరాగతస్త్రీమృదూత్తి
 ధార, నెల్ల రద్భుతము నొండఁగాఁ చేట
 పడఁగ లేదె ? సర్వభారతులకు
 నాత్మహితముఁ గూర్చునట్టిదివ్యజ్ఞాన
 వరసమాజ, మవని వఱలుఁ గాత.

169

చిత్రీపు వేంకటాచలముగా రికి రాయబహన్దరుబిరుదము

శా॥ శ్రీమద్రాయబహన్దరాదిబిరుదస్వీకారదానము, లె [నద్గుణ
 న్నో మాఱుల్ గనుఁగొందు; మైన నరు డోహో! యన్న; వీ
 గ్రాముం, చిత్రీపు వేంకటాచలము, సప్రమాన్తత్ర రాయాంకితున్,
 డేమారోగ్యచిరాయురాదు లిడి, లక్ష్మీభర్త రక్షించుతన్. 170

సీ॥ పెద్దయ్యద్యోగులు పెక్కండు గల; రందు,
 గర్వహీనుల వెదకంగ వలయు,
 బీ. యో. కృతార్థులు వేనవేల్ గల; రందు,
 బిత్తుభక్తియుక్తుల వెదక వలయు,
 స్వమతానురక్తులు పలువు రుండుదు; రందు,
 నిష్టాగరిష్టుల నెమక వలయు,
 సామర్థ్యవంతులు చాల నుండుదు; రందు,
 బరహితాచరణుల నరయ వలయు,

బ్రబలహిందూర్వరాసార్వభౌమదత్త
 రాయబహదూరుబిరుదవిరాజమాను,
 పరదరాజమహాతపశఫలము, వేంక
 టాచలామాత్యుఁ బోల్పు; యథార్థముగను.

171

మ॥ చదు వెచ్చించె; ఘటించె నాగరకతక; సర్వప్రజాశీసుఖా
 స్పదనానాద్భుతయంత్రితంత్రముల నుత్పాదించె, రంజించె మా
 హృదయంబుల్; నిదురించుకొ డెఱపె; నెట్లేమేలు మా కర్మము
 య్యది చేకూర్చెడునాంగ్లరాజ్య, మిలపై నాచంద్రతారార్కమా

క॥ విలసితగోదావరిమం

డలపతి, నెలివెన్దొరం, జనశ్లాఘ్యు, సభా
 తిలకము, రాజప్రతినిధి,
 నెలమి గోపాలదేవుఁ డేలుం గాతన్

173

శ్రీరాజా వాప్రీవుశ్వసుందరరావుబహుశ్రుతిహిదాకుని
వివాహమహోత్సవాశీర్వాచనసంవ్యవత్సాహితీ-

— — —

సీ॥ శ్రీమంసరామంఘామధ్యమానాబ్ధి
గనలి, మంగళత్యూరవము గాగ,
సన్యస్యముత్పన్నసకలకళాస్పదా
ప్సరసలు, నాగవాసాబు గాగ,
సజరామరత్వభేషజనుధాదరబుధా
వలి, సభాసరవిప్రకులము గాగ,
శాలభానుప్రభాభవ్యకస్తుభమణి,
హనసాధుణ్ణాధ్యక్షిణియుగ,
శీర్షసంక్లిష్టవిగళితక్షీరబిందు
వటలి, తెలిముఠైములతలంబ్రాలు గాగ,
వెలయునాదిలక్ష్మీమహావిష్ణునివ్య
పరిణయము, పోచు నీవధూపంబు సిరుల.

174

ఆ॥ విశ్వసుందరునకు వెలది గావించి యీ
తీర్పురసుందరిని, విరించనుండు,
వాడరేవునకును వడ్లమన్నాటికి,
శాంధనంబు సహజభంగిఁ గూర్చె.

175

సీ॥ ప్రభవితా, బహుతులాభారములే తూగిన
కొచ్చెర్ల కోటనత్కులమునందు,
లక్ష్మీనరస్వతీలాస్యరంగం బగు
వాడరేవుమహాస్వవాయమునకు

రత్నదీపము, సుందరప్రభు, నరియించె,
 గనె, మంజుమఃశివుత్తీకాత్రీయంబు,
 దత్తదపత్యతత్సంతానమూలంబు
 న, ననేకదేశబౌద్ధవము గాంచె,
 నాశ్చర్యత్రపుత్రుఁడై నచాహితుని
 పరిణయంబు జరుప, బందరునకు
 గజభటాశ్వబంధుకలిత యై నచ్చిన
 ప్రథితగుణకదంబ, రంగమాంబ.

176

— పాటకచ్చేరీలు. —

ఆ॥ వెదురుఁగ్రోవి లేదె? మృదులాంగుళులు లేవె ?
 మాకు లేదె వదనమాయతంబు ?
 జనులకర్ణములను, సంజీవరాయని
 వట్టు లిడవు గాని యమృతరసము.

177

ఆ॥ మూర్ఛ పుచ్చుఁ బ్రాణములఁ దేర్చు; నహహ! యీ
 నాగరత్న; మితి నామమునకు,
 సూరిజనులు ! విశ్వసుందరపరిణయా
 హూతు ! లరసి యర్థయుగముఁ జెప్పుడ.

178

క॥ మూయించును గనుతెప్పల,
 హాయి యనం జేయు నోళ్ళ, నట్టిట లూచుకొ
 మాయకాదలలను, మేనుల,
 గాయకకోటయఫిడేలుకొళలి; వహవా!

179

క॥ పదభూషణసహితము, శా
 రద నీసభ విశ్వసుందరా ! నటియించు
 గదరా, సంగనతుంబురు
 మృదువీణాకలనినాదమిషఁ జెవి సొగియన్.

180

శా॥ మంత్రోద్రైగ్గడవ. శదుగ్ధజలధిన్ మాణిక్య, మాశ్వేలన
 ...స్తోత్రావాపనమధగోత్రశతపత్రశ్రేణిమిత్రుండు, గో
 సంత్రాసుడు, భుజంగరాయకృతి, వేశ్యన్ మాని, తావాణినా
 నుంత్రించెన్ సుతపిన్; దన్నుతి, నుదాంపత్యాస్తి కా జోటి
 [315. 185]

ఆ॥ వాడశేనుకతన, నడ్లమన్నాటి కు
 దారు తొజమినుదాన్లతోడ
 నిచ్చిపుచ్చుకొనెనునిట్టివియ్యములు; రు
 గాంబదుహితమనుసురాలు వధువు. 186

తే॥ విశ్వసుందరుపరిణయవేది మొలచి,
 యతనిపెడమేనగోడలియనుఁగుబెట్టి
 పురిని బ్రాకునుమనస్సుపత్రగాద్ర
 కవినభావల్లి, సుఖముల్ కవకు నొసఁగు. 187

—• వివాహవై భవము. •—

ఉ॥ నాలవనాటిపెండ్లి యిది; నాపని నీపని నేడె; భద్రశుం
 డాలమ ! వచ్చినందులకు నల్పురు సంతసమున్, వధూవదుల్
 చాలఁగ నున్నతిం గనఁగ, సల్పుద మిప్పుర మర్హకృత్యముల్
 లీల; భుజంగరాయశుభలేఖలనిర్మయ, మిట్టిదే కదా. 188

క॥ “రాజా” భుజంగరాట్కవి
 భోజుఁ డహో, దేనదుందుభుల మ్రోగించెన్,
 భోజనముల, బూజనముల,
 భూజనములఁ జనిపి, ప్రథమపుత్రికపెండ్లిన్. 189

—• ద్వితీయపుత్రకావివాహము. •—

తే॥ శ్రీమహాలక్ష్మీ, గృహ్యమూర్తిని, పుష్కరాన
రుచి నొసర్చినధాత, యిప్పుడ కన్పగ్గ
హించుఁ గావుత, సంతానవృద్ధి, సకల
సౌఖ్యములు, నాయురారోగ్యసంపన్నములు. 191

తే॥ ఒక్కకన్యాప్రదానంబు నొసరుచుటను,
బాలకడలికి జాబిల్లి పట్టి కలిగె;
నలిపె రెండు డిప్పటికి నట్టిసత్కృతులు భు
జంగరా, మౌందు నింకఁ దత్సప్తసంకలము. 192

—• తృతీయపుత్రకావివాహము. •—

చ॥ సిరుల జగలు తేజరిల సింధువున బ్రభవించి, విశ్వసం
భరణధురీణుఁడైనతనపాణి నలర్చినలోకమాత, ని
బ్బర మగుప్రేమఁ బేరురముపై వహించిన దేవు, శ్రీవహు
వరులను బ్రోచు, శ్రేయములవాకిగ, రంగమజోగరావున. 193

క॥ హరితుఁడు, మాద్గల్వఁడు, నలు
పరె హర్షోత్సవము బ్రహ్మపట్టణమున, మం
తిరిప్పిగడవాడేవుల
పరస్పరశ్రీకరంపుబాంధవ్యమునక. 194

తే॥ దివ్యభవనంబు లిటుకిండ్లు, దేవిడీలు
దిడ్డిగంతలు గా, నరుదేర బంధు
నమిటి, ముతిరిప్పిగడభుజంగరాయ
కోవిదుఁడొనరె, మూడవసూతు పెండ్లి. 195

తే॥ ముక్కుక వేసి, రూపాయకు మూడు నేర్ల

పాళిలు, దొరకసిసిద్ధాంతపచ్చికటవు

నందు, రాజాన్నసంతృప్తులైరి వేల

కొలదిగ, భుజంగరాట్కవికూతురెండ్లి.

195

ఉ॥ ముమ్మఱు, దేవదుందుభులు మోయి నొసరెను గన్యకాశ్రవా
నమ్మలు “జే” యనం గవిజనమ్ములు, పాత్రినరాన్వవాయపో
షమ్ముగి, హంప్రేక్షగ్గడభుజంగధరావరు; డయ్యగణ్యపు
ణ్య, మృభివృద్ధి జేయుతఁ దడన్వయ, మాశశితారకఁబుగ్గ. 196

—+ తురీయపుత్రీకావివాహము +—

క॥ శ్రీమంత్రీప్రగడకులా

భ్రామేందుభుజంగరాయతనయఁ దురీయం

గామేశ్వరి, దామోదరు,

నోము వధూవరుల, నీశుఁ డొనఁగుచు సిరులక.

197

తే॥ పార్వతీపరమేశ్వరుల్, భారతీహి

రణ్యగర్భులు, లక్ష్మీ నారాయణుడు,

బ్రస్తరించుత మఖిలదాంపత్యసౌఖ్య

ములను, గామేశ్వరికిని దామోదరునకు.

198

తే॥ వడ్లమన్నాటిశిష్టాన్వవాయదుగ్గ

సింధుశీతాంశుఁ, డీనారసింహనచివుఁ

డవుట వియ్యంకఁ, డీభుజంగాధ్యనకు, సు

వర్సనంగతి మణి కబ్బుభంగి కాడె?

199

చ॥ తనగృహలక్ష్మీ, బంధుజనతానురభిప్రథ, సుబ్బమాంబ, వా

వను గలధౌతపాత్రీమున వారి, జొకాటపువెడిపల్లెరం

బున వరుపాదముల్ కడిగి, భూరిసుడక్షిణఁ బుత్రి ధారవో

యునెడ, భుజంగరాయకర, ముద్దర యద్దర ! కల్పశాఖకు. 200

తే॥ మాట కేటగి యిప్పుడులు వ్రాయు, మానసమున
 గుప్తు కుపమాన దాస్థము లెపుకొ కలవు;
 బుడకటి మీఱుకూతుల పెండ్లిభువ, భు
 శంగవిధు బాసనమున నక్షయము లుచ్చి.

201

తే॥ తనయల, బూకలకై కై
 పును గూరుచుతుమ్మిపూ ప్రోపులు తలకై,
 మిలమిలసిడిల్లిభోగపు
 గలమాన్మముం గన, గోకగళుకు నెవరికి.

202

సీ॥ పుష్పవేణుబరగోళంకు డీయెచ్చెలను, నూరి
 పచ్చెల్లు, పసియముల్, బాని పి,
 జులలలాడురానిన పటన్నము, నన్న
 బాబుల నగుచుం దేకరిల నడుచు,
 నాంధ్రకర్కాటచుహారాప్యముఖ దే
 మధురఖాద్యమ, లిల్లె నొనుంగి,
 నాప్పుగింకాయలుం బచ్చెప్పొములుం,
 గంగి కారపంబాడుల్, పండు వెనుక,

తే॥ నన్నిటికిఁ బైసి గప్పుగా నప్పడములు,
 పొరసి తెరిచిన, బారుపెరుగులును గూడ,
 నాజ్యధారాస్థతంబుగా, నైదునాళ్లు
 నలిపె వేలకు నిందు, భుజిగరావు.

203

తే॥ పలుంగములు, నోళ్లు, కేసులు, గురుమారు
 నట్టిండు, భుజంగరావుని ల్పించి, పెండ్లి
 కేసుచెరిచిన, నన్నింటి కెక్కు డలరి,
 కడుపు తనకొక్క డచి కుందుం గెడుపుముందు.

204

మ॥ సమశీతోష్ణపురాన్రిమాఖపరపక్షగబంధు, దైత్యేజ్యవా
రముతోఁ గూడుతృతీయ, హస్త, దివహోరాధద్రులగ్నంబున,
డిమకామేశ్వరి యచతుర్థసృతకుఁ గావించెఁ బెండ్లి, భుజం
గమహీశంకు, వధూవరుల్ మెలివడి గాంచంగజాహుధులై.

ఉ॥ బంధులయిండులం, బరిణయోత్సవముల్ విభవోజ్జ్వలంబు లౌ
చుండును; గాని, తో, ముచుచు చ్చివి; పంశితుఁ డీభుజంగరా
యఁ జొనరించు పెండ్లి ప్రిలి, డక్షురహపత, నెప్పుడతలులం
దుడు, నటించు పహ్వికల నూతకవీచులమేలిదీవనన్. 205

క॥ కృతీనతానము నేఁ జిడె,
జతురాస్యాస్వయజుఁ డొకభుజంగపతి; కిరీన్,
సతతతానముఁ బోటికి

జతురాస్య, డిర్వురకును జంపతుల కిసున్.

ఆ॥ “ప్రభుతతోడ నేమి పని, సుకపిత యున్న?”

ననుచు భర్తహరి మహాత్ముఁ డనియె;
వలచె నిన్నుఁ గవిత, ప్రభుత; మహాభాగు
డవు, భుజంగరాయ; కపినహాయ.

208

6-6-1917. పింగళసం॥ జ్యేష్ఠ బంగ బుధవారము. బంధుభా
వమునఁ బాలతోడుగ్రామము పెండ్లి కరిగి యాయాయిసందర్శముల
రచించినవి.

ఆ॥ ఉన్నచిన్నవీధు, లొడ్డొకంబులు;
నేల, వానఁ గురియ, గాలు నిలదు;
నిలుప, వెలుప రాదు; బలుపంటయూ రై న,
బాడచే లతాడు, పాలతోడు.

209

పెద్దగొర్రెలు చూచినా కదపటి గొర్రెలు పచారవాక్కులగు బ్రహ్మ శత్రులు.

శే॥ దాతలకు వినయంబు ప్రధానభూష;

గాని దానిచి యనెదగు గాని యట్లు,

లే కొవర్చినయశిఫెనత్కృతులు, గాని

కాంక్షములకీతి రసపుష్టి నలుకె బెండ్లి.

210

వివాహానంతరము గృహస్థవేశోత్సవములకై పల్లంకముగా
మమునకు గోదానరిలో నావమీద నరుగుదు మూర్ఖముల రచించినవి.

ఆ॥ ముసుగు వేసి, మృత్యుముఖమునఁ జెరియింతు,

రాయు వున్ననాశ్వ నఫలజనము;

లట్ల కాదె, యద్ధి యాదిగాఁగలజలా

శయములందు, నోడపయన మరయ?

211

ఉ॥ మెచ్చుచుఁ దగ్గుచు, న్నురుగు నీనుతరంగలవృక్షగౌతమి,

మెచ్చుగ నావ పర్వస గమింపఁగఁ బల్లముకుర్తి కేసుచోఁ

బచ్చనిలంకతోఁపులును, బౌర్వములకా సితసైకతంబులుం,

బచ్చికపట్టులుం, జఱుతపల్లెలు, విందు లొనర్చె జూష్కిన్. 212

ఉ॥ కూలముఁ గోయునేటిదరి, గొప్పమహీజ మొకండు, భూమిలో

వేళులు పైకిఁ గానఁబడ, వెల్లువమకకు వ్రాలి భాసిలెన్,

నేలకు నెక్కు డీవు;జననీ! ననుఁ బెంచితి; నేడు కూల్చెదే?

చాలఁ దొలంగి కావు" మని దండనమన్మృతి నబ్బుకై నడిన్.

—+ గృహప్రవేశపుట మాచేసింపు +—

తే॥ పునుపులకుఁ దొడ్లనట్టి చెప్పలును, (స్త్రీ)

కలదననట్టి పానాఁయు, సయ్యె నసలు,

ననవధూనకు లూకేగునాఁ డొకిత

రానిఁ జేరుకు, పల్లంపులు గ్రామమందు.

214

—+ రాఁదనవిషయము +—

తా॥ పల్లంపు ట్టికసారి చూచితేసి మున్ బాల్యంబునం; దప్పు డీ

యుల్లానంబు ఘటింపదయ్యె మన కీయా; రిందుఁ బ్రభాతు తా

నెల్లా పెగ్గడవారు లాఁతు లలనాఁ; డీనాఁగు మాబంధు లై ;

రల్లుంకుం, జిటిమన్నరా, లనుజుబి, డ్లానంగహేతుల్ గదా. 215

తే॥ ప్రథమమున నెల్లెఁగెగడవల్ల నెలయఁ

గాంచెఁ గొచ్చెర్లకోట, యిగ్రామమందుఁ ;

గోట తనఋణమును దీర్చుకొనియె నీపుడు,

పెగ్గడకులము నవిచ్చిన్నముగను నిలిపి.

216

—+ వరుని కాశీర్వాసము +—

తే॥ మొలకమామిడికన్న మున్నున్న శోట,

జుంటిరుచి మించువం జ్జిచ్చు నటుమావి;

గనుక, వేకటనారాయణునికతమున,

నెల్లెఁగెగడాస్వయం బిందు స్పృహ బాదు.

217

శ్రీరాజా

వాడేపు విశ్వసుందరరావు బహద్దరు జమీందారు.

మ॥ తలిదండ్రుల్ మును వారణాసికిని యాత్రాం జేసి, యాపుణ్యమే
కులనిస్తాకపుత్రు నిచ్చె నని, సీతకా గాళికాధీశని
ర్మలనామాద్యపదప్రముక్తి నిడఁ ద్వన్మాతామహాఖ్య, జనం
బులు నిన్నుం గని, విశ్వసుందరుడ! రూపుంబట్టి యం ద్రజ్జితక.

ఆ॥ విశ్వసుందరాఖ్య, వెలయుచె నొకరీతి
మొసల, నితఁడు లక్ష్మీపుత్రుఁ డగుట;
వేఱురీతి దాని వెలయుచె నిప్పు, డ
మృత్యువలన నగుమహార్థలభి. 219

ఆ॥ విశ్వ వీర వ. నులు వీరు వాదులు మూరు,
విజయకాంక్షు లగుచు వెలయువారు;
వీరిలోనె తానుఁ జేరి యుండును గాని,
విధి యెటుల్ తదన్యవృత్తి యగును? 220

తే॥ ముదుకసోమాసికాఁగిట మునుకురంభ,
ధనదనునుతునంగమునఁ బోలె, ద్వత్సనూగ
మాప్తిఁ దనవన్నెచిన్నియ లన్ని దోఁచ,
విశ్వసుందర ! యిందిర వేడ్క నలుపు. 221

శా॥ పద్మ హద్దు నిబద్ధిఁ దోఁచ, గృహనిర్వాహకీయోద్యోగమం,
దద్దంకన్యయు నత్యశక్త, వసురాయస్యాలకుఁ జేరిచెన్;
బిద్దం గస్తురినారసింహవిత, గావించెన్ నిజాస్థాని మేల్
దిద్దు లెన్నియొ విశ్వసుందరుడు, మాతృఖ్యాతికి వన్నె చేన్.

ఉ॥ “ఎన్నడు నేరిచెం బెళుకు లీచెలికన్ను” లటన్నవద్దియం
పున్నడికార మొందుఁ దలఁపున్, గుణబంధురు విశ్వసుందరున్
మొన్నె వరించి ముద్దిడినముగ్ధను రాజ్యరమన్ గనుంగొనన్;
... వన్నెలుఁ జిన్నె లయ్యుచితభావముదారత వింత గొల్పెడున్. 223

క॥ నిష్కంటకముగఁ దగవు వ
రిష్కృత మయ్యెఁ గద తుదిఁ బరీవృధుచే; నా
విష్కృతవిజయుఁడ వైతివి;
దుష్కృతు లడల, నిక నేను దొడ్డమపేటన్. 224

క॥ శ్రీరంగమరాజ్ఞ! క
స్తూరియుగంధరుఁడ ! విశ్వసుందరవిజయో
దారశుభవార్త యిదె, హృ
ద్వారంబున దివికి మీకు వ. నుఁ డందించున్. 225

క॥ నవకోసనీమ యిది యనఁ
దవుదొడ్డమపేట, రాజధానిగఁ, బదియూ
శృవిభక్త మేలు వాడే
పువిశ్వసుందరధరావిభుఁడు భృతవనుడై. 226

తే॥ మేటిదొడ్డమ్మపే, టుట్రుమిల్లి, మతుకు
మిల్లి, కుడుపూరు, కుటకాశ్వపల్లి, నేల
టూరు, గుడిగళ్ళ, మఱి గుమ్మలేరు, మిర్రి
పాడు, నిడననమెట్ట, నాఁబడుఁ బదూళ్ళు. 227

తే॥ రాణ్ణహేంద్రపురీవరప్రాంతమందు,
రాతికంకరగనిమెట్ట గ్రామ మొకటి
గలదు బొమ్మూరు; దాన నగము, జమీను
దారు వాడేపువిశ్వసుందరుముతాది. 228

ఉ॥ అన్నలు నీకు మువ్వు; రసలన్న చనెం దివి; కమ్మయక్కె
 డ్లన్న విరోధి; సొత్తు దన దంచుచు వ్యాజ్యములాడి యోజె నీ
 ము; న్నినుఁ గన్నతఁడ్రెగురుమాన్యత నెయ్యపుటన్న యావ.నున్,
 నన్నిధి నుంచుకోఁ దలంచుసామ్యత జ్ఞాఘ్యము విశ్వసుంపరా.

శా॥ మావృద్ధప్రపితామహున్ నిలిపికో మాన్యము మున్ కృత్రిమ
 పాప్రీణ్యానకుఁ బండితప్రభు విడచి వాడేప్రసాదమచ్చగా,
 క్రివృద్ధప్రపితామహుం; డిప్పుడు నీమె పొందునాకైతత్త,
 యీ వేయివిని విశ్వసుంపర; తతా! గారమితో వ.సున్. 239

—• ధర్మశాలామూలబంధశిలాస్థానము •—

శా॥ శ్రీమతుల్ తమపుట్టు కొండలు కృతార్థభావ మొందిన్, మహా
 భూమిజంబులటుల్, స్వసంపదల కెప్పున్ నీనరక్షోన్యమ
 పాముఖ్యంబు ఘటెంతు, రెవ్వనిదయాధవ్యాతరప్రేరణ
 సామర్థ్యంబున, ధర్మకార్యములఁ దత్సర్వాత్మనుం జోముతన్.

చ॥ మనుజుల కిచ్చె నేని యతిమాత్రఫలంబుఁ బరాత్పరుండు, దా
 నిని బహులోహపేటికల నించి, గతించును బామరుండు; న
 జ్ఞుఁడు, తలంచుచుం జగము సర్వము స్వీయకుటుంబ మంచు, హా
 నను బహుదీనపోషణ మొనర్చు, జగత్పతియిచ్చుఁ గాంచుచున్.

ఉ॥ గం పొకచంకఁ బెట్టుకొని, కజ్జను రెండవచేతఁ బూని, వి
 ల్వింపున మేను దోష, నశువగను నత్తువ లేక తూలుచుం,
 జంపిరినెత్తితో, మొలను జంపిరి గట్టి, వగర్చుకొందు, ము
 ప్పింపచురాలు బిచ్చ మనఁ “జీ! పొడ” మున్కలవార లుండరే?

ఆ॥ సస్యములకుఁ గానిజలదం బ దేటికి?

జ్ఞానమునకుఁ గానిచదు వ దేల?

మానమునకుఁ గానిమగతనం బేటికి?

భిక్షుకులకుఁ గానిలక్ష లేల?

234

ఉ॥ కొమ్మకు వేలఁ గట్టి యొకగుడ్డను, బుట్టిసబ్బిడ్డ నందులో
నిమ్మగఁ బెట్టి, వేసపుల నీచెవిగాడుపు రాఁగ నాచెవిన్,
సొమ్మలు వోయి, రథ్యలను జూడఁగ నయ్యెడుబిచ్చగాండ్రై
న్యమ్మఁ గనుంగొనం, గడుపులక్కట! చుమ్మలు చుట్ట వేరికిన్?.

ఉ॥ వ్రేలుచు మీఁదఁదోచు తలక్రిందుఁబులుగులు వోలెఁ, గ్రింద, లేఁ
జాలులుఁ దాము, నాండు, నడ సోఁకి నిదాఘపునాళ్ల భూమిరు
ఁబ్బాలములన్ వటించువెడ మోములభిక్షుకులం గనుంగొనం,
జాలిఁ గరుగదే వృద్ధి, విషాదము పుట్టి కసాయి కేనియున్?.

సీ॥ సరి నూఁడుపదులవత్సరములనుండి నే

నెఱుఁగుదు రాజమహేంద్రవరము;

నెన్నియో మాటుపు లీలోన, మంచికిఁ

జెడ్డకుఁ బెక్కండ్రచేత నయ్యె;

గానవాసంబులు గలిగించుజతనంబు,

బిచ్చగాండ్రకుఁ దలపెట్ట రెవరు;

నేనాటి కెందుండి యేమి పుట్టించునో

యీశ్వరుం, డెవ్వరి కేమి యెఱుక?

తే॥ యబ్బురం, బిప్పటికి భిక్షుకా ర్తిహరణ

చింత, యచ్యుతరామయ్యస్వాంతమందు

నలకురింపించె భగవంతుఁ; డది నిరంత

రాయశాఖోపశాఖలఁ బ్రబలుఁ గాత.

237

ఉ॥ శ్రీమను రామనామము స్మరించుట భిక్షులు, వాచిఁ దనుశ్రీ,
రామనవమ్యూహాత్సవము, రాజమహేంద్రమునం దలెత్తి ముం,
దామహానీయసంస్మృతి నె, యచ్యుతరామమనోహరం దిహిల్
దా మొలకెత్తె, వారికగు ధర్మగృహంబును గట్టుబుద్ధియున్. 233

మ॥ సెలవు గైకొనుఁ డోరిభిక్షకజనున్ ! చెట్లొస్త, పల్లొస్త, బం
చలయొద్దం, గుడులొస్త, సంతకాలువుజావత్తుయ్యెన్; వెతల్
దొలగన్ మీ కొకమేలువాస్త వినిపితున్, రామహేంద్రం
[బునన్

ములుకుక్లూచ్యుతరామ మాచ్యుడు గృహంబుం గట్టు మీకుం
[గృహన్. 239

ఉ॥ నానుచు వాసకు, జలి విణంకుచు, నెండల కెండుచు గడున్,
గానల మోక్షిల్ బయలఁ గానగ వచ్చుచు, జాలిగుండె యా
మానిసికంట సిరు పొడను, గుయివెట్టెకుచిచ్చగాండ్రీ, కం
కా నిరపాయవాసనుఖి, మచ్యుతరామయధర్మశాలలోన్. 240

చ॥ కడుపును నోరుఁ జూపెడిబికారికి, గా నయినన్ విదుర్పు, నె
ప్పడ మన సొప్ప కుండుకునపుణ్యులు గల్గెనమీమహాకలినీ,
విడిముడి వేసవే, లుఱక బిన్నపువాండ్రీకు వెచ్చపెట్ట, ముం
దను గడుదానరూరుఁ డిల నచ్యుతరామయ మెచ్చు గాంచడే?

సీ॥ ఉపధానములుగ మీ గుందు, రెవ్వరియోడ

లల కింక? పృక్షమూలంబులార!

మల్లుగల్లుల కడ్డముగ మెత్త లేవరినై

కగుదు రీ రికం? తొక్కాకులార!

యాలంబ మింక మీ రగుదు రెవ్వరికూటి

కుండెయుట్లగ? జెట్లకొమ్మలార!

వాని కెండకుఁ గామ పాఠుఁడైనాడును లో

దురు వేరి కింక మీరు ? తరువులార !

రాణ్యహేంద్రీవరమ్మునఁ బ్రభుతుఁడైన

ప్రభమృదుదరగతిన్యాయవాది, ముల్లు

కుట్లయచ్యుతరామయాభ్యుండు, కృపను

గట్టుఁ బెడధర్మశాల, బికారు లుండ.

242

ఉ॥ గ్రాసము, వాసముం, గొఱత గావున బీకల, కందు వెన్న జా

వాసము, ముల్లుకుట్లకులపావనుచే నొసఁగించె ముందుగా ;

వాసికి నెక్కు మంచు, భగవంతుఁడు తొల్లిటిదాని కెవ్వని

చేసినవాఁడొ, చిత్ర, మిఁకఁ జేయఁ గలాఁడొ, యెవం డెఱింగెడుక

నీ॥ కలము చేతను బట్టి, గద్దియఁ గూర్చుండి,

మహితగోదావరీమండలమునఁ,

ఓ గవులవారియుఁ, వప్పిసంబులవారి,

తలల నిగూఢంపునలువవార్తఁ,

బరశీలనము చేసి, ప్రకటించున్యాయాధి

పతి, యెఱచే హ్యమైట్టుప్రభువరండు,

కానీవలె గారఁ గైకొని యొక వెండి

తాపితో, మూలబాధశీల నదుకు,

తే॥ తేమి, ముల్లుకుట్లచ్యుతరామశర్మ

నిర్మితం బగుచున్నయాధర్మశాల ?

కట్లనఁగ నేల ? ధర్మకార్యాంగ మేల,

నేపనికి నైన నుజను లాయిత్రపడరె ?

244

ఆ॥ ధర్మశాల, నేడు తలపెట్టబడినది;

దానిఁ గట్టుదాత ధర్మవాది;

ధర్మరాజు వేయు దానివునాదిరా;

యెవఁడుఘటనపటిచె నీత్రముబు?

245

చ॥ నను మునిషీ యటం చనుఘృణానిధి, హ్యమైటుధర్మభర్త, తా

పిని గొని మూలబంధశిలఁ బెట్ట గ, నా తెలుఁగొజ్జనంబుఁ గాం

చినములుకుట్లవంశమణి చేసెనునిర్మలధర్మకార్యముం

గనుఁగొనఁ గల్గె; నీవ. నునికన్గన సల్పినభాగ్య మేమొకో? 246

క॥ పదునెనిమిదివందలయిరు

వదియాఱు శకంబు, కోధి, భాద్రపదము నె

న్నిది యగుతిధి, శనివారము,

చదు రచ్యుత రామధర్మశాలకు జరిగెన్.

247

అమెరికా లూథరన్ జనానామిషన్ వైద్యశాలాగృహప్రవేశ
సమయమున జరిగినసభలోఁ జదివినవి. (20-6-19:1)

చ॥ సిరికిని జన్మదేశ మగుసింధువునం, బృహకర్పరంబుపైఁ

దరిమల దిద్దిరం దిరుగఁ, దాల్చి మహాకమతాకృతిన్, రుజా

హరణుఁడు వేల్పువె, జ్ఞయృతహస్తఁడు గల్గఁగ మూల మైనశ్రీ

హరి, కృప రాణ్డ్రహేంద్రమహిళార్భకభై వజశాలఁ బ్రోచుతన్

ఉ॥ ఎక్కడిపశ్చిమార్ధభువి? యెక్కడిరాజమహేంద్రపట్టణం?

బక్కటికంబుతో నిచటియాఁడుజనమ్ములనచ్చికిత్సకై,

చుక్కలఁ దాఁకుమేడ నిడఁ జల్కన లూఢ్రసుక్రీస్తునంఘ; మ

మ్మక్క! మతాభిమానము, మహాద్భుతకృత్యము లాచరించుఁగా.

చ॥ తడవులఁబట్టి డెందమునఁ దాల్చినయీపుడుసాధభారముం
బుడమిని డించె నక్కటికపుంగని, వార్షరువై ద్యురా; లిటం
బడలిక నిండువేఁకటిని మందగతి న్నడయాసుమానినున్, [తో
గొడుకులఁ గూతులం గని, యకుంతితమోదముఁ గాంతు రామె

చ॥ పురిటికి నెల్లవారలకుఁ బుట్టినయిల్లగు, దొడ్డతల్లి వా
ర్షరుదొరసాని కట్టినవిరాజితహర్షస్వము; దీనికోసమై,
గరితలు, చిన్నవాం, డ్రమేరికాఁ జెను రూడిచి పంపినారఁ ట
ద్దిర! రజతప్రవాహమును; దేవుఁడు వారి కొనంగుదీచనన్. 251

చ॥ నులిననుల్కమంచమును, నూనియ, కుంపటి, పాఠచెప్పుభూ
తులసియు, నుల్లిపొట్టుపొగదూపము, నెన్నెమనుద్ది, చీకటిర్,
వెలిమిడిదివ్వె, లేకె, ప్రసవించి యిటం జెలు లొప్ప, నమ్మల
క్కలు కని తల్లిపిల్లలను, గ్రొక్కున ముక్కున నుంతు రంగుభుర్.

ఉ॥ అంబకు శారదాంబ జగదంబ బలెన్, నగుమోములన్ నహ
యంబుగ*రోహిరుక్, నెలననమ్మయు, వార్షరు కుండ్రువెజ్జరాం
డిం బడరం బ్రజాతతికి నిక్కడ, నుగ్రిగదాసురానునా
శంబు, మహాషధాశ్రముల శశ్రుములన్ సలుపంగ నొచితిన్.

చ॥ నతులకు మానరక్ష, శిశుసంతతిపాలికిఁ బ్రాణభిక్ష, రు
గ్గత కురిఘోరశిక్ష, మలినంబులకుం జొరరానికక్ష, యీ
యతివలక్షీరకంఠులయునొషధశాలనిరీక్ష, వారు వా
రతులితదీక్ష సల్పునుకృతాళి ఫలించినదాక్ష, యీక్షితిక్.

ఉ॥ పూకుషు లంద టీయెడన పోయి యథేచ్ఛముగాఁ గనం దగుం,
ధారిణి నుద్భవించిననుధారసపూరితకుంభ మైనయీ
సారతరాషధప్రకరశశ్రుభరోన్నతసాధరాజముం,
గోరిన నిందు దుర్లభ మగుం గద ముంచు ప్రవేశ, మందునన్.

*పైయమెరికావెజ్జరాండు మువ్వరును నాయెద్దఁ జెలుగు సేర్పుకొన్నవారు.

ఈ సమయము, కరగిపోత నున్న పరిస్థితిలోనుండగా
 కేరళ వెస్ట్ బెంగాలు శాసనసభ, మహిళా శాసనసభ
 లకు గృహప్రవేశముహముగ మిసి. ఈ ప్రతిపక్షము, స్పీకర్
 నుండి లోకసభకు వచ్చి, సభకు వచ్చి మెంబర్లుగా
 ప్రవేశించి. 256

ఈ కారణము, మొదటి, తొమ్మిది కారణములు -
 కారణము, జాబులు ముగిసినవనియు
 పరిశీలించి న. సమయము నవకల్పములు చి
 గాని మొదటి వైదికములు కలసి. 275

— గాన స్మరితములు : తమిళము —

ఉత్పలము వి. క.

శ్రీయుత గానములను పాఠము ప్రారంభమున గానమున
 న్యాయమున, బుద్ధిమంతులైన ముగ్ధులను పాఠమున గానమున
 కై, యమలకాకారవినితాభిగ్రహమున గానమున
 శీయులు దానిలాభముల జేచుగ గానమున సమయమున
 చూపుతమ దిరద్రవ్యము దదతికభూమిని స్వామియ
 నుండి యెసంగ గట్టెను, ననుగ గని పించినయట్టివారిని
 న్యాయుభాసగ్రస్థిరములై తగ నిష్కము ; భైషజ్యము
 గురియెడ కేగుదెంచుప్రకరించు నిశం దమమునకుల
 హాయిగ నుండి పోవుటకు నై, యెలిచెన్ ప్రభువాయకంబుగా
 జేయుగృహప్రవేశ మిది; చేరెడుగుగ్గులను న్నిరామము
 ప్రియతము, బ్రదాతలకు భవ్యమహత్తరమున సదా
 యాయ, దయామయుండు పరమేశ్వరు డిచ్చ ననుగ్రహించుతన్.

30-7-1908 లోకనాథమూపుష్కరసన్నాహసృశంస.

— — — — —

శా|| శ్రీవిద్యుల్లత నా నెలం గదిరి, పాన్వశ్చేసుపాభాగ్యము
గావింప, భుననాననక్రియ, నయాకాండబున జేయురా
లవాతుం, చురురాన్మహేంద్రపురి రక్షించున్, సమాన్వగో
దానర్యాదిమపుష్కరాభిలగితప్రాప్తయాత్రాప్రజన్. 259

ఉ|| పాలు, బెయ్యం, వెన్న, నెయ్యి, బానల నిండుగ. చంకున దగ్గో
పాలునియిట నడ్గిలుచు, బాన్వమునుండియు, బూతనాదులు
గూలిచి ఘోషరక్షణముఁ గూరిమి సల్పిన వేదభూమియ [వృత్తన్.

ఘాటలము, రాణ్మహేంద్రపురిఁ బోవుత, బుష్కరతైర్ధికా

ఉ|| ఆకున నంటు కుండంగ, నయంబున బోకను బొంద కుండంగా,
నాకుపాండవప్రధనమమ సహాయతఁ జూపి, ధర్మ మం
దేకడ నుండె, నాకడ జయింప నొనర్చినపాథసారథి

క్రికృప, రాణ్మహేంద్రపురిన్ భృతశైర్ధికసార్థక బ్రోచుతన్.

మ|| మనీగా నుండినతల్లి, కన్నకొడుకున్, మై మైలగా, నాట నీ
కడ గల్గిం జను మంచు గోపపడు; నీ కీమత్తులం దెతప్పే
మాది; నీ నైర్దీయఃస్థులై సఁ గదియం, బూతాత్ముఁ గా
[వి తు నీ

కడలుంజేతుల నంటి; పావనధునీ! కళ్యాణి! గోదావరీ!. 262

మ|| కొనియాడం దర మమ్మ నీమమహిమం! గోదావరీ! సింహరా
ని సభశ్శుష్కమునందుఁ గీలకనమం జీవుఁడు నేరన్, సురత్,
మూనులున్, దీర్ఘము లెల్ల, ద్వాదశదినమ్ముల్ నిల్చి, నిన్ భక్తి లోఁ
గొన బొత్తు గొలువంగ వచ్చునుగదా, కోటానగోటుల్;

[ధునీ!. 263

ఉ॥ ముప్పదిమూడుకోట్లక్షతులములు, సాక్షాత్ కోటిశతములు,
గొప్పమహద్విశేషములు, గుంపులుగుంపులు నాశీ కొప్పునా,
నెప్పగిడిం భరించెదవా, యె యిమిషేతువా, యుచు నెలకమా
కుప్పజెలంగ రాదు; కొన యుండునె స్థితి కిండు? గాతమీ.

శా॥ నీయుత్సాహతటంబునం బెరుగుచు, స్నేహము వ్యాపించు,
న్నీయాధారతః బైదు బలంబున ననుచు, స్నేహముననుచు
బాయిత్తంపడి, నీదుత్తేజుల కస్త్రాత్యంత మిదే, చుహా
స్థాయుల్ గాతనవుమ్మర ప్రచురనన్నాహపక్షిణి? గాతమీ. 216

ఉ॥ శత్రుడు సింహరాశిఁ బొరం జేకులుపుష్కలపద్మములను, గో
దానరి! తావకాంబువుల దానము సేయఁగ నచ్చువారి, కం
పి వెప్పుడో యొసంగునులు, మిం దిప్పుడే ఘోరము చు, నెరఁగి
రానని రాక్షాహేంబ్రపురి, సాక్షక నా విహితాత్మయ న్ముఖిని

ఉ॥ తారణభుక్తులంబును, నిరంపడి దుర్ముఖపుష్కలము, గ
న్నారంగ నిందుం గంటి; నవి మాదరణన్ సరి రావు నీచికి;
గారన మొప్పు దైర్ఘ్యకసుఖంబున కిప్పు బదానువేలు న
రారున వెచ్చపక్షివె విరాళముగా? వియదాపరాగిణి! 217

శా॥ రాజత్తావకమండలోత్తమకిరగాప్రసాదంబునం,
జేజే లుబ్ధులఁ గోటిలింగమహితక్షేత్రంబున, బుష్కల శ్రీ,
వ్యాజానం బ్రధవింపదే పురము వాన్విలత్తంబుతో, బ్రాహ్మణ
రాజుల్, నైశ్వులు, హుద్రులుండ, చివవర్తత్రేమలం? గాతమీ.

సీ॥ కోటిలింగాంబుల గొటిక మొట్టటి పుట్టె,
బుష్కలపక్షి శత్రుమునకు నెలుచు;
సుత్తంబుల కేగునొకప్పుడత కాపురం,
బుష్కలక్షేత్రమున గుంబురము;

శ్రీమ లిర్వదమూఁడు, శ్రేణికే నలు చేను
 శాలలు, మఱి శాలశాల కాలు
 చంద్ర మైనట్టివిశాలంపుగదు; లేమి
 చెప్పదు నద్దానిచెలువ? మహాహా!
 కాలు తడి గానిబాటలు, గాలి కష్టం
 లేసేపీఠలు, బుగ్గలు వోనిమరలు,
 గానె నోయనిదీవియత్, గాన వచ్చు;
 “జెల్లుబిళ్లకుఁ గన్నలు చేడఁజేసి.”

సీ॥ అనలు చూపితి, కాలి పుక మెత్తగ సోకు
 చెమను దేరినరథ్యచక్కదనము,
 ఎడయఁ గట్టినకూడవారి, వీధిని సుత
 బిరడఁ దీర్పు, మారంగుమరహకారంగు,
 ససి పట్టెనులుగా, నెఱపునబుద్ధిరపుటా
 పరికివ్వెవితలొండరులయొకట,
 కలుగుబెక్కుములఁ నిచ్చిలి నీరు, వెలిచామ
 రముసౌరుఁ గేరుకారంజితీరు,

తే॥ వలసినపదార్థములు చేరువనె లభించు
 మంచియంగళ్ళపనఁ గాంచి, యెంచుకోవ
 ప్పాతపుర మిచ్చి పుష్కరప్రజలబసకుఁ,
 గాపురము నేయ నిటఁ జౌరగణము? తటిసి.

270

సీ॥ స్వీయలాభముఁ, బ్రజాక్షేమంబుఁ గా, దివా
 ణంబువారలు పాలనంబునందు
 నెన్నెన్నెఱుఁగి నేర్పజించి, ర నన్ని
 పుష్కరప్రజసౌఖ్యమునకుఁ బూనె;

నేలిక తలచిన, నెద్దానికి నొఱుక ?

పుట్టడే పుష్కరపుకము తుట్టిన ?

ధర్మమై న్యము మోస్త్రే; దంతి వచ్చె ఎచటి;

పారిశుధ్యము, రత్న, ప్రబలం జన్మ;

ఉ॥ మృత్యు లమరె నేటిగట్టు జాతిక యుండ;

నెందునట్టె లొకవె మండం బొగ్గు;

సపదాధికారిసహకర గమలు,

కంటితెప్ప లైరి కరుణ బ్రజకు.

271

స॥ శతదశగుమ్మా లొక్కడలుపుద్వారములు, న

ట్టించిన త్రిపులకుడ్యములు గాని,

గడలు నొడపుడేకుగడ్డలు, నాకు బ

టలము ల్పైపుడస్తడములు గాని,

బహుబాహుకుబాహులు పాలగమ్మ,

న్నర లడ్డకట్ట లోడెము గాని,

గడపకట్టలు బంతుతాపటంగులు, బెట్ట

గాలిసములు గవాక్షములు గాని,

తే॥ జేయు గావుత, మహిమ నేసిష్టం జ్ఞాన,

గట్టపడి కట్టినట్టిపుష్కరపుకంబు,

సైకతపుబొమ్మరిండులనాటి గాక,

సైకపడ నటంచు దీవించు నీప్రజనము.

272

ఉ॥ పుట్టక యున్న మే లగును; బుట్టితి చక్కనిరూపుతోడ; నొ

కొట్టిక! పర్యవంబుకు గొట్టున వెళ్ళిన, నెట్టిదుర్గత

పట్టుకొ నీక, నచు నక పాటిలు నాకు మనమ్ములోన; న

నట్టినమండిలాధిపుల కొడికి నీవుము జూడంగా పులెన.

273

ఉ॥ పచ్చనిచెట్లకిందఁ ద్రుతి పంజినమే ల్బ్రజవంగ లేనియే
యచ్చపుమానస్యామున “యాపి” యు “బక్కెటుం” గారు
[హంసముల్ ?

వచ్చెనుతైత్తికపక్షివరు బాకలు, బుడిసీ, లెక్కసాఖ్య, మి
ల్లిచ్చట సంఘటిల్లుటకు, నీవొర లిప్పురు గాక కారణుల్? 274

ఉ॥ మేటికికిటమై సభకు, మించినకట్టిన బాధసారథి,
పేటిని గట్టి, పైకికల నిలుకలెప్పరుమాసి, బక్కెటుం,
జేటుల నుడి, మందు వయచేసినభయల, నీనభాధలి,
బాటనఁ గన్నపవ్యముల, బయ్యకవిల్ వను, నీరుఁ జోముతనె.

—• కీలకపుష్కరవర్షనము •—

శా॥ క్షీణశ్శుభ్రు నిహసపాయుయుటికిం జిహ్వాబుగా దోష, న
త్రోవేన్ద్రోశలోకమాత, శృపదాను దన్ను గామిపఁగా,
“నావిష్టుఃప్రభవీ” యు చనులనన్నయింబునం, భూమిభృ
ద్భావం బూని, ప్రకాశిం బ్రోచుననుగుంపిండ్రిన్ న్మరింతున్
[హరిన్. 276

ప॥ శాస్త్రులను బ్రహ్మగతులు చేర్చిని బద్దెములందుఁ దొల్ల; న
య్యవి యటులే ఘటిల్లుటకు నచ్చెను వండుచు, మెజియున్ మన
క్షివిషయ మైసపుష్కరవిశేషము లిచ్చటఁ ముచ్చటింతు, నా
సపు నని రిచ్చు, మూర్ధ మటు నట్టు కదల్చుచు నాలకింపఁగన్.

చ॥ శక్తిటము జిగ్గుతావునకు శాలలు నాలుగుమైలు; లింతద
న్వృత్తినిలువెత్తురథ్య, మను గొగ్గుచుఁ బుష్కరతీర్థరాజుక్త
సాక్షిని లోనర్చిన ట్లులఁ, నాడ నవేష్టజనోత్తమాంగముల్,
నకిలదసంబులం దిసుక చల్లిన నాలనిసాదృతం బురిన్. 278

ఉ॥ ను శ కొంతగానైనను పుష్కలములైన వానిని, య
శ్రావణమున నెఱవేర్చునునది ప్రవహి నెఱవేర్చునెఱవేర్చునది, య
రంతయును విడిచి వేసియు మాత్రములైన ముత్యము, పద్మము,
శంఖము నిన్ని, పుష్కలములైన వానిని శంఖములైన వానిని.

ఉ॥ పుష్కలములైన బెట్టి నను, గేదెలుగల వానిమున పుష్కలము
నెట్టినునట్లులుండెను: పుష్కలములైన బెట్టి నెట్టినునట్లులుండెను,
నెట్టినునట్లులుండెను: పుష్కలములైన బెట్టి నెట్టినునట్లులుండెను,
నెట్టినునట్లులుండెను: పుష్కలములైన బెట్టి నెట్టినునట్లులుండెను,
నెట్టినునట్లులుండెను: పుష్కలములైన బెట్టి నెట్టినునట్లులుండెను,

ఉ॥ పుట్టక పోవు పత్రములు “పుష్కలములైన వానిని మొదటి
ముట్ట ముదానిన విడిచి” మరల ముట్టములైన వానిని మొదటి
ముట్ట ముదానిన విడిచి, మరల ముట్టములైన వానిని మొదటి
ముట్ట ముదానిన విడిచి, మరల ముట్టములైన వానిని మొదటి
ముట్ట ముదానిన విడిచి, మరల ముట్టములైన వానిని మొదటి

అ॥ ఉష్కలములైన వానిని? చిష్కలములైన వానిని?
రాగోగోడ వానిని? హేతు వానిని?
పుష్కలములైన వానిని, బలములైన వానిని, య
పుష్కలములైన వానిని, బలములైన వానిని, య

282

సీ॥ అనేకులీతాచలాననీయాభిర

వాహినీతతి, సర్వవంతు వోదె
సననీలు లోగొని యాదరించెను శక్తి,
రాజ్యహేంద్రపురీవరంబునకు
నేను హేంద్రపురీవరంబునకు గల్లె,
బలియు, డాస మై డెవ్వరినాని
భౌము, డాస మై డెవ్వరినాని
గము, గాంచు గాత; దేశము నుభిక్ష

తే॥ నుము మహా. నామో ధో మహా. గాత;
 రాజపురుషాలి, స్వామియు రాష్ట్రజనము
 నదిగ నెరుంగన్ను లచి, సనుత్ జనుపు గాతర?
 బ్రజకు బ్రభు దేశమతభక్తి ప్రిబలు గాత.

—+ శ్రీవిద్య +—

15—9—1905 నానశ్చకమునను నార్యపుకమున మిషన్ బాలికాపాఠ
 శాల స్థాపించునననకమున కచించి నభిలోఁ జదివినవి.

మ॥ ఇలఁ బాలింపఁగ రాజనుశ్రు లెటు, లట్లే యిల్లు పాలింపఁగా,
 వలయుం బాగునుఁడుం బురంధ్రియు; నెలన్ వారన్ స్వీయ
 [క్రియన్
 నలునఁగాఁ దగుశక్తి గాంతురు, యథాజాతస్థితిన్ నర్తిలు?
 దెలివిం బొందుట కభ్యసింపవలె విద్యెం, బాలురున్ బాలికన్.

చ॥ కశీరక్షకు బభార మనుకాశిని, బుద్ధిబలంబునం బడం
 పడి వహింపఁపఁగా వలయు, బాలురు బాలిక; లట్లు కావున,
 బడఁతులు విద్య నేరుచనిపక్షమునం, బరు నొక్కప్రక్కనే
 సజి, తనయాశ్రయందు, బహుబాధ గృహస్థులకుం దట్ట మా.
 సీ॥ “పర దేశమున కేగి, యరుదెంతు నెల కేను;

వచ్చు శానణభాషాపము; లభ్య
 జిబ్బంది సడె” నని, యిల్లాలి కొకబాఁప
 డింట సర్వ మమర్చి యేగె; సపుక,
 వాసిట నిలుచున్న నంచకు లిద్ద తా

మాట లాలించి, యామఱునఁజిది
 మంచు, జారీలు, దర్బాననాలు, విభూతి
 పెండెకట్లు ధరించి, వేద ముల్లి

ఆ॥ చదువుకొంచు వచ్చి, చావడిఁ గూర్చుండ,
 “నెవరు మీర?” లనియె నింటియాపై;
 “సాధ్య! యెఱుంగవమ్మ? శ్రావణభాద్రిన
 గముల” మనిరి మాయదారు; లంత.

ఉ॥ వారల కష్టసాద్యములు బ్రాహ్మణి భక్తి నొసంగి “వల్లభం
 డూరను లేని దొక్కటియ యొచ్చెము; వారును వత్తు; రంతకున్
 మీ రిట నుండఁ గోరి” కని మేకొనఁ బ్రార్థన నేసి, కూడును,
 గూరలు, బిండివంట, లొడఁగూరిచి, ద్రేవఁగ మేప సాగినన్.

నీ॥ శివుని బూజింపఁగాఁ దవునట్లు నంచి, గం
 పల నించుపొసంగుఁబ్రాణిలు చెల్లెఁ;
 జంతకత్తులఁ జేల్చి, చిఱుతకట్టియలుగా
 నఱికి, చేర్చినవంటచెఱుకు నఱికి;
 నొలిచినట్టులు బద్ద లొప్ప, జెరిగి కోగి,
 బానఁబోసినచాయపప్పు నయ్యె;
 జేమున్న యూటలో జేన దేగుచు నుండఁ,
 గడనఁ జెట్టినయావకాయ నోయె;

ఆ॥ వేఱువేఱ యేల వివరింప? సర్వభో
 జనపదార్థచయము నమసె; దింసి
 కడ్లు నచ్చె; నింటియాతఁడు చనుదెంచు
 గడువు నచ్చె; వానకారు వచ్చె.

288

తే॥ అది యెఱిగి ధూర్తు, లింక నోయమ్మ! మేము
 పోయి వత్తుమె? పెక్కునా శ్మయ వచ్చి;
 మఱవ మెన్నఁడు నీమేలు; మరల వత్తు;
 మనుచు నల్లు సురిగి; రయ్యమ్మ యంత.

289

ఉ॥ ఇంటను భర్త గూరిచినయెల్లసదార్థము వెచ్చ మాటచేఁ,
 దింటకు లేక తా బయలుదేఱెను, బోరున వాన మొత్తఁ బ
 య్యంట మునుంగు వేసికొని, యండఱియిండ్లకుఁ జేటయప్పకై;
 వంటను మానుకో వలసె, బాటుత కెం దది నాఁడు పుట్టమిన్.

తే॥ బురదకాళ్ళును, పడిపుట్టములు, వడంకు
 మేను నై, యాజడిన గృహమేధి వచ్చి,
 పస్తుపడి యున్నసతిఁ జూచి, కస్తీఁ జెంది,
 యామెచే నింటివృత్తాంత మంత దెలిసి. 291

క॥ “మాఁడుకడుపునకు మండెడు
 బూడిద” యన్నట్లు వెడలఁ బుచ్చి యెటో యా
 నాఁడు తమభోజనము, లతఁ
 “డాఁడుది మొద్దుట యింటి కాపడ” యనియెన్. 292

చ॥ వెలుతురు తోడుపాటునను, వెల్పులిక న్నెదురం దనర్చువ
 స్తుల నెటు చూడఁ గల్గు, నటు చూడఁగ నేరుచు ముజ్జగంబులన్
 వెలయున శేషచిత్రముల, విద్యనహాయత లోనికన్ను; లో
 పలివెలుఁ గై నవిద్దియ, యవశ్యము గాదె యదృశ్యమధ్యకున్ ?.

క॥ వ.సు.రాయఁడు శ్రీవిద్యా
 ప్రిసక్తి, సభ వ్రాసి చదివెఁ బదిపద్యంబుల్,
 రసికులు, విదుషులు, దొరలు, దొ
 రసానులును, జజ్జి, జజ్జిరాణి, చెలంగన్. 294

ఈపైపద్యములు వ్రాసినకాగితము కొంతకాల మెంత వెదకిన
 నగపడక పోయెను. ఆకాలములో నొకహరిదాసు, భద్రాద్రినిండి
 యాపదపద్యములలో నేడుపద్యములు, తనకుఁ గంతపాఠముగా ను
 న్నవి, వ్రాసి పంపి, మిగిలినమూఁడుపద్యములను గూడఁ దనకు
 బంధవలయు నని, లేఖాముఖమున నన్నఁ గోరఁగా విషయమును

జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని, యీశ్రోదిపద్యములను సూతసముగా వ్రాసితిని.
ఇట్లు మరల రచించుటలోఁ బూర్వపద్య మొకటి లోపించుటయు,
గొన్నిపద్యములు మాటుటయు, నొకపద్య మధిక మగుటయు, నీల
స్థించెను. మరల రచించిన వీక్రింద వ్రాయఁబడినవి.

సీ॥ పాఠుఁ డొక్కఁడు తొల్లి పరదేశ మరుఁగుచు,
వచ్చు శ్రావణభాద్రపదము లిది;
నిబ్బంది పడు' దని, యింట నన్నియుఁ గూర్చి,
యిల్లాలితోఁ జెప్పి, యేగె; నష్ట
డీమాట విని ధూర్తు లిరువురు, మఱునాఁడు
తావళాల్, నీర్కావిదోవతులును,
సాలులు, దర్బాసనాలు, జారీల్, భూతి
పెండెకట్లు ధరించి, వేద మొత్తి

ఆ॥ చదువుకొనుచు వచ్చి, చావడిఁ గూర్చుండ,
నెవరు మీర? లనియె నింటియాపె;
జంకుఁ గొంకు లేక, శ్రావణభాద్రప
దముల మనిరి, మాయదారు; లంత.

295

ఉ॥ వారల శర్వపాద్యములు బ్రాహ్మణి భక్తి నొసంగి, మేలు చే
కూరిచె మీదురాక" యని, గొబ్బున సిద్ధము నేసి కూడునుం
గూరలు, బప్పు, జారువరుగుల్, వడియంబులు, నప్పడంబు, లిం
పారంగ నారగింపు లిడె నయ్యల, కాజ్యధిప్లుతంబుగన్. 296

ఉ॥ ఓరగ నిల్చి వారి కనె నుగ్మలి "మాయజమాను లూర లే;
రీరలు వారు వచ్చువఱ కిచ్చట నుండుఁడు" నాఁగ మేకొనగ,
గారవ మంతకంత కధికంబుగ, నట్లను, బిట్లు, బూరెలం,
గారెల, బావలం దినము గట్టునఁ ద్రేవఁగ, నాపె మేవఁగన్.

సీ॥ శివునిఁ బూజింపఁగాఁ దవునట్లు దంచి, గం
 పల నించుపొసంగుఁబాలు సెల్లెఁ;
 బెసలు విసిరి, యెండఁ బెట్టి, పొట్టెడలించి,
 బానఁ బోసినచాయవప్పు సెల్లెఁ;
 జేమున్నయూటలోఁ జేవ దేరుచు నున్న
 కడవలలో నావకాయ సెల్లెఁ;
 గమ్మగా వెన్నను గాఁచి, పెండు తల
 నిండఁ గూర్చినయావునేయి సెల్లెఁ;

తే॥ సన్నముగఁ జీల్చి, యట్టుక వెన్నవటకు
 నిటుకుగాఁ బేరిచినవంటచెటకు సెల్లెఁ;
 దోన, పై వెచ్చమున కిడ్డదుట్లు సెల్లెఁ;
 నేమి సెప్పుదు; సంబార మెల్లఁ జెల్లె.

ఉ॥ గడ్డపెరుంగుఁ, గమ్మనేయి, గజ్జము లాదిగ దొడ్డబండముల్
 వడ్డన కబ్బుమి, గొలఁదిపాటిగ నాఁకటి కున్న దేదియో
 యడ్డము వేయునెడ్డకడ, నత్తులువల్ సెల వొంది, వెండియుం
 జడ్డన వత్తు మంచుఁ, జలచల్లగ దాఁటిరి నల్పి దీవనల్. 299

1888 ఫిబ్రవరి 1 తేదీని రాజమహేంద్రవరములోని హైస్కూళ్ళు
 మూడును గలిపి వేసినసందర్భమున రచించినవి.

శా॥ శ్రీ చెల్వొండఁ, బ్రపంచ మంతయును సృష్టిం జేసి, దానన్ గుణ
 పొందుచుండు సమంచితై కృమునఁ దోవం జేయునర్వేళ్ళరుం,
 డాచంద్రార్కము రాణ్మహేంద్రపురవిద్యావృద్ధసంయోజితా
 థ్యాచీనోన్నతపాఠశాలను, గృపన్ వర్ధిల్లఁగాఁ జేయుతన్. 300

ఉ॥ అదటఁ గీర్తిశేషుఁ డగునార్జునుపాదరి, కాల్వఁ కిం దో,
డాదిని నిల్పెఁ బా మిషనుఁడైనట్లు; లింగేనల నత నిల్వ, కే
డాదికి నొక్కఁ డొక్కఁడుగ న వృద్ధుఁడయింతుల, బాతశాలలం
బేదజీకంబుతో ననుగుఁ డెట్టెను, జేర్కొన రానిశిష్యముల్.

క॥ మాస్యతరమర్కటకీశో
రన్యాయము, గురుకుమారరత్నంబులసా
జస్యము, మాడ్చాలకీశో
రన్యాయం బయ్యె, ఒహుతరము తాట బడుల్. 312

మ॥ మును పేకావ్రయయై, కుమారచయమున్ ముక్తాఫలప్రాయముం,
గనుపొవోన్నతపాతశాల, ఘను మెట్కాపు బెడంబాసి, వ
ర్తన వేడై చెడ, దానియాధునికదౌర్భాగ్యస్థితి బాపి, పా
క్షనసౌభాగ్యముఁగ్రమ్మఁజింతుట, మహాకార్యంబుగా నెంచుచున్.

సీ॥ ప్రబలు లిన్ని స్పృటపాతశాలై కయో
గక్షేమకర్త తాఘనులసభయు,
నాలూథరన్ మిషన్ హైస్కూలు నాఁపిన
యుక్కుఁగంబంబు, డీటిక్కువారయు,
బలిమి ధియస్తిక్కుబడిని సంస్థాపించి,
మించునేలూరిలక్ష్యే నృసింహ,
మింక నీరాజమహేంద్రంబునందలి
భాషాభిమాను లౌపండితులును,

తే॥ బాతశాలలదుస్థితిఁ బాపుటకయి,
తా రొకసమాజ మేర్పడి, దాని కిచటి
కాలేజీనాథుఁడైన మెట్కాపువారను
శ్రేష్ఠు నగాననాథిభుఁ జేసికొనిరి.

శా॥ ద్రోణాచార్యుడు, తొల్లి హస్తీపురియందున్ వింటికిం బోలె, నీ
హూణాచార్యుడు రాణ్ణిహేంద్రపురిలో నుండంగ, నేదారిని
ద్రాణంబయ్యెడు వాణి నాఁ బ్రజ, డరిద్రాణంబు తొబళ్లు, క
ల్యాణశ్రీఁ గనఁ జేసె మూఁడిటిని నై క్యం బొంద, మెట్కాపు
[తాన్.

శా॥ అంతశ్శీతము మాని, నెమ్మి నఖిలోపాధ్యాయు లేకంబుగా,
సంతేవాసులవాసరాంతకరఁబాఘావస్థితుల్ దూలఁగాఁ,
జింతాశల్యము వాసి, తద్విభు లెదం జే జేర్చి నిద్రింపఁగా,
నంతే వేడుకఁ బాఠశాల లవి మూఁ డేకిభవించెన్ బురిన్. 306

తే॥ జరుగువిధివసునిధివేదసంఖ్యకిలిని,

సర్వధారిని, గరిద్దిశాశశాంక

సంఖ్యహూణాబ్దమున, నేకసంఘమై చె

లంగె, నున్నతపాఠశాలాత్రయంబు.

307

సీ॥ అచట నాంగ్లేయభాషాధ్యాపకుఁడు మేలు,

గణితంపుటొజ్జ యిక్కడ వలంతి,

భూగోళచారిత్రబోధకుం డట లెస్స,

ప్రకృతిశాస్త్రగురుఁ డీపజ్జ బాగు,

దేశీయభాషాపదేశకుం డట మిన్న,

యమరభాషాచార్యుఁ డచట మేటి,

యంగపరిశ్రమోపాధ్యాయుఁ డట దిట్ట,

సాధనసామగ్రి చక్క నిచట,

తే॥ ననుచు, మును పెందుఁ జదువుద మని, విచార

డోలికాయాధచిత్తు తాబాలకులకుఁ,

గొండ యెక్కుట కాదె, యాకొఱత లడఁగ,

మూఁడు నొకపాఠశాలగాఁ గూడు టిచ్చుచు ?

30

సీ॥ కొలఁదిగొప్పలఁ దూఁచికొనక, ముప్పాక్షశా
 లల నొక్కతూఁకానఁ నలఁచినారు;
 నలయు, నక్కఱ లేదు, వలఁ, తలఁతి, యటంచుఁ
 బలుక, కంఠపనల్ నిలిపినారు;
 తగ్గు హెచ్చని చెప్పి, తార్కాణు నేయ, క
 ప్పటిచీకములె, యేఱుపక్షచినారు;
 తనవారు, పెఱవారు, నని చూడ, కమ్మూటఁ
 దేట, పాడిగఁ బైకీ దేర్చినారు;

తే॥ ఉచితముగ నేర్చుపేదల, ననుసరి పెట్ట,
 కనలు వారికిఁ దగుసాయ మొనఁగినారు;
 కరుణ గలవారు, ధర్మబుగలుగువారు,
 పాఠశాలాసమాజ మేర్పడినవారు.

309

శా॥ విద్యాబుద్ధుల నొజ్జ లర్థకులకున్ వేనోళ్ళ బోధించుతన్;
 నద్యత్నంబున మంచివారయి, పరీక్షం బాలకుల్ నెగుతన్;
 గూర్చోగంబులు నేయుదుర్మతులు, సూన్యోత్సాహులై కుండు
 [తన్;

విద్యాశాలను దత్తమాజము నవోర్విన్ వేగ నిర్మించుతన్.

క॥ మంగళము పాఠశాలకు;
 మంగళము తదీయఘనసమాజంబునకున్;
 మంగళము గురులసమితికి;
 మంగళ మభివృద్ధిహేతుమాణవతటికిన్.

12-శిశింబరు. 1911. శ్రీబ్యాజ్జిచక్రవర్తి శిల్పి పట్టాభిషేక
సవరత్నమాల.

—=—

సీ॥ శ్రీరామవిక్రమస్థిరచిహ్న మైనట్టి
నేతువు, తనకు మంజీరముగను,
మేదుమాత్యర్యాన మినుమానికము నాగి
వ్రాలినమల, మొలనూలు గాను,
నసుమతీ ధేనువువత్స మైనఘనాది,
చేర్చుక్కరత్నాలచేకు గాను,
సింధుగంగానదీజీవనభర్త తా
కూపారములు, కేశకూళులు గను,

తే॥ గ్రాలుభారతఖండసామ్రాజ్యలక్ష్మి
నెనయ, శిల్పికిఁ దల్లి వచ్చినవిభుండ;
జయము ! విక్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర!
సప్తమైడ్వర్ధునుత! బ్యాజ్జిసార్వభౌమ!.

312

సీ॥ భానూదయంబునఁ బద్మాకరంబట్లు,
చంద్రోదయంబున సంద్రీమట్లు,
చైత్రోదయమున రసాలాదివనమట్లు,
జలదోదయంబున సస్యమట్లు,
శారదోదయమున శశిబింబమ, ట్లగ
స్త్యోదయంబున నాపగౌఘమట్లు,
యశోవనోదయమున నవయవచయమట్లు,
హాసోదయంబున నాస్యమట్లు,

తే॥ తానకాభ్యుదయమున నూతనవిభూతి

హిందుదేశము బహుధా రహించు; దేవ!

జయము! విక్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర!

సస్తమైడ్వర్ణసుత! జ్యోతిసార్వభౌమ!

313

సీ॥ నీమనే గద కీర్తిశేష లీయిండ్యాకుఁ

బట్టాభిషేకంబుఁ బడసినాను,

గతకాలమున భవత్పితృపితామహు; లిప్పు

డేలికకారుణ్య మేమి చెప్ప?

సపరివారము వచ్చి, నకలసామంతరా

ణ్ణండలి చుక్కలసింహు నోల,

వెన్నెలతోడిజాబిల్లిచండము నొంది,

మహితమేరీపట్టమహిషి.తోడ,

తే॥ బాండవాగ్రిజఁ డేలినపట్టణమునఁ

దాల్చెదవు రత్నమకుటంబు; ధర్మరాజు!

జయము! విక్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర!

సస్తమైడ్వర్ణసుత! జ్యోతిసార్వభౌమ.

314

సీ॥ ఉదయశృంగారాధు నుష్ణాంశుఁ డలఁపరే,

మణికిరీటమ్ము నీమాలిఁ జూచి?

బాలేదురుచిసాల, భారతిఁ డలఁపరే

కోహినూ రూనునీకొమ్మఁ జూచి?

యమసూతిరాజసూయనవంబుఁ డలఁపరే,

నీమోల రాచకానికలు సూచి?

దిక్పాలవేష్టితు దేవేంద్రుఁ డలఁపరే,

మన్నీలు నేవించునిన్నుఁ జూచి?

తే॥ నీకతంబునఁ గా ప్రభూ! నేడు మళ్ళి,
 ఢిల్లీఁ గొల్లిటిసంపత్తు వెల్లి విరిసె ?
 జయము ! విక్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర !
 సప్తమైడ్వర్ణునుత ! జ్వరిసార్వభౌమ !

315

సీ॥ గృహసమూహము, భూమిఁ గలసికొన్నటు తోచు
 మూర్ధాభిషిక్తులమూఁకఁ జూడఁ,
 చారాగణము, వసుంధర డిగ్గినటు తోచు
 రత్నోపహారహారములఁ జూడఁ,
 గొండ లెన్నో, గుంపు గూడినట్టులు తోచు
 గంధసింధురమహాంగములఁ జూడ,
 శరనిధుల్, ధర వెల్లి విరిసినట్టులు తోచు
 సకలద్విగేశప్రజలను, జూడ,

తే॥ నవి యివన నేల ? నేలశీల నిన్ని, చూడఁ,
 గనరె, నీదుపట్టాభిషేకంబుఁ జూడ ?
 జయము ! విక్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర !
 సప్తమైడ్వర్ణునుత ! జ్వరిసార్వభౌమ.

316

సీ॥ ఆ నేతుశీతాచలావసీఖండంబు,
 దా నుండునన్నాళ్ళు, దావకీన
 శుభసమాగమమును సూచింప, నుత్సాహ
 పారవశ్యము నొందు భక్తితోడఁ;
 దలపెట్ట నీపేర ధర్మకార్యంబులు,
 కోటానఁగోటులు గురియు ధనము;
 సత్రముల్, సావళ్లు, సంతకూటంబులు,
 బాతశాలలు, సభాభవనములును,

తే॥ బేటలును, దోటలును, ముచినీటివసతు,
 లెన్నియో యింక, నయ్యె నుత్పన్న; మహాహా!
 జయము; విష్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర!
 సప్తమైడ్వర్లునుత; జ్యోతిసార్వభౌమ!

317

సీ॥ దూరదేశంబులు చేరునయూ శ్చయ్యె,
 మహాభూము లన్ని వార్మయము లయ్యె,
 డోటిపట్టులు శాలినస్యగర్భము లయ్యె,
 బాహోనిధానముచో పక్షియ లయ్యె,
 గంభీరసదు లసౌకప్రతార్యము లయ్యె,
 విపివాదు) లుప రాజవీధు లయ్యె,
 నమితయోజనవార్త లంగలోనివి యయ్యె,
 సంధులు చదున వ్రేల్చుతు లయ్యె,
 నీదుపూర్వులయేల్బడి; నీదుప్రభుత,
 నిన్నిటిని మీఱుమేల్భు మా కెనంగ కున్నె!
 జయము; విష్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర!
 సప్తమైడ్వర్లునుత! జ్యోతిసార్వభౌమ!

318

సీ॥ “డిల్లికి డిల్లియుఁ బల్లికిఁ బల్లి” య
 లోకోక్తి చను మాతెలుగులోన!
 కొండంతదేవరకు నొనంగ నేర్తురే
 కొండంతపత్తిరి? కువలయేశ!
 రాజమహేంద్రవరము, శక్తి లొచ్చెన,
 భక్తి డిల్లికి సరి వచ్చు; బ్రభువ!
 నీపేర నిర్మించు నాపణశ్రేణి, గో
 దావరిదరి నిష్ఠు, తావరముగ;

తే॥ నన్నదాసముల్, మెఱవడు, లాటపాట,
 లదురు వేటలు, వీపాదు లడుగ నేల ?
 జయము ! విష్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర !
 నప్తమైడ్వర్లునుత ! జార్జిసార్వభౌమ.

319

సీ॥ ఐదుఖండముల రాజ్యాధిపత్యముఁ గాంచు
 నాంగ్లోప్రభుండ ! దీర్ఘాయు వగుము,
 భారతఖండసర్వస్వామ్యము నహించు
 చక్కనర్తీ ! నీకు స్వాగతంబు,
 సౌందర్యరాశ్యలక్ష్మణుఁడైనతీగర్భ
 శుక్తిముక్తాఫలా ! శుభము నీకు,
 సత్పుత్రికాపుత్రసంతానబహుతాన
 కరుణాంతరంగ ! మంగళము నీకు.

తే॥ ననుచు, భూప్రజ దీవింప, నఖిలగోత్ర,
 యేలు మేకాతపత్ర మివే; పవిత్ర !
 జయము ! విష్టోరియాజగజ్జననిపాత్ర
 నప్తమైడ్వర్లునుత ! జార్జిసార్వభౌమ !

320

తే॥ రాణిహంజూబిలికి నవరత్నములను
 సూడిదగ నిడ్లవడ్డాదినుబ్బరాయ
 సచివకవి, యిష్టు, పంచమజార్జిచక్క
 వర్తిమాళికి నిడె నవవసుసరంబు.

చ॥ క్షేమ, యుగమూర్తిదిగ్ధరణిశాలి విరోధిక్పదబ్ధమార్గశీ
 ర్షమునను, గృష్ణపక్షమున సప్తమి, భూసుతువాసరంబునన్,
 యమునదరిన్ ధరాప్రథిత మాపురి డిల్లిన, సార్వభౌమతా
 ప్రమనుఁడు, మాళిఁదాలిచెను బంచమజార్జి, మహోర్జితంబుగన్.

చ॥ ప్రజలను నీమనే విడిచి, పట్టపుదేవీయుఁ దాను, హిందుభూ
ప్రజలపయిన్ దయన్, బహులభంగసమాకులభీకరాంబుధిన్
గజబిజి కోర్చి, పట్ట మిటుఁ గట్టుకొనఁ బ్రభుహస్త శీలికిన్
విజయము నేసెఁ, గ్రీస్తుశకపృథ్వీదలూసిధచంద్రమస్సమన్. 323

— శృతివిమర్శనాచకము —

తే॥ వెలకుఁ గొనరానిదేఁ యొక్కవిభునిచేత,
పక్కి, నిశ్శంకభర్తాక్షిచేత బుధుల
కరములను గూడ నలరింపఁ గలుగు చొప్పు,
గుఱికుచమును బోలె, శాకుంతలంబు.

324

తే॥ ఏను గంటి సరస్వతీ; పానుగంటి
నారసింహా ! తలఁచుకొంటి సూరసుకవిఁ;
దెలుఁగున మ తెద్ది దానికిఁ గలుగ దుర్గ;
యుద్ది యగునో కళాపూర్ణసుద్ధి యొకటి.

325

చ॥ పదముల వింతవన్నెల, భవన్ననశీల్ప మెనంగ సాహితీ
సదసున వ్రాసినట్టిమనశారపచిత్రపటంబు, విభ్రమా
స్పృహము, ముదావహంబు; వహవా ! బళి ! దానికిఁ బారితోషకం
బిడ కొను, పానుగంటినుకపీ ! సరసిహ ! వ.సూక్తిపద్యమున్.

క॥ పరిశోధకనందనతరు

వరసుమ మంనుం ద్వదాంధ్రవాఙ్మయచరితన్;
సురభీకరించె నాఁ ధో!

ర్వర నది; వంగూరిసుబ్బరాయమాత్యా!

క॥ వే మన్నఁ దెగడునాల్కలు,

వేమన్నను బొగడు చుండు విపరీతముగా!

నే మన్నను, బ్రామిన్కుల

దామన్నన నెగడుపలుకు, లట దొలఁకుఁ గదా.

328

క॥ హిందూమహియందున్, వే

ముం దొలుత భుజించుదినమునను, భజించె

దుందుభి, వసురాయనికవి

తేందీర, వేమన్న; నాంధ్రీ కిది యుచితమ కా.

329

క॥ మీదేశమాతృపూజపి

సాదము, సంవత్సరాదినంచిక, యింకన్

రా; దండె జూబు; వేతుఁ ద

దాదిగ, నద్దానిఁ గనుల నద్దుకొనంగన్.

330

క॥ ఆరోగ్య మడిగితిరి; నా

యారోగ్యప్రార్థనంబు నాలించెఁ గృపా

పారుం డీశ్వరుఁ; కై న, శ'

రీరము నొగులుచు మనఃపరిశ్రమ; మార్యా!

331

తే॥ ఆంధ్రమునఁ బుట్టె, గిట్టె, ననంతవత్సరి;

లంబకష్టసుఖంబుల కై న దేది?

పాఁపబాధలఁ దల్లికిఁ బాపుతార్థ్య

నట్లు, నెగడు మీ చక్కితో. నాంధ్రవత్సరి.

332

ఉ॥ చక్కెర మెక్కి చే దనురసజ్జలు కల్లుదురయ్య యెందు? బే
రక్కజము ఘటించె భవదాశుకవిత్వపలుత్వ; మీశుకొమ్మున్
కొక్కరి కిచ్చు మెచ్చు దగునొక్కొకవిన్దియ; దొరికి లోప
ప్రక్కకు, మిమ్ము నెన్న వసురాయుడు కుంజినపుంగవీశులన్.

—♦ 2-3-1921 వలూరు. ♦—

శే॥ కలముపద్యము, వింటి, నుగరపుంబువ్వు,
మాశుకవితయుఁ గంధిజాహులపెండ్లి;
వానిపదభావకల్పనల్ వ.సుమనోహ
రములు; కొప్పరపుంగవిప్రథితులార !.

334

శ్రీపితాపురమురాజుగారు రాజకీయకళాశాలను నడుపింపవచ్చి,
నేను, బాతము చెప్పుచున్నతరగతికి విచ్చేసినసందర్భమున
నాయనకు వ్రాసి యిచ్చినపద్యము.

ఉ॥ “శ్రీనరసింహకృష్ణనృపశేఖరుఁ జేలెడునాళ్ళనుండి, కా
నీనసమాను, భోజనిభునిన్, సభ నవ్విభుఁ జూడఁ గన్నవ
ర్ణానను లెంత ధన్యులొ” యటన్వగ, మా కిటు మానె నిన్గనన్;
మానితరావు వేంకటకుమారమహీపతిసూర్యరాట్టభూ !.

335

—+ భిషక్తీయసమ్మేళనము. +—

ఆ॥ బాపనయ్య, శ్రీనివాసుండు, పేరయ్య
లింగ, మొకటి గాఁ, ద్విలింగమునకు
బాపనయ్య, శ్రీనివాసుండు, పేరయ్య
లింగ మేక మని యెఱుంగఁ బడెడు.

336

క॥ హరిహరులు మిత్రులనుచున్
వెరవరు లీశ్రీనివాసపేరయలింగా
లిరువురు నగడంకారులు,
స్ఫురియింపం జేయు చుండ్రు చూపఱ కెప్పుడున్.

337

ఆ॥ అగుదు వీవు భావి నమృతహస్తఁడ నంచు
నెట్లెఱిగి రొక్కొ, యిడిరి నీకు
నుచిత మైనపేరు యుష్మజ్జనకులు, నం
జీవరాయదాస! శ్రీనివాస!.

338

—+ మిత్రసంభావనము. +—

ఉ॥ పాలను బంచదార యిడి, పాయసముం బానరించి కోలుచో
నాలుక వొందునంతసము, నాసికకుం ఘటియిల్లె రేయి న
ల్లాలును, మాలతీకుసుమ సౌరభమిత్రపుహోన్నహోన (నైటుక్వీ
ను) [పూఁ
బాళులకమ్మతావులను బాలెపునత్కవితోఁటలోఁగిటన్.

339

ఆ॥ వంశపురుషునేర వాడుదు రెల్లవా,
 ర్గక్షరాజునుబ్బరా వటంచు,
 నతనిన్యాయవృత్తియాజ్ఞన మెఱుఁగునా,
 ర్గక్షరాజు నుబ్బరావు నారె?

340

ది 28-9-1884. ఆశ్వయుజ శు॥స స్తమిశనివారమురాత్రి దాతారా
 మక్షేత్రమందలిభీమేశ్వరునియత్సవమును గూర్చి వ్రాసినవి.

శా॥ నెమ్మి దొడ్డమపేటరాణి, వరమాణిక్యబి కాసన్నిధా
 నమ్మందుం, దనరామహోత్సవము విన్నాణంబుగా సల్పుచం
 దమ్ముం, దాతణవత్సరంబునను మోద మ్మార వీక్షించి, నే
 త్రమ్ముల్ గల్గినలాభ మందఱముఁ బొందగ గుటి మక్కువెల్లె.

సీ॥ గెలలు వేసినయనంటుల, గుచ్చములతోడఁ
 గొనితెచ్చి కంబంబులను ఘటించి,
 చీలిచి, కొన్నారి కేశంపుమట్టల,
 గాయమానమునకుఁ గప్ప వేసి,
 కెలఁకుల వెదురుబద్దలమెరాబాల, నం
 దపుఁగల్వపూఁదోరణములు గట్టి,
 కాగితపుంబుట్టగాజుకొప్పెరలది
 వ్వెల, బందిరికిఁ జాల వ్రేలఁ గట్టి,

తే॥ ప్రక్కలను, మల్లికలను దీపములబార్లు
 వెలుఁగ, నభినయమున నాటవెలఁదు లాడ,
 మేటికోవెల, భీమేశుబోటియెదుట,
 జరుపునుత్సవ మానందజనక మయ్యె.

342

శా|| దాక్షా రామమునందు, దేవినవరాశ్రమీమహా బింపుమై
 వీక్షింపం జని, వచ్చు చూరిబయిటన్ వేగాయమాంబాపురిన్,
 నక్షత్రంబులు వేగుజామునను మిటం బోలె, ఖద్యోతములే
 ప్లక్షంబుదు మినుక్కుమి న్కునుచు వెల్లన్ ముచ్చటయ్యెం గ
 [నన్. 343]

శృ|| వృక్షంబునఁ బచ్చనిపూల్,
 ఋక్షంబులు నభమునందు, నిరులున దివియల్.
 ప్లక్షంబున మిడుగులులను
 వీక్షించినతటి స్ఫురించె వేగుంబోకన్. 344

—♦ దొడ్డమపేట ♦—

క|| దాక్షా రామముతూర్పున,
 సుక్షేత్రము, విజయవిశ్వసుందరవిభునం
 రక్షిత, మగుదొడ్డమపే,
 టిక్షురసాలాదివనసమృద్ధిఁ దనర్చున్. 345

ఉ|| గడ్డియుఁ గట్టెపుల్ల, లుదకంబు, నమృద్ధము; లెల్లవారికిం,
 దొడ్డిని శుద్ధగంగ; యది తోడను బారెడుత్రాడు; పంటఁ బే
 ర్పడ్డరసాలముల్ దములపాకులు, రాజనముల్, ఫలింప, మా
 దొడ్డమపేటలోఁ; గడమతోటలఁ బైరులఁ జెప్ప నేటికిన్ ? 346

ఉ|| దక్కినమందుఁ, బాలకులు త్రవ్వినకాలువ; యూర, రాణి రం
 గక్కప్రతిష్ఠ యాగుడితటాకము; కేస్తులయింటికింటి, కొ
 కొక్కటి, రెండు, మూడు మధురోదకకూపము; లేలు లెండి
 [నన్,
 నిక్కము, నీటియెద్దడి జనింపదు దొడ్డమపేట కెన్నఁడున్. 347]

చ॥ వలకడకాల్వ కు త్తరపుఁబ్రక్క దివాణపుటంటుమావిమొ
క్కలచిటుతోటపచ్చిమపుఁగట్టవఁ బూచిన కేతకీసుమం
బులు వెద చల్లుకమ్మవలపుల్, దనుపుం, గుడిఁ జేరువారినా
నల, వకుళాదిసారభముసంగతి, దొడ్డమపేట, సంజలన్. 348

సీ॥ కంకరఘట్టనల్ గలుగుబాటలకన్న
గరుపవీధులె కాతుకం బొనర్చె;
సుందరసకలవస్తుప్రదర్శనశాల
కన్న, హజారంబె హర్ష మొసఁగె;
గౌతమీధూమనౌకావిహారముకన్నఁ,
కాల్వ సంగడి దాటఁ, గలిగె ముదము;
ఆకాశ మంటుమహాహర్ష్యములకన్నఁ,
దాటాకుటిండ్ల మోదము ఘటించె;

తే॥ బ్రస్తుతము కాపురం బున్న రాణ్ణిహేంద్ర
పురముకన్నఁ, బూర్వులజన్మభూమి యైన
పల్లె, దొడ్డమ్మపేటయే, యల్లమునకుఁ
గూర్చె వేడ్కను; బ్రేమకుఁ గొఱత లున్నె? 349

క॥ పాదంబులు పాతాళన
భోదేశము లేరి, కాద్విమూర్తులఁ గొలుతున్
భేదంబు లేనిమతి నా
కాదరు నై యిందు నందు నానంద మిడన్. 350

చ॥ మెలఁకువ, నిద్ర నేవికృతి మే నెటు లెట్టులు మార్పుఁ జెందునో
తెలియును గాని, వింశలకుఁ డెక్కి, తదాంతరయంత్రగోళ; మం
దుల నగుమార్పగోచర; మనూహ్య మి, దేగొఱముట్లతోడ లో
పలివెలి యంగముల్ నునుమప్పాణికి నీ వొనరించి? తీర్వరా.

తే॥ వివిధవిషయప్రసక్తిని వేటువేటు

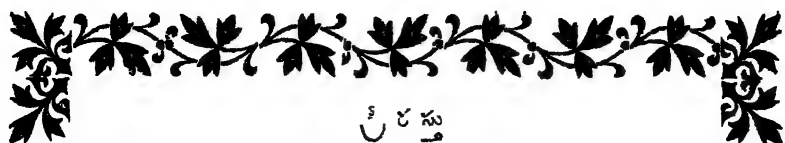
తలుల రచితంబు లైనపద్యములు కూర్పఁ

బడినవసురాయచాటుప్రబంధమందుఁ

బ్రథమ మిది ప్రశంసాంకితప్రకరణంబు.

351

శ్రీ రస్తు

శ్రీపరమాత్మనేనమః

వ సు రా య చా టు ప్ర బంధ ము

ప్రకృతీ ప్రకరణము.

—(5/6)—

మ॥ అరు దానై కనవీనకల్పనము లేకాంశబునం గూర్చి, తా
విరచింపన్ శతకాదికంబుఁ, గవిప్రావీణ్యంబు వేనోళులన్
సరసుల్ మెత్తురు; వృక్షపక్షిముఖనానాజాతిభేదంబులన్
బరఁగున్ గోటులు తాదృశంబు; లభవా! త్వత్స్మప్తి నెఱ్ఱెఱుకో.

—

—* ప్రభాతము. *

— 4 —

శ్లో॥ అరుణకరసహస్రైః రంబరం రంజయంతమ్,
ఘటితదళకవాటాన్ ఘట్టయంతమ్ నలిన్యాః,
నివిడతిమిరరాశీన్ నిక్షిపంతం గుహాను,
భ్రమహర ముదయంతం భానుమంతం సమామి.

2

క॥ తొగరుంజిగిమయిజాఱు,
న్నిగనిగ గలసరిగపూలసీలాంబరమున్,
సాగసుగఁ దాల్చి, యువగపృభ
భగవతి, భాసిల్లు మున్యపాసిత యగుచున్.

3

క॥ కమలములకుఁ బ్రాణులహృద

యములకుఁ దన్నయనములకు, నమరించి వికా

సము, ముకుళన మినకరములు

నమకొలిపెను గుముదములకు, జనకరములకున్. 4

ఉ॥ సృష్టిని బుష్టి నష్టి నొనరించు; ద్రిమూర్తులయిక్క యామహా
త్కృష్టపువేలు వీతఁడు; గతించె ద్రియామ; యటన్నభావముల్
స్పష్టముగాఁ, ద్రిభంగి గృకవాకులు గాములతేనిచోపుదా,
ర్లష్టదిశాముఖమ్ముల నహర్ముఖమం దెలుఁ గెత్తి కూసెడున్. 5

ఉ॥ ప్రాణము లేనికొయ్యగడియారము రేయిట మూఁడు గొట్టఁగా
మానవనిర్మితం, బది ప్రమాణమె యంచుఁ ద్రిశుద్ధి మెచ్చున,
ట్లానిమిషంబునందె చతురాననకల్పితకాలయంత్రముల్,
పూనెను గొక్కురో యనఁగ భుగ్నగళమ్ములఁ దామ్రమాడముల్.

ఉ॥ కేకులు, గాకకోకపికరములుం, జటికాకపోతశా
శీత్రక్రవాసువుల్; భరతభృంగము, లేకముఖంబు గా రొదన్
వేకువ నల్పెడున్, గమలినీఖరభానుకరగ్రహోత్సవో
త్సేకముహూర్తసూచకవిశిష్టతతాదినినాదవైఖరిన్. 7

క॥ జక్కవదొరవయి, బద్ధిని,
బుక్కా గుప్పిళ్ళఁ జల్ల మొరయుతుతూరా
లొక్కో యనఁ, గుక్కుటములు
గొక్కొక్కో యనియెఁ గొంతుఁగోవులు నిక్కన్. 8

శా॥ నీడప్రోద్భవసంకులారవము లెంతే మ్రోగుతూర్యధ్వనుల్;
తూఁడుంబుట్టులపుప్పొడుల్ తనువులందుం జల్లుబుక్కాము; రే
పా డాపాదిలురాగ మంబరమునన్ భాసీల్ వసంతంబు; దం
డాడింపుత్సవ, మబ్బినీరవివివాహంగంబు వర్తిల్లెడున్. 9

ఉ॥ వేవెలుఁ గేగుచెంచునొకవేళను మాత్రమే కాని, తెల్పునే
మావలె బంధుమిత్రులసమాగమకాలము నల్లగుక్కుటా ?
లేవిధిఁ గాలవేడు లనునెక్కుడుపే ? రవి దాని కర్హమున్
కా వని, చాటుకై వడిని, గాకులు వేకువఁ గావుకా వనున్. 10

తే॥ లేతపచ్చిక నల్లి, సాలీడు నడుమఁ
గూరుచుండినగుండ్రనిగూడు వోలె,
నాకసంబున వేకువ నపరదిశను
బాలిచె, నేణాంకబింబంబు తెలివి దూలి. 11

చ॥ తడవులనుండి గుట్టునను దాల్చిని దాఁకొని యున్న పేమ, మ
ప్పుడు వలకాఁకచేఁ గరఁగి పొంగి తనుం డలిమంబు వాపి, నె
వ్వడిఁ బ్రియునిక్కఁ జేర్పఁగనె, బల్లున వేగినఁ దెల్లపోవున
ప్పడఁతుక మోముచాయ, శశి భాసితఁ బున్నమనాఁటివేకువన్.

ఉ॥ వి న్ననునందనంబునను, వేకువయచ్చరలేమ, చుక్క లన్
క్రొన్ననలన్ వెలుంగుకొనగోరులఁ ద్రొంచుచు, నించువెండిన
జ్జన్నవిధంబునం బాలిచె నంబుజవైరి బలారిదిక్కునం,
బున్నమ పోయినట్టిపదుమూఁడవనాఁటిప్రభాతపుండఱిన్. 13

క॥ వల్లభుఁ డగుశశితో నిసి
యెల్లను జాగరము చేసి, యిది యలనతఁ గ
న్నల్లల్ల మూయు నిపు డన,
హల్లకములు మొగుడుచున్నయవి తొగతీఁగన్. 14

తే॥ “చందురునితోడ వేడుకఁ జనెను దార;
లంతరిక్షభాసఖ్య మనర్హ; మకట !
నాథుతో నేగుభాగ్యంబు నాకు లేద”
యనుచు వటువాత మూర్ఛను మునిఁగెఁ గలువ. 15

ఉ॥ స్నాన మొనర్చి శ్రోత్రీయజనమ్ములతోడఁ బవిత్రీగాతమి,
దానిపొలంబుముస్తల మొద ట్లేగయి దునుచాళ్ళ మెట్టుచు,
జేసను బంతిచల్లులు భుజించెడుశారులయిష్టగోష్ఠు లెం
తే నిగిడించుచుం, బయలఁ ద్రిమ్మరుఁ దొల్కరివేగుఁడెమ్మెరల్.

క॥ తెగి పోక, కొనలు సాగుచు,
మిగులను సుకుమార మగుచు, మేనులు సొగియన్,
సాగనుగ రవగాలులు చ
ల్లగ వేకువ వినరె విరులు లతికల నురలన్. 17

ఛ॥ మల్లెలు విచ్చుకొన్ననల, మావులు ముగ్ధినపండ్లఁ, బద్మినుల్
పుల్లనరోజగంధములఁ, బుల్లులు శాస్త్రము లై నపాటల,
గొల్లగఁ గాన్క లీయ, నివిగో వలువాతను బెండ్లి పెద్దల
ట్లల్లన రాఁ దొడంగె మలయాచలశీతలవాతపోతముల్. 18

చ॥ నెలఁతను గూడ నెంచియును, నిద్దురమౌపునఁ గన్నుమూసి, తాఁ
బలపల వేగ మేలుకొని, బాళిని దత్తఱ మొందుశ్రోత్రియుం
దలఁపఁగఁ జేయుచున్నయవి, ధామమునన్ మలయానిలాంకురం
బులకుఁ జిలించుచున్, రజనిపోకకు వెల్వెలవోపుదీపముల్. 19

ఉ॥ కుమ్మరి పచ్చికుండపయి గూటముతోడను గొట్టినట్టుగాఁ,
గొమ్మలలోన దాగుకొని కూయఁగ సాగెను, వేకు వాది వృ
క్షమ్ముల జంటలై చెమరుఁగాకులు, కోకిలకూజితంపుగీ
తమ్ముల కంగుదా ర్లగుచుఁ దాళము వేయువిధంబు దోఁపఁగన్.

ఆ॥ కొనల మంచుబొట్లు, గుచ్చినముత్తైంబు
లట్టు మెఱయఁ, బై ని జట్టిపిట
లూఁగు చుయ్యెలల బహుశ్రావ్యముగఁ గూయ,
రేపకడను దేజరిల్లు తెల్లు.

ఆ॥ పొడుపుఁగొండమీఁదియడవి, మండ్రు నాఁగ,
 నరుణకాంతి ప్రాచియందుఁ దోఁచె;
 నందుపై ని, నింగి నావరించినఘామ .
 పుంజమో యనంగఁ, బాలిచె మొగులు. 22

తే॥ నిగ్గు లీనెడుసరిగంచునీలిచీర,
 యాఱఁ గట్టినతీరున నందగించె,
 వెనుక నుదయించి ప్రాకుభానునివెలుంగు,
 తొదలఁ దుఱంగలించుకాలాభిమాళ. 23

తే॥ ప్రాతరుదితార్కరశ్శివసంపర్కమునను,
 మణిరుచుల మించుమంచుతుంపరల వఱలు
 చిప్పపులువెన్నుఁబువ్వులఁ, జెప్పఁగాలఁ
 ద్రొక్కఁగ బయళ్ళ, మనసు చివుక్కు మనఁజె ? 24

—* ప్రదోషము *—

ఉ॥ మాయలమారివాని కుపమానము నూసరవెల్లి చెప్పుచు;
 డ్రాయది యప్రసిద్ధవిషయం; బుడయాస్తమయంబులందు మిన్
 లాయపువజ్రివాహనములన్ నిముసంబున కెన్నో వేసముల్
 వేయుచు నుండఁ జూతు; రవి సేర్పొన రేటికి నానిసాటికిన్?.

చ॥ కనకపుఁగాంతు లీనఁ, బులికాపొనరించినయూరకూటపుం
 బనఁబులు, గౌతమీమధురవాహపరిపూరితముల్, వహించి మూఁ
 పునఁ, గటి, మూర్ధమందుఁ, బదముల్ గలుగల్గనఁ, దారుమత్తకా
 శినులు, మనోజరాజుభిషేకకరేణులు సాంధ్యవేళలన్. 26

అ॥ కొండగబ్బిలములు, కుతు కెండి, పయి తెక్క
 లార్చుకొనుచు డాయ, నలలచేతు
 లెత్తి, వానినోరి కిడు నందికగ నీరు,
 ప్రిమవెల్లి గాతమీమతల్లి.

సీ॥ అరచందురునకు నుంచరహాపసాహసృ
 ములు ఘటిల్లఁ జలించునలలసలుపు,
 నలలమీఁదను దళతళలు తేరఁగ, వెండి
 జలపోత నలుపువెన్నెలలచెలుపు,
 వెన్నెలలకు నుంత వింతజా దొనగూడఁ,
 జదలఁ బర్వినయెఱసంజనంచు,
 నెఱసంజ మెలమెల్ల నినువంక దిగఁ జాఱ,
 నిజనాథు నలరించునిసిబెడంగు,

తే॥ నిసి ధరించినగువ్వకన్నీలిచీర
 కరణి రాణించునంతరిక్షంబుడంబుఁ,
 గాంచుచును, జల్లగాలి నేవించుజనులు,
 రేయిమొగమున నదియోరఁ బాయఁ గలరె?

— చంద్రితారకలు —

అ॥ దివ్వె యుంచి, గాలిఁ దేల వీడినకాకి
 తంపుబుట్ట, చెట్లగుంపుమాటు
 నుండి వోలెఁ, జంద్రుఁ డుదయాదిచటినుండి
 బయలు పోకు, వింత ప్రజకుఁ దోఁప.

క॥ పేదకు సిగి యెత్తుకొనుం
 భైదలి యొక్కొకతె చెట్ట వట్టినదానం;

దూదివలెఁ దోచుశీతల

సాదుఁడు వెలుఁ గొండఁడే త్తపాయోగమునన్ ?

తే॥ కాల మనుకంచరి, చకోరపాలి చంద్రి

కానుధను జుట్టు సలుపుచొక్కంపువెండి

కంచమును, గాఁచి చల్లార్చి మించు వైట్టె

సనఁ, బాడిచి తేజరిలఁ బ్రొచ్చి, నమృతనోచి.

39

ఆ॥ కాఁడు చందురుండు, గట్టిగా రుబ్బిన

మినువపిండిముద్ద; మిన్ను గాదు,

పఱుచునీలిచీర; స్వర్నారు లిడువడి

యములు గాని తారకములు కావు.

40

క॥ లోనం బలుమీనంబులు

లీనం బగుగగనధునివలెం గాత్రెం, గో

టానంగోటులు చుక్కలు,

కానంబడ కుండఁ గాయకౌముడి, రాకన్.

41

ఉ॥ తారకలార ! తుడ్డి మిము దత్తుఁడు చంద్రున కేయగంబునన్

ధారను బోసెనో, విభునిదగ్గఱ నింకను సిగ్గె మీకు; మేల్ !

తూరువుఁగొండపై నతఁడు తోచుచు, దిగ్గన లేచి, లోనగఠ

దూఱితి రట్టె; పుట్టునగ తొయ్యలికిం బతివజ్జ లజ్జ గా.

42

తే॥ కలువపువ్వుడిగౌరకర్కరను గూర్చి,

చుక్క లనుద్రోక్షపండులు పెక్కు చేర్చి,

పృథ్వితి సమకూర్పువెన్నెలపాలయసుకుఁ

బాసెముఁ, జకోరములు ముక్కుబంటి మెక్కు .

43

ఆ॥ విన్ను పెరుఁగుఁగడవ; వెన్నెల తక్కింబు;

వెలుఁగుచలివెలుంగు వెన్నముద్ద;

చిన్ని చుక్క లన్ని చిందులు; రే, యీవి

గోవుపాడిద్రచ్చుగొల్లభామ.

44

తే॥ అవనిస్సాగ్రీసీలిమేలుక ట్టంబరంబు,
 చిన్నుటలు గొట్ట నేర్పడ్డచిల్లు లవి;
 యవలివెల్తురు దోచుతదంతరముల,
 రిక్క లం డ్రాయక విపరీతమతులు.

45

ఆ॥ “ జింకపిల్ల గాదు, చెవులపిల్లియుఁ గాదు,
 పాలవెల్లి నంటుబాడె గాదు,
 చందమామలోనికందు, నే ననుకొందు,
 బ్రతిఫలించినట్టిక్షీతి యటంచు.”

46

ఆ॥ కడుపు నిండ మండుకాలకూటం బుండు
 కడలి గదర, నిన్నుఁ గన్నవాడు;
 తండ్రిపోల్కి నీకుఁ దప్పనే? చంద్ర! నీ
 యందుఁ గందు, నిజము హాలహము.

47

మత్త॥ మారుదండసిపాయి చందురుమామ, పుష్పాడిమందు, రే,
 కైరవంపుజజాయి నెట్టన గట్టనం బొనరించి, మెం
 డారవంబునఁ దేటిగుం డెగయంగఁ, జేయు నగాదు, దు
 ర్వారుడై వధియింపఁ బొంతుల రశ్మిజానకినిప్పకన్.

48

వేసంగి నొకనాడు సాయంకాలము తెలుగునేర్పుటకై నే
 నొకపాదిరీదొరయింటికిఁ బోయి రాత్రి వేళమీటి యిల్లు చేరితిని.
 అపుడు నాయాలస్యమునకు పయస్యఁడొకఁడు హేతు వడుగ నుత్తర
 మిచ్చినపద్యము.

ఉ॥ చందురుమామ మింటను ఫనందుగఁ గాసెడుపండువెన్నెలల్,
 గ్రొందిలుగొతమీనదితరంగలసంగతి వీచుతెమ్మెరల్,
 మిందెనఁ గంచు బండలను మేనులు వాల్చుబికార్లపాటలున్,
 ముందుకు సాగ నీక పదముల్. నునలిగెనెను నన్ను మిత్రమా.

క॥ సిం డాటఁ బోసినట్టులు

పాండురచంద్రాతపంబు భాసిల నిలన్సె,

మెండుకొనె బొంతకాకుల

పిండు లనఁ, బవనచలితవృక్షచ్ఛాయల్.

50

ఆ॥ నిలునఁ జోటు లేక నిగి నేమూలను,

జక్కలందు నేల కొక్కకొన్ని

వలన వచ్చె ననఁగఁ బొలిచెను మిఁబఁగులుల్,

మినుకు మినుకు మని తమిన్లోన.

ఉ॥ చీకటిలోనఁ బోయెదరు చేపలకుం; గగనంస్తుదారి నే

యాకలు లేవు గాని, యెటు లధ్వ మెఱుంగుల ? కొంగలార! మీ

యాకృతి నాకుఁ గానఁబడ; దైవ, భవస్మృదులప్రసంగముల్

సోఁకు జెవిన్; బవల్ రవికి జుట్లో కులాయము లంటి యుంటిరో ?

—

— ననకారు —

తే॥ మాఘ మాదిగ నాల్గేసి మాసములను

బలుక వలయును, ననకారు, వానకారు,

నీతుకా రని; నన, వానఁ, జేరి యుండు

నెండకా; రిట్లు ముక్కారు నెఱుంగ నగును.

51

క॥ “చలువలు కడు వెడఁ జల్లెడు

నెలపులకును జనక, జనులు నిలఁ జాలరు రాఁ

గలనెలల” ననుచుఁ దెలువనొ,

నలినావుఁడు తిరిగె శిశిరనగమువలనికిన్.

52

క॥ పయిపుట్టంబుల నెడలిచి,

మయిపులకల జన్నిగట్లు మాఘస్నానం

బయి నిలుచునట్టు, లా శం

తయు రాలిచి, ననమొటికలఁ దరువులు పాలుచున్.

55

నీ॥ అర్కపత్రములు కర్కంధువుల్ మూర్ధంబు

నం దూని నదిఁ దాన మాడువారు,

బృందముండఱ నేలుపిడకదాళులు పెట్టి,

గిన్నెలఁ బాలు పొంగించువారు,

చేఁ జూపి రవికిఁ, బాసెముఁ జిక్కుడాకుల,

బిడ్డలకును బ్రేమఁ బెట్టువారు,

నతకథల్ విని, మేలు వడయ జోడశఫల

ప్రభృతు లానోములఁ బట్టువారు,

శే॥ పొంగుపాల గుచ్చెళ్ళఁ బ్రా లోవ్యువారు,

పొద్దుఁ గని కేలు మోడిచి మ్రొక్కువారు,

నగుచు రథస ప్రమిని, నియమాతివినయ

వేష లై, కనువిందుఁ గావిత్తు) నతులు.

56

క॥ ననిచిన పెనుమఱ్ఱులు, పూ

చినమోదుగు, లాకు రాలిచినరావులు, కా

చినమావు, లాది యగునా

మనిదొరసిరిఁ బాడుఁ, బంచమశ్రుతిఁ బికముల్.

57

ఉ॥ అంకురముల్, చిగుళ్ళు, పసరాకు, ముదాకులు, పండుటాకులున్,

జంకుచు గాలికిన్, వటమునం బొలిచెం, “భువి మృత్యుభీతి న

ర్వంకప; మెప్పుడుం గలదు; ప్రాయము నమ్మిన మోసపోదు; రో

మంకుజనంబులార!” యని మాటికిఁ జాటుచు నున్నకై వడిన్.

అ॥ ఘాల్గునంపుబహుళపక్షంబుహరివాన
రమునఁ, గడన నగమురాత్రి, వింటి,
మధునిరాకఁ దెలుపుమంగళకాహళ
యులిపుఁ, గాళయుక్తి, ఘాల్గునంపుబహుళ.

59

తే॥ బహుళపక్షంపుఘాల్గునంపుబహుళ
మునను విన నయ్యెఁ దొలికినస్వనము రాద్రుఁ
“బ్రజలు! నేను వసంతోత్సవం జూనర్పుఁ
డామ్రనుమధక్షణము నల్లుఁ”; ననెనుమాడ్కి.

60

తే॥ వేకువను నెఱ్ఱపాగలమూఁక, గొక్కి
రంగము చొరంగఁ బూరించురాచబూర
తోడ మరుదండుకాహళతో ల్లకుహువు,
మాఘ మేగినతదియ, దుర్మతిని వింటి.

61

తే॥ లలితమధుమాసమునఁ జూతలతలకొనలు
వంతగాఁ బుష్పమంజురల్ వెలికి నిగిడె,
విజయసూచకముగ, సనవింటిజోదు
దొనలఁ, దమయంత నెగసెనుశూఘలనఁగ.

62

క॥ సుమనసపల్లవతతులకు
సమకూరదు మైత్రి, యరుదు; సహకారములన్;
సుమనసపల్లవతతులకు
సమకూరమి మైత్రి యరుదె సహకారములన్?

63

క॥ రాలిచి, ముదురా కంఠముఁ
దాలిచె లేజివురు చింత, తటి యిదె గోయన్;
జాల మొనరిచిన రుచి చెడు;
నాలస్యము విషము సేయు నమృతము ననన్?

64

క॥ పూవునకుం పురున కె

హో వైరము మావి; నుండ వొకచో కెందున్;

గోవెల తేలుల కడెదవు

నీవే సహపంక్తి, దింత్రిణీ! వేసంగిన్.

65

క॥ బంతుల సంతర్పణముల

గొం తెత్తి ద్విజుల్ భజింతు) గోవిందుఁ గడున్;

బంతులం గోవెల తేరట్లు న

సంతు నుతించు గుహూగుర్భుకారములన్.

66

మ॥ తనుఁ బట్టం బసివాండు) వెంటఁ బరు వెత్తం, గింగిరిన్ మీది-

కిన్

జనుచు బేళలధాతకేసరశిరీషంబో యనం, గాలి నూఁ

దినసేపాశపుఁబాలపెన్నుడగమాది)ం దోచుజిల్లేడుదూ

దిననన్, భిన్నఫలోద్గతంబుఁ, గన నెంతే వేడు కా వేసంగిన్. 67

ఉ॥ కో యనుకోయిల్ చెవులకుం, జలదాతపఖండశీతల

చ్చాయలు మేనికిన్, విరులు చల్లుసువాసన నాసకున్, ఫల

శ్రీయుతనమ్ర)శాఖకలు దృష్టికి, స్వాదురసంబు జిహ్వా, కా

ప్యాయ మొనర్చునామ్ర)తరు లామనితేనినిదాఘసత్రీముల్. 68

ఆ॥ మరునివిల్లు తీసి, మలయానిలము తీసి,

మల్లెపువ్వు తీసి, మధువు తీసి,

మావిపండు తీసి, మదకోకిలము తీసి,

మధురతామయంబు మాధవంబు.

69

క॥ పరిమాణచ్చాయాకృతి

పరిమళరసమాధురులను బహుభేదంబై

యరు దగుటను, ఫలరా జను

బిరు దిడిరి రసాలమున కభిజ్ఞులు మకపుల్.

70

ఆ॥ రసము గత్త కట్టి, రసనపై బడుసుతర

గరగి, చల్లగాను గళము దిగును ;

మృదిమ, పసిమి, తావి, చూపుచి, గలవింత

మంచుగరడు, మంచిమావిపండు.

71

ఉ॥ మట్టలు రాలి, కా పుడిగి, మృది, విహాయనకాయనాను

దిట్టపునిట్టరాల్సి యన నీల్చినకొబ్బరమొల్ల నెట్టెపు

బట్టులబూలతోట్టలను, బాలలు కెల్లలు గుల్లు పెట్టి, మే

ల్కట్టిన బొమ్మలట్టు, లటఁ గానలియై కనుపట్టు వేసవిన్. 72

ఉ॥ చేడె, మగండు, వంతుమెయిఁ దల్లులు ముక్కున నేటి తెచ్చుచు,

బాడిదచెట్టుకొమ్మపలవం బదిలంబుగఁ గూర్చి, యంతలో

వీడక, కాళ్ళ గురిగి, యరవిచ్చినతెక్కలఁ జక్కఁజేయుచు,

గూడదె పన్నుఁ గాకిపులుగుంగవఁ జూడుఁడి పేదదంపతుల్.

ఆ॥ నాడికేడమందు నీడంబు పన్నుకా

కోలయుగముగోల వీలుచెవుల

కూటటగఁ గుక్కోళ్ల లొడవె, సత్తేచెట్టు

కెలన బామచెట్టు కలుగఁ బట్టి.

74

చ॥ అటచుచు జీతకరంమున, నార్చుచుఁ జక్కనిరంగుతెక్కలం,

దఱుముచుఁ గాకిగ్రద్దల, నిదాఘదినంబుల నిప్పుటెండలో,

నెఱకలు మృగ్గునో యనక యేదెడు గ్రుడ్లులఁ బాల, మ్రోడుఁగొ

బైరతల నిల్చుచుం; గడుపుఁజేమ సహింపనికష్ట మున్నదే? 75

ఆ॥ లేకలేక రేయి చేకూఱునాహురు

కేగుపెండ్లి నెడలు తెంత? నేడు

కుంభకర్ణనిద్రఁ గూరుతెమ్మెరయుఁ దా

మెల్లమెల్ల దీన మేలుకొనియె.

76

ఆ॥ కొట్ల నిండఁ గోట్లకొలఁచి రొక్కల బున్న,

నేమిఫలము, బీగ మెడప కున్న ?

ఒగతి నెంచు గాలి సంపూర్ణముగ నున్న,

గడల దేని దానఁ గలదె నుఖము ?

77

చ॥ తళతళ వెండిరేకులవిభంబున, వెన్నెలలోన మట్ట లా

కులు మలయానిలంబునను గొంచెముగాఁ జలియింప, సంచుసం,

దులను నళుక్కు మంచు నెల తోడఁగ, నేలను నీడ లాడఁగా,

నెలమి జనించు రాతిరి శయింపఁగఁ గొబ్బెరచెట్లుక్రిందటన్. 78

తే॥ వృక్షశాఖలఁ దలక్రిందు వేలుకొండ

గబ్బిలమ్ములు గలు లొప్పుకృమము తోచు,

వేసఁగిపగళ్ళఁ బన్నుడి విడక జనులు,

విననకట్టలఁ గడలించువిధముఁ జూడ.

79

తే॥ త్తాతిగోలెంబులను చోడునూతినిట్లు

స్నానమునకును, మంటికూజాలఁ బోయు

నేటినీళ్ళు పానమునకు, నెంతో చల్లఁ

దన మొసఁగు, మంచువేసఁగిదనములందు.

80

సీ॥ గూఁడుఁదొట్లలలో శకుంతపోతములకుఁ

జెట్లకొమ్మ లుయాలచేరు లయ్యె,

మహితధాత్రీరజోమంత్రవిభూతికి,

వాయసాదులు మోలివార లయ్యె,

ధూతనిష్కుటతృణదుమపాలినివనత్తు

లకు, డప్పు లయ్యె జాలకపుడలుపు,

లెలమావితోటఁ బ ర్విడుబాలురకు, చోర

పండుగాయలు జోరుబంతు లయ్యెఁ

తే బాంధు లనునోడలకు, నాతపత్నిదయము

స్వేదపిష్టములచేఁ దెరచాచు లయ్యె,

మెఱచుదావంపుఁబోగ యయ్యె మేఘపటలి,

ఝా మృదుచు వీవఁ కేచగ్గిఁబుఁగ్గఱ మహిమ.

౫1

ఉ॥ తాటక మంతకంత కథకం నగుచుం గడుపుల్ నిహింజుగాఁ

బాటకపుంజనంబులవి పిక్వకుంఠము ల్గొనఁజెల్లె; న

ప్పాటులఁ దీతెనే; చినుకు బంగారు వై నదనాల, నష్టంబు

హృదయ గుల్మనో, కరణంబులు వారల మొస్తె చల్లముట్టి. 82

ఉ॥ వేత యశస్విమించుటను పిన్దపిల్లలొనను గోల పెట్టియుం

ఁజూలు, మహాపిష్టంబు యిదిను బాటు, నమ్మిన్, సుభోక్తి మం-

చు, వి

పాళి నుతంబు, బారె గొని, చూజ్యము పంచుమహాన్నదాతయ

ల్లెలినవాడు నానఁ గురియించెను మూడవతేది జూలయిన్. 83

శా॥ గర్భస్థానము లయ్యె జన్మగుడులం, గాదంబిసి! నీకు మా

చారాగ్ధ్యంబున, కౌముదుల్ పగిలె సంతన; మా కింకన్ క్ష-

మముల్;

నవరూఢభోగింజూలు భస్మముగ నల్పం జూలువేసంగి ప్రా

దురూఢతం బగుదుర్మతి, గనితి పొద్దుల్ నిండు, మేల్కొల్కరిన్.

క॥ ఖరదుర్మతినామకవ

త్సరములనై దాఘతీవృతమతాపంబున్

భరియించి, బ్రతుకుమర్పులు,

సరకు గొనరు ద్వాదశార్కనస్తరసనులన్.

85

క॥ రోహిణి, లోక మొనర్చెను

దాహం; “బ్రత్యుచ్చయః పతనహేతు” వనన్;

రాహువుక్రియ చిను మ్రొంగ మ

హాహమికన్ మిహిర! పొంచి నది మృగశిర సూ.

86

నీ॥ పిట్టలట్టల యిండ్లపెంకు లెగిరెఁ బైకిఁ,
 బెంకులవలె రాలెఁ బిట్ట లిలను,
 చల్లఁ జొచ్చెను గొన్నితరు, లుల్కి దాయకు,
 నువతొడ్డి బోలెఁ గొ, న్నుటక యెడరి,
 ప్రకటించె నరటిఁ రంభానానకీడఁ,
 తెండాటఁ నలఁపించె బొండలములు,
 ప్రళయనాటకపుంజవనిక యయ్యె చుమార,
 నుంగుదారుగఁ దోచె నభ్ర మందుఁ,

తే॥ జక్క లెల్లను బట్టూడి, యొక్కపెట్ట
 చుల్లిన ట్లగువడగండ్లజల్లుతోడ,
 గోడలును మేడలును సూగు లాడునట్లు,
 చండతరభంగి వీవ ర్పుంఱుగామరుత్తు.

87

క॥ శ్రీరామనవమి రే పన,
 మారుతవేగమునఁ గూడి మబ్బులు దివి, గ
 ర్జ్వావములతో, మెఱుముల
 తో, రుధిరోద్ధారి రాలెఁ దొలకరిచినుకుల్.

88

ఉ॥ మింటను మించు, లింటెదుటిమేడను వడ్డనరాచపెండ్లివా
 లంటులు, మిర్మిటుల్ గొలుపఁ గన్నుల, మబ్బులు డప్పు లట్లు వీ
 న్నంటను ప్రక్కలింపఁ, దనుతాపవధూవరచి త్తతాపముల్
 వెంటనె పో, ఘటిల్లె రెయి వృష్టి, కరగిహతుష్టి, వేనగిన్. 89

చ॥ కురిసెను వాన, మూడు పిడుగుల్ పడె; నుప్పలవారిగొప్పయు
 పురిగ నగల్చె నం దొకటి; వజ్రికి రాజమహేంద్రమందు మ
 త్సరమొకొ? బోధనాభ్యసనధామను సౌధము వ్రచ్చెఁ గొన్నివ
 త్సరములకిందఁ; జాండ్రకనిశాచరుఁ డండు) మహేంద్రు నట్ల-
 యేన్. 90

శే॥ అన్యః చేరునుగాల్చి, యానాముః గానాము
గుండ గొట్టురాము, గొండు పేర్చు
చిచ్చుమంట, తోళ్ళు చీలుచునీజెండు,
దానకావకము, నిదాఘసఖము. 91

మ॥ కలయర్థమును ధార గోసి కమ కాకాశంబున చట్టి పా
శలదాలన్ బురుడింప, కైకవిధసన్మంబుల్ ఫలంబుల్ జలం
బులు, సర్వవిజి భూతత్వక్తిక్, హలంబుల్ మాపులున్ జావులున్
నలంపింకెన్ గృతవిశ్వజన్మము రఘున్ ద్రాక్షిమపూజాదులన్.

— నానకాయ —

శే॥ నీలిమేల్కొట్టుఁ నలంపించె నింగి మబ్బు,
తెరమఱుఁగుదీపమును బోలె భరకరుండు,
కాలి చల్లాఱుపెన మయ్యె నేల, గోళ్ళు
చీలుగోహిణి చని మృగశిర చొరంగ. 93

క॥ మండెడుగోహిణినిష్కల
గుండమునకు నిండునీటికుం డయ్యెను, గ
న్చుండగనె, లేడియానల,
కొం డంటినయెండమంట గుంటు నడంగన్. 94

ఆ॥ సన్నచినుకు రాల్చి చల్లార్చె, గోహిణి
మిన్న ముట్టుమంట, మృగశిరస్సు;
కన్నబొమ్మసన్న గడగడ లాడించు,
శక్తి యున్నయన్న శశువులను. 95

ఆ॥ నీలనీలమేఘమాలమోలను, గల
ధాతధాతబకవితతి తనర్చె,
నల్లపట్టు సెల్లయుల్లడ, నిడువెల్ల
దమ్మిపూలదోరణమ్ము వోలె. 96

తే॥ సామృద్ధాగన, కబరీభరమునఁ జెరువు
 మల్లెమొగ్గలపండ నా నుల్లసిల్లె,
 నల్లబల్లను సీమసున్నంపుగీడలు
 బోలువెలికొంగచాలు, కార్మిగులుమోల. 97

ఉ॥ కోవలు, నల్లపూసలను గుచ్చినసోగవి దాల్చెనో నిజ
 గీవను భూమిదేవి, బహురీతుల సీలపయోనమాలికల్
 శ్రీ విలసిల్ల నింగి నలుగ్రేవను వేలిటు గాంచి, యు చనన్,
 దోవ వొలంగ కుండ నడచు నిలిచీమలబాల్లు దొల్కరిన్. 98

క॥ తొలకరిని బంటనలఁతికి
 గలమంపున్నాఱు పేర గర్భము నిలునా
 జలిచీమలచా ల్పమున
 నలవడి నలస్సల్ల నగుచు నా రేర్పజియెన్. 99

చ॥ వలకడనుండి జాకడకుఁ బ్రాచిని, భాసురసీలమేఘముం
 డలమున వ్రాలుప్రాప్తరణంబులు పయ్యటఁ, జిత్రీవర్ణమై
 యలసఁచుఁ దోచె నిండ్రధను;వందు ఘటించినయజ్ఞ్వలాశ్రుముం
 బలె, దొలుకాచుఁగొమ్మెఱుగు మధ్యమునకెఁ మెఱసెం—
 దళక్కునన్. 100

మ॥ పసరాకుంగమి కప్పువెండుకలశోభం దూల, యుంఝానిలుం,
 డనకృన్మర్రరమన్దనధ్వనుల న్నేహానల ద లంబుల్, లన
 ద్రసితం బాచితశింజితంబు, చవలల్ రత్నప్రభల్ గా, రజో
 విసరాంతంబుగ దిమ్మరించె జలముల్, వృత్తులఁ గాదంబినుల్.

తే॥ వానసోనల మేనులు నాన కుండ,
 జను లుచితసాధనంబులు సంతరింప,
 ఋతువు మాదిరు లిటు ప్రదర్శించె ననగఁ,
 బలుఁదెఱుగువితఁభతాకములు జనించె.

క॥ సిగ కడియ కుండ, వన్నెల
 జిగ్గెట్టుగొడుగు లెత్తుకీమంతులగొట్,
 గగనమున మొగులుగమిం కను,
 నిగనిగ నునుపురులు విచ్చె నీలగళంబున్. 103

క॥ మారుతశిక్షను, వానిన
 ధారలు నాట్యంబు నేయె, వదనాయ బలెన్,
 బ్రాగ్భంజె నటంప, మ
 యూరతతుల్, వాని మించనో యన మించున్. 104

చ॥ పొడవుగ మీది కెత్తి మెడ, బుట్టుదురాయి చలించి గానిచే,
 గొడుగును విప్పి నట్లు లెడగుంబులి గాని మెలుగుగన్నులన్,
 జడిగొనునమ్మదాశువులజాలున ను ర్వన, వెల్పు, గొల్కులం
 దడరంగ, గేకి, మేడ చిదె యంబుదనన్నిధి నల్పు గుడలిన్.

మ॥ అనుగు నీలపయోదమున్ జడల శుక్లాపాంగముల్ చూచి, పి
 ప్పినపించెంబుల నెత్తి నర్తనము గావింపంగ, నవ్యానిక
 న్నొనలన్ జాణుమునశ్రుబిందువులు పెంబున్. గ్రోలి గర్భంబు దా
 ల్పున; పేవంపువిధాన మొంక్ష కట సీతు; చేల కప్పించెనో.

ఉ॥ పించెముఁ జక్క విప్పుకొని, పీఠి నెమిళ్లు మహితలంబునన్,
 మించులు కాంచనప్రభల మింటను, నాట్యము నల్పునట్లుగా,
 మంచిమృదంగకృత్యమున మబ్బుగమిన్ నియమించి, నానకా
 రంచితరీతి నర్పమిథునాళికి శోభనముల్ ఘటించెడున్. 107

క॥ “ఎప్పుడు గనబడుకన్నుల
 నొప్పెడు మావిప్పుపించ; మొక్కొక్కయెడన్
 గప్పడు సీతారక,” లను
 నుప్పరమును, నిక్కుమెడ మయూరము గేకన్. 108

సీ॥ పోచ్చహస్తోపరిపాణాశీముఖాం
 బూరుధారాప్రభిన్నోపలంబు,
 గోహగ్రీవలభీనమూహాశీణాపసం
 పాతోత్పతత్కణాపహృతతాప,
 చూసుట్టిశప్తోశీఘ్రోభయపార్శ్వ
 లఘుర్మురీలోలబాలకమనంబు,
 శశశశచక్షుచలశశశశస్త్రాము
 కుశితప్రగ్భుష్టచక్షుశ్శ్రవంబు,

తే॥ వివిధసవిధాశ్మనోన్నతోర్విసమాగ
 తప్రవాహాపృకలుషసాధస్తటాక
 పతితధారాశధారాస్పృభవననేక
 బుచ్చుడఘాలముక్తమీపోర్విద్రునాన.

109

ఆ॥ నాననీటం బడ్డవన్నధారలగుంట
 లందు నుబుకునీళ్లు లండగించె,
 దులసికోటలొడ్డవెలిగింప, గురుగుల
 వైచి యుంచుపూవువత్తులట్లు.

110

ఆ॥ పటపుడదామరాకుపై, జలదేవత
 మేనం బచ్చడంబు నోనిదాన,
 వానచినుకు, లంబువాహంబునను బుట్టు
 జినుకుబూస లనుట, మనకుఁ జాటు.

111

ఆ॥ తామరాకులం దుడకబిందువులు కంధ
 రుండు రాల్చి, మణులహూపుఁ దాల్చె;
 నవ్విధంబు, నివ్వుఁ డగుదాతమహిమంబా,
 పాననాత్మపాత్రనరమహిమమొ.

112

పేదకుండలచిక్కలు, లోకుగాలి
 పల్లు గొట్టుటచే వాననమయమంను,
 నీటిబొట్టులు గన్నుల నిలువల బొలిచె
 జాలకంబుల, ముత్యాలకల్లులట్లు.

113

ఉ॥ గామపుష్పేల్లిడం బసదుగడ్డితమున్ బెనువానసానలుం
 గూడ, ఋతుజ్వలై ఘనమగు గూడుట, ఘనసే సస్యగర్భ గా,
 నోడికబాడ లేరుపడి యున్ననగంబులు, మన్ననలలు,
 జూడగ, గోరిచాకలచనుంగవ, గ్రెగడు పండు, వోచెపన్.

తే॥ క్రూరభల్లూకములు చెట్టుకొమ్మలకును,
 గుంభనీగ్రోసిపాయాలు కోలలకును
 బోలె, నెగబ్రాకం నొచ్చెను ముమ్మరముగఁ
 గంబులు, మొక్కలకును బ్రాకారములకు.

115

ఆ॥ చిలుకపొట్ట బోలిచెను బచ్చపట్టును
 కాళిదాను కనడొ గారగోడ
 వానప్రాకు, నెండ నై చినమొకమాలు
 పచ్చడాలుసాలుమెచ్చదాని.

116

శా॥ వాహతిక్రమవేగనిసుతపరీవాహంబునన్, మీనసం
 దోహంబుల్ వినిమగ్నమై యరుగుచో, పురుష్కయ దొస్త్రు, పు
 త్నాహం బెచ్చగ బిట్టు మిట్టిపడి, భక్త్యంబయ్యె బై కాకికన్;
 హా! హా! పృథ్వినిల్పి కుబ్జిపడువాడెట్ల నశించు జామీ.
 క్తిశేషరా లై ననాత్మతీయశత్రుముపుట్టిని ల్లుంగుటూరు.

1-11-1885 న॥ నే నాయూరికిబోయి, యొకనాడు కాలువయొద్దకు
 నరుగఁగా, దానితూములోనుండి చెరువులోనికి కలుకాలువదారిని
 విశేషముగా నీరు పోవుచుండెను. అప్పు డాచిన్నకాలువయొడఁ జేరి
 బహుజనులు చేపలు పట్టుచుండిరి. ఆసంవత్సరము రాజమహేంద్రవ

రమున సభకము, విశూచి వ్యాపించి జననప్రముఁ గలిగించు చుండెను. ఈచేపల యవస్థ యాజనులయవస్థను స్ఫురింపఁ జేయ నీక్రిందినీ సమురచించితిని.

సీ మాలఁ డొక్కఁడు డానమై దేవులాడుచు,

వట్టిచేతులఁ గొన్ని పట్టు చుండె;

మునిఁగి నీశ్వఁ గిరాతి మొలకచన్నులు దోపఁ,

బైటకొంగునఁ గొన్ని పట్టు చుండె;

మోచేతివల సారె వీచి నైచుచు, బెస్త

వార డొక్కఁ, డొకకొన్ని పట్టు చుండె;

నీశ్వయోరను బొంచి, నికుపాటిమెడ వంచి,

బకము ముక్కునఁ గొన్ని పట్టు చుండె;

తే॥ నైన నీరీతిగండము లన్ని గడచి,

చేస లెన్నెన్నో సారణి జెటువు చొచ్చె;

వేయిమొగముల మృత్యువు వెదకు చున్న,

నాయు వుండినవారికి హాని లేదు.

118

క॥ ఈదుందుభిమార్గశిరము

నాదిఁ పదియఁ జవితీ, భువియొ యాకనమో, రే

యో దినమొ, దేశకాలవి

భేదము తెలియంగ రానివృష్టి ఘటిల్లెన్.

119

క॥ మాహాష్టిప్రక్కనందున,

నేదొంగలొ పాటవైచి రెన్నో నగలన్ .

భీ, దుందుభివానరెయిన్;

వా దధానువుల కైనఁ, బ్రాణమె గెలుచున్.

120

క॥ పోలున్ రుధిరోద్ధారి

స్థిలాలోద్ధారి యనుట; నేలయు, నింగిన్,

గోళులు, నేళులు, నేకం

జాలాగుసఁ గురిసె వాన, లాశ్వీయుఁమునన్.

121

క॥ ధారాసారము, రుధిరో

ద్వారినమాశ్వీయుఁమున, నభింజిత శైచా

ర్వారము, లభిము, ని

ద్వారవర్షుండుగాత్రేత్రిచారిము, గురిసెన్.

122

తే॥ నభము చిల్లులు వశీనట్లు, నాలు గెను

నాభు, లుఁమునుమెఱుమునిగాలివాన,

కార్తికంబునను రుధిరోద్ధారఁ జెట్టె,

బంట లని నోటియోరవి, ముఁగు గలియ.

123

క॥ ఇరునంజల రాగమున

పరయఁగఁ గార్తికమునందు నంబరమునఁ, జా

పఱకున్ సార్థకనామం

బుర రుధిరోద్ధారి యనెనుబుద్ధ జనించెన్.

124

చ॥ వెలుతులనుండి స్త్రీపగిటివెల్తురు, లోనికి విచ్చునచ్చపుం

గలువలతోరణాలవలెఁ గిప్పనఁ దోఁపఁగఁ, నన్మరంజధా

రలొ యన వానసోనలు మోరంగునొకానొకఁపెరుటిల్లు, మి

క్కిలి శిథిలత్వ మొందియును, గిరిందికి వాలుప నీడ తెప్పలన్.

సీ॥ శ్రావ్యమృతశేమృదుస్వనమనోహరములై,

యుప్పరంబున మొయి ఘ్లుఁముచుండఁ,

జమ్మచీకటిలోనఁ గొమ్మించు లెడనెడఁ

దో తెంచి, కిటికీలఁ మంగి చూడ,

మర్మరధ్వనులతో మబ్బుపై గాలి, క

మ్మనివానతావి ను స్పనుచు వీవ,

ముత్యాలజాలరుల్ ముసుగు వేసినదారి,
 నడకధారలఁ జూరు లొప్పు చుండఁ,
 తే॥ బట్టెముచముఁ, బొనుపుఁ, బందిరియును,
 జాలరును, దోమతెర, పూలు, మేలుకట్టుఁ,
 బచ్చడము, నడవముఁ, గల్లుపడుకట్టిలు,
 ముదిత దవ్వుల నుండిన ముల్లు గాదె? 126

—+ సీతుకారు +—

ఉ॥ ధారిణి సస్యవృద్ధిక, నిదాఘటనంబుల నేకరించునీ,
 రారవి లోకబంధుఁ డపు డప్పుడు సర్వము గుమ్మరించి, యి
 ప్లూరక తోమి బోరగిల నుంచుమహాయనపాత్రమో యనం,
 జారుశరద్విహాయన మెనంగు, వినిర్మలమై విశాలమై. 127

సీ॥ తతఘనాఘనకర్ణమితచంద్రికాంబువుల్,
 వెలిమిబృంబటికచేఁ గలఁక దేతెఁ;
 గలుషవార్మలినపై కతసుధాకుట్టిమ
 స్థలి, చంద్రికాపూరధౌత మయ్యె;
 వలన వోయినకవీంద్రులరాకకల్పిత,
 సుప్రసన్నత సరసులకుఁ గలిగె;
 దుర్దినవశత నాథునిఁ గానమిని, సాశ్రు
 ముఖి యైనతమ్మి యామోద మొందె;

తే॥ మున్ను దా నీరు మోసిక యున్న తెల్లు,
 సురుచిరంబుగఁ బ్రసవవిస్ఫూర్తిఁ దనరె;
 రేయివలెఁ గారుకొనువర్షముతువు వోయి,
 వేకువను బోలుశారదవేళ వచ్చె. 128

ఉ॥ దట్టముగా విశాలసికతాతల మంతటఁ గారు గ్రమ్మి చూ
 పట్టెడుతెల్లు, పూచి మృదువాతహతిం జలియించు టొప్పెఁ, బై

హృత్పాదయస్థానములలోన నున్నానని నరకమాలిక
పుట్టి, విసిరినోయమునఁ బొల్పుచుపోలగాశక్తి నడిచి.

క॥ శరవముల బెరుగుమన కా

శరవములనె యనుకరించఁ జను ననుచు, నని

శరములుఁ దత్పరినరమున

శరములు, విమలంబు లయ్యె నారవ వేళన్.

131

శా. చాలం బూచినతెల్లుదుబ్బులు సమంచకౌశలమీవానినఁ,

గాలిన్ నేలకు వ్రాలుచున్, మరలు జేగం లేకుచున్ మీఁదికి

గ్రాలెన్, రాలను మైల నో నుదికి, వెన్నం బాసలు గుం, చూ

మ్రోలం జాకిత లాకఁ బట్టుమడుగుంబుట్టలచుట్ట లనన్. 131

చ॥ మొన్నటివిత, మల్లెపొద నూచిన దొత్తుగ నంచఁ, బూలు గో

య న్నిగిడించుకేలి కొక తైనను గొన్నన యబ్బ డయ్యె, నా

సన్నపుసన్నజాజితనందులఁ గందునుధాతు లవ్వి; హా!

వెన్నెల యెంతమోసము కవిన్ ననుఁ జేసిన్ శిశరన్నిశన్. 132

ఉ॥ శారదరాత్రిపై ని సరసంబుగఁ జంపరుమామ చిల్కుప

న్నీ రనఁ, బొల్పుపల్పచియఁజేయఁచుంచున మిండుదూర్వలఁ,

ధారిణి వేకుపం డగెఁ, సనాతన కావున, సంభవజ్ఞరా

భారవశంబునక బలిపాండురకేశకలాప్తయయ్యె నాన్. 133

చ॥ శరదృతు వేగుదేక మును, చక్కనిశాతమిస్తేతస్థలిన్,

శరవణ మించు కించు కొకచాయను బూ తలచూప, భాసిలెం,

బరువపుఁబ్రాయపుంబడుచువానికి, నొడలయందు సొంద్రమై

బెరసిననప్పుసోగఁజెనెందుకల, న్నర దోచుకై నడిన్. 134

తే॥ మెఱమ కుఱుమక రేవగల్ మిట మొలులు,

కాటకము దీఱ వెన్నాళ్లు కాఱు గొమ్మి,

యాశ్వయుజమాసకృష్ణవత్సాంతమునను,

సర్వధారిని దూర్పువర్షములు గురిసె.

135

క॥ ఇలుముగిరిపున్నమని

వ్వెలనీడలు, కాన్తికమున వెలిజలదార్లక,

గలభౌతవికచకమలం

బులభౌతిని, నింత, ప్రజకు బుట్టించె నిసిన్.

136

క॥ జనులకు యమనదనమె యీ

నినముల శరణం బటంచు దెలుప ననంగా,

దినకరుడు దిగె దక్షిణ

మునకుం, బ్రభి దక్షిణి దిననములు కుటుచలు గాన్.

చ॥ తటచుగఁ బూచుచెందొగలతం బహితం బయి, రేవునందె చూ

పటకును స్వచ్ఛవారిఁ గన వచ్చెడునిచ్చెలు మోప్పె బొద్దుటం,

గటచెమకోట లేనిచులి గా చలి; గావునఁ గప్పకొన్నదో

యెటపువ్వుబచ్చనచ్చడము, నీజలదేవత నాఁగ, నీతునన్.

138

ఆ॥ అర్కుఁ జోజ దక్షిణి యస్తమించుచు నుండఁ,

జీకువాలు వోలె నీతు బలియు;

నుదయ మగుచు నుండ నొదిగెడునిరులుతో

నురుగ వలదె? పెచ్చు పెరుగు; నేల ?

139

ఉ॥ అట్టపుశీతబాధ నుదయాచలభిల్లును లేచి వేకువన్,

జెట్టులక్రిందియా కలముఁ జెత్త చెదారముఁ బ్రోవు చేసి, యా

మట్టున నిప్పు బెటి, చలిమంటకు నూడఁగ, ధూమరాశిఁ జూ

పట్టెడుకీలి వోలె, రవి ప్రాచిని దోచె హిమానిలోపలన్.

140

ఉ॥ జలపతులార ! మీనడుమ నం దినుమౌతయుఁ దోప నీకుఁడీ;

కంపిలఁ జేయు మిమ్ము నవకాశము లేశము చిక్కె నేనియుం;

గొంపలఁ దూటితూటి వెదకుం బాలయల్కలవారి నీతు; చి

తింపుఁడి పార్వతీభవుల, నిత్యహిమాలయశృంగధాములన్.

141

చ॥ శంఖం బున్న రావణుడు, బాహుళహాసినీయు ననుభానుడు,
మొగుడును నోరె చేరుదును మిగిలినవారాని పరకంధావధుడు,
మొదలగురక్కనున్, భువనమున్ పడగించి నటించుఁ ద్రిపు, కా
శం యనకుందు దావ్యును, కురాగతమందుభిల్లె. 142

చ॥ “బడ నొకడె నతికి బతికి నను

నుజికి, నొలకరియు, నీగురు, బ్రహ్మాంబుఁ

నజినేనని వేల్చె అచి

యెగునెడ, నని యేకవాక్కు మెలఁ గ్రాహ్య మగుట. 143

జే॥ పద్మనూభాపూజనములు మూడు నెలలు

నృపతి యుండుననే పరతాగమమున

కే గురుడె మాకు నాల్పు నేనేము? తెలిసెఁ

బూ వుగాదికి సిద్ధులు కావలె నెడ. 144

— మకుటంక్రాంతిపంక్తి —

ఉ॥ విన్నను, మన్నున, బెరకు నుత్తముగా నొనరిండు జాలు, నక
సన్నతి గన్న దీనుకునంకిమణంః బతి మోరపాతకుల్
చన్న, మెయి నొకరి, యట స్వస్థులు బుఘటిల్లు; గంక యే
దిన్నగఁ ద్రాసెఁ జేకఁబడినెలకుం బరమాన్న చా నెటక. 145

ఉ॥ అల్లర నత్తలిండులకు, నమ్మలయిమ్ముల కాదులిట్లం,
విల్లలతోడఁ జేర్చు; ననఁ జెప్పయె? నోభులు గట్టులేగలం,
దల్లులపాయి నర్వమురు దానినగ నిచ్చునఁ బంచిత్యైఖిల్
నల్లగఁ జేయు: నీనుకునంకిమణం మహామహం బానా! 146

చ॥ అనినరుచి గ్రసించి, శలయంట్లుతఱి బొగిమంచ మించె గ
నైర యయి పండుగంబ్రేకు, నిగికి బ్రాచునినుడు నిండుచం
దురుం బురుషింప, భూపహతతుల్, సహజాతరసాలసూనమం
జరులకు దావలి యనుజాలిని, బాష్పకణాళి కాలుషక. 147

ఉ॥ వెల్లులు గోళ లన్నిటను; వీధుల మడునెగళ్ళు; లిండ్ల వా
 కిన్నును మ్రుగ్గులు; ట్లసంగు(గో)నల నున్నపుబొట్లు, జేగు; అు
 త్తుల్లుపుబూసకు, పుచ్చులూతలు, ద్వారములందు గుంకు-
 ముల్;

పల్లెలు, బట్టణాలు, గనుబండువు సంక్రమణంపుబండుగ్.

ఉ॥ కొమ్మలు పెట్టి మెల్లిరిగి కొవ్వపొత్తులు, జిత్రీవర్ణప
 న్నమ్మలమేల్లనుత్రీములు, రమ్యశిరస్త్రము, లూనుతామ్రచూ
 శమ్మలు, శక్తిచీకటికొలం దలపించుచు, గోపురికొయ్య
 చ్చమ్మ చరించు, నీమకరసంక్రమణమ్మన, శౌర్యధుర్యముల్.

చ॥ కడచెను దగ్గినాలయమఘాతుకకాలము; వచ్చె బెండిలుల్,
 నగుగులు, జేయుశోభనపువాసరముల్ గలయుత్తరాయణ;
 బెడలెను నల్లభూజనుల కెల్ల ఘటిల్లినకాకిరూ పికం;
 గడగుడి డాయ గంటి; మెఱగంటియుగాది శుభాది గావుతక.

—+ 22-10-1882. ధూమకేతువర్ణనము +—

సీ॥ చిదలుక్కుదారిని జనియెడుకాలంపు

బొగబండియావిరుంజ మనగ,

శరదృతు విది గాన, సురసరి తీరాన

బూచి వాల్చినతెల్లుపూ ననంగ,

దరుణార్కుశోడియుద్ధముకై ప్రభావించు

మందేహులతేజిచామర మనంగ,

ఒడ్డినీపరిణయపరత వచ్చెడుభాను

ముందు గాల్చెడుచిచ్చబుడ్డి యనగ

తే॥ నెనగి యాదోళగ, దూర్పుదెసకు శిరము,

బడమరకు దోళ వ్యాపింప, బ్రాచియందు

వేకువను దోచుచున్నది, బోకఁగి

హేతు ముపదేక్షితఁ ఘోషము కేతు మొకటి.

152

క॥ మునువాఁడఁ దేలుహునాఁ

గన, గుడ్డను పెట్టి, హమగఁగిను చాచును

చానరం గూర్చుంజినమా

క్కిని, సంతస్థాఁగఘోషము కేతువు పాలుచు.

153

ఈతోఁకచుక్క నానాఁగి గాతయెరిగి నొకఁడును

గూర్చి వ్రాసినది. చిత్రధానుని కన్నెడఁ బులివారిము.

సీ॥ పరిగ్రహీతస్వరూపకేకసారితా

భండలశుభాలతుల్య ముగఁగి,

నైజయంత్రాగ్నిప్రవృత్తిలోకై కా

పత్యసూచకసితధ్వజ ముగఁగ,

నుదయపర్కప్రదీపోన్ముఖామూతమై,

నక్షత్రతం బై నశలభ ముగఁగ,

హిమనామవర్షాగమముఁ దేల్చి, నాకినఁ

బునఁ దోచినయినుఁజుపురు వసంగి,

తే॥ మొదట నిబిడప్రకాశమై, పిదపఁ బిదపఁ,

బలుచునై, ఘోసరం బయి, తెలివి మాసి,

త్రీభుజరూపంబుతోఁ దల క్రిందు గాను,

వేకువను గానఁబడు బెద్దతోఁకచుక్క.

154

1882 చిత్రీభానునం॥ ఆశ్వయుజమానము, పగలు జాము పో

ద్దుండగాఁ బడమరఁ గనఁబడుచు వచ్చినశుక్రనిఁ గూర్చి

ఉ॥ వేకువ నేను వచ్చుదెన, వే టాకరు మోకపెద్దతోఁకతో

రాక యొనర్చు, పన్నె ప్రజ ప్రిబ్బినయబ్రీమునం గనుగ; నా

కాకడ నున్న, గౌరవ మీ కబ్బ దటంచు, నుపాయశాలియై

సోఁగులయొడ్డు, వింతఁ దనుఁ జూడఁ, బ్రతీచిని దోచెడు బగల్.

— శశువు; పృథ్వు —

తే॥ అంగియై, గర్భమున జన్మ డారఁ బండి,
యిలను రాలును వొమ్మిది నెలలు నిండఁ;
బుడమిచ్చి వెండి నూ అబ్బములకుఁ బండి,
దేహమును పీసి, తే॥ మై నివికి నెగయు. 156

తే॥ అడుగుఁడమ్మై, సరళియట్లు సూర్చి,
హస్తములంబులను పలయంపి జేసి,
మూసి కాటుకకన్నఁడమ్మైలను, బొత్తి
కలను పెలికిలునూనెకిం దెలిమిఁ గొలుపు. 157

క॥ తలిమంబునఁ బొత్తుల వెలి
కిలి, వెనుకకు ముడరకును గేరుచుఁ గాల్చే
తులు గదలుచు నీను, వీధవ
జలనిధి నీడంగి నబ్బెనము నల్పు ననన్. 158

తే॥ వెన్నెలను జెమ్మగిల్లుజాబిల్లిమణుల
లీల, లాలను నా నెడులేతపాల
బుగ్గలం, గిలకిల వేగుఁబోక నగుచుఁ,
గేరుపసిపాష హృత్తాపహరి గాఁడె? 159

క॥ ఊయన, నాయన, నెన్నో
కాయంబునఁ గలుగుఁ గదలికల్ కందున; కే
యేయాంతరయత్నంబుల
నాయాస్వర మొదవు, వేద్య మది యోగులకున్. 160

క॥ పలిబిలిపలుకులు సుధ, చే
బులుముకొనినకాటు, కగులుబా, ట్టంకంబున్,
గిలకిలనవు వెన్నెల, వ
య్యల మగునీనినుఁగుమొగము తొగచెలిఁ దొరయున్. 161

చ॥ నలిబిలితేనెవల్కులను పల్లెజని మృగముననాచి,
పులతులకింపునెచ్చి పుచ్చుచు, జనినంతభాగబాలబుగ్గలుచి,
గలుచల నేలుకల్లుపుగన్నులం, పల్లెటచుకొక్కబొట్టచుం,
గలవిరిచిమ్మిచు కీడుకొకండు ముని, ఎలలంబడే ముదిలో? 162

చ॥ నారహీన మయ్యు నెనాము, నీయంబు
దేమొ కాని మిగులః బామనలకంఠః
బాలు గేలు లేసినే, లుండుకొలి నోరం,
జాల నుల్లసిల్లుం జుట్టనసంధి. 163

ఉ॥ ఒక్కపు కిక్కత్తనని, మఱొక్కపు జక్కయు, చ్చిక్కవేయి, నే
ఱొక్కఁజీంక నొక్కటి ము, నొక్కపు డన్నముఁ గల్పి, నోటిలోఁ
గ్రుక్కుక, తల్లిస్తనమును గ్రోలెనుకొని నంకన మనన్
గుక్కులుగొంచునాడు నినుఁగుఁగనం, జొంగవె యంతరంగమున్.

ఆ॥ పాలతల్లికన్నం, బటికెల్లముకన్నం,
బక్కళలముకన్నం, బప్పుకన్నం,
బాదరక్ష యన్నం, బసిపాపలక్షం దీపి;
కుజ్జవాండ్రీబుద్ధి కుక్క-బుద్ధి. 165

ఆ॥ శేల్పములును, సృష్ట, శశువుల నలరెందు;
శశువుచేప్ట, లలరం జేయు మనల;
నేవి వీనిలోన హృదయంగమంబులు?
కొత్త వింత, ప్రిత కొత్త, యితె. 166

తే॥ పురుషుచనుమఱలను నవ్వి పోలి యుంబం,
బటపుటాకీలం దిలకించి, “బాయ” లనును;
హస్తీతుండము “బెడ్డము” క్కనును; మధుర
భావగర్భితములు పాలపాపనుడులు. 167

తే॥ దేవునిమానుతలుపులు దెలుచి యుండ,
 సర్వభుండు మూయుచో, సింహి యాగ, వాడు
 “మూయ కున్న దేవుడు పాటి పోవు” ననియె;
 ముగ్ధతాప్యస్తిమధురముల్ బుడుతనుడులు. 168

తే॥ పొడిచి, పడమరదెసఁ బ్రాచుపూర్ణచంద్రు)
 “బువ్వఁ డిని వొచ్చి, ద్వాహూయి, బొబ్బకొత
 మెట్లుతూ వ్రుంద గాదారి, కడిగొ బాబ”
 యనునవభ్రంశపుశిశుక్తు లమృతరుచులు. 169

తే॥ తొక్కునుడువులు, సంశ మేదో తెలుపుచు,
 నడుమ నడుమను దొణకక, “నాకు రాదు,
 నీవు చెప్పు మామా” టనునినువుముద్దుఁ
 బలుకులకుఁ దేనెచినుకులు చులుక గావె. 170

శా॥ బాబీ యంచుచు, బాబిగా యనుచు, బాబా, బాబుగా, బాబిగాఁ
 డా! బాబాయి యటంచు, బిడ్డపిలుపుల్ నైకంబుగాఁ దోచు గా
 రాబం బెచ్చుకొలండి; మానసశరీరాలం బలెక, రాగ మె
 న్నే బొందించు వికారముల్, నుడువుల న్వేచ్ఛాగతిం జేష్టలన్

తే॥ తనదుసీడను జేతియద్గమునఁ జూచి,
 “పండుకోఁ బెట్టు మమ్మ! పాపాయి” ననుచు,
 గాళులను బాజఁ జాచెడుపాలపాప
 ముగ్ధభావంబు, ముద్దులు మూట గట్టు. 172

ఆ॥ ముఱక పనరుటాకుఁ గొఱుకుటఁ గని, “మేఁక
 తమ్ములమ్ము సేయు నమ్మ!” యనును;
 గాగితమున గీతఁ గని “చార”మనుఁ; బాల
 కంఠమనుడులు భావగత్థితములు. 173

ఆ॥ “నీవు లోతునీళ్ళు త్రవ్వ వాడవి, నీవు
 క్షీండుగా” నటించు నిర్మల జేయు,
 గాంచి వారినీడఁ గల్గు, నీ జీవిత బిడ్డ;
 శిశువునంగయములు నృప్తి చిట్టె. 174

ఆ॥ సూర్యుఁ డస్తమించి చుక్కలు గాఢ గా,
 గొఱిత్తినిమసాల్గోడ, నమింప
 చెలుగుమెఱపుదీపములఁ గాంచి, “యవి వీని
 గనుఁగొనంగ నచ్చె” ననె నిహంగు. 175

చ॥ కనుఁగొని బాలుఁ డాదుఁడనించును “వీరికి నూడ కుడ గోఁ
 చి నెవరు కుట్టిరో” యనియె, త్రీపుగుఱాత్పతి గుఱ్ఱెఱంగమి;
 మును, నని ఋశ్యశృంగుఁడు “తపోననులార! మొకండెనాకు మో
 మున, నుటి చెండుకొమ్మ లెక మొల్చెను మీ” నన లేడె నేశ్య-
 నని. 176

ఆ॥ బలిమిచెలువములకుఁ బదునాటు, ననుచని
 తద్విరుద్ధములకుఁ దనువు మార్పు;
 “మంత్రశక్తిఁ గలుగు మరలఁ వొట్టిటి” నని,
 పట్టిపూర్తిమహము జనుపుకొండు. 177

ఆ॥ అటువదేడ్లప్రాయమన్నడు, మానవుల్
 మృదుపదార్థములను మెనఁగ నలయు;
 గతిస మఱుగఁ జేయఁ గడు పోప డని, యప్పు
 ప్రాయశముగ నృప్తి పండ్లు చుల్చు. 178

ఆ॥ పాలశంకు లూడి, పడుచుపండులు నచ్చు;
 ముదుకపండ్లు చాల, మొలుపు పెడి;

కోడె కాని జర కోశంబు, కడు బలి

వంబు; దుర్బలంబు జరకుక్షి.

179

చ॥ మరణము, నిచ్చి, మౌదును సమంబులు; నిచ్చికు లేయివంటిదే
జర, మృతి; కందు వచ్చి కడనంజ; శతం బునునిచ్చివేళ; యీ
భవరుఁ డది, బీషితశ్రమము సర్వము దీక్షగ నేర్పరించె; న
త్తరుణమునగుదుఁ గోరుదురు తప్పక, తొండర దాని నడలున్.

చ॥ అనయవముల్ పరస్పరము నంటఁగఁ గట్టినరబ్బరట్టిర
జ్జువులు సరాలు; వృద్ధులకు సుక్కును కుక్కు నొడవు; గానఁ; గ
ట్లవి నదు వాట నొక్కొక్క, గమనాదులఁ బూలును వారిమేను; ల
య్యవసరమందు నండము సహాయము మూడవకాల్, మునళ్ళకున్

చ॥ కలువము, రుబ్బుకోలునిగుండ్లు, మక్షిన్ సనిక ల్లమానుడ
స్తలు, “చివు కూడి చేజ” ముదునళ్ళకు నళ్ళనిపండ్లు; క్రూరజం
తులకును లోతుపాతులకునున్, వెనుకంజ యు, బిక్కజంకుఁగొం
కొలయనిసాహసాంకము, మ ఁక్కబలిష్టపుఁగా; లద్భష్టమే.

ఉ॥ చాల మునళ్ళ కంగమున సత్తుర సన్న మగుం గదా; మహో
త్తాలపుఁదాశమందు బలె, నద్విపకీతత దోచు భీష్మనం;
దాలములోన వాని కిడియాలము తత్పటుసాల మాటకున్
మూలము, చేవబట్టి, యగుపోలికయే యనుచుం దలంచెనన్.

— పొలములు, పట్టలు —

సీ॥ పూవుపిండెల, వేలిలుపొడవుఁగాయలఁ, గొమ్మ
లొరగి పచ్చగ నున్నమిరెపచేల,
దెల్లపూగొలలలేదీగె, లొం డొంటిలో
నెససి, వాసన గొట్టుననుపచేల,
గవ్యగుత్తులవంటిపువ్వుగుత్తులు పూచి,
గమగమ వల్చుకొట్టిమిరిచేల,

మొక్కితై నెక్కొని మును, నాబానాన

మిగుల గమా మంచుమె శీచేల,

పే నలరు ఒడ గట్టి కాదిన మాఁచేల,

నట్టనునుగించె నీనుచరగచేల,

నలుగదుబ్బలు పెనగొన్నయులువచేల,

లట్టి! నా, నాయరుచు నుండె లంకపాలము.

184

శే॥ చేడియలకాల్చివేలిన్గొడినిఁగ

వెండిమువ్వలగుట్టితో వియ్య మొడి,

యోదలల బొండుమలైలు ప్లమకుపూ,

నుల్లసిలు మళ్ళ, బద్దచియుల్లికోళ్ళు.

185

ఆ॥ తలను నన్న బెళ్ళములరవపూఁ జెప్పి-

నట్టిమరకతంపుగొట్ట మున్న

చిన్నితమ్మికెంపుఁబన్నీరుఁగొప్పె, నా

నొప్పె, దుంపతోడియుల్లికోడు.

186

ఆ॥ కూక యుండి యుండి గుణవంతుఁడై నట్లు,

గొడ్డటావు చూలుగొన్నయట్లు,

కాలమహిమచేతఁ గాఁబోలు, నయ్యారె!

రాజనంబు లూసరమునఁ బండు.

187

శే॥ క్రొత్తనిట్రాటిపెనుఁజట్టుగుడిసెలట్లు,

కోసి పనఁ గట్టి, చేలలో వేసినట్టి

గొప్పనరికుప్పగములచే నొప్పెఁ బోలము,

లూరు చాలక కట్టినయూరవంగ.

188

ఉ॥ ఇంతులనిద్దపుంగురుల కిడగునల్లనిమేలికాంతితో,

నంతము విచ్చుకత్తెరహళామల్ తలఁపించెడుసోగతోఁకతో,

దుంతలమీఁగ మేకిగవుతుల్ బలె నిల్చి, పొలాలఁ బొల్పునే
ట్రొంతలఁ గన్న, నాగరులఁడెంద మమదముదంబు నొందఁదే ?

సీ॥ అభిజనప్రీతిఁ, దోయములతోఁ గేదార

ముఁగ గొయ్యగాలున నిలుచునవియు,
సంతరాశమునఁ బొత్తాడుకీటముల వె

న్నాడి, చిత్రముగ వేఁ టాడునవియు,
గడ్డి గాఢము మేయుగొడ్డుగోదలమీఁద,

హేరాశముగ గుట్ట మెక్కునవియు,
బీబితెక్కలకుప్పెకోలలట్టులు, మోడ్పు
ఁజుకలై, తివ్వన నెగురునవియు,

తే॥ బెంటులను బట్టి తమలోనఁ గంటు వుట్టి,
కలయఁబడి మల్లయుద్ధంబు నలుపునవియు,
నగుచు, బొలముల నానావిహారములను
నేకిరితలు చూపఱి కింపు నేయు.

190

ఉ॥ పొంగుచుఁ గ్రుంగుచుం, జనెడుపోతుకరశృకు సాటి వచ్చుచుం,
గ్రుంగిలువేళ నీలలను గొట్టెడునట్టులు, గూఁత వెట్టుచున్,
తీం గనుతెక్కలన్ ముడిచి, తివ్వన రువ్వెడుతాలపోలికన్,
ముంగల గడ్డిపిచ్చుకలు ముచ్చటగా నెగురుం బొలంబులన్. 191

తే॥ అడ్డువల పన్ని యెగుబంతి బిడ్డ లాడఁ
గని, యిరుల్వల, నిసి, సంజఁ గట్టి, యట్లై
యాడు నన, తివ్వ తివ్వన నీడములకు
మొగిచి గఱు, లూరఁబిచ్చుక లెగయుడెంచు.

192

మ॥ చలదీపద్వికచస్వపక్షపుటయై, సంభోగసంవాంఛతోఁ
గలచురుంకరణస్ఫురన్మణితముం గావించుచుం గ్రుంగుని

కల్పలపింకిత, బలుమాటు పైకొనుచు జోక్కంబోతు ప్రక్షేపి, నై
పులకొపన్, మెడ మల్చి దిద్దుకొను లావున, ముక్కున బెంజి-

తాన్. 193

తే॥ బురడఁ జలిచీమ లకట! కమ్మరుపురువును
దటిమి, యెడఁ లెల్లఁ దా మయి కటచి పట్టె,
ఇందుపుటి వానిపోరాట చటక ముడిచు;
బాతివై రంబు సృష్టి నై న్నకంబు.

194

తే॥ పచ్చనాకులగుబురునఁ బర్చనమిది,
తొగరుజిగిపూలచాలునఁ ద్రోచి, దాగు,
నీవు తిన దొంగతిండి దానిమ్మకొమ్మ;
జటపటలు దాగువెన జేది? చినటిచిలుక!

195

తే॥ బాదుముక్కునఁ బచ్చనిబామపింజి;
గరుడపచ్చలమెడఁ గెంపుఁగొనిమాల;
చిలుక! నీరూపు తీ; నైనఁ జెచ్చు చేదు;
కడుపునకు: దిను; తునుమకే కనకు లచ్చి.

196

ఆ॥ ఆకులందు నై క్య మందుఁకెక్కల నక్కె,
పూలఁ గలసి పోవుముక్కుతోడ,
ఁజితదాడిమిలతాఫలబీజర
త్నములఁ జిలుకమ్మచు తన్మగించు.

197

ఉ॥ చల్లనిగాలి నూఁగుచిటుశాఖల హాయిగఁ గూరుచుండి నీ
పిల్లలతల్లితో, వగరుఁబొదెలు, బండులు; దోరగాయలున్,
నల్లపనంబులం దినుచు, జామల, మామిడిదాకినిమ్మనే
రేళ్ళ, నజీవహింసతఁ జరింతువు; ధన్యమ వీవు కీరమా! 198

క॥ పోలీసుభటులు, గస్తీ,

నీలలమాటుపుల నెటు గ్రహిం, త్రటు తిర్య

స్థాలము, స్వనిభేదాదుల

మూలమునం దెలియు భావము, బరస్పరమున్.

199

—+ చటకపరామర్శము. +—

మాచానడిదూలములో నొకపిచ్చుక గూడు కట్టుకొని తన పెంటితోఁ గలసి కొంతకాలము నివసించెను. ఆడుబిచ్చుక కొన్నాళ్ళపిమ్మటఁ గనఁబడదయ్యెను. మగది, పెంటి లేక యొంటిగా గూట నుండ నొల్లక కాఁబోలు రాత్రులు చావడిగంటచూరు క్రింద నున్నగోడబొద్దుమీఁద విశ్రమింపఁజొచ్చెను. ఆపిచ్చుక నుద్దేశించి యీక్రిందిపద్యములు వ్రాసితిని. పద్యరచన మారంభించి ముగించునంతలో నది మృతి నొందెను. ఆదినములలోనే మిత్రులై మహాపండితు లైనబ్రహ్మశ్రీ ఆకుండివ్యాసమూర్తిశాస్త్రులుగారు పరమపదించిరి. ఆకాలములోనే యొకవిద్యార్థి విషము త్రాగి మృతి నొందెను. ఈకడపటిరెండంశములు, వేటొకవిషయము గూడ నిందుఁ జవర సూచింపఁబడినవి. 19-2-16

తే॥ నీలకంఠాభిధానంబు నీవు దాల్చి

యునికి, నీ కయ్యె సతిఁ బాయు టూరఁబించిక;

యైన నవునొ పున స్తడవాత్తి, యనకు;

“చీడ యబ్బుఁ గా, కబ్బదు సిరి” యటండ్రు.

200

ఉ॥ నీవెలదిం దమిం గదిసి, నీడమునన్ నిదురించునీకు, మా

చావడిగంటచూరకునున్నపుబొద్దునఁ గాలు మోపి, యా

తావున గారచిత్తేరువిధంబునఁ దోచుచు, నొంటిఁ గూరుకం

దేవము వ్రాసెనే? యెటులు దాఁపెడ వీదురవస్థ? బిచ్చుకా.

ఉ॥ సాక్షులు చెప్పినట్లే, చగపు శాంకిని బాండును గొనకొనెను, య
ప్యటరు నిన్ను సూతజీలఁ బల్కుదు నన్నను, మీకులెల్లమున
బోటులఁ బాసి గాసిలిసప్పులుల వేరిని నే నెఱంగి; నే
మాటల గాటపున్నగులు మానుప వచ్చును నీకుఁ? పిచ్చుకా. 2112

ఉ॥ గూడును, నాలుబిడ్డలను, గోపమునకే విడనాడి యెంటిమీ
నేఁ డిటులుంట కాదు కద నీ? వఱు లైన, శేమిండు బావ, మా
యాడుఁబులుంగు నీకొఱకునై, యెటు లారట. మొందుచున్నవో;
మూఁడునినుల్ గతించె; చిర ముచ్చయ ముచ్చటఁ గూడు; పి-
చ్చుకా. 2113

ఉ॥ గోపము, దైవలోపము, యగునో మఱి యేదియొ కారణం,-
బిటుల్

మాపులు నోడు వాసి, బయలు గను మోడిచి, నిట్టొగ్గొనె
లోపుటకుం, న్వనీయవిరహోక్ష్యల-లిశేఖాలివేడుముత్,
చూపఱ కా నుదుస్సహము; సోలక నీ వెటు మంహ? పిచ్చుకా.

చ॥ అడవిని మోసపుచ్చి నలుఁ, డంగడి నమ్మి త్రిశంకుపట్టి, గో
ల్పడి రిపుచేత రాఘవుఁ, డిళాతనయుం డలిగించియున్, నెవం
బిడి పరికించి భక్తహరి, యింటిని బాసిసఘోరదుఃఖపుం
గడలి ముసింగి; రిం దెవరిక్త వడి నైతిహా నీవు? పిచ్చుకా. 2115

చ॥ వనితయు నీవునుం, బెరట వాకిట, గడ్డియు గద మేటి, ము
క్కునఁ గొని వచ్చి నెత్తుమెయి. గూఁటిని బన్నట, నెత్తఁగం-
దుల

బెనుపను, గీటకాదులను బెంటియు నీవును టీవుఁటివునం
జని కొనితెచ్చు, టిట్టి పెన జ్జిక్తిక రా, నెటు లోర్త? పిచ్చుకా.

చ॥ కనులకు నిన్ని యాడుఁబిచుకల్ గన వచ్చుచు నున్న, వానిలోఁ
గొన వోకదాని నాలుగ; నొకొండవునుం బవ లాడ కడకుం

జని, కడు పోముకొంచు, గడనంజకుఁ జావడి నేరి, గోడబా
న్ద్రునఁ జల వాంచి, పుత్తు రెయి; దుర్లభ మీప్రతచర్య;-

పిచ్చుకా. 207

చ॥ పెఱకలు మొల్చి, యీఁకతోడు గేర్పడి, కన్నులు విడ్డకందువున్,
కొఱయెగుబోదలై, వెడలి గూఁ, డిల వ్రాలుడు, నీవు పెంటితోఁ
బఱచుచుఁ డమ్ముఁ గావఁ నిలఁ బై, గఱు లాచ్చుచు నవ్వీ చూ-
త్కృతిం

దెఱచెడునోళ్ల, మే పిడునదృష్టము నీ కిఁక లేదె? పిచ్చుకా. 208

ఉ॥ నిన్నను నేఁడుఁ జావడిని నీతలదాచుట కాన రాదు; గో
డ నిన్నమరింపఁ గష్ట మని, దాపున వే తొకపంచఁ జేరితో?
మున్నగఁ బెండువారమును మాసిన, లోఁబొర రాక, దొడ్డిలో
నున్నయరంటిమోక మొవుటోవరిఁ దూఱితో మెచ్చి? పిచ్చుకా.

చ॥ పురువులు, గింజ, లేఱుకొని పొట్టను బోసికొనం, బెరంటిలోఁ
దిరుగుచు, మొన్న మీకులముదే మగవు, ల్లోకపాదునుమ్మలిం
జరణము గూరుకో విధివశంబున, సంకట మొందుదాని దు
ష్కరటము పట్టె; నీవె యదిగా వగతుం; దురదృష్ట! పిచ్చికా.

చ॥ ముదిసి ప్రభూపకారభృతిఁ బొంది నుఖించునుహృత్తున్వర్గతిం,
జదువుచు, జవ్వనంబున వినంబు మెనంగినశిష్యుడుర్మతిం,
బొదలి నమర్త గా, గ్రహము పూనినబంధులబాలసంస్థితన్,
హృది దురపిల్ల నీనిహతి; నిర్వృతి నొందితె నీవు? పిచ్చుకా. 211

—• పట్టదాదులు •—

క॥ గళ, మాడల, వీ, పెఱకలు,
నలుపు, కడుపు పసువుఁబచ్చన, జలుం గెలుగై,
వెలికిలి, దానిమ్మనుమ
మ్ముల తేనియ, సూదిముక్కుఁబులుఁ గడె యానున్.

ఆ॥ సూదిముక్కులుబులుగు, చూడరాదెను దేని,
నీ కింకేది? నీతకోకచిలుక!

మోపి నన్నగాళ్లు, పూవుపూవుచును నో
స్వేదపు తొండ; మేమి నిఁను గనువు? 213

ఉ॥ బాలికతొల్పుచు ర్తతటి బంతిక, శత్రునివిశ్రాంతిచేలమున
దాలిచి, పేరకాదు బలె, ధాత్యునిబుముఁ జెల్లుకొక్కలం
గాలుచు, నీతకోకచిలుకన్ దనుదెంచెను, నాగనొలు మా
పూలననంబులో మొదటిపూగొల లెన్దగఁ, దేనెవిందున్. 214

తే॥ రేకులను బోలునాలుగుఁడెక్క లెన్దె,
యకదువులయట్టికా ట్లాటు నవని మోపి,
కొఱలు బనుపువన్నియనీతకోకచిలుక,
లడవిదాసుల, గేలపూ లలమిసప్లు. 215

క॥ వహవా ! విరోధికాత్తిక
బహుశేతరపక్షదశమి, బంగుదిసమునన్, (2-11-1889)
బహుశేతరభస్మైవ్యంబులు
విహాయసముఁ గప్పె, శులు వింశగఁ నూడన్. 216

క॥ ఈయే డతివర్షములకు
సాయం, బీమిశుతదండు సమకూరె; నయో!
యాయీతిబాధలకు, నిర
పాయము లగునే యొకింతపండినస్తరుల్? 217

తే॥ ధాతుననొ యీశ్వరనొ కాని దాని వచ్చె;
నొక్కమఱి వెన్న శలభంబు లక్కజముగ;
నప్పు డీక్షించుభాగ్యంబు తప్పె నన్న
నగవు వో, గంటి నేత్రోత్సవముగ నేడు. 218

ఉ॥ వెన్నునిశార్జ్యమను, రిఘువీరసి ఘోరశరాసమందు, వే
గన్నులవేల్పునాత్మజునిగాఁజెనమందు, జనింది, శత్రులన్
మున్నగు సూచు మాపి, భువిఁ బూశుఖగంబులు, చిత్తజల్లుగా
నిన్ని తెలుగులన్ శలభబృంహములై విను గప్పె నిక్కలిన్. 219

శే॥ పనుపుఁబన్నని, వెట్టని, పలుదెఱంగు
వన్నెమిడుతలు, లత లల్లుచిన్నె దోవ,
నెగుడు చుండంగ నిట్టట్టు, గగన మొప్పె,
నంబరం బొలుఁ శ్రీత్రతం బైనభాతి. 220

తే॥ చిత్తకార్తిక మెండగుజెనలగండ
కంబు లంబులఁ దేలెకుకరణి, మిడుత
పిడు బయ లావరించిన, బెస్తవాండ్రు
పోల్కి, వేఁ టాడఁ దొడఁగెను బుల్లఁగుగములు. 221

ఆ॥ తోలు మోట దైనదుంతలకే, గటా !
దుస్సహంపుఁబోటు, దోమకాటు;
మనుజుసహ్యా మగునె? మశకనిట్చరబాధఁ
దొలఁచుటకును, మందు తోఁప దెందు. 222

క॥ దోమలఁ దొలఁగింపను రే,
యేమందును లేదు తాళవృంతము దక్కన్;
గామను జే నిడుకొని, త
త్సామమునకుఁ జాలనంబు నక్షిణ యిడుఁడి. 223

ఆ॥ రామచంద్రపురిని దోమలు ముసరంగ,
విననకట్టవైకి వెడలెఁ నలఁపు;
వచ్చెఁ దలఁపులోన, వైద్యుతవ్యజనముల్,
గలుగతటతటలను గబ్బిలములు. 224

ఉ॥ పాములు, దేళ్లు, శెల్లు, బిలుచునవి కాని చరించు నుచుండు;
దా మొరుజోలికిం జనవు, న మ్మలింపక నున్న; నక్కటా!
దోమలు బంకిపోటుగజరొంగలు; చొచ్చి నెలుంగులోనె ను,
స్లేమి తలంక, కాళ్ళుచుం బయిం దికి కొన్ని, చూరించుక న్మున్.

శే॥ మాపు నలుబాలుర చెర నుండి, శేళ్లు వాడట,
దూటునూటునం చలం దూళ్ళుచోను నూడ,
శెఱం బడినదొంగ, బోనునం చిక్కునెలుక,
బందె బకుగొట్ట, నిలిచె నాడెంకనుచు. 226

చ॥ పశువులమేనిశోణితముం బానము నేసి మురించి కొచ్చె, నో
మశకము! నందుచూర్జమున మాయిలు; తెన్నున నిన్ను బోలుబున్
విశననముం బొనర్చ, వల వేసినలూతను గాన; వాడు పి
వశనము చానికిం; కిగిలి తయ్యరి; నల్లచె వాయ వచ్చెనున్.

క॥ చెంపలు వాయించుకొను,
“గొంపకుం జేరువను నుంచుకో నే కొంపిన్
గం”పని, యిరుగై, దోమల
గుంపుం గుళ్ళనంగ దోలుకొనెనునెపానన్. 228

క॥ దోమా! యేమే నీ
ప్రేమాతిశయంబు మాచెవిన్? మన్మథుని
కామృదుగానామృతమున్,
నీమై నదె కాదె గోరిల నేరుచు? నరుడా. 229

క॥ “నే నానెద నీనె; త్రీ
వానుము నామధురగాన;” మనునది వోలెన్,
మే నెరియఁ గలచు, గుళ్ళని,
మానిసిచెలిచెంత బాడు మశకంబు నిసిన్. 230

ఆ॥ శోణితంబుఁ గోలుసోకులబాధ, దం
డకకుఁ బాచి, మునుల నాఁడు పోచు
నయను, మశకబాధఁ నలఁగి రక్షించుత,
రాణ్ణహేంద్రజనుల రాఘవుండు.

231

నలనంనత్సరమార్గశిరశు ౯ ఆదివారమునఁ బుత్రుఁ డీశ్వరప్ర
సాదముజనించిననాఁడు వ్రాసినపద్యము.

క॥ శిశు వునయం బగు నాటికి,
మశకంబులు ముసరు నెందు మాగృహమందున్
నిశల ; నిక మీకుఁ దొలఁగెడు
నశుభము లనునట్లు పిదప నవి రూపతియెన్.

232

క॥ చీమల కడలి, పయోనిధి
లో మొదలం దాఁగి, దైత్యులున్ సుర లెత్తన్,
భూమిఁ గన కభయ, మమృతం,
బామరలోకమున కరిగె, హాయిగ బ్రదుకన్.

233

తే॥ బాటియయిలు గట్టుకొనుచీమబుద్ధి చూడు;
మొక్కసని నది యిరుఁగొఱి చక్కఁబఱుప,
ముక్కుసఁ బెకల్చుభూరేణు వొక్కటాకటఁ,
గలుఁగుచుట్టు నీ ర్చొర కుండ గట్టుఁ గట్టు.

234

తే॥ గఃత్తపనిఁ, దూర్పుకూలీలమొత్త మెట్లు,
మోతలో నల్పుదురు రాకపోకడలను,
జీమ లెర కంటఁ బడె నేని, చిటిక దానిఁ
గలుఁగునకుఁ జేర్చ, నట్టులు కష్టపడును.

235

తే॥ తలబరువుతోడ నెగఁబ్రొక్కుతఱి, నొకప్పు
తాను బడు, మ టొకప్పుడు తనదుబరువు;

చీమ దాన నిరుత్సాహ మేమి గనదు;
నిడువూనికఁ దనపని నిర్వహించు.

238

ఉ॥ కంబములోనియొక్కచిఱుకన్నముదాఱిసి, బారు పీః వే
గంబునఁ జీరుముక్కులను గ్రాలెడుముక్కులఁ గొన్నిచీను చే
గం బయికిన్, నడన్య మని కాసులకుండు గుఱ్ఱపాఱుచాం
ప్రం బలెఁ, గొన్ని వాని గని, సూకలక్ష్మి దిగుటల్, నగించి నన్.

తే॥ లేయి గూడను పగలు చరించినట్లు
సంచరించెదు, పొట్టకో, బాతిగూణ మొ?
జంతువుల కన్నిటికి నాల్గు సహజ ముద్రలు;
క న్నెపుడు మూయవా నీవు? చిన్నిచీమ.

239

ఆ॥ కడమజీవు లొకఁ డొకానొకటిని జూచి,
భక్షణంబు నేయుఁ బ్రాణిముగ;
నదియు నిదియు ననక, యన్నిటికీపముగ,
గీము పావనముగఁ, భవ దినును.

240

ఉ॥ గోడలమీఁద బల్లులును, గొంగుళిపువ్వులు, సుంక నన్నియో
కూడను బ్రాణు; విద్దె యది గొప్పది గా; పట్టు పట్టునో,
చూడఁగ వింత యయ్యెడును; సుంతయు హాళక నానకాడెడున్,
నీడలు గాన నానిలుపువిద్గపుటన్దమున్దఁ బిఱిలికల్.

240

తే॥ కలసి రెం, జొక్కగతి దివ్వెకడను బ్రాణు
కండచీమలఁ గన, వింత గలిగె నాకు;
“వే ర్పడనియనునరణము వీని కెట్లు
గూడె” నని; చూడ, నం దొందు నీడ యయ్యె.

241

ఉ॥ ఈగను గండచీమ, మడియించి భుజింపఁ దలంచి పట్టఁగా,
లోఁగక మఱి, యట్లు లిటులుం బలిమిం బెనఁగాడ సాగుటన్.

లాగకు లాగ లేమి గని, లాఠిపివీలిక తోడు వచ్చి, వే
వేగ కలుంగు చేర్చి చనె; వింతర చీమలయైకమత్యములే. 242

ఆ॥ జీవు లెన్నో కలపు నృప్తిలోపల; నైనఁ
బగలు రేయి యనక, పాలుమాల,
కలపు, విధివిరామములు లేక, పసుఁ బాటు,
జంతుయుగము, చీమ సాలెపురుగు. 243

సీ॥ దొర కొల్వు సాలించి యరుగుచో, దమతమ
గదులలోపలనుండి బెదరిబెదరి
తొంగి చూచుచు, బైలఁ దోఁతెంచునన్న నే
వకులట్టు, లాకాశభాగమునను
గృహరాజు కృంకుచో గన వచ్చుచున్నవి,
మిన్నుమిన్ను మటుచు మెల్లమెల్ల
నొక్కఁడొక్కఁడు గాఁగఁ జుక్కలు; నీ వింకఁ
బడుగువేకలు సరి పఱుచుకొనుచు,

తే॥ గడులు దీర్చి, సోమారివి గాక మగ్గ
మల్లుచున్నావు; నీకు నియంత యెవఁడో ?
శిక్షకుం డెవ్వఁడో? యితఁజిలుఁగుఁబోఁగు
సంజచీకటి నేలు గాంతో? సాలెపురుగు! 244

చ॥ పలువెలిముండ్లతోడివిటపంబు, నంతట సాలెగూండ్లు పె
ల్లలమఁగఁ, గాల్యయోర నడయంబునఁ దోఁచెను దెల్లతుమ్మరు
ప్పలు, చలి ముస్లి, నిక్క నిమసాటినరలే, మెయి భూతిపూతతోఁ,
జలువమునుంగునం జపము నల్పేడుభూసురవృద్ధులో యనన్. 245

చ॥ ఒకచిటుఁదుప్పనుండి మఱియొక్కటి, కిట్టులు తెంపు లేక య
ల్లికగొని, కాల్యకట్టఁ గొఱలెన్ మిహికార్ద్రపుసాలెప, ట్లటన్

మకరము దాట కుండగిను మాఘపుణ్యము రాశి, వార్షి, య
గ్రీకులజ, లుగవస్త్రములు రాశిగ నాటగగ గట్టిపోయనక.

కి॥ నాలుగునాలుగుగా, నిరు

మైలం, గయినన్న వేళ్ల మాదిరి నుంచు

గాఢులు చెలదికి; నై నం

గాఢులకున్ నాలుగేసి కనబడు గనుపుత్.

ఉ॥ పన్నినవాగురం దిగిలి, ప్రాణముతో నవలం బడంగ నె
న్నెన్నోవిధాల చన్నుకొనునీగను మ్రింగను, విచ్చునోటితో,
గ్రీన్నన దాయ వచ్చి, నడుకొన్ననగోర్మొనచూదిపోల్చు, దా
ని న్నులుమామలూతఁ గని, నెమ్మది యూఁగెను నర్చితోలికక.

తే॥ ఉటికి పై, నల నాలెపు స్వోడిసి పట్టి,
యూఁగ నీడ్చుక పోవుచో, నెగసి వచ్చి
కణుదు, రస్తానిఁ గొనిపోయె గాల్గ నిటికి;
జవి జీవికి నన్నయి సృష్టిలోన.

240

ఆ॥ సూర్యరశ్మి మెఱయుసూక్ష్మతంతల నల్లి
వలను, దాన నిలుచుచెలదిఁ జూడఁ,
జత్రవిశ్వ మిది గుణతోయి నిర్మించి,
యందు వెలయునీశుఁ డాత్మఁ దోచు.

250

ఉ॥ దీపము తేగనే తను పఞ్చమ నరుం డని, నిండుభీతిచే
వే పరు చెట్టి మత్తుణము, వెండి యతం డట మేను వాల్చుగా
నే, సతి తెంచి, మై గజచి, నెత్తురు పీలిది, బిష్టుఁ; శాణిపు
దీపియ కాని, నీ! బ్రదుక దెప్పు నెలుంగు చుష్ప్రవ ర్తనుత్.

చ॥ మెలపున, నింటివా గ్నిదుర మేల్కొనకుండగ గ్రొచ్చి నోడలం,
గలుముల దోచి పాటుదురు కన్నపుదొంగలు రాత్రొలందు; న

ల్లులు, శయనాసనాదులకలుంగులలోననె డాగి, నిద్ర) మే
 ల్కొలిపియె వింతతస్కరతఁ గోలు నొడల్లులనల్ల రేవగల్. 252
 చ॥ చులకసఁ బ్రొక్కెడున్, మెఱుంగునున్నముఁ జేసినమిదైక్రీగడన్,
 వెలికిలి, పెద్దబల్లు లతిజేగమునం, గబళింపఁ బురువులన్ ;
 డలఁప మహామ్భతం ; బెటులు తచ్చరణంబులు పట్టు పట్టు నో
 యిలఁ బడ కుండ? నీశ్వరునికృత్యము లెన్న, మహేంద్రజాలముల్.

— * చెట్లు * —

ఉ॥ వేడుకఁ దూఁగుటూయెలల వేకువ నూఁగుచు, గాలిపాటల
 బాడుశకుంతదంపతులపచ్చనిమెచ్చులదొంతిసాధముల్,
 నీడ నొసంగి, యధ్వగవనీవకతిర్యగనీక మెట్లఁ గా
 పాడువిధాతృధర్మపురుషార్థకళాలలు, వృద్ధసాలముల్. 254

ళా॥ గొం తెండన్ శరదాతపంబునను న్గల్గల్ వొక్కఁగా, నంతెనన్
 శ్రాంతిన్ గాల్చుడ దాటి గౌతమిని, జేరన్ రాఁగఁ గోపూరు, త
 త్రాప్తంతంబందు వసించి సల్పితివి తాపం బాట నాతిథ్యముం;
 జింతాహంత్రీకి నీకుఁ బెట్టఁ దగునే చింతాభిధం ? దిలత్రిణీ. 255

క॥ యాతామూతజనులశీ
 తాతపవర్షార్తిఁ బాపునధ్యాగమ ! యీ
 యాతిథ్యఫలము నీదో,
 భూతదయ నిన్నుఁ బెనుచుపుణ్యాత్మునిదో ? 256

చ॥ తెరపయిఁ దోలుబొమ్మలను, దీపపువెల్లున సూత్రధారి రా
 తిరితటి నార్చువేడ్కఁ, బఱతెంచి జనమ్ములు గాంతు వింతగాఁ;
 గరువలి, చెల్లనీడలఁ బగల్ రవిదీప్తిని గారుడాశ్మభా
 సురత్పణసాంధ్రీనందనవసుంధర నార్చుహోయల్, గనర్ గదా!

బోధనాభ్యసనకలాశాలలో నే నుపాధ్యాయుడగు నున్న నముల నొకప్పుడు దేహ మనాచోగ్యముగా నుండి, సెల వడుగగా, నప్పటి వైస్ ప్రెసిసిప లంగీకరింపనందున నచికష్టమున గాల్చే నరిగి లై బ్రరీమేడహాలులోని దక్షిణపుగిటియొక్క శ్రమముతో నిలువబడి యధికారినిర్దయశ్వమును చలంచుచు నా కెదురుగా నుండి కన్నుల కుఁ జల్లఁదన మిచ్చునరుణశిరీషచ్ఛాయావృత్తమునీక్షి చిరచించినది.

చంపకమాలిక.

అరుణశిరీష! నీబటువుచెదల్లనుండలిరాక్షసంపవున్
సుగంధులఁ జల్ల గాలి మెఱు సోకఁగ వీచుచుఁ, గన్నుదోయి న్న
స్మరకశకాంశిపూరము నుదారతఁ బుచ్చుచు, నన్ను గ్రంథమం
గిరమున సొగపాలి నడఁ దేర్చితి కుగ్గు; మహోపకారకా!
నగులకు నున్నతస్థితి మన స్సుపలం బగుఁ బ్రాయశఃకంబుగం;
దరువర! యెట్లు నీదునుమన న్నతీచేశల; మీనసంతపుక
సిరులను నిట్లు వర్ధిలుచు, నేదను దర్శనమాత్రం దీర్చు నక
దిరిగెనునాకు; నీజనకుదీనదయాభుత నిన్నుఁ కెందెనో;
“నరులకు భాష వేఱు పఠినం గనుపట్టదు సానుభూతి” యం
దురు; తరు వీవు; నేనరుడ; దుస్సహశాఫ మనీయ, మేగతిం
గరఁచెనా నీయెడం! జెఱినగంబుగఁ చె, ల్కొలు, పున్నకమ్రకే
సరములనీవిరుత్, పనరుజాయలపల్లవపాలి దోచి, నా
యెరిసెడుకన్నుదోయి ఘటియించెడుఁ జల్లఁదనంబు; నంతుమై
దరుణము వేచి, కోకిలము, దక్షిణపక్షియు, గీరశారికత్,
సరసతఁ బల్కరించు, మది చల్లగఁ, స్వత్సహవాసు తాట నక;
దిరిసెమ! నీదుసచ్చరిత దిద్దును గా కువకారశూన్యులన్. 258

మ॥ అకటూ ! నేకేషులార ! మీదెసకు నే న త్యంతముఁ గుండెదన్ ;
 నికటఁబుడలియొముసింకిగమికిన్ మీపాఁల్లు లే ; నొగదా ;
 యకృతజ్ఞుల్, ఫలదానశీలురను మి, మృశ్యామలం గొట్టిరే ?
 సుకృతుల్, కష్టముపాలు కావుటకె యీక్షింఁగిస్థలిం బుట్టుటల్.

దీనికి సన్స్కృతము.

శ్లో॥ జంబూద్రుమా ! హతదశాంప్రతి = వోఃతి దూయే ;
 న ప్రేక్ష్యతే నికటముష్టిషు కష్ట మీశ్వక్ ;
 నిఘ్నంతి వః ఖలజనాః ఫలదాన్ శిలాద్యైః ;
 ర్లోకే సతాం భవతి జన్మ బత శ్రీమాయ.

పైతెలుఁగపద్యమనకు, రాజమహేంద్రపురమున యూనియన్
 హైస్కూలుసంస్కృతపండితులొకఁడు వ్యాసమూర్తిశాస్త్రిలుగారు
 శ్లో॥ జంబూభూమిరుహ ! బతానా మధికం శోచామి వో దుర్దశామ్
 కింపాకా నికటస్థితా నదధతే యుష్మాక మీదృగ్దశాః
 అశ్మాద్యైః ఫలదాయినః కి మనఘా నఘ్నన్ కృతఘ్నా ను వో ;
 దుఃఖాయైవ పరోపకారనిరతా, జన్మాఘ్నవంతి క్షీతో.

అద్వైతకాలేజీలో వర్నాశ్రమల సూపరింటెండెంటు వావి
 లాల వాసుదేవశాస్త్రిలుగారు.

శ్లో॥ జంబూవృక్షా, బత భవదవస్థా నిరీక్ష్యతి దూయే ;
 యేనాశ్మాద్యై రకృతమతయో ఘ్నంతి వో దానశీలాన్ ;
 యుష్మద్దైన్యం నహి నికటజే దృశ్యతే ముష్టిపండే ;
 ప్రాదుర్భావో భవి సుకృతినాం క్లేశ మే వానుభోక్తుమ్.

పై కాలేజీ సంస్కృతపండితులు కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రిలుగారు.

శ్లో॥ అమృతరసశాలి జంబూతరవః కుజనావళీకృతాం బాధా
 మనుభవత భవతి మహతాం పరబాధా నాస్తి జగతి నింబానాం.

మ॥ అనుఁగా ! యీశ్వర! రామచంద్రపురబాత్తా రామచంద్రశర్మ
భ్యను జంబూతతి, కేవలం బ్రసవ మొందున, పత్నీలంబుల్, ఘనా
ఘనయోగంబున సంభవించుకళనం గాఁ బోలు నీపోల్కి నాఁ,
దనరాచెన్ హరిసీలగోళకమిళింపద్రాతరమ్యాకృతిన్. 211

మ. సరసాగ్రేసర! రామచంద్రసమరిజప్తార్ రామలింగేశ్వరా!
పురబాహ్యంబున గుచ్చనేరెడులు, నీపోల్కిన్ సహా సమగ్రం
బరమాతిభ్యము సత్సలాదుల నిమం బాంధాభిషం జేరరా;
గురులో, శిష్యులూ, నీకు నవ్వి? తెలియం గోచెన్ వ.సుం: జానకీ.
మ॥ ధన మెండున్నను, దాతలైనను, జమీందారుల మహోన్నతి-
గులుం,

జనసామాన్యులలోనివాతలకు నెంచక సాటి రాకే కదా;
పనసల్ మావులు, నారికేళములు, తేనా పండ్లతో బాటలో;
ననుఁగా; యవ్వి ఫలించుచేరెడులతీరా? రామలింగేశ్వరా! 213

తే॥ ధూమనాకావిహారకుతూహలమున, (22-2-1918)

దారణాబ్జంబునందు, గోదావరిపయి
సమయ సల్పిననాకృతిచిహ్నమున,
జిన్న లీకు; కాలెజినీమచితలార! 264

తే॥ ఇనుపపట్టాలయినెలుఁ గిప్పుకు గాని,
సాగనుగాఁ గత్తిరించినసిగల, నాఁడు,
బారు కీరుకాలదులట్లు, మీరు రక్ష
నేయరే కాలెజికి? నీమచితలార! 265

తే॥ బోధనాభ్యసనపుబడి, ముం దొకప్పు
డిందు నిఱుకుట, మీమైత్రి హెచ్చె నాకు;
నెంతబలఁగంబు మీది నాఁ; జివు డిడేమి,
యింత క్షీణించితిరి? నీమచితలార! 266

తే॥ ప్రాతకాలేజన్మతి కానవాలు గాఁగ,
 నీడ, నొక్కొక్కఁ డాడాడ, నీడజముల,
 కజముల, కజనృ మించు బ్రజ, కతిథిపూజ
 నేయ, మిగిలితిశే! నీమచింతలార ! 267

తే॥ ఉత్కటం బగుబంధువియోగదుఃఖ
 మొనఁచ, జడ లూని, కొందఱు యోగు లగుట
 కలను; మీ రక్షుకాదు గా; తలలు పెరిగి,
 యింతగా మాటితిరి; నీమచింతలార ! 268

తే॥ మఱ్ఱు లున్నవి; నేరేషుప్రమాకు లున్న;
 వెఱ్ఱిదిరిసెము లున్నవి; యెన్ని యున్న,
 గన్ను మీమీఁదఁ బడెఁ దొల్త; గాన, నాకు
 న్నేహ మెచ్చె మీహో; నీమచింతలార ! 269

తే॥ శృమికిఁ, గాలేజివెనుకవసారగడిని,
 లేదు పంకా; య టన్నవెల్లిని దొలంచి,
 నాకు ననవీవనలు వీచుమీకు, నే ని
 తాంతముఁ గృతజ్ఞుడను; నీమచింతలార !

తే॥ ఓ. జె. కూర్మియిదయను, గాలేజి కేను
 వచ్చి, వత్సరత్రయము కా వచ్చె; నైన,
 ముచ్చటింప మున్నెన్నఁ డి; ట్లిచ్చ యున్న,
 సిద్ధి విధిహస్తగత; నీమచింతలార ! 271

తే॥ రాజకీయకళాశాల, రాణ్మహేంద్ర
 మందుఁ దెలుఁగొజ్జ వసురాయఁ డవ్వకంబుఁ
 గాను కిడఁ గొండి; నౌతమీకంకణార్ద్ర
 శిఖరవీజనములు ! నీమచింతతరులు ! 172

—• బాదాము. —

క. అంతస్తులుగాఁ జట్టు న
మాంతరముల నాకుకొమ్మ లడఁచుబాదా
మెంతో నుండరము, మరు
ద్రాభ్యంతం బగుచోఁ, దదన్యతరువులకంబి. 273

క. పూచినదాడిమ యవిగోఁ;
నూచియ తీఱ వలె దానినాగి; సెట్లసిపూ,
లేచినదివటలకెంతగు,
రాచిక్కనిపనరుకూకు, లండపుఁబెండకో. 274

క. పరిపాకదళితదాడిమ
తరుఫలవీజాళి, సుస్మితప్రియవింబా
ధరవీరీరసరుచిభా
సురరదపంక్తిని విరించి చూచి నృతించెన్. 275

ఆ. పచ్చనాకు నూటి, పారాడి పెట్టినఁ,
గెంపుఁజాయ పట్టి, యింపుఁ గూర్పుఁ;
బచ్చలోనఁ గెంపుఁ బ్రకృతి యేగతి దాఁచఁ
నృప్తి నెఱిగి యెవఁడు చెప్పు నలఁడు? 276

క. కలభమునకు నిరుగెలకుల,
సెలవుల మొల కెత్తులేతఁగిడింతములుం
బలెఁ, గొబ్బెరగున్నకు మ
ట్టలనందునఁ దోచె నిరుగడం దొలుబాళల్. 277

ఆ. పచ్చిదోరపండ్లఁ, బ్రథమ మాకుంబచ్చ,
యిరుదెఱుగు లై నయీతఁచెట్ల;
నడిమి దెఱుపు, కడది నలుపు చిట్టిని; బెడ్డిఁ,
బనుపుఁబచ్చ, యెఱుపు; బలిర! నృప్తి. 278

క॥ చిట్టేతకు నేరేటికిఁ

జుట్టటిక మ దేము, వానిసూనులమేనుల్,

పుట్టినపు డాకుబచ్చన,

నట్టిడున నెఱుపు, ముదిమి నలు, పెట సృష్టిన్.

279

ఉ॥ పాలును నీళ్లు; మిశ్ర మగుపాత్రను, నీరముఁ దొరిసి, క్షీరముం

గ్రోలుమరాళముం, గవివరుల్ కడు మెత్తురు; కశ్మలంపుఁగీ

లాలమునం గిహించి విమలంబును, రుచ్యఫలమ్ము వైశ మిఁ

జాలునరంటికలె నది శ్లాఘ్యమె? యార! స్వనామపక్షతల్.

క॥ అళికిం బిల్లలు, పీపు వి

దళించుకొని వెలలు, టద్భుతం బని కనుచో,

గెల, నేడు మా పెరంటిక

దళికిం, బొందుర్భవింఁచె దత్సామ్యమునన్.

281

క॥ కుఱువును భృగుకులుఁడు, గురూ

దరమున్ మాంధాతృకచులు, స్తంభము నరకే

నరి వోలె, నరటిబోదియ

పారలం బెకలించి, నడుమఁ బూ వుదయించెన్.

282

క॥ ఏనుంగు, పుష్కరంబునఁ

బూనినశోణారవిందముకుళము తలఁ పా,

నీనినబొంతనఁటికిఁ దొం

డానం గొన వ్రేలుపెనుననం గానంగన్.

283

తే॥ పుచ్చి యె చాటు వల మైనబోడెపారలు,

నీడ దేరెడునరటితుండెమును, గొలువు

దిండు నేయరె నై దాఘదినములందుఁ,

జలువకును దోడు చానఁ గోమలత యున్న?

284

తే॥ మాటుతుండ వైన, దగునె దుర్మార్గ మింత ?

నీమహాబలవిభ్రాంతి నిందితముగ,

నష్టకోఁ బిల్ల, లనఁటిఁ జక్కాడి, తీను

తరుణమున, సోఁకుడయ్యమా! కరుణ దొఱఁగి.

285

క॥ నాముద్దుఁగాన్పఁబూనె

మోముం, దుమ్మెదలు నెమ్మి ముద్దాహుఁ గదా!

తా మెఱిఁగి నరులు ధర్మము,

హా! మెడఁ దునిమెడ రిడేమి? యనుకొనునొ యితఁ.

286

క॥ “గోముఖశాస్త్రాలంబులు

సూ మానవు; లస్మదీయసూనుల, ననఁగి.

మాముందె చీల్చి తిం;” డిసే,

భూమిజలత లేష్టు, న్నకోలు సొనమిషన్.

287

—•—

1892 నం॥ రామచంద్రస్వరముతాలాకా కలమూరులో సబురజస్త్రిరు ఆశ్రమస్థులగునొక్క మదీయానుజానిఁ బూజఁ జోయి యక్కడకుఁ జేరువనున్న చింతలూరుగ్రామము బంధువర్చనార్థమచి గి వచ్చుతరుణమున రచించిన పద్యములు.

ఉ॥ ఎక్కడఁ జింతలూరిచెఱు? వెక్కడ నే మిపు వేగునాలమా?

రిక్కమలంబుతోఁ జెలిమి, నెందనుకం ననుడెతు? తుమ్మెదా!

“తెక్కలు గల్గ, నెంతవపు? తిప్పున వెన్నకుం జోదు” నందువే,

నక్కట! “దారి తప్పి తిరుగాడెదొత్తప్పల” నంచుఁ గొంకెదన్.

ఉ॥ ఎక్కడ జాడఁ గట్టితివొ యీవెలిదమ్మిని నే గ్రహించుటన్?

విక్కుచు వెంబడించి నను వీడవు; చోరునిఁగాఁ చలంచితో?

గ్రొక్కునఁ బొమ్ము; నీకు నిటఁ గల్గుస్వతంత్రతకన్న, దుమ్మెదా!

యెక్కుడ నాకుఁ గల్గు; వినవే! ననుగాయడ, నేఁ గవీశుడన్.

ఉ॥ చక్కనికాంతి, సౌభ్రము, సాంద్రమరండము, సౌకుమార్య, మిం
దొక్కఁడొకండె చాలుఁ గవియుల్లము నాచికోసంగ; నన్నియు
దక్కువ లేక యున్ననిను దారిని గాంచి, గ్రహింప కేగ, నా
కక్కట! శక్య మానె? విజితాఖిలలోకమ! పుండరీకమా! 290

సీ॥ కచ్చితం బగునంచగఱులకుంచియచాయఁ

గచ్చుదొంతర యెంతో మెచ్చు నేయఁ,
గొనల ముత్తైములు సుటినగుమ్మతీలకు
చ్చులు వోలె, నకరుపుల్ సొంపు మీఱ,
విడికెంపుతాలు దాపినకుండనపుగుండ్ర
దుద్దుమాదిరి, మిద్దె ముద్దు గులుకఁ,
బసిఁడిపిన స్లంఠువట్టెడకడలక్క

తెలివిఁ, బుప్పొడిలోనఁ దేటి దనర,

తే॥ నఖిలమానోజ్ఞకముల కేకాస్పదంబ

వైననిన్ గాంచునపుకు, మే లైనపండ్ల
లోన మే లేర్చికొనఁ బూనువానిపోల్కిఁ,
బుండరీకమ! చపల మా చుండెఁ జూపు.

291

ఉ॥ కమ్మమిటార్లతోడఁ జెలికారము హెచ్చి, కొలంకులచ్చి, బల్
తుమ్మెడనాదు గ్రమ్ముకొనఁ, దూండ్లనునేకులతోడఁ దంతువ
ర్లమ్మనునన్ననూ ల్వడికి, కాడకదుశ్శుచు బోసె నాఁగ, నం
దమ్ముగఁ గాన వచ్చె వెలిదామరమొగ్గలు, పొద్దుగుంకఁగన్.

చ॥ కలకల నవ్వుకల్కి తెలిగన్నులడాలు హసించఁ జాలుమే

ల్వెలివిరిడమ్మిపూలు కనువిం దగుపల్లముకు ర్తిచెర్వునం,
గలగొడుగాకులం జిదుముకాడల, బంగరుఁబిచ్చుకల్ నిలన్,
“మొలచెనొ పైఁడిదామరలు మొగ్గలతో” నని, తోఁచెఁ

బ్రాహ్మకున్. 292

తే॥ విరహశరనిధి నీరదేశుతపమును వ
 ధించువెన వాత్మ నెంచి, నిర్మించుకొన్న
 సూనభన్వనిబంగారుదోన కాని,
 కాదు కా నిది కేతగర్భనలము. 294

తే॥ పసిడిగేదగితియనిపరిమళమున,
 జలరుహంబులచల్లనిసౌరభమున,
 ఘృణితర్పణ మొనరించు గంధవహుడు,
 సంధ్యలను కేర్చుకడ నూడునుల కందు. 295

ఆ॥ పచ్చపట్టుకాంతి ప్రియ, వెలిపట్టుకా
 లడుగుకెలన, నీర లంచుచుట్టు,
 నడుమ నా, మొప్పునలినిపెన్నుటవాకు,
 కొలఁకులచ్చివిచ్చుగొనుగు, భుజము. 296

తే॥ రవలు, ముత్తయములు, పాదరసము, కప్పు
 రంపుబెత్తులు, సరిగఁ జలఁపు వచ్చు,
 గొలన వేర్వేటుతామరాకులను, వివిధ
 గతులఁ దులకించునుడ బిందువితతిఁ గనఁగ. 297

తే॥ స్థానభేదంబుచే నవస్థావిశేష,
 మావహిల్లుచు నుండును జీవులకును ;
 జెఱువుకలువాకుపై వాసచినుకులకును,
 దామరాకునఁ బడువానితళుకు గలదె? 298

తే॥ ఎఱ్ఱగలువలచేతను నింపు మీఱు
 చెఱువునకుఁ, దెల్లగలువలకొఱత దీర్చె,
 నీళ్లులను దేలునాకులఁ గాళ్లు లూని,
 నిశ్చలధ్యానపరత నుండినబకములు. 299

— గోదావరి —

శే॥ జనుల దేహాత్మమాలిన్య, మనుదినంబు
 నీవు లోఁగొనుదానవు గావె? జనని!
 శాతమీ! దానికతమునఁ గాఁ దలంతు,
 నడుగునను దావకీనతోయముల కనలు. 800

క॥ దిరిసెనపుంబువు భక్తిని
 దరిసించెద నందుకొనుము దయ; శాశిమి! యాం
 తర మగునీమూర్తికి నిది,
 హరు వగుకర్ణావతంస మయ్యెడుఁ దల్లి! 801

క॥ మిన్నాగడపలు దాలిచి,
 కన్నుల కిం పగుటఁ జూచి కాఁబోలు, నటుల్
 మన్నును జెన్నారె ననన్,
 నన్నిసుకను నీటియలలజాడలు పొలిచెన్. 802

క॥ తల్లి తలరుద్ద రాఁ, బసి
 పిల్లలు పరు వెత్తునట్లు, ఫెనముతో నీ
 కల్లోలము లేతేరఁగఁ,
 దల్లడపడుమమ్ముఁ బట్టి తల యుంటుదు గా. 803

సీ॥ భూతనానాతరువ్రాత మాకస్మికా
 యాతమై వాత ము న్సనుచు వీవఁ,
 జాలఁగా, నావ కల్లోలిసీవీచికా
 మాలికాపాలి నుయ్యాల లూఁగ,
 జేపణిక్షిప్రవిజేపణిక్షిప్తవా
 తూలశీతాంబువుల్ దొప్పదోవఁ,
 “దీరముం జేర, దేదారి? గోదావరి
 వారి లోఁ” తని, నావవారు బెగడ,

తే॥ గుండె జల్లు మనంగ, గగ్గోలు పడుచు,
నొడలు వడవడ వడఁకంగ, నడలు పొడగు,
మేటిగండంబుఁ బిత్రాంగిమేడఁ గడచి,
పరికిఁ తేరితి మిరులులో దైవకృపను.

804

చ॥ మగనికి దీనికిన్ సవసమాగమవే॥ యబంచు, నైజపు
న్నగ లెర విచ్చె భూమిసతి నా, గనుబండువు తాచు, నొడ్డవ
న్నిగనిగలాడుచేలు, తననీళ్లుఁ గుత్తుకట్టఁగి ము॥ నై
సగపడఁగా, స్వభానుసభమంతులు నాతమి పొంగ రమ్మమై.

క॥ తల్లిని నెన్నాళ్ళకొ కను

పిల్లలయల్లములు నోలె బెల్లుగఁ బొంగె.

దల్లియొక దాఁక నూతులు,

కల్లోలవలీమతల్లి గొతమిరాకన్.

805

గొతమీమహాజలమహిమానువర్ణనము.

(చంపకమాలిక 804 పాదములు)

ఎలమి శిరాబ్ధభాద్ర)పదకృష్ణచతుర్దశినాడు, 9 పద్మినీ
కలనపుడప్పుకై యవరకాంతపదంబున వాల్మీలుభానున
గ్గల మగురాగముం, బొడుచునాతమి యన్ఘనదర్పణంబులో
పలఁ దిలకించుచుక, వజ్రదవైఖరి నారయఁ, నోటిలింగముల్ *
గలదిశ నడ్డగట్టుదనుకం జని, క్రమ్మజీ నచ్చుచుండ, రా
చిలుకగుఱ్ఱాల నెక్కి, తనచెల్వయుఁ దాను, నిజాధికారమున్

9 నేను వజ్రదను బాహుబోయిన నినము చతుర్దశి; వజ్ర యేకాదశినాడే యారం
భమయినది.

* రాజమహేంద్రవరమున మర్త్యరపుకెనను నోటిలింగక్షేత్రమున, దన్నామమున
నక్కడ నొకపేటయు నున్నది. దానిరక్షణ కక్కుడ నొక యడ్డగట్టుపోసియు
న్నారు. అగట్టు తెగినదేమోయని చూడఁబోయితిని.

నలువంగ బైలుదేజ నొకొ చక్కెరవిల్లుఁ డనంగ, సత్తఱిన్
 జొలఁతియుఁదానుచక్కెమైలువిభుండు, నరూపములన్, నమోన్నతం
 బులు, నగునత్తమాశ్వముల ముచ్చట నెక్కి యెదు ర్పడంగ, నేఁ
 జెలఁగి నలా మొనర్ప, దమన్నేహపువెల్లికి నుద్ది యోచు రం
 జిలుర్పురిఁజూపి, నన్న “మునిషీ! నదిపై నొక చిన్నకబ్బమున్
 నలుపు” మటంచు, లేనగవుఁజందిక నక్షిచకోరముల్ పక్రికా
 శిల, దయ నాన తిచ్చుటయు, జిత్త మటంచును వీడుకొంటి, నీ
 బలమున; నో పరాత్పర! కృపామతివై ప్రభుచిత్తమున్, రస
 జ్ఞలహృదయంబు లేక మయి, కొత్త గ హర్షపువెల్లు వీనభా
 స్థలిఁ దలమున్నగాఁ బఱవ, ధారునఁ జారువచస్సుధోరుధా
 రలు గురియింపవయ్య రుచిరంబుగ నేవకు జిహ్వానుండి; యో
 కలుషవిదూర! నీదుపదకంజములన్ హృదిఁ బాదుకొల్పితిన్;
 దొలుత నొకప్పు డే నఖులతోడను, దారణవత్సరంబువన్
 దొలకరివేళ, గట్ట కెగఁదొట్టినగౌతమిసాంపు ధూమపుం
 గలమునఁ జోయి చూచి, యటఁ గల్లువిశేషము లేర్చి తెచ్చి కా
 శలమునఁ గూర్చినాఁడ నొకచంపకమాలిక; నాటి కద్దియే
 బలితపుఁబొం గటంచుఁ దలఁపబడెఁ గాని, యిటీవలన్ గటా!
 యిలు సార వచ్చె నాన* పదునెన్నిదివందలయెన్నదాటులో;
 నలభవశ్శ్వరంబుకడ నప్పుడె కా యెగిరెం గళింగ; య
 కొలఁదికి మించ దెన్నఁ డనుకొంచును, మాటిచి రింజనేర్లు లా.
 కులు మొద లొవనుల్ తదనుకూలముగా; నతివృష్టిఁజేసి యా

† ఈయన మా రాజును పొందగోరవలెనని సలహా లెక్కరుదొరవారు.

* హ్యే మైట్టదొరగారు కొంచెముకాలము నాయుద్ధఁ జెలుగు నేర్చికొన్నంతవ
 నన్న మునిషీయని పిలువరు. ఈయన దొరలలో సుందరుఁడు,

* “అన” ఇది క్రీస్తుశకమునకు గుఱుకు.

యలజడి గల్లె నప్పు, కీపు జమ్మన పొయ్యివత్తురును
 గలిగిన వేసరిం బొగిలి, గ్రామము లాహుతు లయ్యె; నయ్యెడి
 గొలకులు హన్యమయ్యె; మహిగుల్ బయలుయ్యె; వంకలింకె; గ
 య్యలు నృథ యయ్యె; బావులు గంపెరు; గంపెరు, సూతులుం,
 [దొనల్,

చెలములు వట్టె; నేళ్ళివిరె; జెట్టులు, పొయ్యలు శీషిలెకె; మహా
 ప్రలయమునందు బోలె జలభాగము లన్నిట సూపుచున్నా,
 మలమల మాడె నన్యములు; మంగలమండలిపేరింజలం
 బలె జెటిలె బహుశ్రీము; పాండి నరెంచెరు; జెట్టుచేను తా
 దలలను వాంచె; నన్నులు తల్లడ ముదిరి; వేయు నేల? బి
 ట్టలమండలెంచి యట్టుడికిన ట్టుడికెన్ వడ గొట్టి నర్వభూ
 వలయము; శాలిపాలికలవాలుగనుంగవనుండి తక్కు, నే
 పొలమున మింటచుండి యొకబొట్టు పొటుక్కున రాల జయ్యె; నే
 వల మిటు లగ్గిపుంతగం బ్రపంచము తోచుటఁ జూచి, పెద్ద లా
 కులవడి, “పెండి వచ్చె చివిగో భరచండన లర్వ దేండ్లకున్;
 గలిగెడు దొంటిపెగ్గఱపు; గాడిదగుడ్డ లబంచు వీచిం
 దెలివిగఁ జెట్టెఁ బే కెనఁడొ, తిన్నగ బోవివి” యందు; “రిట్టిజె
 గలపుటవగ్రహంబునను, గౌతమిలోపల స్నానపానమూల్
 నలుపుట కైన, నెన్ని నలిలంబులు నిల్చునో నిల్వవో కదా;
 చులుకగఁ దాళదమ్మ మగుచో ట్లగుచున్నవి జానుదమ్మముల్;
 తలఁపగ నెంతవారికిని దైవనిబంధన దాట శక్యమే.
 పులిసకటీరమున్, మడుగుబొక్కిలి, గండకుంచు లిప్పిటుల్
 నలుగురు జూచి నవ్వగ, బలాత్కృతి, గ్రీష్మచుల్లుచుండు దొం
 గిలెను గగ్గరహాపటము; గీల్కొనె విన్నదనంబు గౌతమీ
 లలనకు; నక్కొఱంతను చొలంపఁ గడంగిది గాని చాకితత,

కొలఁదివి యైనయందమకుగుడ్డల నే మగు నామె? కక్కాటా!
 “తలఁగునె యెన్నఁజ్ఞేన నందెన్యము? పాయునె దేహతాపముల్?
 కలకల నవ్వునే వసుధ? కానల నాకునె నెమ్మిగులపు? శా
 ద్వలముల మేయునేననులు? పంటలు పండునె?” యంచునుండ, బెం
 గలు దొలఁగఁ, దళుక్కు మని కన్నుఁగి నన్నిటుమిట్లుగొల్పుచు
 చలలు, గులాచలప్రతిమ సౌభాగ్యహాప్రతినాదకారిగ
 ర్జలు, ధరణీరజఃపటతీరస్కృతభూతకదంబకాంబకా
 నిలములు, జాతకప్రథమనిర్భరశీతవిస్తప్తసీరధా
 రలు, బరిషిక్తశోషితధరాప్రమదోచ్ఛ్వసితాభసౌరభం
 బులు, వరుసం బ్రభూత మయి, భూమిపయిం జిటుసూదిలేదృణం
 బులవలె, మ్రోడులం జివురు మొల్కలటుల్, గలిగించె జీవితా
 శలు మరలక సమస్త ముజుంతువృంతరసీమలందు; ని
 ప్పొలుపున నైంద్రచాపముచు బూసి, శిఖండియఖండతాండవం
 బలర, నవీనసీలజలదార్జునుఁ డొక్క మొగిన్ మహాశరా
 వళిఁ గురియింపఁ, జావకయ వ్రాలువివృద్ధతపర్వభీష్ముమై
 నొలికెమరక బిందువులాసో యన, నెట్టిగ శక్రిగోపముల్
 నలుగడఁ దోఁచె; నాఘనుఁ డనంతర మాశుచిడప్పి దీర్పఁగా,
 నలవున గాఢముక్తభయదాశచితిగ్మశిలీముఖంబుచే
 నిలను బెట్టిల్లునం బగుల నేయుడు, దోన, గుబెల్లునన్ రసా
 తలముననుండి పెల్లుబికి, ధాత్రీ నెపగినగంగభాంగు నాఁ,
 గొలఁతకు, నిర్ధరద్దయలు గోసులు మూడును మోసి, తాడియా
 దలఁ గల మొవ్వుటాకుకొనఁ దాకునుదారపుఁబోతగట్లయం
 చుల, నలలందుకోఁ బెరిగెఁ, జోద్యము గౌతమి; యల్లెకాక, యి
 గలపుమకెండచే, మిగులఁ గాలుపెనంబును బోలునేలపై,
 నలమక, చుట్టచుట్ట మని యప్పుడె యింకినవాననీళ్ళచేఁ

గలుగునె యింతయే! తెపుడు గానరఁ జువ్వకు దీనిసాటి ముఁ :
 బలిబలి! “వానలేనిపెనువ” క్షునుపామెత సత్య మయ్యె; హః!
 తెలియునె దైవకృత్యము? లలింద్రియదివ్యచరితుఁ డాతఁ; డి
 యిలపయిహేతు వాతని కహేతు, పహేతువు హేతు వయ్యెడుకీ;
 వెలుపలికారణంబు లొకవేయును దత్తప్రసనిచ్చ మార్పునే!
 తులపయి వెండిబుగరులఁ దూఁగెడివాఁడు, తదిచ్చ లోపలం
 దలఁచినయంతిమాత్రమునఁ, ద్రాగను గంతయు లేక పోయెడుకీ;
 గలియును గంప దాగిగుఱొని కాలము పుచ్చెడివాఁడు, బంగారుఁ
 గొలుసులతూగుటూమెలల, గోమలితో సతముకొ నుభంచెడుకీ;
 వెలయఁగ నిట్టిమాతనిప్రపిణితచేతనె, “బండు లోడ, లో
 డలు నగు బా”; డ్లిటుల్ చిరతటస్థునారత్నధర్మయై, సుపు
 మ్మలతనుదర్శనీయ యగుగౌతమి యన్నకుమారికన్, మలల్,
 కలిగినయంతలో, నెమిలికన్నలు, మారెడుబండు, లేదుముం
 దులు, బులిసోట్లు, గస్తురి, పునుం, గగలు, గొఱుకొమ్ము, లభ్యక
 మ్ములు, గురువెందపూసలును, బుచ్చులగుత్తులు, దాండ్రబెత్తులు,
 వెలపొడు గై నజ్జా, లవురువేళ్ళును, కెల్లలు, చిడిగింజలున్,
 గలములు, భూవృషత్రములు, గై. నికధాతులు, గచ్చకాయ, లే
 కలములకొమ్ములకొ. వెదురుగన్నుల మత్తకకింద్రమస్తకం
 బుల నహిరాట్టగంబులను బుట్టినముక్తియముల్, సితాసీతం
 బు లయినచామరంబులు, బ్రహ్మతమహత్త్వములై సమాలికల్,
 ఫలములు, మందులున్, మణిశిలల్, ఘనసారము, గంధసారమున్
 ధళుకుఁబసిండిసన్నినుక, దంతము, గుంకుముఘా, హరిద్ర, ము
 న్తులు మొద లొవిసోదపు బ్రీశస్త్రపుటక్కఱవస్తువుల్; మణిన్,
 బులులు, సివంగులుం, జెవులపోతులు, గొట్టులు, గొండముచ్చులున్,
 నలుగుఱు, తేఱు, లేనుగులు, నంకులు, జాక, లెలుంగు,లాదిగాఁ

గలబహువన్యసత్వముల, గ్రమ్మట, నవ్వరదాదు లన్న నె
 చెల్లులను, సారె నెట్టి, పతిచేరిక కంపక మిట్లు, చేయఁగా,
 గలగలముంచు బావకటకంబు మోత లెసంగఁ గంకణో
 ర్ములు సెలఁగఁ బయల్పెడలి, మోవముతో, దరిదాపుటూరువ
 ల్లెలు వన కిప్పుఁ బొ ర్పని, వడిం బ్రణయంబునఁ జెప్పి పోవ, వీ
 ఘలబడి నింటికింటికిని దోయజసారథ యేగుదెంచె; నౌ,
 నొకొనుబంధుభావమును నెయ్యముఁ బాటిలుచోట, నేలదా
 ల్వులనుతలుచు విధేయతనె పూని చరింతురు పావనాత్మ; ల
 ట్టులు చనుదెంచుగౌతముఁ గడు స్థయభక్తులు విస్తయూదులు
 న్నెలిగొనఁ జూచి, “యోజనని! నీవలనన్ మనుమాదుపేదమ
 మ్ముల కటు లీవువత్తు వనుకో మెపు” డంచును, “రాక లేశము
 దెలియమి సిద్ధమై నిలువ నేరము నేర” మటంచు, “జేపు మా
 పొలసి నిను న్భజించుమొగమొటమి వంతున వచ్చిచావొ, మా
 నెలపు”, కేము చాలుదుమె నీ కిడ సత్కృషు” లంచు, “దల్లిరో!
 వలునును లేల? నీవలనఁ బావన మయ్యెను మాగృహంబు, లీ
 కలుములు నీయధీనములు, కైకొను మిన్నియు” నంచు, లోపమే?
 ఫలము నొసంగుఁ బాత్రమునఁ బడ్డది కోటిగుణా” బటంచుఁబూ
 జలు వచించునాగరకజానపదాళి నచుగ్రహించి, వా
 రల దగుకట్టి గాని, తనప్రాధవముఖ్యము లెంచుకోక, మేల్
 తలుపులు, ద్వారబంధములు, ద్రావులు, బెండెలు, వాసముల్, దనా
 బులు, గిటికీలు, దూలములు, బొంగులు, గుజ్జులు, గంబముల్ మొదల్
 గలగృహశల్యములీ, పురులు, గాడెలు, గొట్టులు, బాతఁజల్, మొదల్
 గలకణఁ జంబులు, బెనలు, గందులు, సెల్లలు, మిన్ను, లన్నులు
 ల్వులు, నలచండ లాది యగువప్పులదిన్నులు, గంపచేమపెం
 డలములు, గాయగూరలు, గుడంబు, మిరెంబులు, నుప్పు చింతపం

డలు, మొదలౌ నుపస్కరములున్, నెయి, నూనె, మొదల చముర్లు, నూ
తులకు బిగించి వాసెనలు, దొంగులు నుట్టకును శ్లమర్చి వె
ల్చెల నిడ, నూట నూనలవెలి: జెమరించెడునారచబ్బడ
బ్బలు, గజనిమ్మనిమ్మలును, వాచవి కల్లము చెల్ల ముల్లి న
న్గ లేనపునావకాయలును, గరపుఁగాయలు, మెంతిగాయనీ,
బలుఁ దెఱఁగూరుఁగాయలును; బచ్చమలుంచిన నోండుచింతయా
మలకపుబానలున్, మజియు, మట్లుకు లుగ్గికు లుట్లు బండముల్
వలుపులు మోకుసిక్కుములు; బగ్గము లాచిగఁ ద్రాళ్ళ, తోళ్ళ, తోఁ
కళులును, గుంచులు, బిడులు, గామలు, బండలు, ముద్దు, చెడ్డు, నాఁ
గళులును, మేఁడు, లేడులును, గాడులు, గొడ్డలు, కబ్బిచిప్పలున్,
ములుగఱగొట్టుకట్టులును, బుట్టులు, మోటలు, గారెముల్, నీలం
బులు, సిడిమాఁకు, లాకులును, బోలిరు నడ్డలు, బండలు, గండలు, గా
న్లలు, వసిగుంజరాళ్ళు, గుదిగట్టులు, చోఁకులు, రాండ్నిముల్ మొదల్
గల పనిముట్టుఁగొయ్యలును; గట్టులు, గడ్డలు, గండగొడ్డరుల్,
వలుగులు, బంటకోలలును, బాఱులును, నొడవొడ్లు, గుడ్డకుల్,
గలుపులుదీయుతోల్చికలు, గచ్చెరలుం, దవుఁగోల లాదిగాఁ
గలకమతంపుముట్టులును; ఖడ్గము, లీఁటలు, బాఱులు, గాటా
రులు, నలుఁగుల్, దుపాకులు, ఘనల్, క్షురిక ల్కొడ నాయనోత్కరం,
బలవెదు రీదుఁ జేయు లత లాకులు నీనెలుఁ గూర్చి యల్లుఁ
ల్లులు, గొలగంపలుం, బుటికలు, కటిగూడలు, బుట్ట తట్ట బు
గలు, బురిణెల్, వెడంపపొణకల్, పెనుదాఁగరచేదజల్లగి
ల్కలు, కనుజాపురంగుడడకల్, గొడుగుల్, చదరల్, గుదుళ్ళు, జీఁ
పుళులును, జాఁవలుం, గదులబోనపుఁబెట్టలు, జేటజల్లెడల్,
దలలనునీళ్లు గానఁబడు తవ్వలు, గుంచము, లడ్డమానికల్,
పళులును, సోల లాది కొలపాత్రీలు; జట్టులు, లొట్టు, లీడిముం

తలు, నయిరేనిదుత్తులు, బనంటులు, బుంగలు, బుడ్లు, దాకమూ, కుళులును, జల్లిమూకుడులు, గుండలు, మండిగమంగలాలు, బండలుములు, నాగవల్లిపిడతల్, ప్రేమిదల్, బొరుసట్టికల్, హసంతులు, గడముంత గోతములును, గడవల్ మొదలైన మంటిపాత్రలు; జిమినీలు, లాండరులు, రంగు బటంబులు, బొరదంపుబుడ్లు, వెల హెచ్చులస్తరులు, స్లోబులు, గ్లాసులు, వాలు సేష్లు, లాంపులు, ముకురంబు లింకను నపూర్వములౌ వివిధాచ్చకాచపాత్రలు; దగరంబు నత్తినము రాగియు నిత్తడి కంచు వెండి పుత్తకులు గరంచి యేర్పడుచుతంబుగచెంబులు, గిన్నెపల్కెరంబులు, నడవంబులు, బడిగముల్, బరిణల్, కుడకల్, కరాటముల్, కలశము, లాబుకోర, లబకల్, తబుకుల్, కమలాలు, సిబ్బులున్, దళిగులు, సంపుటంబులు, బెనంబులు, జట్టువముల్, భగోణులు, నిలువుగళాయిగుండిగలు, నీళులకాగలు, డేకినాలు, దప్పెలు, ఘటాలు, గొప్పెరలు, బిడెలు, లోపులు, గాబులు, గమండలుపులు, జాలవల్లులు, గళంతులు, మంతలు, స్థాళిపంచపాత్రలు, హరివాణముల్, గరిపెదబ్బర, లుద్ధరణుల్, గళాసులున్, దెలెలును, గుంభకోణములు, దిర్బలలోటలు, రైలుజోడలున్, విలసితకాళికాధపునిపేరివి, జారులు, నన్నపూర్ణ లయ్యలరులసజ్జ సాగరము, లత్తరుదానులు, పూతపోతచేతల నగునిట్టివిన్; మిసిమిదంతము గండము డేకు లాదిగాబలకలు గోసి చిత్రికలు పట్టి ఫనందుగ నీడ గాన రాసలిసినమందసాల్, నగలచందుగలున్, దనుకుల్, గలాలసాచువులు, నలమారబీరువలు, బొక్కనముల్, వివిధంపు బెట్టె, లండలుములు, జోలివల్లకులు, నాలకులున్, శిబికల్, నవార్లు మేనలు, శతురంతయానములు, నాణ్యపుడక్తలు, మేజలున్, గవా

చులు, గురిచీలు, బెంచులును, సోఘలు, మంచెలు, మెట్లు, మంచముల్,
 గొలుసులబల్లచక్కులును, గుక్కులు, ముక్కులిపీటగడ్డియల్,
 పలుబలిపీఠముల్; కలకలశ్వుణనశ్శుభ్రతర్కణములై
 తలచెను వీణాకిన్నెరసితార్లు, బిడేళ్లును, పంబుజల్; మఱి,
 గల విశ నిట్టివస్తువు లనంతము; తెన్నని కేరళాంధ్రా! న
 చ్చిలువలతేనినైనను వదించుట కన్నియు నేండ్లు బూర్జునున్
 నలయు; న టుండనిం డవి; వనంబుల లంకలఁ జేల మేయుచున్
 బలిసినయెల్లు, నావులును, బట్టెలు, గొట్టెలు, కేళ్ళు, మేళలుం,
 బులులను గొమ్ములం జెనకుపోత్రపుఁబోతులు, శ్రేష్ఠ బాహిరః
 గలపసిమండలున్; బెరిగి కన్నుల కిం పగులైరు, లింక న
 వ్వలనను నేవి చేకులునో వానిని బొంగుచు న్నీకరించియున్,
 వెలలర, యిడ్ల, వాకిలుల, పీఠుల, దోటలు, దొడ్ల, పండుగొం
 దుల, దనవారిఁ జేరిచి, యెవో తెరువంజిలి, నాలు నేను నా
 శ్చిలువర మున్న మేటితటినిం గని, ముండటిభక్తప్రసాదానుం
 బులు విరమింప, మించుచగ, “మూడవనాటికి ముప్పిచ్చుట్టమం”
 సలమినగ్రామ్యసామ్యము యథార్థముగా, బ్రజ, పల్లెపల్లెలన్
 వలసలు వోవు చుండి, “మనపాలిటి కీ పెనుభూత మేటికి
 బిలువనిపేరటం బిటు లభించెను? బో” దనువారు, “ నే ఆయో!
 నిలువ యొనర్చె గొంపలకు నీ”శ్వనువారును, “శత్రునేనయు
 బలె, నిలు ముట్టడించె ఝరి; మాబ్రదు కె?” ట్లనువారు, “మిదైమే
 డలు గలవారమే! యెచట డాగుచు మే” మనువారు, “నాలుబి
 డ్డల మిటు పడ్డపాటు పడటం గలిసెన్; నువు, గొట్టి, చామ, గం
 తెలుమొదలైనపంటలుమునింగెగటా!”యనువారు, “జాలుమున్
 గలకను గాళ్ళ పేళ్ళ బడి, క్రన్ననఁ బైరును జుట్టు ముట్టెఁ బె
 జలమున; నీచవర్తనల నైజ మిదే”యనువారు, “ద్రాగనున్

జలములు లేక నాఁడు, బతునన్యగృహాదులు మున్గి నేఁడు, మే
 మలమర నయ్యెఁ జూడు; డతి యన్నిటఁ గీ" డనువారు, "బాటిరే
 వ్రలు పడి మొన్నదాఁకఁ దనపొందినతిప్పలఁ దల్ప; దిట్ట మ
 మ్మిలు వెడలించె; నల్పసిరి యిట్టిదె కా" యనువారు, "దీనవ
 త్సలుఁ డగునీశునాజ్ఞ పెనుసంకెల యయ్యెను గాక, భూతముల్
 చలిగొన కున్నె యొంఁకొకఁడె పా"జీచయ" బనువారు నై, కడుం
 గళవళ ము"దె నెల్లెడల; గాతమి యిట్టులు పుట్టినింటివ
 స్తులఁ, జెజసాత్తులం దనదుతోయము లుబ్బుచుఁ దేరఁ గా వడిన్,
 జెలుపునిదిక్కు వెట్టుతొరచేత, వనాలు గినా లటంచు నే
 మళుకక యేగుదే, నడుమ నయ్యయిచోఁ దెరువాట్లుగొట్టఁ, దె
 ప్పలఁ బడి యాఁడుకొంచు నిజవస్తుచయంబును డాయబోయలన్,
 మలకల, మాలమాదిగల, మంగలచాకలవాండ్ర, సిండ్రజేం
 డ్రల, మరకాండ్ర, నొడ్డిముతరాచల, నీతెగవారి నెల్ల, మే
 ల్పళకరమై యటం గొలుచుపాముల, జెట్టులఁ, దేళ్ళ, మండ్రగ
 బ్బలఁ గఱపించియున్, సుమల నై చి గిరాలునఁ ద్రిప్పి ముంచియున్,
 నలుగుల రేచి పంచయు, మొనళ్ళను బై కెనకొల్పియున్, భయా
 కులులను జేసి పుచ్చుచును, గొండఱ కూర కనుగ్రహించి, కా
 మలు, మొహరీ, ల్వరా, ల్నగలుఁ, జూఱగ నిచ్చుచు, నచ్చటచ్చటన్
 గలకల నచ్చఁజేరుచి నవ్వుచు, నిండుగ నేగువాఁగు నా
 తలమె నుతింప! నప్పు డిరుదట్టులకొట్టిక లిండ్లబారులై,
 దళనరి పోతగట్లు జలదారులయంచుల ప్రక్కగోడలై,
 కలసి విదిక్కులం బఱచుకాల్వగముల్ వివిధోపరథ్యలై,
 హళహళి నేగుఘామతరు లాధ్యులసారటులై, బిగించుచాఁ
 పలఁ బరు వెత్తుతొట్టిపడవల్ తెరువన్లయొకెద్దుబుడులై,
 యలయుడుపాధిహుధులు జవాధికసైంధవధీరసాదులై,

కలవలతేవు లీశ్వనడకల జనుభారపుగండర బులై,
 మలగుడు మార్వశే, మరు పుష్కరం బోవుమఱ, క్రేవలొంచుచుకీ,
 గలయుచు, బాము, చాగుచును, గన్న మొటగుచు, వేకుతల్లకం
 పలు మొన లైన నన్నీ, బహుభంగిల ఎరించునరావిజుతులై
 యలర, కృపాపురంబి కృపాభారంబుల ముక్కుముంగై
 వెలయుని హృదయా కితిపువ్వుతమండల ముక్కుచుచుచునీ,
 నలకొన్నునెంచువలవినిచ్చితవి నృతరాజికి నా,
 బాలిచెను నాతమీతటిని, ముయ్యరుమైవైవెడలుచు; నుజికి,
 “దొలకను నిండుగుండ” యను తొంటి బుక్కి కై నెవ్వనెంబుగా,
 నల లగుమాట లేక, చదునై, నునునై, మెఱుంగై, రవిజ్యోతి
 దళతళమంచు, శృష్టిని చెనర్చుచు, బచ్చచిచ్చుగట్టునా
 దల కొకయింతలోపలగఁ దాఁ బ్రసహించెను నేఱు, చూడఁగా,
 నలువ యనాదిశిల్పి, పదునాల్గుజగంబులదొంతిసాధము
 నలివిననాఱు, మధ్యభువిసామచఁ గట్టివహ్నిధ్వవివ్వఁ
 న్నెలుఁ గతలాద్యసోభువనవేశ్మములం జొరఁబాఱి, గారుణి
 పలకృత మైనచట్టపుగవాక్షమునం దమంచునంచితా
 త్యలఘువిశాలదీర్ఘవిమలాద్భుతశాశ్వతరత్నదర్పణ
 జ్వలఘటకం బొకొ యనుప్రకాశకు నాన్నదమై తనర్చుచునే,
 “వెలసి త్రానికృమాంఘ్రి, మలవిల్లుతల న్నెలకొంటచేరనే,
 యలవడె గంగకు సవతులందు నదీజ్ఞాపిషీత్య; మేను న
 చెల్లివలె నాదు” నం చటులు చేసెనొ నాఁ, దమవీణవిష్టుచే
 వళమున నోపబాలుపదపద్మములం గనువట్టి, శంభుకొ
 వెలను మృకండునందనునిపేరిటిలింగముమాళిఁ బర్వచున్, *

* రాజమహేంద్రవరమున గోదావరీతీరమున నొకక్షిణిచివర గోపాలస్వామి యాలయంబు నింకొకవీధిచివర మార్కండేయస్వామియాలయంబును గలవు. కివాలయముకంటె విష్ణులయము మెరకపీఠినున్నందున నట్లద గోపాలస్వామికిఁ బాదద్వయగంటై మార్కండేయస్వామికిఁ దలమున్న యైనది.

జలభవధూటి, ధాటి, దోలుసారె యిటుల్ చనుదేరి, దదీయముం
 డలనిఖలప్రధానపురనాయకరాజనుహేంద్రపట్టణ
 స్థలు, మహానీయు లగ్రకులజుల్, సనధాన్యసమృద్ధు లూరుజుల్,
 బలిజెలు, నింకఁ బల్ బెగలవారును, బైపొర లూచ్చునిద్రపుం
 డభుకుటవంటితుంటలును, పంటలు, జేలుగుబెండ్లు, సంతనన్
 గలయగఁ జేచ్చి, పై సాగసుఁగాగితపుంగల మేర్పరించి, ప్ర
 క్కలఁ బలువక్సెముచ్చిపలికల్పడముల్ పచరించి, రంగుగు
 డ్దలతెరచాఁచ తెత్తినబెడఁగుప్లవబుల నెత్తిఁ బూని, యిం
 చులకడనుండి, జో, ఖ్లఱుముజోళ్లు, సానాయులు, వీరణాలు, గా
 హళములు, గొమ్ముబూర లివి యాదిగఁ, దూర్యము తెన్నియేని బి
 ట్టలియఁగ, వీధు లేగి, భజనోత్సవ మొక్కెడ, నాగవాసపున్
 గలగిఁగానసాభినయనాట్యము లొక్కెడ, వాహనాలబా
 రులు మజీయొక్కచోట, నపురూపముగాఁ బ్రజ మూఁగి చూడ, ని
 మ్ముల నడచెంచి, పుష్పగిరిముఖ్యము లొనెఱిచేవులందుఁ, బు
 వ్వుల, నిశ, గురుమాక్షతలఁ, బూజ లొనర్చి, దుకూల మిచ్చి, చి
 మ్మిలి, పెరుగన్న, ముక్కులును, మేల్గులముల్, వడవప్పు, నానఁ బ్రాల్,
 చలిమిడి, పానకంబును, గుడంబు, నివేదనఁ జేసి, పండుటా
 కులు, గవురంపుబాగములు గూర్చి విడంబు లొనంగి, నొతమిన్
 వలగొని, పెక్కుజోత లిడి, వత్తులు లో వెలిగించి, యల్లనన్,
 “సిలుగుల ముగ్ధ కుండ మముఁ జేకొనిసీ విటు జేల్పు మండ్రు” నా,
 జలములఁ దెప్పలఁ విడిచి, చల్లనితల్లిని సాగ నంపఁగాఁ,
 “గలిమికి, విష్ణు కున్నతికి, ఖ్యాతికి, నాగరకత్వరీతికి,
 గలవగరంబులందు నధికం బగుమండలరాజధానిలో
 పల, మఱి నామమోల, నిటువంటివి యుంటకు నింక సైతనా
 తలలకుఁ జూర్లు, ద్వారములు దాఁకఁగ, బెల్లలు చొల్ల గోడఁగ,

గలుగులు ద్రవ్య గొక్కు లెలుకల్, చెడబూజులు గూజు చాల, గ
 ప్పలఁ గొగకట్టి లేరుపడ, బొట్లఁగ మాంబులు, లంత కంతకన్
 గులగులై, తమంత నిలఁ పూలఁగి నున్నను, దాత తాతతా
 తలయుఁ దరంబునాఁటి వని, తా చురలింఁగు చేయునేత ; వా
 రల కెపుడో ప్రమాద " మని, రమ్యవిహారసహస్రమందిరం
 బుల నిఁక వారు గట్ట, దరిపూర్వపుఁగొంఁపల నేఁచుట్టుముట్
 సలిపి, యమాస పుచ్చి, తదనంతరవాసరముఁడు, నభిభే
 రు లులియ, గౌతమీతటిని పొడ్డునఁ జెనము సాగి, "నన్ను
 జ్ఞులు ధరియించి వల్లభుఁడు, సప్తవిభాగము లయ్యె నంచునో,
 నలలితనప్తనామముల సాధ్వీయు సంద్రము నేనుపాయలై
 గలసెను; భీరు లయ్యుఁ గులకాంతలు, పావనవృత్తిభంగ మా
 నెలవున, నుద్ధతి న్నేరపి, నెమ్మి వినమ్రుతతోడఁ బ్రాణనా
 భులకడఁ జేరుటల్ వినమె? త్రోవ నటుల్, ఘనశ్వరాదు లా
 స్థలములఁ, నన్నుఁ బట్టుటకు దాఁకొనునయ్యనకట్టలాకుగ
 ట్టల నిజశక్తిచే గడగడఁ వడఁకించుచు, ఎత్వయాపముఁ
 జెలుచ ధరించునట్టు లర వెత్తిగ నిర్వనయైనుపాపముల్,
 జలనిధినీటిమట్టముకొలఁదికి మించుగఁ బొంది, వానియకా
 దలలను దాఁటి, యచ్చటను దానులకుఁ జెనుప్రాపు లై నహా
 ములధృతి దూలఁబుచ్చి, రమణుఁ శరణాగతగోత్రరక్షణుఁ
 జలనిధిసార్వభౌముని, వెనం జని చూచి, విలోలపీచిబా
 హుల, నుభయాంగకంబులును నొక్క టి గా, బిగికొఁగిలింతలక
 గలయికఁ బొంది, లోకమునఁ గాంతయుఁ గాంతుఁడు నేకదేహమన్
 పలుకు స్థిరీకరింప నన, ద్వైధము పేరనే కాని యేమిటక
 గలుగక యుండఁ బొంది పతి, గౌతమీ లా సుఖ ముండె; నిద్రి, కే
 వలపరమేశ్వరాయతకృపాజనితోరుకవిత్వవై భవో
 జ్జ్వల వ. సు. రాయ ధీనచివనగించితాతతగౌతమీమహా

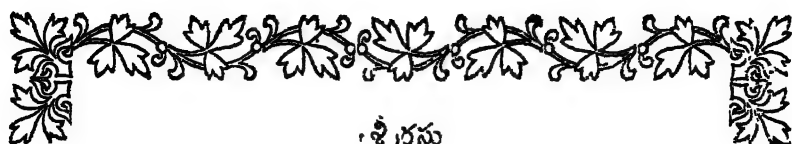
జలమహిమానువర్ణ సపుంజంపకమాలిక, యారపిందుమం
 డలముగఁ, బాతకోత్తమగళంబుల, లేఖకముఖ్య పాణులకొ,
 గొలుపులఁ బొల్చి, యీశురయ, గుమ్మని కమ్మనితావి గుప్పుచున్,
 మలినులమాట యేటికి? సమస్తబుధావళి కింపు గావుతక 307

క॥ నభమున నక్షత్రంబులు,
 గభీరనీరనిధి మణులు, త్నోష్ఠలి సుమముల్,
 ప్రభువా! నా కెపుడు భవ
 చ్ఛుభగుణములు భావ మలర స్ఫురణకుఁ దెచ్చున్. 308

క॥ చిన్నెలు వన్నె లేప్పటిచి చేసిరి పుల్లకులంబు లెన్నియో;
 కన్నులఁ గాంతు రబ్రవడి, కాని యెఱుంగరు పేళ్ళ నైన; హా!
 చెన్నగుపినిరూపులును, క్షేప్తలు, నచ్చున నొత్తునట్లుగా
 నెన్నఁగఁ జాలునే ర్పొసఁగ వెవ్వరి; కెంతటివాఁడ వీశ్వరా. 309

తే॥ వివిధవిషయప్రసక్తిని వేఱువేఱు
 తఱుల రచితంబు లైనపద్యములు కూర్పఁ
 బడినవసురాచార్యప్రబంధమందుఁ
 బ్రకృతిసంజ్ఞంబు రెండవప్రకరణ మిది. 310

శ్రీరస్తు

శ్రీపరమాత్మనేనమః

వసురాయచాటుప్రబంధము

ప్రాప్తాపికప్రకరణము

క॥ ఆకంచు నరయ కున్నం

గోకంచుఁ గువింగుఁ డెట్లు గూర్చుం జాలుచో?

నీకొఱ నెఱుంగనిమానవుఁ

డేకొఱ కక్కఱకు నచ్చు నీశ్వర! సృష్టిచో?

1

ఉ॥ నన్నయశిక్కివాదిరననన్ గురియించినచాటుధార శ్రీ

మన్నున వింకఁబోలు; నణుమాత్రముఁడననమబ్బడెందు; హా!

జన్నులలోనఁ బన్నిపువులు న్నెట్లు, లట్టులు పద్దియంబులచో

మిన్నలు చాటువుల్, రననమృద్ధి ననిర్వచయిమాధురిచో.

2

నీ॥ నుతసూన్యతవ్రతానుష్ఠానపరతచే

జంజాలుకడ హరిశ్చంద్రుఁ డుండె;

నిత్యవాక్యపాలనాన్వితమనన్కత, రామ

చంద్రుఁ డరణ్యవాసంబు నలిపె;

శరణాగతత్రాణపరత డేగకు శిబి

తనమేవికండలు తఱిగి యిచ్చె;

సమయభంగవిభీతి సకళత్రముగ మత్స్య

పతిబానిసీ లైరి, పాండుసుతులు;

శే: పతిహితాచరణైకనువ్రతనిరూఢి,

జ:ద్రమతి, కృష్ణ, దమయంతి, జనకతనయ,

దోసకారులచేతను గాసి వడిరి;

నీతి కావడమే గదా నికషణంబు.

8

ఆ: కావుకావు మనుచు: గలుపుగా నఱచును

బండ్లు దినెడుకాకి; పల్లవముల

మొనపుపికము కూయు మృదుమధురంబుగా;

దిండి వేలు, మాటతీరు వేలు.

4

శే: మొలచె: గతివేవమొ క్కని ముదము పడుచు,

మూరుకొన నాకులను, గచ్చమొక్క యయ్యె;

మోము: గని విశ్వసించిన మోసపోదు;

రంతరంగపరీక్ష నేయంగ నలయు.

5

ఆ: సత్తు వ్రాసి, చిత్తు జడ్డన: జెంచుచో,

గలుకు మచి మనంబు కలఁత పాటు;

గారవిచి మొదల: గార్యంబు తీతిన,

నిట్టె గా యొనర్తు, రెట్టివాని.

6

ఆ: ఏలు దాటి, తెప్ప నెవ్వరు: గాల్పరే;

సామె తయ్యె నద్ది; యేమి కతమో?

చింత్రు సత్తు వ్రాసి చి;త్రైత్త రామాట;

యెల్ల రాడుమాట కల్ల నిజము.

7

మ: కరుకాభాగ్గిమునందు: బెంటిగమితో దాంపత్యసౌఖ్యంబు: ద
త్పరతం బొందుచు: గ్రిందజోయ: డనుకంపశూన్యడై, వింట: దీ

వగవు దూ పరి వోయుటల్ గననిగువ్వత్ నువ్వె, కాలుండు ని
 మ్మరుగుం జాటఁ నలంప, కెప్పు డిహాలోగం జెంచునున్నట్టితుల్.
 మ॥ అమృతస్థానము, మృత్యుగహ్వరము, నీయా కాశముఁ భూమిఁ సా
 ఖ్యము, దుఃఖంబు, వెలుగును, శీతటి, యిది యన్యోన్య మన్ని కోవిగు
 ధము ల౧ మన్నవిఃపుణ్యపాపములు త న్నత్రాప్తికిన్ మూలకంబుఁ;
 సుమతుల్ నిత్య మొనర్తు హర్షగతి, కష్టోకప్రియన్నం బిల్.

ఉ॥ తస్వలు సంపూరి, కనుతాపము గల్గి క్రమక్రమంబుగా,
 “నొప్పగ సంచరింప నలయున్ మనమొ” కనుమేల్లిల్లుపు, లో
 నుప్పతిలంగఁ జేయుటకు, నుండ వలెం జిసాల; యందుకై,
 యవ్వర మేశ్వరుండు బహుకార్తినిధాన మొనర్చె మన్వమున్.
 మ॥ స్థిరవానంబు దివంబు; బాది భువి; నికొ శిక్షించికోకిల బా
 త్సరుఁ డిందుం, దొడిగించి తో, లెడపిదివ్వం జై ననీదేహమున్;
 జిర మాఁ బాపికి, క్షణ మా నుకృతికి, శవా! నివాని నిజన్;
 సరిగాఁ గాలము వెళ్ళఁబుచ్చుకొని, వే స్వప్నానముం జేరుమా. 11.

తే॥ వెలిదివియ లార్చి, లోదివ్వెవలన బొములు
 వింతగా జుత్రీకాఁడు చూపించుఁ జెరను,
 గన్న మోడ్చిన, నిద్రలోఁ గాన వచ్చు
 స్వప్ననూనూపింపంచకల్పన స్ఫురింప. 12

చ॥ ఎముకలు, రక్తమాంసములు, నిట్టి వనేకము లున్నవానిదే
 హములు, వికారచేష్టలు, యథార్థతఁ జీకటిఁ నొప్పునీడయం
 త్రమువలె, బుద్ధిగోళము, గుణక్రియ లింద్రియపాపకంబున౧
 గమించి, నుష్మక్తి సత్యముగఁ గానఁగఁ జేయును దత్తదర్శమున్. 13

అ॥ ఊటకలముతోడ నుపమింపఁ నగుఁ దను;
 వోచుమసిగ నూపి రాజి యాజి,

యంత మొందు; నంత నక్షరవ్యాపార
మడఁగఁ; గట్టె మిగులు; నాశ యుడుగు. 14

క: తుంబురునారదముఖ్యా
శంబుల జనియించుభక్తజనములశుభగే
హంబులకుం జెంత, నిశాం
తంబులు గలనరులు, పరమధాములు ధన్యుల్. 15

ఆ: నీర మింకి పోవ, నారికేళఫలంబు
గుంజ, పెంకు వీడి, కురిశి యగును;
మోహ మంతరించి పోవును, జీవుఁడు,
దేహబంధ ముడిగి, దేవుఁ డగును. 16

ఆ: బుట్టబొమ్మలోన నట్టు వొక్కఁడు దూటి,
జేయుగొతు, లెంతొ వింతఁ గండ్రి;
బొంది జొచ్చి నలుపుపురుషుచేష్టలు మెచ్చ;
రవమతికి నిమిత్త మతివరిచితి. 17

ఆ: ఆప లేదు మరణ; మార్తె జెంచును; గాన,
నంతమున మమత్వ, మనుచితంబు;
భవహరంబు; మోక్షపరమసాధన; మట్టి
యడన జీవ! తలఁపు, హరినొ హరునొ. 18

చ: అడుగున చాలఁ దోచుదివియర్కునిబింబమువేడి, నించు కే
నడఁపఁగ నేరనయ్యెడు దహికముఖాదులవారిపూరముల్;
వెడలి యణున్వహూపమున వింటికి, నవ్వి హరించు దాని; నె
క్కుడుగడ బల్మిసూక్ష్మమునకు, న్నెటి స్థూలముకంటెనారయన్.

క: స్థూలమునకంటె సూక్ష్మ మ
వేలబలము గలది; నీరు, వేడిని బాష్పం

బై, లాగు మహాభారము;

చాలఁ దపము నల్పి, యాత్మ నస్వక్ష్మ మగున్. 20

చ॥ మనజుఁడు గాఢనిద్రనమమచే నిసి మేల్కొని, దిగ్భ్రమంబున
దును దనయింట, నొలఁ జగుత్రోవ నెఱుంగ కొకాకాకప్రకృతి;
యనుభవ మున్న వాని కనుమంతయు సందియ మంకురించునే,
వెనుకటిపుట్టుపట్టునను విస్మృతి ప్రాణులకుం ఘటిల్లుటన్? 21

క॥ జమ్మకు, జ్ఞప్తినిప

త్రమ్మునకు న్నిద, మంబుమునకు మబ్బుచే,

గుమ్మరపురువు కన, లెను,

లమ్మెయి సుసార మంటి యంటదు జ్ఞానిన్. 22

తే॥ దేహులందుఁ దోచుఁ దెలివి యజ్ఞానంబు;

విశ్వమందుఁ దోచు, వెలుగుఁ దమము;

నెవరు పినిఁ జేసి? కిశ్వరుండును మాయ;

కారణానుగుణము కార్యగణము. 23

ఉ॥ కాలమహార్జివంబున యుగప్రముఖంబులు, భిన్నసంక్షేప గ

ల్లోలముఖంపువార్షికృతులుఁ బలెఁ దోచెడు నిచ్చ కొత్తలై;

కోలుమొనస్క వాలుగలు గుల్లలు గల్లలు పోలె, నందు, భూ

తాళులు పెక్కుయాపుల నసంతముగాఁ బొడమున్, మనుం, జనున్.

క॥ కాలము తలక్రింద నైనన్,

నే లంటుం గేలు; కాలు నింగిం దాతున్;

వేళాల్లొట్టెల యి,

దాలోచనముఖములకును, నధమతఁ దెచ్చున్. 24

తే॥ కాయగనరులు మెనపుచిల్కలును, గీట

కక్రిములఁ దినుకోరువాకలును, నైక

మత్త్యమున మాటపొందిక మ్రోస బ్రదుకు;

బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణతరుల్! వానిఁ గనఁజె.

26

క: అనుకూలము ప్రతికూలం

బును, బ్రతికూల మనుకూలమును గా మాఱున్;

మునుము న్నిద మిద్ద మ్మని,

యనాగతము నిశ్చయింప రనుభవరసికుల్.

27

తే॥ అంద మన్నది యెడమ్మనందె కాని,

ప్రస్తుతం దంతగా లేదు, వాస్తవంబు;

దుర్మతిని నీచుకలుగుదున్తులను గాల్చి,

తాల్చి రాష్ట్ర స్వదేవ్య ఖడ్గరుపటాళి.

28

ఆ: అహితాగ్నికులత కానవాలో, నోర

సూదుచుట్ట; యశసమో, పిలుంద

జీరుకచ్చ; కృత్తశీర్షజాత్, మీసాల

యయ్య లుండు సోమయాజులు కలి.

29

ఆ: గోగణమ్ము రోసి, కుక్కురమ్ములఁ గొండు,

బ్రాహ్మణులను బైట బాఱఁ దోలి,

మాలమాదిగలనె యోలగమ్ములఁ జేర్తు,

చైదువేలయరువ వైనకలిని.

30

మ: మొగడల్ దోచె; వికాస మొందె; దెస లామోదమ్మున న్నిందె; నె

చ్చగ జంజు మ్మని గండుదుమ్మెనలు రాఁ జొచ్చెన్, నిమేషంబు-

లేం

శుగ సౌత్సుక్యము పేరిమిం గడపుఁ “గల్గుం బండు” లంచున్ శుకం;

దీగమా! యంటకె యంటుమావిని, దదీయేచ్ఛావిఘాతంబుగన్.

క: కలకింశముఁ జూతమునం

జలమునఁ దటిమెదవు; తా మెనంగుచు దళముల్,

సలములు నీ కడ మిగులుచు;

వలదే యామేలు వలనఁ బలిపుష్పంబా.

32

తే॥ నీలకంఠద్యుతికిఁ దోడు, చిలలమంచు

భూతిచెలువంబుఁ దాల్చితి, పోతుఁనిచిక!

చిత్తమున శివసామ్యశ్యచిత్త యున్న,

వేసముల కేమి లే, కామవిషయ వసుము.

33

క॥ విడిచిన తామరపూవా!

తడ వేటికి నలిపె దీపు? త్వత్సన్నిధి కి

ప్పుడు వచ్చినయీతుమ్మెద,

గడుపు తనియఁ గ్రోల నిమ్మ కమ్మనిచేసెన్.

34

ఆ॥ ఎంతదొడ్డవాడె, యిందిరావల్లభు

బొడ్డెదమ్మి కన్నమున్దొడ్డె;

కనుల నీరు గాఱు, గలకటా! పడ నైచె,

ముల్లుకంపమీఁద మల్లెపూవు.

35

క॥ మూలంబులు, శీలింప, ర

సాలంబుల వైవఁ గావు స్వాదువు; త్రైసం,

బాలలదోహరుయుగీ

మూలంబులు, తద్విరుద్ధములు రసికులకున్.

36

క॥ వాతెర నమృతము బ్రాంతియె

శాత్రోదరి? కన్ది నర్వసాధారణమే;

చేత నమృతంబు గలిగిన

నాతిని గీర్తింప వలయు, నాలుక యున్నన్.

37

ఆ॥ కదల కుండ నిలిచి కన్న మూసి జపంబు

చేయు చుంటి బకమ! చేపకొఱకు,

జేరిగనిమమిఁడఁ; గానవు, నీనీడ
మీను నీటఁ జూచి, మిట్టి సురిఁగె.

38

చ॥ సురభిఃమాలతీమృదులసూనములన్ సరి గ్రుచ్చి, దాని నా
హరికి నొసంగినం బరము; సంగడి సమ్మినచో నిహంబు, గు
ర్కురముమెడం దగిల్చెదరు రోయక తెంటికిఁ జెడ్డరేవణల్,
సరసులు తమ్ము నవ్వుటకు సారసగర్భుఁడు వ్రాయఁ, దప్పనే?

ఉ॥ ముచ్చట చూచునోహరపుమూర్తి యొకానొకఁ డెద్ది యేని, దా
నెచ్చటి కేనియుం జనుచు, నీక్షణగోచర మైన, మానవుం
డచ్చెరుపాటుతో మలఁగి యామొగమై మఱియొక్కమా జెడన్
మెచ్చుచుఁ జూచు; సట్టులె సుమీ రసవత్పదపద్యపాఠముల్. 40

చ॥ చదివినపద్యమందుఁ గలసార మెఱుంగఁగ లేనియజ్ఞుఁడున్,
హృదయముహాయిఁ గన్నను, గవీంద్రునిమెచ్చకపోవుకొంటెయుం
బడివి విశేష ముండి, కృతపద్యము లూరక కోరలోభియుం,
గద భవి, మూఢమూర్ఖజనగార్హభముల్; ముగు రేకరాశియే.

చ॥ అమితము లెన్న భాషలు; మహాకవు లెందఱో దాన దాన; గ్రం
థములును గోట్లు తద్విరచితంబు; లనంతము లందుఁ జిత్రించి
త్రములు స్వభాషకల్పనలు; తద్విధి నిచ్చలు హెచ్చుచున్న వె
చ్చు, మెవరు గాని కానని, వసంఖ్యపదార్థము, తార! సృష్టిలోన్.

ఆ॥ వస్తువునకు గౌరవంబు లాఘవమును,
భాషచేతఁ గూడఁ బ్రోక్ష మగును;
శస్త్రముగను దోచు, ఛత్రాక మనిన; నె
గ్లగను దోచుఁ, గుక్కగొడు గటన్న.

43

ఆ॥ వింద మన్నఁ, బద్యవితతి కర్తగణాన
ననదు; పాతకాస్యమందె హెచ్చు;

గాంచ, గోడ, నాసికాత్వంబకమునొడ
స్వల్ప; రాణ్డహేంద్రమం దనల్ప.

44

ఉ॥ జీవులలోనఁ జేరువనిచ్చెట్టుల, గట్టులఁ, చెప్ప నేల? న
ర్వావయవంబులుం గలమహాబలశాలు, సింహముఖ్యనా
నావనజుతులం, బశుగణంబు, మూనిసి పట్టి యేలెడుం;
భావ మి దేమొ “నోరు గలవానిది రాజ్య” మున్నమాంకు.

క॥ గళమున స్వరమాధుర్యము

కలతావులఁ, బ్రాయికముగఁ గనఁబడు విడెము;
నలుపునె బహిరంగముగాఁ
గలకంకము రుతము, నితరభగములపగిదిన్?

45

చ॥ గాలివలన జనులకనులు మందునె? దానఁ

గలియుకొన్నిచేసువులనె కాసి;
పాలనంబు కాను భాగకం; బదాన
నమరుకుజనులు విలుధా_ర్థికులు.

47

ఆ॥ ఏలు లెన్ని పక్ష, నెదుగదు నారాళి;

యూరువులను గాలి, యురువు గాదు;
చెత్త యెంత పశిస, క్షీణిబరు నెచ్చ; దే
దెందుఁ బుట్టు, నన్ది యందె డిందు.

48

అ॥ పీచుమావిపండ్లు పెక్కు లున్నను, రుచి

జేరు పక్ష దొకటె, పీచుఁబట్టి;
పర్జములను దాల్చి పక్షు లన్నియు నున్నఁ,
బ్రీణితుఁ డొకఁడె గా నుపక్ష్మఁ దనఁగ.

49

ఆ॥ సూది, నాయుకొలది సూదంటుతాతి, నా
కర్షణంబు, కరము గాంచునట్టు,

లిష్ట నిస్తులాభ మెంత చేరువ యగు,
సంత వేగిరించు సంతరాత్మ.

50

క॥ కనుసెవులకు మీలసవే

ప్రసములు నిద్దురను రేయిటం గా పగు; నే
ర్పున లో రోమపుదోమతె
ర నీశుఁ డిడఁ జేని ఘోరక్ష తరంబే?

51

ఆ॥ సూర్యునందు లేవు, చుక్కలందును లేవు,
చందునందు, దివ్యెలందు లేవు,
కంటితెప్పవెందుకలఁ బుట్టుఁ గిరణముల్,
వెలుగువెల్లి చీలి వేసవేలు.

52

ఆ॥ పసరుటాకు గిల్లి, పాలు గాతినఁ, గుందు
నగ్రకులుఁడు; కటిక, యావు నటికీ,
యఱుత నెత్తు వఱద యైనఁ, జింతింపఁడు;
మాసభోజననకు మనసు డాఱు.

53

ఉ॥ కృన్నన ముక్కునం గఱచి, కాకము పిచ్చుకఁ గొంచుఁ బోవ, నా
పన్నతదార్తనాదమున, బగు మనున్ మన; సట్టిపిచ్చుకే
యెన్నియొ పురుష్వల్లభ గమిచి, యిట్టటుఁ ద్రోటి విదుర్పుచుండ, ను
త్పన్నము గాదు జాలి యటు, వాయి గలట్టిదె ప్రాణి సృష్టిలో.

ఆ॥ కోడిగ్రుడ్లు తినుట కొల యంపు; కొబ్బెర
కాయ తినుట పాతకంబు నారు,
పిల్ల గ్రుడ్లులోన; విత్తున ఫలవృక్ష;
మేది జీవహింస యిందుఁ గాదు.

55

తే కూర యగు ధర్మదేవత; కూరతరము
కోరము; బుధుడు యక్కటా! కూరతమము;

ప్రథమము ద్వితీయ మపరాధి బాధపడుచు;
సాధు, నిర్దోషి, వేధించి చుప్పు గడది.

59

క॥ చలిచీనులబాగునకు

గెలన, న్నడుదారి, నిలిచి కృకలాపము, త
గ్గిలనము సలిపెడునో నొక
బలిభుజ మెరగొనియె దానిఁ; బ్రబ్రదుకు నిశే.

57

ఆ॥ హేయ మైవపనులు చేయుకొక్కొక్కడు,
మంచిపనికిఁ గూడ మరగి యుండు;
బుట్టిపైని వ్రాలి పూయ మానెనునీగ,
జుంటి తేనె గ్రోలు చుట చేడ?

58

శే॥ అథలకు, గోర కుండ మృష్టాన్న మిడెను
దాత, భూతిండు ఘోరకృతఘ్నునట్లు,
దారిఁ జరుగెల్లరకు, ప్రాణవృక్షంబు
నేయనఁపెంగపూ, నయో! చిదిమిశివర.

59

ఆ॥ దుష్టనాగ్రహంబు మాలుమాటలఁ గాని,
శాంతవచనములను జక్కఁ జడదు;
బగు మనెడుమానెపైఁ జల్లును నీరు?
దోసిభుకొలది దుష్టె గాని.

60

శా॥ చేయక స్వీయము చిత్రస్యము నవిచ్చిన్నంబు, భూతాచే
జేయించుకొనిరతంబు నోర నుడువకొని నైనయెట్లంబుచు,
మాయాదారుఁడనాదిపూరుషు ; డకనో, మర్యాదలం దాత్మలా
భాయత్తక్రియు లెంతవారలకు మృగ్యం బాచరం బారయకొని
మృకపక్షాభివృద్ధిమె తోచుఁ బల్లెఱుగు తాకార్యంబులం; గాని మై
గరు పాటున్, బరమేశుఁ జేమనమతో గల్పించెనో యివిధిం;

బరువుం బృన్ధికి బాప సిద్ధ మయి సామాన్యంపుజా వుండఁగా,
నెరగా నల్పెను బ్రాణి బ్రాణి; కెటుగా నీహింస దెల్పుంగృహన్?

ఆ॥ ఇసుక రేణువులకు, నినునియాలోకంబు

హీరశోభ దెచ్చు; హీరములకు,

నప్రకాశ మిడు నదాలోకవిరహంబు;

దైవముముఖవిముఖత లిటె ప్రజకు.

క॥ ఫలరూపము దైవముపని;

గలుగు, నది తనంతఁ; బురుషకారం బెది, నా,

నలవయు, బాదును, బాదిరి,

గలచో విత్తునిచి, చక్కగాఁ బెంచుటయే.

64

చ॥ పులికి దలంకి బోయ, తరువుం ద్వర నెక్క, దిగం దొడంగఁ గో

ల్చిలువ, వెడంపనోరఁ గబళింప బుభక్షను వాని; నంతలోఁ

జలమున వచ్చి, గోండ్రిలుచుఁ జాఱమెగం బెగయంగఁ, దూతి నో

రులొకట నొండు, వ్యాళయుగిద్రుంగఁ బెనంగి, చుతంగుడుబ్బగన్.

ఉ॥ ఈయనమానసారభము నెవ్వఁ డొనంగెనో నీకు, వాఁ డయో !

పోయక పోయె నేమి యెకొ పూర్ణతమం బగునట్టియాయు? వా

హా ! యెఱుంగంగ నయ్యె; భవదల్పతమప్రణయంబె లోకముం

బాయఁగ రాని నెవ్వఁగలపా ల్పఱుచు; జర మేల? మల్లికా! 66

ఉ॥ ఏలతకూన నిన్నుఁ గన, నెంతటిపావనవృత్తిఁ బూనెనో;

పోలిచి చూడ, మంజుగుణపుంజమునం జెలు వొందె దీపు; వే

యేల? చలింపఁ జేయవె మహింబ్రజఁ, గేవలమార్గవంబునన్?

లాలితసౌమనస్యమునలాభము లిట్టివి కావె? మల్లికా ! 67

ఉ॥ అంటినఁ, గొది పోయెడ వటంచును నుల్లము తల్లడిల్లు; ని

న్నంటనిచో, నవజ్జ యగు నంచును జంకు జనించు; గాన నీ

లేటికడ విప్పకొంటుకు, నిరీక్షణభృంగులకులముచేత ను
న్నంతయు నంట కుంటి; మది నల్లకుమీ సవకుంటమాటికా!

తే॥ కొమ్మ, లాకులు, మొదలు, ఫలమ్ము, లన్న
ముండులను నిండుకొ, నెంతపుణ్య మహాహా!
పుట్టి బలురక్కసికి, వాని బొరయ, రలర!
పచ్చగా నుంటి; మూనాళ్ళబ్రదిమి కేమి?

69

తే॥ పూచి చెంగట గోరంటపొడలు గలుగె,
దుమ్మెదా! పాడుగోరితరుష్ష లాశ్ర
యించి తిరిగెవ వేల? యదృష్టసేను
లకును నుభవసుబుద్ధు లేలా ముట్టిల్లు?

70

తే॥ పుష్పమై పుట్టి, జనులు నిక బ్రువ్వఁ దిట్ట,
బ్రదుకు చున్నా వినీ! రోతబ్రదు కి దేల?
చెంతఁ గరవీరమును జూచి స్థిర పడవు;
సేమబావమ! దుర్లంభధామ మెతే.

71

క॥ భువితల బ్రాహ్మము గల దని
ధ్రువపటిచిమ నుక్కునములె; రోమనఖంబుల్
శవమునఁ జెరుగునె? జడచ
స్తువులందుం జవకశలు తోచును నృప్తిన్.

72

ఆ॥ పరవతంబునకును బ్రాహ్మంబు లే కున్న,
నెట్లు దానిపై నిఁ జెట్లు పెరుంగు?
బ్రతికి యున్నవానిపైఁ గాక, వెండుకల్
కుణపము చెరుగునె, గొఱిసి చూడ?

73

తే॥ చిన్నవారలతనుల భాసిల్లునట్లు,
పెద్దవారియొడళ్ళ శోభిలవు నగలు;

చిటి కెసకు నుంగరం బిడ్డ, జెలుపుఁ దెచ్చు;
బాటమసకు నది పెట్టినప్పుడు నగించు.

74

క॥ తొలిపుట్టువునంస్కారము

గలిగినవారలకె, గురువు గఱపిన దంటుం;
జ్వలదురుదీపము ముట్టిన,
పెలు:గవు, చము లేదు లేదు, వెలిమిడికచికల్.

75

ఆ॥ బాలుఁ, బ్రభవవృష్టిపరిచయక్రియయందు,
బాల, నూత్నసురతకేళియందు,
లాలనం బొసర్ప, లాభ మా; నాతానిన
బెదరఁ గొట్టి లేని, మొదలు చెడును.

క॥ గంగానదికిన్ యమునా సంగము,

జనకాంఘ్రి కాంక్షింపకతనం బు

ట్టుంగల్పిగ, సమమంతర

పుంగల్పిగ నెంతు, పౌష్టిభూగోళజ్ఞుల్.

77

ఉ॥ దానపరాయణుడగునతం డగుఁ గాక దరిద్రుఁ, డర్థికిన్

దా నెట నేనిఁ దెచ్చి యయినం ధన మిచ్చును; జుదమామ తే
జోనిధి గాక పోయినను, సూర్యనియొద్ద గ్రహించి వెల్లు, శే,
కానఁగ నీనిచీకటిని, గన్నులకున్ దయతో నొనంగఁడే?

78

ఆ॥ దాత కాలవశముచేతను లోభియై,

యాత్మదత్త మైన దపహరించు

జూడ, బాట కిట్టసిడ, మధ్యాహ్న మొ

ద్దకును లాగుకొనియె ధరణిరుహము.

79

ఆ॥ శుభవోపకారశూన్యవిత్రాదిక,

మన్యులకును గానియట్లు, పెద్ద

యీఁదునీడ, చెట్టునే హత్తుకొని యుండె,
నెత్తిమీఁదఁ బోర్చి నలుచు నపుడు.

80

చ॥ బదనిక లుప్పటిల్లి, వనపాదపశాఖల నల్లుకొన్నయొ
ప్పిడమున, నూర్ధ్వబాహువుల, వృద్ధిని బొందినగోళ్లు చుట్టుకొఁ
బొవలినగడ్డమున్, జడలు, బూడిదపూతయు, బుట్టుకొచ్చి యొ,
పడమున నెత్తుఁ గా సొకఁడు; పన్ను ధనాశ తమాష వేసముత్. 81

క॥ హోరాసూచిం గాఁ బ్రజ

కూరువు విధి ముక్కరముల నుసిచి, తమంతం
దా రాడ నిమిషసూచిం

గా, తెప్పల మచ్చె జేబుగడియారము గాన్.

82

క॥ పెంచుచునే, పక్షుల దో

రించుచు సౌనకుఁడు; ద్రుంచు పృథ్వింబుల, నా

డించుచునే, పడనుఁడు; ఛా

లించుచునే, స్పృహఁడు ప్రిజలలిష్టి మాంచున్.

83

ఉ॥ అంబుధిబాడబాసలశ్శానూతాపము వప్పు నంచు, ము

త్రైంబు, పయోజగంధి క్షగ్రతీసుతనాసిక నాశ్శ్రీముంఛ; హా!

యంబుజసూతివ్యాత విత మకాన? జవప్రతిమాసవిప్రయో

గంబున మాడ్చె నామెరిపగుటపుటూరుపుట్టి వేడుముత్. 84

క॥ కాని దనితెలిసినపు, డర

మే ననుకో కాలి, బక్కమిత్తిగఁ గనుఁగొ;

మృదుంగువంటిమానిసి

పీనుం గగుటయు ఘటిల్లు విటఖడ్గహతీన్.

85

క॥ పశు వెఱుంగును, బా మెఱుంగును,

శిశు వెఱుంగును, గానరసము; జీవులకున్ శు

త్యశస మగు సేనుధాధా

రిశక్తు, మోక్షలు చిగుచ్చు, రాలు గరంగున్.

86

ఉ. ఇట్టిలు మాట్చి, దుష్టపితృప్తికిఁ దప్పఁగ, దాఁపఁగా వలెన్;
మల్లరణంబు సల్ప వలె, మాటికిఁ జానఁ దెగించి, గండుతో;
బల్లులుఁ దొండ లొది యగుప్రాణుల వేటను నేర్పఁగా వలెన్;
బిల్లులఁ బెంచుకష్టమనఁ, బిల్లికిఁ జాలినతల్లి యున్నదే?

శా. బా గత్యల్పము, నో గనల్పమును, విశ్వంబందు నెం; దందుచే,
యోగుల్ నేరుతు రేమొ కాని కన బా, గో గెల్లరుం గండ్రు; జుం
టిఁగల్ సల్పుననన్యసాధ్యజగమత్కృష్టోపయోగశ్రీమో
ద్యోగం బెన్నక, వాని లోభు లనుచున్ దూషింతుగా మానవుల్.

చ. పానఁగమి తిర్యగవళుల బుద్ధి, సమానగుణంబె యన్నిటన్;
సీనుఁగులమీఁదఁ దండులకు నెమ్మదిఁ బ్రేమము లేమియు, నన్మృగ
ప్రసరములందు, నెందు బహుధర్మత తల్లులకుం, గనంబడున్;
బసర మటన్న, నీచపరిభాషణ మాటకు, నివ్వె హేతువుల్. 89

క. ఒత్తుగ మొలచిన మొలకలు

చెత్త నుమీ; లాభ మేమి చేకుటదు తదు

త్పత్తిని; నై రస్యముననె

యుత్తమఫలములు లభించు మండును సృష్టిన్.

90

ఉ. దూరమునుండి చూచినను, దోరపుగుండ్రనిపోద్దుదిట్లపూ
తీ రయి, చేరఁ బోయినను, దీవియ లొందరునందుఁ గోరకా
కారమునం దన ర్చేడును; గావునఁ, గన్నులు దెల్పుసాక్ష్యమం
దారయఁ, గొన్నికొన్ని విషయంబు లనత్యము లయ్యెడుం జూమి.

క. కామా ర్హత్యోగులకు బలె,

సోమార్హకు నిడుపు లగును జమ్మి జాముల్;

యూమినులు సుమస్తికి బలె,

వామనములుగావె యన్ని వ్యాపారులకుఁ?

92

క॥ ధారుణీని మేకపోతుం,

బూరేకుంబోతు, బోగపుంబోతు, వృథా;

యూరయ, నీముఠైగ సా

ధారుణముగ గరువ మాఁడుదానిక చెల్లున్.

93

ఆ॥ మూఁత నడదు కన్ను; బోస మేమియు సైఁడ;

దొకటి పలుకఁ బోవ నొకటి నచ్చు;

నొడల విఱుపు, నడలఁ దడఁబాట, గోవాళ్ళ;

కుల్ల మాకృమించి యున్న యుసఁ.

94

చ॥ జనకునిఁ దక్షకోరఁగఁడు చంపినకోపముచేతఁ ద్రాఁచులన్,

మును జనమేజయుడు, పొధిపుచ్చఁగ జన్న మొనర్చుటబ్రమే?

వెనుకను వేనినో కఱచె వైచి దొకం డని, వేపు లన్నిటిన్

జనపతియానతిన్ హతము సల్పుచు నుండఁగ మాలమాదిగఁ.

క॥ చేపలవంటలకంపులు,

వేపులగుంపులును, గోళ్ళవిష్టలు, బూతున్;

కాపులకొంపలపొరుగున

బాఁపలకాపురము, నరకపాతము సుమ్మి.

96

ఉ॥ ఆదివరాహమూర్తి, కనకాక్షునిచేఁ బ్రలయాభిమగ్న యా

భూదయితన్, నమున్ధరణముం గొనకోట నొనరెప్ప; నై న దా

యాదకులంబువాని, కకటా! ప్రతిపాసరము, న్నిసాదని

ష్పాదితదారుణజ్వలితపావకదాహముఁ బాపఁ బోఁడు నూ. 97

క॥ పొగయణువు, లావిరణువులు,

నిగపుదుమారంపుటణువు, లే యున్నతపున్

నగముసిగనుండి దిగువడి

నెగయునణువు, లణువు లఖిల మిట్లని తెలుపున్. 98

క॥ మంగళసూత్రంబులయం

దుం, నొరియురంబునందుఁ దూఁ గాడెడుబొ

ట్టుంగన, పెండ్లి డిదె యం

చుం, గుదురుల రెంటిఁ బోలుచుం బ్రకటించున్. 99

క॥ మొదలను వెన్నెల, చీకటి

పడవడి, యగురేయివంటిబ్రదుకునకంపెన్,

దుడవఱకొ, తుడకొ, వెన్నెల

యొడవెడులేవంటిబ్రదు, కనుత్తమము సుమీ. 100

క॥ గుటి గాదె నీదుశిల్పము

పిఱుదులు, పొక్కిళ్ళు గఱప బిడ్డకు వ్రాలం?

దొఱ పగునొరవడి సుమి యే

యెఱుకకుఁ గానీ, త్వదీయసృష్టి; మహాత్మా!

ఉ॥ అఱియుగంబు దేవరకు నర్కుఁడు సోముఁడు నందురే! సహ
సాక్షిఁడ వంచుఁ జెల్పునిగమాంతపుఁబల్కుల కేమి దారి? యా
వక్షమునన్ మదీయ మగుభావముఁ జెప్పెద, నొప్పొ తప్పొ; మిన్
ఋశుము లెన్నె, యన్ని భవదీక్షణముల్ గఁ దలంతు నీశ్వరా!

తే॥ వివిధవిషయప్రసక్తిని వేఱు వేఱు

తఱుల రచితంబు లైనవద్యములు కూర్పఁ

బడినననురాయచాటువ్రబంధమందు

మూఁడవ దిది ప్రాస్తావికము ప్రకరణము.

శ్రీరస్తు

శ్రీపరమాత్మనేనమః

వసురాయచాటుప్రబంధము

వృత్తి: పద్యము.

ఉ॥ ఆవిరియగ్గియింజర మహర్వతిబింబము; నిండునీటిలో
 ప్లా ననరాను; లుద్వమిత నూసాగ మబ్బు; మహాపదార్థనా
 నావిధజంతువేలు కనద్ద్రహతారలు; పైలు బోల్కగాళ్
 నీవర మాచడిం బయలఁ ద్రిప్పెడుదేవరఁ డెల్ల రక్షకన్. 1

—+ ఆంధ్రీకరణములు +—

ఈ గుర్తిజనములగురు.

దుర్మతినం॥ ఆపాథకున్ద ౧౧ శుశ్రీవారము 15-7-1921.

హరి భజయింపుర, హరి భజయింపుర

హరి భజయింపుర, హతబుద్ధి!

మరణము నది దాపుర మగున, మక్కు

ఘోరణి కావదు కానదు రా॥హరి॥ (పల్లవి)

2

మానుము ద్రవ్యసమాజ్జనతృప్తను॥ బానుముమూ శఃసుబుద్ధి విత్తున్దను
 నీనిజవృత్తముచే నగువిత్తముతో నత్తింపుము తుష్టిని కత్తము॥హరి॥

ఈ గుర్తిజనమంజరిప్రస్తావన నాకు స్ఫురణకవచ్చినందున విశ్వాదంభప్ర
 దాన మిటు నిందుక కావించుట ప్రస్తుత మని భావించుచున్నాను. రామకృష్ణ దేవి
 వరమన సుపాధ్యాయపదవి గాంచకపూర్వము గొన్ని సంవత్సరములు నేను నొక్క

వినతాంగులనాభీస్తనదేశముఁ గనుఁగొని పొందకు కామావేశము;
 వనుకొను మాంసవసాదివికారముతనువఖిలంబును' ననిప్రతివారము
 వల్లినదళగతజలకణ మెట్టులు! చల, మీజీవము చంచల మెట్టులు;
 తెలియుము, జగ మాధివ్యాధిహతము! కలుషశుచాహంకారకబళితము
 సాక్షాంతరము.

సరసిజనీదళజలకణ మెట్టులు! తరళము, జీవము తరళం బట్టులు;
 మరిజగమురుగభిమానగ్రీస్తము! సరయుముశోకనిహతమునమస్తము!
 ధనసంపాదన మొనరించెడితఱి! నెన రూనుచు బరిజన మెక్కుడుగుఱి
 వెనుకను జర్జరతనుఁడై బ్రతుకుడు! మనికికి నేమమువినరాఁదొక్కఁడు॥

మఱియు దివాణమున నుండిరి. ఆగ్రామమునకు దాదాపు కోశము దూరములో భీమ
 కోసుపాలె మను నొకపల్లెటూరు గలదు. అందు భాగవతి హరికాస్తురి లనుకుప్ప
 సిద్ధవై యాకరణులుండిరి. వారియొద్ద వ్యాకరణకాస్తు మభ్యసించుటకు గూరదేశ
 ములనుండి విద్యార్థులు వచ్చి, కాస్తురిలవారన్నది కుగ్రామ మగుటవలన దొడ్డమఱేట
 లో వారములు చేసికొని ప్రతిదిన మాయూరికిఁ బోయి చదువుకొని వచ్చుచుండిరి.
 అవిద్యార్థులలోఁ గొందఱు కొకనాఁడు మధ్యాహ్నము దివాణములో భోజనము చేయు
 చుఁ గావించుప్పసంగములో వాచిక నేరసగ్రామమున సంపన్ను లగువై శ్యులయింట
 జనుగువివాహమున సదస్యసంభావకు వెల్లెనట్లును, కవిత్వపరీక్షార్థ మియ్యబడినసమ
 స్థను బూర్తి పఠించినట్లును, జెప్పకొనుమాటలు తత్ప్రకృతిని భోజనము చేయుచున్న
 వాడెవిని బడినవి. అందుమీదటఁ దక్కుమస్థమ గుఱించి వారిని బ్రక్షింపఁగా పభా
 వ్యుత్: లగుభాగవతివాసుదేవకాస్తురిలవారు “శ్రీదత్తపురీనివేశకీర్తిమేకా” యను
 కందసాదము నిచ్చి పద్మభూర్తి గావింపుఁ డన్నట్లుత్తర మిచ్చిరి. సమస్య యనునది
 విరుద్ధార్థము గలదిగా నుండువలెనే యిది యేటిసమస్య యనుకొనుచు నిట్టివి గూడ
 సమస్య లనఁబడవచ్చును గాఁబోలు నని రలించి నేను గూడ దానిని బూర్తి పఠుపఁ
 గోరి భోజనాంతరము వాసుదేవకాస్తురిలవారియొద్దకు వెల్లె కందపద్యలక్షణము నేర్చు
 కొని శ్రీదత్తపురీనివేశకీర్త్యాదిముకుటముతోఁ బడిపంఢైర్థము పద్యములు చేసి తద్గురువ
 ర్యునికిఁ జూపితిని. ఆపద్యములలో నాయన యేమినిశేషము కనిపెట్టితొ గాని నీ వింకఁ
 గొన్నాళ్లలో మంచికవి పగుడు నని నన్నాశీర్వాదించిరి. ఆప్పటికి నావయస్సు 18, 19,

ఒడలనునూపిరియుం డెడువంతకు! నడుగనుగుశలమునరుగునుజెంతకు;
నడగినశ్వాసములూడుట మనమున! నడలునుబ్రీయురాలాకట్టెనుగన!
అనిశమనర్థంబనుకొనుమర్థము | గనమం దేమిసుఖంబు; యథార్థము;
ధనికులకునులుకుతనయునివలనను! వినిహితమగునివ్విధమెవ్వలనను
నినువునకాటలనిచ్చలుఁగగులము | నొనఁపరినకిస్తయువకునుఁగులము
ముసలికిఁజింతల మోపాఁదగులమునెనఁగుఁబరముదెననెనకిఁదగులము
సంపర్సరములు. నేను బూరించినపానిలో నిప్పుడు నాజ్జిప్తి నున్నపద్య మొకటి
యొక్కొండ వ్రాయుచున్నాను.

క॥ ఒడవైధ్యరనాశక! | ఒడవైవివక్షశిక్ష పరసరక్షణ

గొదక్షగమన! చేయుచు | క్రిదక్షపురినివేళ! క్రిమిమి!

నేనెట్లు పద్యరచన చేయుచున్న సంగతి చెలిసి న న్నప్పుడు పోషించుచున్నదక్ష
నానాధపురాలు క్రి క్రి వాడేపురంగనామకాంబగాను క్రిమిమిమిమిమిమిమి
బిలిచి ప్రయోగించి డీకాతాత్పర్యములతో నున్న బజగోవిందశ్లోకము నాచేతికిచ్చి
పద్యరూపముగా దీనిని తెలియింపు మని యానతిచ్చిరి. ఆమె కాండముగాఁగొన్న
శ్లోలో నేను దానిని ముక్తిదాయక మనుజేరితో రామాంకితముగా నాంధ్రీకరించి
రాజమహేంద్రవరమున నుపాధ్యాయపదమునఁ గురుకుకొన్నప్పుడు గొన్నిమాన
ముల కప్పద్యము లన్ని ధనశేక్వరగామమున బయలుపెట్టెను “వివేకవర్ధని” యను
మాసపత్రికలోఁ బ్రకటింప నంపితిని; గాని యందలిద్వాదలమంజరికాస్తోత్రము
మాత్రము క్రి. క. 1875 ఆగష్టు 20 తేదీ సంచికయందు ముద్రిత మయినది.

ఆది యట్లుండ మర్మతీసంపత్సరాపాద శ్లో. 10 శ్లోకవార మందయుమున
సద్ర తేచి చావడిలోనికి నేను వచ్చునప్పటికి జన్మచింతిపాత్ర మొకటి వాల్చి
మీఁద నుండెను. దానిని దెలిచి చూడగా, నను ఫజగోవిందం, పజగోవింద
మృసుముద్రితముట్లాటవలములు గాన వచ్చినవి. ప్రత్యక్షమిచ్చి మెట్టిదో కాని,
యాకస్మికముగ “హరిభజయింపుర, హరిభజయింపుర” యనువాక్యములు మత్స్య
మున వెలువడినవి. నాంధ్ర హరివాసర మగుటచేత నాపల్లవితో నాశ్లోకములు నాచే
తెలియింపించుట యాశ్చర్యసంకల్పమనితోచి యీజలలో కెప్పుడును రచియింపనితీరున
మంజులతో సలక్షణముగా మూలమానందలియంత్యనియములను గూడ బాటిం
చుచు నాని నివిధమున నాంధ్రీకరించితిని. నాపూర్వపద్యములకంటె నియాంధ్రీకర
ణము 38 సంవత్సరములు చిన్నది.

ఆ లెవ్వె? సీకాత్మజుఁ డేమర! చాల విచిత్రము సంస్మృతి, వేదము! సీలోఁజూచుమునిజుఁ మీ వేయన! పాలిజనుఁడ? వెటవచ్చితి? వోయన॥ సంక- మడంగును సత్సంగమయుతి! బ్రుంగుడు సంగము, మోహో చ్చయహృతి;

దుగ్గిస మోహము, తో, స్థిరతత్వము! భంగుర! యటజీవస్మక్తత్వము॥ కడచినవయసెటఁగామవికారము? ! జడమింకడునెక్కడఁగాసారము నెడయనొడమి, కలదేపరివారము! పొడమిన జ్ఞానము, చెడుసంసారము॥ ధనజనయావనదర్పం బేలా! తునుమును గాలము త్రొటి నది; బేలా! అని “మాయామయ మఖిలము”నిది విడికని బ్రహ్మపదంబునఁ-

జొరు విడివడి॥హరి॥ 14

రేవులు, మావులు, రేలు, వగళ్ళును । దేవఋతువులరుచెంచునువెళ్ళును నైపుణిఁగాలమునూపెడు; నుగమలు! నీ! పాడాననశింపదు, వగవరు॥ ఇరువులు, మంజరులీపండ్రొంచును । గురుబోధమునకుగోడులుచెంచును గరుణనుపై యాకరణునిఁగనిమును । పరమగురుఁడుశంకరుఁడివినిచెను

పూర్వాంధ్రీకరణపద్యములను బోలిన వితరులవి కూడ ననేకము లుండుటం బట్టి వానిని మాని యీనివీసాంధ్రీకరణమే యందుఁ జేర్చఁబడినది. పాతకవిసోదా ర్థము మక్కువితాబాల్యస్వరూపపుకటనముగా ముక్తిదాయకములోనికృత్యాదిపద్యముకటియు, ద్వాదశమంజరిలోని దొకటియు, నిందుఁ గనబడుచున్నాను.

ఉ॥ క్రికఁహసఁఫేనములచేఁ జెలువొంది సువాప్సుధానము
తేన్నకముజన్మభూమి యయి, శ్రీమదనంద్రరాధాశ్రమాం
గాకలితప్రదీప్త మణికాంతపనుండు గట్టిరుఁ డయ్యు, భం
గానులవర్జితం డగుదయాంబుధ దాకరణం వలంచెదన్.

చ॥ విడిముడి గల్లఁ గల్లు బడు; పిరియ కాక, మఖంబు సున్నయాఁ;
గోడుకులవల్ల నైన నగు గోరము; లీగతి యేరికేనియున్
విడువక వచ్చు; గాన, విడి వి త్తముమీడియపేక్ష, మాధుఁడా!
వెడలగుదనలు మాని కటివేలువు మే గొనుగున్; భజింపుమా.

చతుర్వింశతిశతాబ్దము.

ధనగతిచింత నదా నీకాంతర! యనయా! నీకు నెయ్యంత కొంత?
 విను, త్రిజగతి సజ్జనుసంగతము! తనకు, భవాంబుధితాంబుధితము!
 జడకాపులులుంభనముండనములు వెడలుకొనివియొక వెడమండనములు
 జడులుకనికనరు; ముడుతురురూకలుకని ముపుచి ముత్తముకడపలుపోకలు!
 ముట్టముపలితంబుంగళితముమయి ముట్టముజోసిగతుల్ స్థలితములయి
 దణ్ణముగొనిముదిచారు; నటున్నను! దణ్ణము రాశివదలదాయన్నను.
 ముండతి నగ్గి; పిలుచుచు భానువు; చెందును రాతిరిచిబుకము. నువు
 నందునుచిచ్చమునతిచెయితరుతలమందునీకియయిననాశయచ. చల!
 నలిపిన గంగాసాగరగమనము! నిలిపిన నీవుల నేమముల మనము,
 గలుగునె, యెత్తిన నిలజన్మశతము! తెలివినముక్తి; యిడేనర్పమతము!
 ఇరువులునురమంరము తరుతలము; పరిధానముతోల్ పజపవనితలము
 పారయ; బరిగ్రహభోగత్యాగము! నెరపదు నుభ మెవ్వరికి విరాగము?
 యోగియ గానీ, భోగియ గానీ! చాగు! నునంగుఁ డనంగుఁడు గానీ,
 రాగిలుయన్మతిబ్రహ్మముననుభుసాగరమగుఁడు సతముసతఃసనుభు!
 ఇంచుక గీత పఠించెడు నెవ్వఁడు! గొంచెము గంగనుగ్రోలె ప నెవ్వఁడు
 కించిద్దళ మర్పించు హరి కెతఁడు! కాంచఁడుశమనునికడజర్చనతఁడు!
 తెన్నులచింపులదికిఁగొనిజాంతను! బున్నె ముపుఁజుమపారయనిపుంతను
 దన్ను “నిసుం గున్మత్తు” డనంగను! నన్ను తయోగానంగుఁ డెనంగును!
 “ఏ నీ వెవ్వర? మే తెంచిత మెట! నీనాతండ్రియు నీతలి యెవ రిట?”
 లో నని, రోయు మలుచ! సంసారము! నూని క నెడుకలహోనివిచారము!
 “మరిమరిపుట్టుటమరిమరిచచ్చుట! మరలనుడల్లియుడరమునఁజొచ్చుట
 దరిగాననుదు స్తరసంసృతి; నను! మరహార; ప్రోవుము! ప్రోవుము! కృపనను!
 నీయెడ, నాయెడ, నేయెడ, విష్ణుఁడ! పాయమునీనాపై; ననహిష్ణుఁడ!
 చేయును యెల్లెడ! ఇత్తము నమగతి! వేయూనించిత వే విష్ణుస్థితి! 28

కోచిక మోహముక్త్రోధములోభముదారి చికనుమాత్మనుబహులాభము
 నారక మాత్మజ్ఞానవిహీనులు । చేరి పరితపించెడ రట దీనులు; ॥ 33 ॥
 అనువిననామసహస్రము, గీతలు । కనుమదిహరివిగ్రహమును, జేతలు;
 మను సజ్జనమైత్రినిసీవనయము: ధనమిడుదీనులకును, గొనివినయము॥
 కని మూఢశుక్లశ్చరణోధ్యాయకి । బాసరిచి రిహవరముల నెఱిహోయికి
 ననఘలు శిశుకుసుతేజానులు; ఘనబోధము నిటు కరుణాదాసులు
 మూలశ్లోకంబులవలె దెలుగునఁ గ్రాలినమంజరికల్, నుచిగలుగు న
 వేలము; భజనోపదములకుఁ గవి హాళిని వసురాయందు పలికె నివి॥
 ప్రాయం బఱువదిపై నేడేడులు|న్రాయున వివి హరిభక్తికిఁ దోడులు
 హా! యనుకూలపుట నున సిరివళి! నేయమ్మున వసునిఁ బనిచె వరకృతి॥

(29—9—1917. శుక్లరామచరితనాటకముప్రథమాంకిపద్యములు)

క॥ అకాంక్షించెదము నమో

వాకం బిది గురుజచలకుఁ బ్రాచీనులకున్;

మేకొనియెడ మే మమృతను

ప్రాకటముగ నాత్మకళను వాచాదేవిన్.

34

తే॥ వశ్యురా లయి నిరతానువర్తనమున

వాణి యేవిబుధున కుండు వదనమందు,

రచిత మతనిచే నుత్తరరామచరిత;

మభినయింతుము మే మది యాంధ్రమందు.

35

క॥ రామునిమాతలు వోయిరి

జామాత యొనర్చుచున్నజన్మంబునకున్

క్షేమవిధాయి వసిష్ఠుడు

రా, మువ్వ రహంధతీపురస్కృత లగుచున్.

36

క॥ తనుజాత దశరథునకుం

జనియించెను బూర్వమందు శాంత యనంగన్;

జనపతికి నోమపాదుని

కి నొసంగె నతం జపత్యక్తుతికగ నామెన్.

37

శే॥ వ్యవహరింపంగఁ దగు నర్హవద్ధతులకు;

దూషణాభావ మనునది దుర్లభంబు,

పలుకులయు మఱి చిలుకలకొలుకలయును

సాధుభావంబునందు; దుర్లభులు ననులు.

38

క॥ వై దేహికిఁ గూడను నప

వాదంబు ఘటించినారు పలువలు; తత్ర

వ్యాదగృహస్థితి మూలం

బాదాని; కనిశ్చయంబ యగ్నిపిశున్దిన్.

29

ఉ॥ వీనర నోనిన్నేహమున నేడ్క ఘటింపంగ నచ్చి, యిన్నియున్

వాసరముల్ మహోత్సవమునన్ జనకుం డిటఁ బుచ్చి, యిచ్చి వి

చ్చేసె స్వదేశ; మందులకుఁ కౌతిలుదేవిని నూజసింప, ధ

ర్మాసనమందు నుండి మనుజాధిపుఁ డంతిపురంబుఁ బొచ్చెనున్.

క॥ తా నిత్యానుష్ఠానవి

ధాన, మపహరించెను నృతంత్రిత; సర్వాన్

ధానులకున్ గార్హస్థ్యము,

చాన ! బహుప్రత్యవాయసంకటము గదా.

41

క॥ కనియెను విశ్వంభర నను;

జనవిభుఁ డజనన్నిభుండు జనకుడు నీ; కే

నును నవిత్మండు గురు లని పే

ర్కొనుకొలమున తోడ్చి కీవు కోడలవు నతీ !

42

క॥ తాత్పర్యసాధుకనంబు॥

వా, కథము చెనునరించు; బ్రాచీనులు న
ప్రాకృతు లగుముఖలమహా
త్వాకలితపువాక్కు, నర్థ మనువర్తించున్.

43

తే॥ ఆక పశిశిమి మే మిట, నల్లునతో

యాగమున; బిన్న వీవు; రాజ్యంబు గొత్త;
ప్రజలయనురంజనమున భావంబు నిలుపు;
స్థిరయశంబ కదా మీకుఁ బరమధనము.

44

క॥ లోకారాధనమున క

స్తోకస్నేహంబు దయయు, సుఖము, గడకుం
భూకన్యఁ గూడ, విడిచితి;
నా కావెత లేశమును గనన్ రాదు మదిన్.

45

ఆ॥ పుట్టువున నె పరమపూతాత్మురా, లీమె

కెక్కఁ అగునె పావనాంతరంబు ?
లన్యములను శుద్ధి యర్హమా నెట్లు, తీ
ర్థాంబువులకు నైన, నగ్ని కైన.

46

క॥ పలువలు లోకులు; వారిం

గులధను లలరింప నలయు; గూడనినుడి నిన్
బలిశీతిమి; తావిపూవు
దలఁ దాల్చుట తగును గాని తన్నం దగునే?

ఉ॥ వేలకొలది యబ్జములు వేధ మొదల్ బలునేల్పు లెల్ల, ను
ద్వేలముగాఁ దపఃబులను వేదహితార్థము చేసిచేసి మున్,
పోలఁగ నప్పురాణగురువుల్, చిరత స్తతపోమయంబులన్
గొలుస్వకీయ తేజములఁ గాంచిరి వీరి; గురంగలోచనా.

48

క॥ బ॥ నుగుల, వసిష్ఠాదుల,
నాపతి మీతండ్రి, గౌతమాత్మజులు శతా
సందుఁడు జనకపురోహితుఁ,
డిం వర్షించెదరు చూడు; మిందుచిభాసా!

49

ఆ॥ జనకరఘకులములసంబంధ మెవనికె

నధికతరముగాఁ బ్రయంబు గాదు?

నాతయుం బ్రీతిగ్రహీతయు నయ్యె, ని

క్కార్థమునఁ ననంతఁ గౌశికుఁడు.

50

చ॥ నుముఖ! పురోధ గౌతముఁడు చూడు మిదే, భవదీయశస్త్రహ
స్తమును, గృహీతకంఠణముఁ, నత్సుహితోత్పవ మొందె నూవునా
నమరెడుదాని, మామకకర్పితముం బొనరించు; నిచ్చు, న
త్సమయమున ర్తమానమువిధంబయి, నాకు ముదంబుఁ గూర్చెడున్.

షే॥ తండ్రిగాను నజీవులై యుండ, దార

సంగ్రహము నూతనంబుగా జరిగి యుండఁ,

నల్లు లారయు చుండఁగా, నుల్లసిల్లు

నట్టియామనదినములు హా! గతింకె.

51

చ॥ విరళతఁ జెందఁ బ్రాతములు, నెల్తుల మొగ్గలు మోను లెత్తవ
ల్విరులను, ముగ్ధవీక్షలఁ, దలిర్చు మొగంబున బాల, వెన్నెలల్
గుడియు న్వభావవిభ్రమపుఁ గోమలపున్వధుఁ గాంగకంబులన్,
బరమకుతూహలం బవును నాకును నంబలకుం ఘటింకెఁ దాన్.

ఆ॥ ఎఱుకుఁజేనితోడ నెటు సంఘటిల్లెను

మనకు నఖ్యమున సమాగమంబు,

శృంగబేర మని ప్రసిద్ధిఁ గాంచినవేరి

యూర, నిదియె, యల్ల గారచెట్టు.

52

క॥ కొడుకులకు రాజ్యలక్ష్యుల

నిశీ, తమవార్ధకమునందు నిశ్చోకులు పూ

నెనుపుణ్యవనవ్రత మిది,

పడుచుండనమందె తాల్పఁ బడె నార్యునిచేన్.

చ॥ మును నగరాధ్వరంపుహయమున్ వెదుకం, ధరఁ ద్రవ్వి, కిన్నమ

డినకపిలర్చి తేజమున నీ జయి పోఁ బ్రపితాసుహృత్, తపం

బు నగణితాత్మతాపముగఁ బూని భగీరథుఁ, డెట్టకేని బా

ననభవదంబులన్ దడిపి వారి వియద్ధని! యుద్ధరింపఁడే?

చ॥ అలనత నొంది వత్త లయి, యధ్వజభేదమునం బ్రముగ్ధమై

పలుబిగికొఁగిలింతలను బాళిని మెత్తన నొత్తినట్టిని

స్తులమృదితాబ్జనాళనసుసుర్భలతావకకోమలాంగముల్,

చెలియ! మదీయ మానురముఁ జేరిచి కూర్కితి గాదె యిక్కడన్.

తే॥ గల్ల, వాగులడరుల, వైఖానసులని

వానతగు లొప్పునలతపోవనము లివియె;

శములు, నీవారముష్టింపచనులు, గేస్తు,

లుందు రాతిధ్వపరు, లిండ్లయందు నిందు.

58

చ॥ ఎలమిని లక్ష్మణుండు మన కెల్లనపర్య లొనర్పఁగా, ముదం

బాలయఁ దదద్రియందు నుఖ ముండినవానరముల్ దలంతువే?

తలఁతువె, తన్వి! యచ్చటినుధామధురామలవారిగౌతమిన్?

దలఁచెదవే తదంతికనితాంతవిహారము లన్నదీయముల్? 59

ఉ॥ చెక్కునఁ జెక్కు హత్తుకొనఁ జేరిక మ్రాజఁగఁ గూరుచుండి, యొ

క్కొక్కకరంబుతోడ మన మొండొరు బిగ్గఁ గవుంగిలించి, మె

న్నక్కవతోడ నక్రిమతమై నెవియెవ్వియొ ముచ్చటించుచో,

గ్రక్కనరాతియే గడచెఁ గా, తెలియంబడ కేగ యామముల్,

ఉ॥ దానవకోటిచేఁ గనకదంభమృగాశ్వుతివంచనంగృతఁ

జానితివృత్త, మేర్పు హృదయఁ, బది తొలిత మయ్యు; హా! జన
స్థానము శూన్య మాట, వివశస్థితిఁ గుండెడునాద్యుచెయ్యులన్,
గాననగంబు లేప్పు; నగు ఖండము వజ్రముఁగండె యేనియున్.

చ॥ పెరిగినయాశముత్తైములపేరటు, ధారగ మాతీ జాతి, ౬

ర్జరకణమై ధర న్నెరయు, గొందుగఁ, దావకబాష్పవారి; శో
కరయము హృద్భరంబు నరికట్టఁ దలంచెడు నో; చలించునీ
చెరమలచేతఁ, గెంబెదవచే, నది తోన సరానుమేయ మా. 62

చ॥ ప్రియజనవిప్రయోగజము పెల్లుడికించున నయ్యు, నాఁగు నే
సముచిఁగఁ దత్ప్రతిక్రియను జల్పుమనంబున; నిష్ఠ మచ్చను
డి యెదుగుపొక్కు నల్పుకరణిన్, మరలు బహుదారుణంబుగా
నయయో! తదుగ్రశోకదనానార్పులు మర్మము లేర్చునాహృసిన్.

—పాఠాంతరము—

చ॥ ప్రియజనవిప్రయోగజము పెల్లుడికించుననయ్యు, దత్ప్రతి
క్రియ నెటులే నమోఘ మొనరించుతలంపునఁ జేసి యత్తతీన్
నయించిన, లోనిదుఃఖదహనంబు ఘనఃప్రవిషద్యమానహృ
ద్భయకరమర్మదుర్వణముభంగిని నల్పు సనల్పవేదనన్. 63

చ॥ పటుమదమల్లి కాక్షచలపక్షమరుద్విధుతోరుదండనం
కటములు పుండరీకములు కైరవముల్ గలభూవిభాగముల్,
పొటపొట కాలి, బాష్పకణముల్ మఱి యూరెడుసంతరంబునన్,
గటగట! యిచ్చటన్ వికచకంజదళాయతనేత్ర! కాంచితీన్. 65

—పాఠాంతరము—

చ॥ పటుమదమల్లి కాక్షములపక్షము, లందు ఘటించుతెక్కలై,
కటగతిఁ బుండరీకములుఁ గల్వలు, కాండలతో స్ఫురింపఁగాఁ

బాటపాట రాలి బాష్పకణముల్, మఱి యూరెడుసంతరంబునన్
గటకలు; కంటి నీకొలఁకుఁ, గామువొనంబలెఁ గఁజలో చనా! 66

తే॥ అంజనానందవర్ధనుం డై నయట్టి

యూమహాబాహుః గాంచితి, మోతపుణ్య!

మిత్రనివీకమమునఁ గదా, యెల్లభువన

ములును, మనమును, మని, కృతార్థుల మయితిమి,

67

ఉ॥ గమ్మన నేలుమద్దులు, సిగ న్నిలువ న్నవనీలనీరద,

బుద్ధుమ్మగుమాల్యవంత మది, యేతదహార్యమ; యార్యుడిచ్చటన్
ఓమ్ముడ! చాలుఁజాలు; నిఁ కతఃపర మెత్తకు; సైఁచఁజాల; నా

కమ్మహిజావియోగ మకటా! పునరాత్తమున ల్లగుం జుమీ. 68

తే॥ సితకరమయూఖములచేతఁ జెమ్మగిల్లు

సిందుమణిహారపు బెప్ప మొందుభుజము,

సాధ్వసశ్రీమజ స్వేదజలకణంబు,

ఉవ మిడునట్లు నామెడఁ జేర్పు; తరుణి!

69

మ॥ అరయంజాలసుఖంబో, గుఃఖమొ, పిమోహంబో, మఱిన్నిద్రయో

విరియం బాఱినదుర్విషంబో, మదమో, విస్ఫార మిం కేదియో,

పరిమూఢేంద్రియ మావికారము భవత్స్పర్శంబునం గల్గి, క

ల్కిరొ! చైతన్యము, ఘూర్ణ మానమురుశక్తిం జేయును న్నూలమున్

తే॥ క్లాంతజీవలతాంతవికాసనంబు,

కొద్దియవిమోహనములు, సంతృప్తికరము,

లమృతములు కర్ణములకు, రసాయనములు

భావమున, కంబుజాక్షి! నీభాషణములు.

71

తే॥ పరిణయం బాది గృహమందు, వనమునందు,

బాల్యమునయందు, మఱియు జవ్వనమునందు,

నదిల ! యన్యానుచాశీత మైన రాము

బాహు, పుషధాన మిదె నుఖస్వాపదంబు.

72

చ॥ అమృతపువ్వు కన్నుల; గృహంబున నీపీయ లక్ష్మీ; లేమిస్స
ర్వము మెరుగు బూయుచండనరసంబు; గళంబున, జల్లనై మృదు
త్వ మెనఁగు నీమెబాహువు నుపాఁబలచేవళ; మొన, నేతదీ
యము నుఖ మేది రాదు, పరచూసహ ముద్వీరహంబు నొనఁచోన?

చ॥ అనుగత మెల్లవస్థల, సుఖాసుఖవేళ నభిన్న, మాతృక
దను వగునిశ్చయ, బురుజుగానహార్యరసంబు, కాళగ
త్యనిభిత్తసారవత్ప్రియత చాచరణాత్యయరూఢ మేది, త
త్పనితనుమానుషంబునకు భద్రము; పార్థిత మెల్లభంగులన్.

తే॥ అద్భుతోపాయముల శాంత మయ్యు, భూమి

జాతవరగృహవాసదూషణము, మరల

దైవదుర్విచారమున, సంతలను నయ్యె!

విరియఁ బాటెను, వెఱికుక్కవినము నోతె.

73

క॥ చను వ్రోతముగ లోకారా

ధన, మేకార్యమున నైస ధార్మికులకు; న

న్నను, దనప్రాణములను, మ

జ్ఞనకుఁడు త్యజియించి, దాని సమ్మానించెన్.

76

చ॥ ఇనకులమందుఁ బుట్టి, ధర యేలినరాజులు, మున్ జగత్తు

స్థిని గని, శుద్ధపుంజరిత, దీపితముం బొనరిందినా; రలం

దనికినయేని, యేవ మగునానుడి నా దగుకూడికం, గటా!

చెనఁటిది మామకీన మగుజీవన మేమిటికిన్? దహింపనా? 77

తే॥ లోకములు పుణ్యములు చేవి! నీకతమున;

నీరడ నపుణ్యములు లోకవాళ; లకట!

యలరు నీచే సనాథములై జగములు;
నాతి! విపదబ్ధి బడె దీ వనాథ వసుచు.

78

తే॥ ప్రజల కీర్త్యువంశంబుపట్ల బ్రయమె;
విధివశంబున నపవాదబీజ మొనవె;
జరిగె సంశుద్ధి యట్లు లాశ్చర్యభరిత;
నెవకు నమ్ముదు? రది దూరవృత్తము గద

79

ఉ॥ పిన్నబనాటనుండి కడుఁ బ్రేముడి బోది యొనర్చి, యిప్పుడీ
యన్నలమిన్న, నిట్టిప్రేమ సూప్తపథగాళియ, నమ్మి నాయెదం
గన్నులు మోడ్చి కూరికెడుగర్భిణి, మృత్యువు వాతఁ దోయు చుం
టి న్నివ మొందుపన్ని, గృహనీడజ సూనరియుం బలెం; గటా!

—+ పాఠాంతరము. +—

క॥ ప్రోచి చిననాటనుండి, క
టా! చిరమైత్ర్యపథగాళియను బిలియను, మిషన్
ప్రోచెదను మృత్యుముఖమున,
నీచుఁడు సౌనకుఁడు గృహ్యానీడజు బోలెన్.

81

ఆ॥ ముద్దరాల! నే నపూర్వదుష్కర్మచం
జాలుడను; ద్యజింపు నను ద్యజింపు;
మంచిగందపుండ్రునం బని చేరితి,
విధిని దుర్విపాకవిషకుజంబు.

82

ఉ॥ ఘోరపుదుఃఖముం జెలిసికొంటకు సంఘటితంబు రామునం
దారయఁ జేతనత్వము; కటా! మతి యెందులకేని కాదు సూ;
చీరుచు నూర కాయములఁ, జీకును ఛిద్రత లేనిప్రాణముల్,
సారపువజ్రకీలములచందమునం దనరుం దిరంబులై.

83

—+ పాశాంతరము. +—

తే॥ దుఃఖసంవేదనార్థంబ, దుఃఖిణుఁ డునిచే,
దధ్యముగ రామునగు నైతన్య; మకట!
చీలుచును నుర్మములు, నక్షత్రములకు
దీట! వచ్చెను బాణముల్, స్థిరము లగుచు.

84

క॥ అలవా దెల్ల మహాత్ములు;
కిలుపాత్ముడ; మేలు మఱచుఘాతుకుడను నే,
దలపెట్టిన దన్నామము,
కొలఁ దాకినయట్లు వా రగును రనుకొందున్.

85

చ॥ ఒరగి యురస్థలంబున నయో! నెఱనమ్మిక నిద్ర; గూరునీ
స్ఫురితకతోరగర్భభర, బుణ్యనతిం, గృహబట్టి, బ్రోయసి,
గరుణఁ దొరంగి మత్కరయుగంబున నల్లఁ దొలంగఁ దోసి, కీ
కరగహంబునందు బలిగఁ బొలదిండులపాలు చేసెదన్.

86

ఆ॥ అంచితోగ్రతపులు, యమునాచదీతీర
వాసు, లఖిలలోకవంద్యములు,
లవణభీతిచే బలాయుకులై, యట
నిన్ను శరణు చొచ్చి యున్నవారు.

87

క॥ జనకరఘూభయకులజన
మనీషితాశేషగోత్రమగళ మగునా
మెను, బుణ్యదేవయజనం
బునఁ గాంచితి వీవు, వినుతపూతచరిత్రన్.

(ఇతరాంకములలోనివి.)

మ॥ కరటుల్ చెక్కులతీట వోవ నొరయం గంపించి, నృంతాభివ
ట్టురుఘ్నాంబున నల్కి రాల్విరుల, జేయుం బూజ గోగావనీ

యుని. గూలకులాయభూజతతి, కూజత్కాంతకాపోతమై
 బరడుల్ నీడల ముక్కులంగిటుకుచుం బతుల్ దివం బుర్వలన్.
 ఉ॥ చూడము, గంకపత్రములు సోకెడుతూణయుగంబు వీపునం,
 బూడిదయుం బవిత్రమును బొల్చునరస్థలి రారవత్వచం,
 నీశితమార్చికాంచి బిగియుంచినమంజటిపూట్లమున్ గటిం,
 బోడిమి విల్లు నక్షనరముం గయి బైప్పలదండ మొప్పెనున్.
 ఉ॥ బ్యాపటూహ్వా, యుత్కటతరాటనిద్రప్రములం బెనంగొనం,
 ద్రేపును బోలె గర్జితనదృష్టునఘర్భర ఘోష మొప్ప, నీ
 చాపము, గ్రాసలాలనహనన్మహిషధ్వజపక్త్రయంత్రజ్యం
 భోపమవిస్మయావహమహోదర మయ్యెడుఁ దత్త్వణంబునన్. 91

విభిన్నతరంగిణిరణములు.

చ॥ తొడిగినచెప్పు కూర్చు మగు ధూర్జటిమేనికిఁ, బుక్కిలించి తూ
 పాడుచుజలంబు శంభున కవుం బరమామృతనేచనంబు; మున్
 గుడిచిననంజు డా శివునకున్ నన మానుపహార; మేది యె
 వ్వడువునఁ గాదు భక్తి? భవభక్తవతంసుఁ డహో! కిరాతుఁడున్.
 మ॥ ఘనమోహాటవి సంచరించు నెవుడు, గాంతామణిపీఠర
 స్తనదుర్గంబులయందు గంతు లిడు, నాశాశాఖలం దూఁకు, నా
 మన నన్ నిల్కడలేనివానరము? సాంబా! భక్తి బంధించి నీ
 వెనువెంటం గొనిపోమ్ము దీనిని శివా! భిక్షూ! కపాలీ! విభూ!
 ఉ॥ జక్కవ లూజుటల్ గనఁగ, సారె చకోరము లారగింపఁగాఁ,
 బొక్కిలిడిగ్గితమ్మివెలిమొ గ్గరవి ప్పరమోడ్చు నై, నగం
 జొక్కపుబాంచజన్య, మిరుజోతుల వెల్లెడువెన్నుకన్గవం,
 గ్రక్కన సంతరాయతిమిరచ్చట పాయ నుపాస్తి చేసెదన్.
 ఆ॥ ఓయి! చేతఁ బాత్త మున్నతెర్వరి! నిలు;
 జ్యోతిషుడవా? వెజ్జివో? మనీయ

పతి చిరప్రవాసి, నచ్చు నెన్నం! డత్త
యంధురాలు, కలదె.యంజనంబు!

95

అ॥ అత్త మేలుకొన్నయదె; వెలి గెను చివ్వె;
కండ్ల నాదుకొతుకంబు సఖులు;
తాళు గడియ; వాడ! చాల నాఁలికొన్నె,
కేలుదోయి వారగింతురయ్య?

96

అ॥ అత్త మేలుకొన్న యదె; చివ్వె వెలుగునా!
కండ్ల వీదుకొతుకంబు సఖులు!
తాళ నైన గడియ; చాల దూపిల్లిన,
దరుణి! కేలుదోయి వారగింతురయ్య?

97

క॥ చతురులు కనఁ బఱుపం గెల
రతఃకృములు తథ్యములుగ; నాను జామీ; య
దృశ్యముగఁ జిత్రకళాపా
డితుఁడు నమమునందుఁ జూపు సమ్మోన్నతముల్.

98

అ॥ కనుము భాగ్యవంతు; గనకు పండితు శూరు;
బండితులును శౌర్యవంతు లైన
యట్టివాకుమారు లవపుఁచా లు
గాసిలెవరు, తినుచుఁ గాయుఁ గనురు.

99

క॥ కనుటఁ దలంచుటఁ దాఁకుటఁ
దనతనబిడ్డలను మీను, దామేలును, బు
ల్లును, నేదు; పిల్లల పండితి
జనవృత్తులు నని వచించు) నర్వజ్ఞమునుల్.

100

క॥ స్తనమాలకాతిన్య, మచాం
గనిరీక్షలకఱకుఁడనము, గవితాచాకం,

బచునివి లోకములోపల

ననుభవరసికులకు గాక యందఱ కెఱుకా? 101

క॥ పసి యెఱుఁగును, బా మెఱుఁగును,

నిను వెఱుఁగును గానరసము; నిన్నులకవితా

రస మెవ్వఁ డెఱుఁగు? నెఱు గం

గ నమర్థం డగునొ కాఁడొ గంగాధరుఁడనన్. 102

క॥ యుతవతనజ్యంధలందుం,

బ్రతుకుము, లెమ్మచుట, చిటిక వై చుట, సమయో

చితవిధులు గురునియెడనేన్;

బతితుఁ డగున్ మిన్న కున్న పక్షమునందున్. 103

ఆ॥ ఇతరదుఃఖజాల మిచ్చ వచ్చినలీల

సంఘటింపు; దాని సైతుఁ; గాని,

విరసునగును గైత విరిపించుతఁవ్రాత,

వ్రాయఁ బోకు, ధాత! వ్రాయఁ బోకు. 104

ఆ॥ ఉపనిషత్తు లన్నియును ధేవులు, గోప

కాలగుండు పితుకువాఁడు, క్రీడి

లేగిదూడ, బుధులు త్రాగెనువారు, గీ

తామృతంబు మహిత మగుపయస్సు. 105

ఉ॥ రాముఁడు పోరిలో భుజపరాక్రమముం బ్రకటింప, సవ్యమున్

వామ మనున్, “భుకింప మును ప, త్తని వెన్నడె డేల!”నా, “శిర

స్సోమము రావణీయ మొకతూకనఁద్రుంతునో? యొక్కటొక్కటిం

గా మడియింతునో” యని జగత్పతిఁ దా నడగంగ నం చనెన్.

తే॥ సజ్జనునిచిత్తమును బోలె స్వచ్ఛ, మర్థి

లీలఁ డేలిక, యాత్మజాలింగనంబు

భంగిఁ జల్లన, తద్బాల్యభాషలట్లు
తీయ, నై ననుగంధపానీయ మిమ్ము.

107

(క॥ కోశము రాదు గదా నీ

లోపముఁ దెల్పినను, “నిచ్చులున్ నీచులతో
నే పోత్తు నీకుఁ; దొక్కవు

బావనయి” ల్లనిన; లద్ది పతికి ట్లచియెన్.) (సాంతము) 108

ను. కొన నాపోశనమున్ మదీయపిత నొక్కొక; డండ తాబాల్య మా
సననుం దుంతురు నాకు గిట్టినవతిన్; నానొంప నిచ్చుల్ శివా
ర్చనకుం బీకుదు; కుండ నిం శటలు సర్వక్షోభముల్; నాథ; యే
మని నారిండ్లకుఁ బోకు? నొక్కరుఁడు కట్టా! తన్నె నన్నున్

మిమున్. 109

ఆ॥ క్రోధి; యాతకల్లు గ్రోలి కై పెక్కిన;

దండుమీఁద దాని వంటఁ బొడిచె

బుట్టతేలు; పైగఁ బట్టెఁ బిశాచ బు;

చెప్ప నలెనె దానిచేష్ట లింక?

110

ఆ॥ గోళ్ళతోడ గోడిఁ గొండాక సౌఖ్యంబు;

వ్రేళ్ళతోడ నలుప వేటుసౌఖ్య;

ముడుకునీళ్ళు పోయు కుండ నిం కొకసౌఖ్య;

మెన్నిసుఖము లంచు వెతు దుండ?

111

ఈపైపద్యము మత్కృతమైనది పోస్తావికముగా నే జదివిన
ప్పుడు పెదపూడివాస్తవ్యులయ్యగారి యుమామహేశ్వరశాస్త్రిగా
రు చదివినశ్లోకమునకుఁ దెలుగు.

ఆ॥ అండకండాతి నేనుఖ మాపహిల్లు,

నట్టిసౌఖ్యంబు నీకు లభ్య మగు గాక;

యందుమీఁదట నేదుగఖ మావహిల్లు,

నట్టిదుగఖంబు నీవై రి కగును గాన.

112

క॥ గుణము దిగంతములకు, మా

ర్గణశతీ నీకడకుఁ బోక రాకలు నలుపున్;

గణులెంప నపూర్వపునై

పుణి యిది విఘ్నవ్య; నెట్లు పొవఁగెనొ నీకున్.

113

క॥ నీయమగుచున్న నే

దోయమ్ములఁ గిగి యెత్తుకున్; మావిసిగాఁ

జేయును దదిజ మంధ్ర; ప్ర

భూ! యేమగునకము దారువునకున్ శిలకున్?

114

ఈక్రిందివశ్యముకలుంగ్లీమపవ్యమునకుఁ దట్టుమా.

క॥ నెరినులు తేలెను నవు

బరకలఁబోలికను గాన బుడకల బైబై;

నరుగ నలె ముత్తియ బుల

నరయఁ గాక్షించునాతఁ డగుగటంగున్.

115

ది 20—9—1880 . సంవత్సరప్రాంతమున విశాఖపురమండ
లవాస్తవ్యుడగుభాసూరిలక్ష్మీనారాయణకవి యనుదరుణవయస్కుఁ
డుశిష్టికరణకులస్థుఁడు భాగాళముగాఁ దెలుఁగుఁగవనముఁ జెప్పఁ గ
లిగినవాఁడు రాజమహేంద్రవరము వచ్చినప్పుడు తత్కులస్థు లేలూ
రిలక్ష్మీవృసిహముగారు నభి చేయించువందర్భములో నీక్రింది పం
డితరాయప్రాస్తావకశ్లోకములకుఁదత్పథయఁదలిపండితులును బైలక్ష్మీ
నారాయణకవియును నేనును దెలుఁగుఁచేసినపద్యములు.

“శ్లో॥ కర్పూరధూళీరచితాలవాలః

కస్తూరికాకర్ణమలేపితాంగః

పన్నీరసీరై రభిషిచ్యమానః

ప్రాంచం గుణం ముంచతి కీం పలాంకుః.

శ్లో॥ మా గర్వ ముద్వహ బిడాల మహీపతినా

మంతఃపురం మణిమయం నిలయం మ మేతి

పట్టాభిషేకనమయే తు మహీపతినామ్

బాహ్యాస్థితస్య కలభస్య చ మండనశ్రీః. "

ఈశ్లోకము లకు భాసూరిఁ డ్దీనా యణకించి.

ఉ॥ చాల హి మాంబుపూరమును జల్లి, సితాభ్రపరాకల్పితా

వాలమునందు నాటి, ప్రతివారము సారకురంగవాదజు.

బాలముచేత దోహదము వాటిఁ జేసి , పల్లిగడ్డ కే

లీలను సారభోన్నతి ఫలించునె, యెన్నటి కైన భూస్థలిన్?

మ॥ ఎవరత్నస్థగి తావనీపతిలకాంశగ్రేహనవానవై

భవగర్వం బది యే , నీకు? నృపతుర్ ప్కాభిషేకాధికో

శ్వవకాలఃకున బాహ్యానంస్థితకరీంద్రాంబున్ విభూషించి గా

రనముం జేతును; గాని, సముగము మాడ్జాలాసమా చూతురే?

ఆకుంకి వ్యాసమూర్తి శాస్త్రులవారివి.

ఆ॥ కవ్వరంపుదుమ్ము గల్పి సా దానరించి

మృగమకంపుటనట మెదిపి నాటి

హిమజలంబు వోసి యెదుగంగఁ జేసిన

గబ్బు విడుట లేదు గదల యల్లి.

తే॥ మణిమయం బగు గాజులమందిరమున

నిలుతు నంచును మిక్కిలి సేల్లి కంఠ

మోబిడాలమ! పట్టమహోత్సవమున

బాహ్యకలభంబు మండనప్రధ వహించు.

నావి.

ఉ॥ గమ్మని, తావి గ్రమ్మకొనుకప్రభూలిని బాదు చేసినం,
గమ్మనివాసనల్ నలచుకన్తురిపంకము చెని బూసినన్,
నెమ్మి హిమాంబుపూరమును నిచ్చలు నీరముమాటు వోసినన్,
బామ్మని యుల్లిగడ్డ తనపూర్వగుణమ్మును దోసి వేయునా?

ఉ॥ పాకటభూతి శత్రునివరత్నమయ బహురాణివాసమే
నాకు నిచాన మంచును, ఘనంబుగఁ ద్రుళ్ళకుచూ, బిడాలమా!
స్త్రీస్త్రుత రాజ్యనందదభిషేకముఁ బొచ్చివు లొందువేళ, న
వ్వాకిట నున్నభక్తికలంబున కే సుమి మఁడనానభుర్. 117

క్రిందినమహాపూర్తి కవతానిక (సాంతము)

క॥ మగపోడి, మగువపోడిమి,

మొగములఁ బెక్కిటను దోచు; భూతేశునిమై

నగ వగుటఁ జేసి నీకును

నగ మాఁడుదనంబు గలుగుబాడయొ! నాథా!

118

మ॥ గెలుపుల్ తొమ్మిదినుల్లపై ని బది, బుగ్గిన్ శూలి ను ర్దుంచె శీ
ర్షల, నట్ల బిఁ కాటుక, స్నానిరరంధ్రతోఁగి పృష్ఠాల్, నన్,
గలికీ! భూషణ సాక్షిఁ జేసికొని యక్షక్రీడ; శేషించునా
తల లీతొంబది, కన్ను లీయెనుబదిం, దభ్యంబుగా వ్యర్థముల్. 119

మిత్రనమ్మానము. 29-8-1922

క॥ బనఁగఁ నిడమర్తిదుర్గా

ప్రసాదరాయనికి, వప్తివత్సరపూర్తి

వసురాయఁడు దుందుభిని, శ

తనమల్ వర్ధిల్లు మనుచుఁ దనభక్తమణిన్

120

క॥ ఎనిమిదిట నఖండ! నీకం

అను నే నయనునను బెద్ద; నెయ్యము మన

చనుదుండుభిన్ నలువది

యెనిమిదియే; డగ్గుట నెలమి పటు దీవింతున్.

121

క॥ సంత, నుకుణ మైశ్వర్యము,

నుంజు, బ్రతిభ, యుక్తిపటిమ, మధురవిత్వా

త్యతరుచి, కవిత, మేల్మి

దొరికిడ, నీశ్వరగన కిరపు దుర్గయ దొరికెన్.

122

మ॥ తెనుగు న్నాకడ నేర్చుకొన్న మెరికా తెల్లుగ్గులుల్ చి న్నెన్

“మనిషీన్నేహితుం”డంచు, నొక్కనడుచే, మున్నొకటతో,

[టకున్,

జవి • వాండర్వియ రాఖ్య వెజ్జు, జోగ వెచ్చన్ దెల్పి, తోడ్చెచ్చి, మ

ద్వపితన్ మన్నిససార్థశాఖ్య! కొను*చింతారత్నమాన్ శంకరా!

క॥ నీవయ నది, నేయేండ్లకు

గావచ్చెను నెలువ, దండు గడిపితి నసురా

సావాసమునఁ బరార్థము,

జైవాత్మక! వక్కలంకశంకరరాజా!

124

క॥ ఆరోగ్యప్రసాదము

బారాయణ మాచరింపు ప్రతిపద మిందున్;

నీరోగత నీ కిమ నది

సారముగిలి; వక్కలంకశంకరరాజా!

125

* ఈ డాక్టరుదొరసాని కొన్నాళ్ళకుండర్వాతి ననగా 1905లోనో 1906 లోనో న్యూ డాల్ఫరుదొరు గారిని బెండ్లియాడి, యొకకూతుంగని, సాపముస్వల్పకాలముననే హృద్యాధిచే నాకస్మికముగ మరణించినది

*భక్తచింతామణి.

చెన్నపురినుండి మిత్రిగడు బోడపాటిరాజన్నగారు వ్రాసిన
పద్యలేఖకుఁ బ్రత్యుత్తరము- 1883-

చ॥ సకమంబోడిపాఠాఁ నా రసార్థక రాజనాఖ్య! మీ

యుఁతసవీఁ లేఖ నయనోత్పలహర్ష మొనర్చె నిశ్చయ;

పిఁ నహజఁబె గాతనువు లెచ్చట నున్నను, నేస్తకాండోగన్

హృదయము చేరు వెంట, గనిపించదు దూరము; మిత్రతనమా!

ళా॥ బీ. యెల్క్లా ననుమాటఁ జూచువఱకు బేరారయన్ లేక, యా

రా! యెవ్వారిటు వ్రాయువారనుచు, నేనాశ్చర్యము బొంది, యెం

డో యానందము నొందితి న్మనమునందు స్మృతువాల్పూచి; యా

హా! యాహర్షము చెప్పఁగాఁ దరమటయ్యామాటలన్? మిత్రమా!

క॥ * నాటకము పూర్తి యయినది;

యాటకు ననుకూల, మయిన, నచ్చు పడ వలెన్;

మాటలతోఁ గాదు గదా!

మూటలు నాయొద్ద లేవు ముం దే మగునో.

128

క॥ మనదుర్గయ్య, నవాళివు

డును, బేరయ, జోగిలింగుఁడును, మొద లగువా

రనుదినము గనంబడిరా?

యనుఁగా! వారలకుఁ గుశలమా యచ్చోటన్.

129

—* కవిత్వము *

ఆ॥ చిన్నవోవుఁ గవిత, చెడి మాఖవర్ణంబు,

బుధులు మెచ్చునో నాయి రేని;

కాన నాత్రీపడక, మనయత్నమున నల్ప

వగును గృతులు, నరెను లౌ ననంగ.

130

క॥ కవి గానివురుషుకంటెం,

గవికప్తనుఖంబు లెఱుంగఁ గలుగుం జుమ్మి,

వివరించి తెలిపినపు డను

భవమున, గొడ్డాలి గానిభామి నీ గా.

131

క॥ చూలాలితనముఁ బిప్పను

బాలెంతతనంబుఁ దెచ్చి, ప్రసవశ్రమముల

దూలించి, కందు, తల్లిం

దేలించు నుఖంబుధిం; గృతియుఁ గవి నట్లే.

132

ఆ॥ గాలి వీచి, మబ్బు గ్రమ్మి, చీదఱ గొల్ప,

గొప్పజల్లువాన గుమ్మరిల్లే,

హాయి గలుగఁ జేయు; నట్లులే కవి కఱు

జాగ్రత్తకల్పనాధ్యవద్యభూతి.

133

ఆ॥ వావి శానినతులకై వడి, జగతిలో

నాయురర్థకీర్తు లపహరించు,

నీవి యీనికృతు; ల తేల యపేక్షించు,

నభ్యుదయపరంపరాభిలాషి?

134

— చిత్రకళ —

ది 8-4-1923 రాజమహేంద్రవరమున జరిగిన చిత్రకళాప్రదర్శనమును జూడఁజోయి తద్విషయమున, రచించినవి.

మ॥ కవితాచిత్రకలావిలాసవతు, లక్కాసెల్లియం ద్రై నజా

హ్నవితోఁ, బార్వతితోడఁ, బోల్పదగుధన్యత్ ; చక్క నైనట్టియ

క్కవయం దెక్కువతక్కువత్ దెలిసికోఁ గష్టంబ యా; నైన, మ

క్కువయాండ్రం, బయిఁ బ్రక్కఁ దాల్చునిటలాక్షుం డానొ

(దత్తుం డటన్. 135

చ॥ ఒకపటమందు వీణీయయు, నొక్కనరోరుహపాణి, యామెవే
 ణికోనను దోటి లాగునొకనెమ్మియు, జిత్రితముల్; మనోజ్ఞప
 డ్యకలనఁడాయ పచ్చి, యచటం జడఁ, గాశభుజంగబుద్ధిఁ బ
 ట్టుకొనె శిఖావళం బనునటుల్, కనువారికిఁ దోచులాగునన్. 136

కాలేజిప్రిన్సిపల్ కూల్గొయిదొరగారు చిత్రించి కనఁబడిచిన
 వానిలో నెచ్చుగాఁ గన్నుఁ దన్నినచిత్తరు వర్ణనము 26-8-1917.

చ॥ అరకల రెంటి నాఁపి మడి, నామ్రమునీడను గూరుచుండి గొం,
 తిరువురు దుక్కికాంపు భుజియింతురు కూ, డొకయింతి దేనెటన్,
 శిర మర వంచి పాల, యెగుఁ జెట్టుపలంబద మూను మేఁడిఁగా
 తరమటు లెత్తు వాలముమొదల్ పసికే, పలచిత్రమిం పగున్!

తే॥ పద్యమును బోలె జిత్రంబు, భావపూరి
 తం బగుచుఁ దోచునదియె, హృదయము సుమ్ము;
 దొర లిఖించినమూఁడుచిత్తరువులందు,
 మడఁకచిత్తరు వెచ్చుగా మది నలర్యె. 138

తే॥ వన్నెలును భావవికృతులు, వానియందుఁ
 జాడఁబడు నేని, నీడల కీడు వచ్చు
 చిత్తరువు లుండునే? యెల్లచిత్రకరులు
 నెలాఁగునకు శిష్యు లనుచు భావిత మదిని! 139

—* పరిషత్పత్రిక *—

మ॥ పరిషత్పత్రిక రాణ్డ్రహేంద్రమహిభృత్పట్టాభిషేకాండ్రవ
 త్సరవర్ధంతిమహానభాభినుతపద్యవ్రాతముం బిప్పిగా
 వరసెం;జీములు వోలె సూక్ష్మద్వళు లం దానందముం గండ్రు; తేఁ
 టి రవంబున్ వెలి వున్న కున్న, వనవాటిం బుష్పమున్ శష్పమే

అ॥ బెరయునముఁ బిండి పీల్చి పుటను బాఱ
వేయువానిఁ గాదె పిప్పి యుడు?;
సభ్యజనులఁ దనిపి, సంపుటం బెక్కిన
వానిఁ, బిప్పి యనుట బాగె వత్తి?

141

క॥ పరివత్సత్రికిఁ దగునే
వరుషోక్తి? ఫలంబు తనకు వగ రైసఁ, బం
జరకీరము వినువారికి
విరిసంబుగఁ దోచుపల్కు పెడలొనదు గా.

142

— శృంగారము —

సీ॥ కొదమరాచిల్క ముక్కున నొక్కఁ గన వచ్చు
పచ్చిగంటులదొండవంటితోడ,
గండుగోయిలతోటికాటులచే బాలు
చెమరించులవలీన శములతోడ,
గలువనెచ్చెలికానికరము లొస్తుటఁ జేసి
కందుతామరశోరకములతోడ,
ననిలాతినమ్మర్దమునఁ జెదరియు, గ్రొత్త
సిరి మించునెఱజాతివిరులతోడ,

తే॥ బ్రథమపాథోలవంబు లభ్రమున జాఱ
మొనయుగేదంగిపూమొనమురువుతోడఁ,
బాలిచి, తలఁచినమాత్రాన వలపు గొలుపుఁ;
దెలియ, దిది యేమివంతలేదీగ యొక్కొ!

143

క॥ పలుమొనలజగు లకరులుగఁ,
బలుకులు తేనియగ, మునరుభ్రమరకములతోఁ

దిలకామోడ మెనంగం,

గల, వేకువ నొక్కవికచకమలము దోచెన్.

144

అ॥ పాలవెల్లిఁ బచ్చిపగడంపు మొలకను

హత్తై నేని యాణిముత్తియంబు,

లీడు వచ్చు నేమొ, యీనస్మితానన

భానురోష్ఠదంతవంక్తిరుచికి.

145

తే॥ పుష్పవతు లైనవెనుకను పూపపించె

లేర్పడుట సాజ హూగదా యెల్లలతల;

విత! యీలతకూనకు వెనుక గాక

ముందటనే యవి బటువులై పొటమరించె.

146

తే॥ ముగుదనెమ్మేనియొప్పిదమునకు నడ్డు

పడినబాల్యంబుసైఁ, బుష్పబాణుడలుక

పొడమి, యడరించునెత్తమ్మిమొగడజోడు

గుండ్లబా రన, నెడఁ దోచెఁ గ్రొత్తచనులు.

147

క॥ భావింతు యువతికుచములు

లావణ్యవయోధివీచులం బుద్బుదముల్

గా వెనుక; నిప్పు డవి త

ద్ద్రావంబులొ యుచు శంక గలిగించు మదిన్.

148

తే॥ కమలములపొత్తు సరసి జక్కవలకవకుఁ

బగలు గలిగించుట గద స్వాభావికంబు;

కామినీమణి! లావణ్యనీమ వైన

నీయెడ నదేమొ విపరీతనీతిఁ దోచు.

149

చ॥ వలకయి నడ్డి నానుకొని, వామకరంబున దక్షిణాంసమం

దలిజలకుంభమంచును సుతారముగా మునివేళ్య బట్టి, ము

ద్వొలికెడు బాహుమూలరుచియుం జనుగుత్తులు నాస కొల్ప, తె
ప్పలు పయికెత్తి చూచె విటుఁ బైదలి, బేడినబెళ్ళుఁజూపులఁ.
మ॥ నిను వీఁ డేమియుఁ జేయ లేదు గద; తన్నీ! నీవు నన్నొగ్గవ
ర్తినియుం బోలె, శిరంబు వంచుకొని దారింబోవుచుం, బోక, పో
క్కను గూర్చిండినవీని, స్నేహవిషదిగ్ధం బై నవాల్చావుటేఁ
టెను పక్షంబున నేటవాలుగ వధూటీ! నాటి వేధింతువే! 151

నీ॥ వాడిగోళ్ళ నొనంగి వ్యాఘ్రసింహములకుఁ,
గొమ్ముటీఁటియ లేనుఁగుల కమర్చి,
దృఢవిషాణంబులు వృషభంబులకు నిచ్చి,
ఖరఖురంబులు ఘోటకముల కునిచి,
కుంభీనసములకుఁ గోటలు దయచేసి,
వృశ్చికమ్ముల కిడి వినపుఁగొండి,
నీడోద్భవములకు నిశితచంచువు లుంచి,
తొండముల్ ఘటియించి తుమ్మెదలకుఁ,

గీ॥ బ్రోవృత్తి, ప్రజలకుఁ దనవగ్గై బయలు పలుప,
నట్టి వుడిగి, ప్రసాదించె నబలలకును
గలికిచూ; పది యామె, క్రేఁగంటఁ బఱపు
మాత్రీ, మూర్ఖ మునుంగనిమగలు గలరె? 152

చ॥ పడి కెదు రెక్క నేరక, ప్రవాహములోపలిబేడినల్, కడుం
దడఁబడి మిట్టుచున్, వెనుకఁ దగ్గుతెఱంగు గనంగ నయ్యె, న
య్యెడ ననురాగ ముబ్బి యితరేతరదృక్పృతిరోధకంబుగాఁ
బడఁతియుఁ బల్లవుం యొకరివట్టున నొక్కరు జంతుచుం గనన్.

క॥ శరములఁ బఱపి, పరస్పర
శరముల మరలించుబిరుదునరిజోదులమా

దిరి, దోచె, మిథున మితరే

తర మారంభమునఁ బ్రేమ తలకొని చూడన్. 154

క॥ నునుఁజికిలిమెఱుఁగువాలిక

కనుదళుకులు, మననుపదనుగలములుకులలా

గునఁ గరము నురము మెఱుఁమఁగఁ,

గనుఁగొని రొక రొకరిఁ జొరవఁ గామిని ప్రియుఁడున్. 155

తే॥ కలువపూవులు విలసిల్లఁ, గలితసాంధ్య

రాగమున లేతవెన్నెల పొరికినెట్లు,

వెలఁది, తెలివాలుఁగన్నులఁ బ్రియునిఁ జూచి,

నలు మొనలకాంతి కెమ్మోవిఁ బొలయు నవ్వె. 156

తే॥ ఉల్లమునఁ బుట్టి పట్ట రా కున్న ప్రియ

మల్లెపూవులు గుప్పిళ్ళఁ జల్లినట్లు

బెళుకుఁదెలివాలుఁగన్నులతళుకు లెనఁగ

తెప్ప లల్లార్చి ప్రియుఁ జూచె నప్పొలంతి. 157

తే॥ ఎఱ్ఱగాఁ గాఁచి గిన్నెఁ దో డిడ్డపాలు,

గడ్డ కట్టినకమ్మనికలుపు కాదు;

ముదిత కెన్నాళ్ళనుండియో మదిని బేరు

కొనినయనురాగమున కది గుఱుతు కాని. 158

క॥ మగువనునుసిగ్గులేవగు

మొగమును గను చుండ, రేయి మొగుడునె కన్నుల్?

జగతిని ముకుళింపవు గద

తొగవువ్వులు చందమామ తోచి వెలుంగన్. 159

చ॥ కనకము తన్ను లోకులు నుగంధము లేనిది యంట కెంతయు,

గవలుచుఁ జంపకాకృతిని గైకొన, నప్పుడు కూడఁ దేటి యం

టని దిది యేటిపూ వన, బడంతుకమే నయి పుట్టి, సర్వభూ
జననయనాళు లెంతయును సగతసిలం గొఱ లేక భాసిలున్. 160

క॥ ముక్కరఁ దాల్పనిసుందరి
ముక్కనుతన్, స్నానసమయమున నలిలంపుం
జుక్క నిలిచి, నను విడ కని
యక్కఱఁ బొర్థించుముత్తియము నా, మెఱసెన్! 161

క॥ రమణీరమణులు కూడుచుఁ,
దమతమరతిమేల్మితారతమ్యముకై వా
దము లాడ నగలరవమున,
రమణిని రతిరాజు కాంచిరవళిని మెచ్చెన్. 162

సీ॥ హిమవారిపూరసంకుమదాదిసంకీర్ణ
చందనచర్చికాసౌరభంబు,
నద్యస్సమాసీతసంపుల్లమల్లికా
చాంపేయ ముఖ్యపుష్పములతాని,
కనకరేఖాకల్పఘనవేణికాకల్ప
కై తకదళనముత్కరపు నలపు,
పర్యంకపార్శ్వ స్థపాంచాలికాకరా
గరుధూపవర్తికాపరిమళంబు,

గీ॥ నాదిమనమాగమోప్రతిమానురాగ
తల్పనంగతమిథునమిథఃకపోఁ
ముకురలిప్త ప్రబోధనామోద, మొకటఁ
కమ్మవాసనలహరి ఘృణమ్మఁ జేల్చె. 163

చ॥ కళపెళఁ గామవహ్నిశిఖఁ గ్రోగెగురాగరసంపుటూష్మముం
బలె, సెక లీనునూర్పు లతిమాత్రీములై నిగుడంగ, సంగముల్

నలనలలాడ, గోర్కు లేద నందడిలన్, బయి మానవుంబిగిన్
బొలయలుకం దపించుతరుణుల్, మరకాగులు మారుకల్లికిన్.

—• చెన్నపురప్రదర్శనము •—

ఉ॥ ద్వారములందునద్దపురవాకులలోవెలిజంటతల్పులున్,
బేరతి లన్నిటన్ మెఱపువీవనదివ్వెలు వేత్రీపీఠముల్,
బీరువ లద్దముల్ దెరలు వెల్ల పటాల్ తగుచోఁ గుళాయలున్,
గూరువిశాలహర్మ్య మొకకోసఁ బురిం బన రాయపేటలోన్.

చ॥ నడుమను మండువావగిది నాలుగులాజులు; వానిఁ జేరి న
ల్లడలను నాల్గు పెన్లదులు, కచ్చిత మన్నిట బల్లకూర్పు, ద
ద్దపునుసాధ మంతవయి, దన్మఖివట్టము గచ్చుఁగంబపున్
వెడఁదనరెత్తుడాబ, బనపేరు వెలింగును రాయపేటలోన్. 166

ఆ॥ ఉటుము లుండవలదె మెటుముతో ననియో, న
రొబి చేసె దద్దడంబు మాని,
మించుదివ్వెలబనమేడకు నధికారి,
కూర్కువార లులుక గుబగుబలకు. 167

ఆ॥ అయిదుభూతముల నయత్న సిద్ధము లాది
మాంతిమంబు లెందు; యంత్రీశక్తిఁ
గలుగు మలఁగు మూఁడు వలయుచో నడిమివి,
చెన్నపట్టణమునఁ జిటికలోన. 168

చ॥ తఱుకనుమించుదీపములు, దప్పినడంచుకుళాయిధారలుం,
బలితపువై ద్యుతవ్యజనమారుతనంచలనంబు గల్గి, చు
క్కల తెరువున్ స్పృశించు బహురాసనభాన్వితసాధరాజి, రా
జిలుబహుచిత్రీవర్ణములఁ జెన్నపురిన్ దొరయన్ ఘనాఘమున్.

ఉ॥ నీకుల భూమనావలును, నింగి విమానములట్లు, నిద్దపు
న్నీలవిశాలరథ్య గమనించెడువాయునమానవేగపుం

జాబుపువ్వింత మోటరులు సారలులు బెరుట్రాముకారులు,
జాల నపాయకారులు బహులు జెన్నపురీవిహరికిన్. 170

ఉ॥ అంబుధిసీర మాటలిశిఖావళిచే బడబాసంబుదం
దంబున, భాగ్యవద్ద్రవిణతండ మజనము చిశ్రమస్తమా
ల్యంబున బీల్చునాంగ్లవణిగాపణముల్ కవణిల్లుసాధరా
జంబులు సింధునందెను జన్మగృహంబులు చెన్నపోలనన్ 171

తే॥ ఉదధికల్లోలములఘోష మొక్కప్పక్క
బురముమోటారుకార్లచప్పు డొకవంక,
వికల మొసరిచువీనుల బికము దేర్చె
జెలగి రక్తాక్షి మాఘాన జెన్నపురివి. 172

తే॥ పుడమిసీలాలయొడ్డాణమున మెఱుగు
రవలు చెక్కినచక్కనిజనహారంబు
గాఁ గనంబడు, జెలియలికట్ట విఱుగు
నబ్బికల్లోలములబెడఁగారునురుగు. 173

క॥ పరుగునకుఁ బందె మిశుకొని,
దరిచేరిటియాటతల్లిఁ దాఁకినతరంగల్,
నురుగునెపంబున నలుపుం
బరిహాసము శరధి, వెరుకపడుభంగములన్. 174

చ॥ ఎదురను దారిసిల్లిననుహృత్తు నాహా యసి పెద్దనవ్వుతో
నెద గదియించుమానవులయిష్టజనాదరచేష్ట దోచెనున్
మది; దరి బ్రాకి వెన్నకును మళ్ళుకరళ్ళను సామవల్లఁ బె
ల్లొదవెనుఘోష ఫేనముల, సూర్ములు రాజలరాశి వేకున్. 175

ఉ॥ వేజెలుఁ గన్తమింప, గృహవీధులు సాధము లబ్ధివేల, దీ
సావళియుత్సవం బభినవాగతున్ జలఁపింప, భర్మచం

జీనపుదోరణంబు లనఁ జెల్లువారంగుమొఱుంగుదీవ్యేలన్,
శ్రీవిభవాభిరామ మగుచెన్నపురంబు మనోహరం బగున్. 176

చ॥ టకటక ధావడ శ్వఖురటంకపుటాంచలఘట్టహార్షటిక్,
జెకుముక్తి బోలె రాకటికినేలను బెల్లడరక్ మిడుగుఱుల్,
నికటధరాతలం బరర నేమిపరిభ్రమణంబులం, బృహ
చ్ఛకటఘటావిహారిములు సాగును సాగరవేల సంజలక్. 177

సీ॥ వాలుకాయ మతీవై శ్యా మగువేల,
నిటికి కూర్చున్న చూపజనెఱకలు
నీలవిసీలంపునీర, మాడాడను

దలలపై వెలిపాగ లలలనురువు,
లై యొప్ప నిశ్శబ్ద మావంతకంధిని
గంధికిఁ దోడుగాఁ గాంచునట్టి
భాగ్య మబ్బెను జెన్నపట్టణంబున మాకు
గంధిమహాత్మునాగమమునాడు;

మొన్న వచ్చిరి కన్నాటప్రభుండు నతియు;
నుత్సవంబులమీఁదనే యుత్సవములు;
చెఱ బోయు, రాజధానినే చెందె భూరి
కారవము జోగి; దైవసంఘటన లరుదు. 178

ఉ॥ పున్నమరావునం గలువపూదొర వెన్నెల గాయు చుండ; వా
రాన్నిధి పుత్రీశీతలకరస్పృశి జెంగటఁ బొంగు చుండ, వి
ద్యున్నభదీవముల్ వెలుగు చుండఁగఁ, జల్లనిసైకతస్థలిం
గన్నులపండువయ్యెఁ బ్రజ గాంధిని జెన్నపురి గణించుచోన్.

చ॥ పడమర భాగ్య ప్రాద్విశను వల్లభుఁ డెల్లగ నోలి రెంటి కే
ర్పకుటను, గౌతమీనికటరాజమహేంద్రపురీలలామమున్,

గడలివతీరమం దునికిఁ గాంచినచెన్నపురాధిరాజమున్,
బెడఁ గయి నర్వనంపన లభిష్టులుంబు లిమం బ్రజాళికిఁ. 180

చ॥ పలువురు చేరువట్లఁ బరభాషను ముచ్చటలాడుకొనియున్,
దల శిఖ నుంచుకొంటయును, దాగివిమలంగని యాఁధ్రులఁద్రవి
పులి గని పంక్తిభోజనపు బొందికయున్, మగిగట్టుకొంటయున్,
వలయును మెచ్చి నేర్వఁ, బసివా డ్రవలెన్ భుజియుచుగ్రావికున్.

చ॥ తనరతనాలపేటిక విధాతృను దాచినజన్మమున్,
జనములఁ దేల్పు నద్భుతరసంబున, నీ దును రాజుదొట్టున్;
గనుచును నిర్నిమేషులను నలుపున్ బహుచిత్రమీసముల్
చెనపురి; దన్మయత్వమునఁ జేసఱు లబ్ధిమె తానృతస్థికున్. 182

ఉ॥ నీకులగాజుదొట్టులను నేర్చునఁ దాఁచెకుప్రాణవాయువు
బీలుచుకొంచు, జెన్నపురి, మిగుచుమాంసపుడునఁ, విచ్చుపె
న్నోలుల శ్వాసకోశములును శిశుపంక్తును దోప నీనుబ
స్థిలవిహారచేష్ట, నిమేషపుష్పములు, కర్మనీయముల్. 183

సీ॥ ఉర్వి లోతుగఁ బాటునున లెత్తెనుంజ,
                    లడ్డదిడ్డంబుగా నాముకొన్న
పెన పెద్దశాఖలు పెండవానంబులు,
                    రవిరశ్మివేడిమి కవుల నీవి
వచ్చుపెద్దముల్ పటలంబు, వల మైన
                    నట్టనడిమిబోదె నిట్టరాదు,
గుబురు గదిగుజ్జుగొనుచేర్లు లస్తర్లు,
                    వండులు మెఱపుదీపాంబులు,

శిథిలాతపచ్చాయ తివాసి గాఁగఁ,
గడలిదరి నడియాతేటికడ నృజించె

నానిబీసెంటుదివ్యబోధాశ్రమమున

గొప్పవట మనుపెనురచ్చకూట మజాఁబ.

184

చ॥ అనుఁ గగువిశ్వసుందరబహద్దరుతోఁ జని చెన్నపట్టణం

బున హయికోర్టులోఁ పని మూజియ, మానిబీసెంటునాశ్రమం

బును, గనిమారలై బ్రరిసి, ఫోర్టును, పార్కు, బటానికల్ వనం

బును, వికుటోర్యహాల్, గుజిరిమూరుబజారులు, బీచిఁ జూచితిన్.

చ॥ రతనములం దొకండ వని రాజమహేంద్రమునందుఁ బోలె, గ

ణ్యత మద రాన్ వకేశ్వరమందును నందను గంటి లక్ష్మణా!

పృథిభ త్వదీయ మెంచి వసురాయఁ డొనంకువకాల్తునామ, స్వీ

కృతి యొనరింపు మిత్రుఁ! కమేశుదయన్ జయ మన్మదీయ మా.

— వివిధములు. —

తే॥ పద్మములచిప్ప నిండను, బనియణాల

డబ్బులును బోసి, బల్ల సిడంగ, నుట్టి

చేర్ల దిగి రేయి డబ్బులు చెనర కుండ,

జిప్ప నట్టికపైఁ జేర్చె జిత్ర మెలుక.

187

ఆ॥ గోలకొండతురకకొడుకు బావఁ జూచి

“యెందు నీదుజేవుఁ డెవఁడు” ననిన,

నిన్నుఁ జూపి కాదె జన్నిగ ట్టినాఁడు

తురకత్రు శృంగంచె దూలగొండి?

188

ఆ॥ ముక్కు నోరు నొకఁడె మొక్కుకు; నేనుంగు

కరముతోడఁ బోలెఁ గాల్చితోడ

గాలి నీరుఁ బీల్చు; కాన కిల్లు లమర్చు

గుండునడుగువక్కిఁ గుచ్చురీ డు.

189

క॥ మాయింటి కాఁడుఁబడుచును,

మాయింటికిఁ గోడలుం జమి వైదిక! యీ

గేయాంధ్రకవిత; కాదేన్

మీయెడ నద్దాని కసరిమితభయ మేలా!

190

క! ఏబదియేడురాజ్ఞ

జూబిలిపద్యముల నంటిఁ జొక్కుచు, “వచ్చు?

జా బొక్కనేబుల్” నని,

దూఁబటమంచుభిని “రెంటిఫో” నన వలసెన్.

191

క! హిందూ దేశంబునయం

దుం దొరతన ముత్తకాంక్ష నూనన నుగి బెం

పొందించికొన్న పెక్కిరు

లొ దుందుభి చాటి పేర్చిల! నలుచుకొనెన్.

192

—+ పైలు +—

క! తనదరికి ధూమశకటము

చచుడెఁడె నటన్ననాతనచు కాదేన్, నం

దనఁ నక్కఁగఁ బొం గిటు పా

లునమున మును గనిరె నిలరె గోవావరికిన్?

193

ఉ! పాణిము లేని దిట్లు పొగబండి గిమిచమ వాయువేగమై,

పాణిము గల్గి పాఠుకొనఁ బాడియె మా? కని, మ్రోలు లిగడం

బాణములట్లు తీవ్రునను బాటఁ దొంకొనఁ గొన్ని క్రేవఁ గు

భాణములట్లు కావ దిరుగం దొడఁగెన్ మఱి కొన్ని దవ్వులన్.

ఆ! ధూమశకటవేగ మే మని వర్ణింతు,

ధూమిఁ గంటఁ బశుచుఁ బోవుచట్టి

వేచి గాని సాటి రావు కానికి నని;

దానివంటి దొకిలె దానినీవి.

195

క! ఏలికకన్ను బ్రతిభ

కాలి ప్రిధామంబు లేక జరగదు ధనణి

- పాలనము; చెంతఁ దంతిత
పాల నిలక రైలునడక భద్రం బునునే! 196
- క॥ అపనవ్యత, నవ్యత, బా
దవతతి తిరుగు పెడఁ దోవఁ దనకుడి నెడచుక,
వివరీతత్వము నరీ
స్మృతి పొగబంధి యురఁ జేయు; బాంధుక. 197
- క॥ వలకడకో డాకడకో
కులాలచక్రము దిరుగు; గువాయ మిరుపా
య లలు లఘుధూమశకటపు.
గెలుకుల వివరీతగతుల గిరిగిరఁ దిరుక. 198
- ఆ॥ సీరుఁ ద్రావి కడుపు నిండ, నీలితు గాను
వాయువశతఁ గా నిరాయతంబు,
కుంజరోన్నతంపుటింజంపుహయంబు,
ఘోషహేమఁ బటచుఁ గుతల ముదిరి. 199
- తే॥ కుముదములుఁ దారకలు నీట నమతఁ దోచి
పండువెన్నెలలోఁ బొగబండికెలస,
తెరుక కవి ముందు కివి పోవు; వేర మున్న
వారి కారయఁ జెటి యొక్కదారి కాదె! 200
- ఆ॥ కలువతీగెలార! కాతునితో రేము
నలుపుజాగరంబు చాల దొడ్కి,
కన్ను మోడ్చి రేమి కత! మింత పొద్దెక్క;
రైలురొదను నిదుర రాదొ మీకు. 201

— రేపుపొగయోడఁ —

- చ॥ తటమును జేరఁ గిమ్మనక దానికడంబయి పెద్దయార్చుకొ,
చిటునటు ధూమనావ తెర లెత్తెడుగాతమి నాడు టొప్పెడుం

బలుకుచు నూర నల్పిను మూడును నల్పమి నోర వెట్టుచును
జలుబతిగ దల్లిమిగ నును. నీ కృపిల్లలూ లోకం. 202

తే. రేవు వారెను ప్రజలు, నోరి నిర్మితియని,

వడిచి నెనురెక్క నేరక, నెఱగయేట

మంజుశత నేగుచున్నట్టిమగురు బాడి,

బూర్గుగ రాబులసాగినాన్నుణ మయ్యె.

203

—నో వారీధూమనా కానిహరిమ—

చంపకమాలిక.

నలలితతారణాబ్జమున తానినణమానపుడు స్థిర స్థమిన్

సెల వని యాదెవారమున జేవలిసోమయమంగు వేరటా

చలనిడమర్తి చుగ్గయలు, నఖ్యము పేర్చిని జోసిలింగ, మీ

సలుగురు, మబ్బరాయ! పొగనావను బొబ్బరిలంక కడలుం

గనిసి పికారు పోవుడము శాతమిపై నిపు డీపు రి మ్మట

చెలమిని నన్ను బిల్వ, “తగ వేయిది! యే జటు లేమి వచ్చితి

ప్పలు నేనాడు చూడ, కవి పాచుక గట్టున బడ్డ గాంతురా?

బలి”యని పొప్పేణ్యఘనవర్ధితజీవన నానదిం గినం

దలపున గోరుచుం, బడ వడం డని, నేనును వారితోడ బా

కలకిడఁ గేవుజేటులను గైకొని, ముచ్చట లాకుచుండ, గూ

బ లడర గీచుకీచు మని పై నపుటిల వినంబడంగ, బి

ట్టులికి కిలంబు నెక్కుడు, దదుగ్రీమహాద్భుతయంత్రశక్తి నా

కలవియె తెల్ప? నేరి కిను మాతయు జంకనివారు నందు బా

జ్జలు కడల న్వడంకి, రవశత్వము నొందెను నాపు లెదు; హే

మలు నలిపెన్ హయంబులు; జానపమల్ పటమందు బొమ్మల

ట్లరిరి; త్రాచుఁబాముచు రయంబుమెము దెగ వేయునేజు పా

యలు నడియెన్; బిఱిందకడ నంటంగఁ గట్టినచిన్నినావ, పే
రలలను దల్లితోఁ బయన మాపసిపిల్లయుఁ బోలె వెన్నఁ దొ
టిల్చిలుచును రాఁ కొడంగెన; గడిదివిచిత్ర మిదేమొ యాధిగా
దొలుతఁ దటంబున న్నిలుచు, దోచెఁ జరాచరభేదబుద్ధి వ
స్తులయెడ, నప్పు డన్న, నది సుతయు నత్యము గాక యేదియో
ప్రళయము పుట్టిసట్టులు, ఛరాజము, లిఁడ్లుచు, మేడలున్ ము
వ్వలవలెఁ బువ్వ లెత్తె; నపు డాద్ధతతీప్రతరాగ ఘోష, వీ
నులఁ బడనీయరయ్యె; దరి నోళులు సూపుచు నార్చుకుంటిగ్రు
డ్డలయతిదీనవాక్యముల; లోపల నుండక నిర్భయంబుగా
నలుగడఁ జాపుపైఁ దిరుగునాగరికాళికి, విస్ఫులింగముల్
వల దని బుద్ధిఁ జెప్పి గదులం జొరఁబెట్టెను; నిట్లు యంత్రపుం
బలమునఁ లోపలన్ గుబగుబద్ధనులుం, బయి నాళరంధ్రని
ర్గళదురుధూమపుంభుగభుగద్ధనులున్, వెనుకన్ ఝరంబునం
బలుజుచక్రవిభ్రమఘుమఘునావాద్ధనులుం జనింపఁగా
వెలువడి ధూమనావ, శరవేగమునం జనుచుండునప్పు, డ
వ్వలిదరినుండి వచ్చువడనల్, పెనుగాలికి నెత్తినట్టిచాఁ
పలఁ గర మేటవా లగుచు, వంగి సలాములు నేయుభృత్యులుం
బలె నెదు రయ్యె; సంత నొకవైపునఁ బైవయి మిట వింతవ
న్నెలగిలు లల్లలాచ్చుచు, నీళులకడలు దేటి చూచుచున్
మెలఁకువ నిల్చినిల్చి, నదిమీఁదఁ దటాలున వ్రాలి, తోన లే
చులకుముకల్ దనర్చెను, ననుంధర బంతులు దూలులాగు; నే
ర్వలనను, గుంపులై పడ వచ్చెనుమాఁకల కానఁ జేంది, బో
రలను బరుండి తెప్పల, శిరఁబు లొకించుక యెత్తి, కాలునే
తుల నలిలంబు వెన్నకును ద్రోయుచు, నెవ్వడిఁ బోవునీతకా
జలఘుజవంబుతో నెరక నై చనుపెద్ద మొనశృలాగునం

బొలిచిరి; లాఠిచోట, బెరుబ్రోవుగఁ గొట్టుక వచ్చుటెట్లెఱిఁ
బొలుపుగ నిల్చి యందుఁ బురుపుట్టినకాకులబాగు, కట్టుమాఁ
కులపము దెప్పవాండ్రినుసికుండులశీరున నుండెఁ నొండుచోఁ,
గలకను జెంది యున్నయుడకంబున దట్టఁనున్న, మట్టియూ
డలవలెఁ గాఁగుసాను దడంబుఁ గట్టినమీఁగఁగన్ మదిం
దలవఁగఁ జేయుచుండె; కొకదారిని, మెప్పులు గుల్కువచ్చికి
దళముగ మొల్చి యున్నచిటులంకలచుట్టుఁ, నీళ్ళయోర యో
గులవలెఁ గూరుచున్నవెలికొంగలు, పచ్చలరాగిడీలకుం
బొలఁతులు నుట్టుమల్లెవిరి మొగ్గనరంబులఁ గేరు చుండె; ని
ట్టులు నదిసాపు, చూపుచు నెఱు లడల న్నెదలంగ నీక, పె
న్నుభలను బడ్డవస్తువులనుం బలె దిద్దిరఁ ద్రిప్ప మండఁగా,
బలిమిఁ బెనంగురాడి పురివంకకు దానిని నే మరల్చుచున్,
గొలనఁ బరిభ్రమించి యలి, కొండొక ప్రస్ఫుటపుండరీకమం
దెలమిని వ్రాలినట్టు, లలదృష్టియు మారుతఘాతగౌతమీ
నలితరంగఘట్టితలనత్సితదండవిధాయిసాధమం
దలరుచు నిల్చి, దానిసాబ గామెతగాఁ గని, యకాల, నల్లతా
పకలకట్టకంపునదిపారమునం దెగువన్, ఘనాఘనో
జ్జ్వలబహుపాచ్చతుష్కమున వ్రాలి, పురాణపుష్కణికోర్టు నె
మ్మెలకును సంతసించు, చటుమీ. డట*నార్ట్రుచుపూరికవ్వటా
ష్టలచిరుఁజాలుటుప్పరిగమూర్ధమునన్ తుణమాత్ర ముండి, మున్
పెలుచను నాంజనేయుఁడు నువేలమునుండి త్రికూటపర్వత
స్థలమున దూఁకినట్టులు, పదంపడి యచ్చటనుండి దృష్టి, వే
వలకడ కట్టె క్రీమృణి, చివాల్నఁ యదవాలకచేరిమేడయా

* ఈనదీతీరప్రదేశపుగుఱుకు లనేకములు రైలు వచ్చినపిమ్మట మాతినవి.

* ఇతఁడు 1884 సంవత్సరమున మిషన్ ప్రాన్సులు స్థాపించిన యమెరికా
పాదిరి. నాయుద్దఁ బెలుగు నేర్పిన వాఁడు. * ఇది గుండువారిమేడ.

దల కొకయంజ వేసి, యట దాపున నున్నయనల్పశిల్పసౌ
కలితవిభాసురోన్నతమృకండును తేళ్వరగోపురంబులం
గలుగుననేకచిత్రములఁగాంచుచు, గ్రేవను వాలఖిల్యయో
గులవలె వెన్నముద్దపులుఁగుల్ తల క్రిందుగ వ్రేలుచింతచె
ట్టులపయి వ్రాలి, పెండియు నెటుల్ నదియోరనె పెద్దనత్ర, మ
వ్వల నెఱజాలదిబ్బ, లటుపై నలధాన్యపుఁబాక లాదిగాఁ
గలిగిన వన్నియున్ గఱుతుగా గ్రహించుచుఁ బోయిపోయి, కో
మలతరగారుడోపలసమాజమయావృతయట్లు చుట్టు నా
ర్మొలచిన *సీమచింతకఱుమొక్కలవెల్లనవెల్లదాన, నే
బలమున రాణ్మహేంద్రవరపట్టణ మిప్పుడు నాఁడనాటికిం
గళలను శుక్లవక్షశశికై వః పర్థిలుచున్న దింకవ
ర్ధిలఁగల, గట్టికాలెజి నతివ్రీమదంబునఁ గాలుమోపుకన్,
గలఁగనవృద్ధానిముఖ కాంతికిఁ, బున్నమచందమామవె
న్నెలకును గల్వపూలవలెనే కనుదోయి వికాస మొంద, నె
చ్చెలులను దట్టి, “చూచితినె న్నేహితులార! నభంబునందుని
శ్వలముగఁ బక్షయుగ్మమును జాఁచుక గౌతమియొద్ద వ్రాలఁగా
నిలిచినరాజహంసివలెనే పొడకట్టెడుశాస్త్రుకాశశా
లలితరూప మీపురి కలంకరణం బది గాదె” యన్న, వా
రలు “నరగాని నీ వది మరాళి యటంటివి గాన, మాకు న
య్యలఘుతరోపమానము తనంతన కల్గెను; మేము దానిపి
ల్లలమెకదా!” యటన్న, “నఖులార! ద్విజుల్ నుండిమీరు; దానిపి
ల్లలె యనిఁచుకొంటుకుఁ దలంచినఁ, గండు కవీంద్రు”లంచుఁ, గౌ
శలి నిటు నర్మగర్భనరసప్రియవాక్కుల ముచ్చటించుచున్,
“వెలయఁగ భోజరాజముఖవీక్షఁ గవిత్యము వుట్టినట్టులే

కలిగిన విట్టిమాట లిట, గాలెడ జూడగఁబట్టియే నుండే;
 పలుకువెలందినట్టువకుఁ బట్టగునీరమనీయమందిరం
 బిల గలయంతకాలమును నిట్లే యొనంగుత" మంచుదీవనల్
 వలుకు చతిక్రిమిచి, యటునై నొకగుట్టకు, జాపుమేరలో
 విలసిల దూర్పునై పున హవేలియొకఁ; దది చూచి, పూర్వమా
 స్థలమునఁ బాలెముల్ దిగుటఁ దన్మహిమం బడవాలు వాసమున్
 నలువఁగఁ గట్టి రంచు, మునున భోక్తకొండలు సెప్ప వించు, న
 వ్వల ధవళాచ్రితమున స్వామిజనార్దనునాలయంబు న
 ద్విలిఁ గని, రాజశేఖరచరిత్రమునం* గవలింగ, మచ్చపుం
 బలుకులఁ దేట తెల్లముగ వ్రాసినయశములం దలంచుచున్,
 జలపరిమాణసూచివదనంఖ్యలతో నడినుండి లాకలో
 వెలికిని బోవుదారి కిరుఁబ్రక్కలఁ బాఠినరెండుకంబముల్,
 తలదనుకన్ మునుంగ వఱదన్, బయిఁ దోఁచెనువానిగుమ్మటం
 బుననుజుక్కినుండి యలబొబ్బరిలంకఁ జోయి, కన్నకు
 బ్బులఁబడిగాపులున్నజనముం గొని, యంతటఁ బొద్దుగ్రుంకఁగా;
 వెలికిని రిత్తగాఁ బగటివేళఁ గనంబడి, రాత్రివేళఁ జ
 క్కలగమిలోడఁ గిక్కిరిసి కానఁగవచ్చునభంబు వోలె, న
 గ్గలముగ స్థూలనాళపుముఖంబున వెన్నడి యెల్లవారిచూ
 డుకును బాష్పరూపమున గోచరమాఘఁ ధూమ మప్పు డ
 త్యలఘురుచిస్ఫులింగమయమై ప్రతిబింబముచేత గౌతమీ
 జలములఁ జిచ్చుల్పొలుచుచందము నేర్పఱువంగ, ధూమనౌ
 తిలకము వెండి మున్కి కరుదెంచెను నంచు నుతించుచున్, గతూ
 హలమున గంట గంటయర కందఱముం బరమేశు సత్కృపా
 కలనముచేత రాత్రికి సుఖంబుగఁ జేరితి మిండ్లు క్రిమ్మఱన్॥ 204

(112 పాదములు)

తే॥ భరతఖండంబునను గూడఁ బ్రాక కుండఁ,

బల్బినుముననె చల్లాతె భండనార్చి;

జరిచె సాక్షిగ దాని కుత్సవము లిచటఁ,

గాళయుక్తిఁ గార్తికసితై కాదళిఁ బ్రజ.

205

తే॥ మంచీయర్థంబు గలయేడు మంచి నీడు;

చెడ్డయర్థంబు గలయేడు చెడుగు నీడు;

వినర దొరకొనె నానంద వినపుగుడ్డు;

కమ్మలడ్లువమ్మల జిమ్మల గాలయుక్తి.

206

(4-9-1922)

ఉ॥ “చిత్రీవధంబు మెట్టపయఁ జేసిరి ము” న్ననురాగ్నాపేంద్రచా
రిత్రీ మదృప్త; మిప్పు డిది దృప్తము; ప్రియపువాని నెవ్వరో
గాత్రీముఁ జీల్చి, పాణిపదఖండములుం, దల, మొండె, మిడ్డమృ
త్పాత్ర, రసంబు ను వ్వనిచి, పాఠిరి చిత్రీపువారిదొడ్డిలో;—

—

లయగ్రాహి. ఓడ, తెచ్చాఁపవడి లేడివరు వెత్తుతటి

బేడిన యొకండు విధి మూఁడి నది మిట్టెం;

దోడన తటస్థపడి గోమ వడ రివ్వ యను

నీడజము, దాని ముకుతోడ వెనఁ బట్టెన్,

సోమనను, దాని నఖి మూఁడుకొనఁ దాచి, సిడి

జాడ గరుడం బెగసి వేడుక యొనర్చెన్;

బీడ పడ లేక వెనఁగాడి, విడిపించుకొని

దా డుటికె రివ్వ, నది బేడినము రాలెన్. 208

చ॥ జలముల మీను మిట్టుటలు, జంచున దానిని రివ్వ పట్టుటల్,

తల నఖి మూఁడుకొన బులుఁగుఁదన్ని నువర్ణుడు రెంటి నెత్తుటల్,

విలవిలలాడి రివ్వ విడిపించుక పోవుట, లూడి యేటిలో

నలశకులంబు రాలుట, లి వన్నియు నొక్కక్షణంబులోఁ జూచి.

రాజమహేంద్రవరమునఁ గందుకూరి వీరేశలింగముపాతులు
గారు, 1881 సం. డిసెంబరునెల 11 తారీఖున ప్రీపునర్వివాహము
లు జరిగింపఁదలపెట్టిన సందర్భమునఁ గాకినాడపురవాస్తవ్యుడగు
పైఠా రామకృష్ణయ్య ఖ్యధనికవైశ్యుడు పంతులుగారి కార్యమునకుఁ
బోత్తాహకరముగా నలువదివేలరూపాయలు విరాళమిచ్చెనట, ఆ
సందర్భమున సతనిఁగూర్చి రచించిన పద్యము.

ఉ॥ నీంధిఁ గట్టె రాముఁ; డననీస్థలి ముంచునధర్మకాశ్రమ
రీరధిఁ గట్టి తీ; వొకటి నేర్చునఁ గాచె వితంతుగర్భమున్
గూరిమిఁ గృష్ణుఁ; డిప్పు వదికోటులు గాచెద వీవు; రెంటికిం
గారణ మెన్నఁ బైఠి; యటు గావున, సార్థక మాయె నీయెడం
బేరును నింటిపేరు; నినుఁ బేర్కొన రా దెటు రామకృష్ణుడా!

ఆ॥ విధవ నధవఁ జేయ వీరేశలింగంబు,
గ్రామ్య రమ్యఁ జేయ రామమూర్తి,
కందుకూరుగిడుగుకలశాబ్జులను గల్గి
రగ్రవద్దు లిర్పు రాంధ్రభూమి.

311

తే. నంబి రెడ్డి కమ్మరి కరణము పురోధ
మంగలియుఁ జాకలియు మాంబూదిగలును
గమ్మరి తలారి వడ్కింగి సుమ్మ కొటిక
లందు బారబలావతీ లనెడువారు.

312

క॥ వానినకడవలఁ గమ్మరి
చానలు దొంతరలు వెట్ట నందిటఁ బట్టం,
పై నానె జనులు, తమవలె
వానిఁ బయోధరము లగుచు వర్ధిలుఁ డను నాన్.

313

తే॥ ఈడనకఁ జిన్నదై కాకినాడనగరి,
యెమ్మెలను మీఱు రాజుచు హేంద్రపురిని;
బహుచోగవుఁజానకుఁ బసలు మెఁడు;
మునలిముత్తైదువకు నింత పనుపుబొందు.

214

సీ॥ రైలుఘోషకు జగతి మూలమూలల దాఁగె,
బంగరడ్డలఁ గూటివల్లకీలు;
బ్యాండుమేళముకంటఁ బడ సిగ్గు వడెఁ, బెండ్లి
తోరణ లడరించువీరణాలు;
మాయమై పోయె ముద్రాదుఁత్రములదాడి,
దాశపత్రాలు గంటాలు నొఱలు;
నగ్గివుల్లలపెట్టియలయార్భటికి విచ్చు
మొగ్గ లయ్యెను జెనుముకులు, తాలు;
నూటకలములపాళీలపోటి కోడి,
బాతునెమిలీక లంగళ్ళు పాసి పోయె;
నబ్బ బ్రతిశిల్పమును బూర్వశిల్పమునకు
నబ్బరంపువిశ్వామిత్రు లాంగ్లజనులు.

215

క॥ గానసుధఁ దనువుఁ గర్ణము
ఘోనోగ్రావున కమర్చుబూర; వికచమై
తా నెత్తావిని గుల్లుబు
నూనము తాదృశము నానఁ జొక్కించు నిసిక.

216

—నుందరుఁడగునొకనవనాగరకుని మోము:—

తే॥ కత్తిరించిననీలాలకముల నెనసి
బవిరిగడ్డంపుఁజెంపలనవును మీఱు

కొనుదుజిగి మొగ మిచ్చినీలములకుండో
చట్టమున నిగ్గుటద్దంబునట్టు లలరు.

217

క॥ అలల ముడుంగుచు సాగుచుఁ

దల క్రిందుగఁ గాల్చినీటఁ దాళుబులనీ

డలు, సాతాళమునకుఁ జను

పలుదలలబిలేళయములపగిదిఁ దనర్చున్.

218

ఉ॥ రోకటితోడ దోర్లత లురోజము లాడ నతోన్నతంబు లౌ,
చూడ నడల్పుపోటులకు హుంకరులూతగఁగాళ్ళు ముందుకుం
దూఁకెడువీకఁ జాచియువతుల్ నలయంబుగఁ బాడుచుం బదా,
లూకున నడ్లు దంత్తు చెమటోడికలన్ జలకట్లు నానగన్. 219

చ॥ చుటచుటఁ గోరచూపులను జూచి, గెల్లని అంకె వేసి, ముం
గొటిసెల నేలమవ్వి, కొనకొమ్మల హుమ్మనిమమ్మగ్రొచ్చుచున్,
శిలుబును మంచు, మూత్ర మవనిన్ న్రవియుంపఁగఁ, దోకమట్ట లే
డైఁటఁబయి కెత్తి, యొడొకటి డీకొనియెన్ వృషభంబు లీనునన్.

ఉ॥ వెళ్ళినతోలకొరిక్ వడదవెల్లువఁ గొట్టుక నచ్చి, యేటివో
క్కిలైగఁబ్రాణి, దాగి వగ లెల్లను గవ్వన, మాపు క్రిందికిం
జల్లగ జాటి, పోక్కలదెను జనుత్రాచును బట్టఁ జేతితోఁ
బిల్లలతల్లి; హా! కడుపుఁజేయకుఁ బ్రాణము గడ్డిపోచ గా. 221

ఉ॥ తారణపుష్కరాన, జలధంబులు క్రమ్మినచిమ్మచీకటిం,
జోరులు బొక్కఁ ద్రవ్వ తనసూనునివోక్కఁ బరున్నకోడలిం
భూరివిభూషణం దిగిచి మోసిక పో, విని దానికూయి, ని
ర్భరుత వాండ్రఁ దాడి విడిపించె న్నువం; బటుసాహసల్ నతుల్.

చ॥ తలుపున నన్న బెజ్జములదారి బగల్ వెలివెల్లు, చుట్టు ని
 ర్మలకీరణప్రసాదమును మధ్యము శూన్యము నొచు, లోన న
 వ్వలనికి సూటిగా నిలుచువారికి దవ్వనఁ దోచు, మిక్కిలిన్
 వెలుతురు గల్గుచుక్కలు దివి రవి గుంకినపిచ్చుటం బలెన్.

క॥ నీ రరిగెనుతూము లధో

ద్వారములు, హజార మగు వదన, మటఁ గిటికీ

లారయఁ గన్న; లగారా

కారము మైఁ బోలు; గప్పు కర్పరముఁ గురుల్.

224

క॥ కనుముక్కులు సుమి వాతా

యనములు గృహలక్ష్మీ; కట్టు లగుచో ఘటియి

ల్లును లే లటఁ దగ వనక; త

దనిమిషతామహిమ నఖ్య మాపాదించున్.

225

ఆ॥ పటుజపాను బెనుదుపానునఁ బరిమార్చె;

జలధి ముంచె దరి విశాఖనగరి;

గాకినాడపురిని గాంగ్రెన్సున నలరెచ్చె;

నెత్తు గ్రొక్కునే.టి నెఱవను లివి.

226

చ॥ ఎనిమిదిదేండ్లు ముప్పదివయిం గలయీశునఁ గాకినాడ వ

చ్చె నఖిలభారతీయనభ, నేతుహిమాచలపూర్వపశ్చిమాం

బువిధులనడ్డి దేశములపూరుషసింహులరూప వేషవ

ర్తనముఁ జూప, బాపురె! పురం బపురూపపుజిత్రమై తగన్

క॥ వెల్లిగొని యెల్లనీరుం

బల్లమునకుఁ బాటుట్లు ప్రజ చనె రైళ్ళు

బెల్లువడిఁ గాకినాడకు

సుల్లసీలుచు నఖిలభారతోర్వీవభక్తై.

228

క॥ పున్నమ యమవస మయ్యెను,
వెన్నెల యిరు లయ్యె, జుర్రబింబము త్రుప్తి
యన్నెన మయ్యె, మాఘము
న న్నెత్తురుగ్రీకుక్కేట నాలుగుదీయల్.

229

ఆ॥ చదల గాలియోడ, న-దాన బాగయోడ,
భూమి రైల్ నయికిలు మోటకులును,
శీఘ్రయానము లివి శ్రీమంతులకు నాండ్ల
పాలనంబునం ద్రివధములందు.

230

ఆ॥ అరడములును, వ్యోమయానంబులును, యోగ
పాదుకములు మంత్రీపాదలేప
ములును, వాయువేగములు మనోవేగముల్,
మజ్జగముల రాజమునల కాది.

231

ఉ॥ కుమ్మరు లెల్ల గొచ్చి మన, గుండలు వాన, దినకృమంబునన్
గుమ్మరగుంటపేర మఱుగుంజెలు వేర్పడ రాణ్ణహేంద్రమ
ధ్యమ్మన; గాలెజీ క దిపు డాటరంగము; కాగర్భవి
త్రీమ్మలు, మించుదివ్వెలనుధామము కృష్ణసినిమ యాదరిన్.

తే॥ చుట్టును దమస్సు, దేజస్సు నట్టనడుమ,
గలిగి, చిటిగాజుకుప్పెను వెలుగుదవ్వె,
కృష్ణమార్జాలనేత్రీసాదృశ్యమునకు
నర్హమై యంద మొందు, ద్రియామయందు.

232

ఉ॥ కొండలనండి తోర మగుకూర్చి ననారత మేలు లాచ మా
యండలఁ బాటుతావకవయస్సును రేవ లారఁ గోలుచున్,
దండిగ బెచుకొన్నాడలు తల్లిరొ! భారతభూమి! నీకుఁ గా
కుండిన, మాకు మాతంబుణ మొండొలగున నీగ జాగునే.

ఆ॥ మబ్బులోనిరసమె, మావిషండ్లరసంబు
 నిమ్మపండ్లఁనము నింబరసము;
 నాత్మకళ యొకండె యన్నిటా; దత్త్యో బు
 పాధిబట్టి భిన్నభావ మొందు.

235

ఆ॥ కుంకుమవేవెలుంగుఁగొలిమిని సంజకెం
 జాయమొగులుఁదగడు సమయ మనెను
 కమ్మరీఁడు గాఁగఁవఁ దెమ్మెరతి త్తూద,
 నెగయుపొగలు నడరు, లిరులు నుడులు.

236

తే॥ నలువఁగఁ బ్రమాణ ముజ్జ్వలజ్వనకీల
 నిలుచునీతానుహదేవినెమ్మొగంబుఁ
 గాంచునట్లుండుఁ, గట్టెట్టకాంతిఁ బూర్ణ
 చంద్రబింబంబు దర్శింప జరమనధ్య.

237

చ॥ చిదలనుజాలముం, బొడుపుజాబిలిజాలరి, యంతరాళ మ్
 హృదమున వైచి, దాని నిరు లన్నరదక వదలింపఁ దేటకా
 ముది యుచునీటిలోపలను బుల్బి, కరంబులఁ జక్కమీల ని
 య్యవన హరించె నాఁ బలుచ నాయెను వెన్నెలరేయిఁ దారకర్.

చ॥ అరుణపురస్సరుం డయి సహనౌకగుం డగుదేరఁ దేర, ముం
 డరఁ దెటసై, యమానదరిదాపునిభావరిచందమామవై
 ఖరిఁ గనుపట్టుసాంద్రమిహికావృతి, యుత్తరుతోఁ గిరీటిరా,
 గురువతిసేన వీగుతెఱఁగుం దలపించెను మాఘపున్నెలన్. 239

మ॥ ఫలభూతాతములార! యెక్కడను మీసాలింటికిన్ వచ్చె నీ
 వలచెండాటలు నిట్టుకావము; లయో! వజ్రప్రహరంబులన్

గులభూద్రంబులు వోలెఁ గూలెక రిటులే గొడ్డంద్రఘాతంబులన్;
నిలుచున్ మీబవనితోపకానుకృతుల నిచ్చుల్ రసజ్ఞాత్ములన్.

మ॥ జననం బన్నను మీదె జన్మము మహిజాతంబులారా! జగం
బున; జీవంబున నున్నయప్పు డది తమ్ముఁ బాసి చచ్చుట మీ
తనువుల్ లోకహితక్రియాన్థవినియుక్తులు; మిగుల గన్నదే
జనయిత్రీమణి; మాతృయావననసన్నాహభవుల్ దుర్భవుల్. 241

సమన్యలు (సాంతములు)

క॥ లోలతఁ గుమ్మగుంటఁ గు
లాలజ లకు సెండ వేళుం దరిఁ బోయన్,
జేలము విడిపోయినయొక
బాలకు, జంబాల మవుడు బట్టయ్యెఁ జూచి. 242

మ॥ పడికింటం బొలయల్కు నున్నచడఁకిం బల్కాటు ప్రార్థించియుం,
బడయం జాలక తత్ప్రసాదము, పదాభ్యాసంబులన్ వ్రాలఁగా,
నడుగందెం దగిలెన్ న్రజం; బతివ త్రోయన్ లేవలే, డయ్యెడన్
మెడకుం గాలికి లం యె పెనఁగి రామినాక్షి యుం భర్తయున్.

1886 న॥ పాఠమున నేను కొంతవఱకు రచించిన హరి
శ్చంద్రచరిత్ర నిర్రోవ్యము, ఉ, ఊ, బ, ట, ఔలుకూడ విడిచినది
నష్టమయినది ఈక్రిందిపద్యము దానిలోనిది. ఆశ్రమవర్ణనము.

సీ॥ ఎవ లేనిననతేనె యని తా నలరఁ గాని
యెలతేటితెగ త్రొగ నేగ దచటఁ,
దెలిసీటిచలిడ్గియల డగ్గఱఁగఁ గాని
తెగి యంచ దిగ నెంచి తెరల దచటఁ,
గిసిగందనిరసాలకినలాళిఁగనఁ గాని,
కలకింత తిన నానఁ గదల దచటఁ,

దనియంగ నెర గాంచి, దరి జేరంగ నె కాని,

నెఱచిల్క చెనకంగ నెగయ దచట,

తే॥ సంగజారాతిరీతి నెసంగినట్టి

యచటిజడదారి రాయలయాన గనక;

యనికి దలకెడి హరి కరి యంతకన్న;

నింక జింకల గింకల నేల యెన్న?

244

1875 సం॥ పౌంతమున, ద్విపదకావ్యముగా నేనారంభించి
రచించిన సావిత్రిచరిత్రము నప్తమయినది. ఈక్రిందివి నాకప్పటికిని
జ్ఞప్తియం దున్నతత్వంభాదములు

ద్విపద॥..... కలుగ దయ్యెను వేలికణుపెడుబిడ్డ;

పాలబుగ్గలు, పకపకఃవృషాము, | లాల యెల్కెడుకోమలపు

మద్దునోరు,

కిలికికాటుకరేక, కిస్తూరిబొట్టు, | జలక చూర్చి యిమరతొతిలకంబు,

గలుగుపొత్తునూనెకందు, నిద్దురను | నులుకు చేప్పుచు నవ్వు

చుండు కన్విందుఁ

బలితంపుఁ గుందు రూపజఁ జేయుమందుఁ | దిలకించుతండ్రి య

దృష్ట మే మందు. 245

— శిశువురణచింతనము —

౮. గాసి వెడలి మాతృగర్భంబు, పదునొకం

డవదినఁబునందు నవనిగర్భ

మందుఁ జొచ్చి; తకట! యనుఁగఁగూతుర! మేలె

తల్లికడుపుకన్న ధాత్రీకడుపు?

246

క॥ పదిదినము లింట నున్నను,

బది నెల లుదరమన నున్న ఫలమే గా, తే

మదనంబు నాదుకన్నుల!

కుదయించితి దుహిత! చెనెడియును పాదమునన్.

247

ఆ॥ పనుపునూనె లూరఁ బంచి పెట్టుట లేదు;

బారసాల లేదు; బ-ధుజనులు

పొగులఁ, బేరు లేక పోయితి శుద్ధినాఁ,

డల్పఋణము దీఁ; ననుఁగుల్కి!

248

ఆ॥ తలఁపునుండి గెంట దలఁగవు; నినుఁగ! ని

కెట్లు సంఘటిల్లె నింతబలము?

ప్రేమపాశ మీఠఁ జేమిటఁ జేసెనో

కడిఁదియినువగొలుసుకన్న గట్టి.

249

క॥ ఋణమోచనజన్మమొ, కా

రణజన్మమొ, యేదొ నీకుఁ బ్రాప్తిఁచెను; క

త్త ణ మది దీతె; జగద్ర

క్షణుకృప నిఁకఁ బొంద వీవు జన్మము శిశువా!

250

తే॥ అవయవము లేఱుపడి, గర్భమందు శిశువు

పొదలు చుండంగ, మదిఁ దోచి పొడలె మమత;

కారణం బేమియో, మంటఁ గలయ నినుఁగు,

మమత మడియక మనసును మంటఁ బెట్టు.

251

క॥ వెలుఁగుం జీకటి జగతికి

గలిగించెడునీకుఁడే సుఖము దుఃఖంబుం

గలిగించు ; ధర్మయోజన

మలఘమత్తుల్ గొందు; కాన రల్పవృజ్ఞుల్.

252

క॥ ఎఁడులకుఁ దయ నేసితి

కందు, మ తెందులకుఁ దోన కై కొంటివో, నా

కుం చెలియదు; కుం చెడపి, ము

కంద; త్వదీయాంఘ్రిలం దగుల్పు తలంపున్.

253

—* నిర్యాణములు *—

16 జూలై 1888 నం॥ సర్వధారిసంవత్సర ఆషాఢశుద్ధ

అష్టమి సోమవారము.

రాజమహేంద్రవాస్తవ్యులైన బసవరాజు గవత్తాజుగారి మరణమును గూర్చి

ఉ॥ రాక్షసజాతుడై కనికరంబును సత్వము శౌచ మూనెనున్;
వీక్షణ సేయ నీతఁడు విభీషణుడో, బలితాత యొక్కొ నా,
నక్షయదైవభక్తి నలరారినబీ. గవరాజు, సర్వధా
రీ! క్షణమాత్రీ నాకమున కెత్తుక పోయితె యద్భుతంబుగన్.

ఉ॥ మాకును గూర్చిసోదరుడు, మాన్యబుధప్రకరంబువిందు, న
స్తోతరావదాళిఁ గని తొల్లఁడు సత్పథ మితయుం, గళల్
రాకను నెక్కు జాబసవరాజుకలాభిజగారరాజు, నీ
వాఁకొని మ్రింగితే ప్రథమ యామములోన నె మృత్యురాహువా.

—

—* దామరాజు బసవరాజు 1-3-1903 *—

మ॥ చెలికాఁడా; విధి ఎక్కోచూర్గుఁ డయినం జేయంగ లేనట్టిచె
ట్టు చూపట్టునె? చిన్నిపూవుమధు వుట్టన్ బంధుమిత్రాళితోఁ
బలు కాడంగలనిన్ను నిప్పు డధరస్పందంబు దూలించి, ని
చ్చలపుంబొమ్మను జేసె; హా! బసవరాజా! దామరాజాన్వయా!
మ॥ కలరే నీవలెఁ బుట్టుభోగు లిలఁ జెక్కం? దొక్కొక్కొన్నేడు లే
మలఁతు జెందితొ పితృసంతరము; విద్యాశాలివై, పాఠశా
లల నెన్నింటనో మేటియొడ్డనము న్నం జాలి, విద్యార్థివ
ళ్ళలుఁ డన్భ్యాతి ఎహింపవే? బసవరాజా! దామరాజాన్వయా!

మ॥ కలితప్రాధియ బోధనాభ్యసవపుంఘాతేః శో నోజ్జ్వలై,
యలయద్యోగము మాని, మిత్రమనే దుగ్ధామాత్యుపాహాయ్యపుం
బలిమిన్ బట్టణశుద్ధిశోధకనభన్ బల్కార్యదర్శిశ్చ మీ
వలఘుల్ మెచ్చ వహించినే? బసవరాజా! దామరాజాన్వయా!

మ॥ మొలకన్ నాటినవాఁడు నాని దగునేపుం జూడ నిచ్చల్ కతూ
హలి యావట్టులు, కార్యదర్శిపదమం దామాఢునిన్ జేసి, యం
దలఘుస్థైర్యుగ నిన్నుఁ గోరుజుదుర్దామాత్యున్వయ్యపుమేల్
జలవర్ణాళిగఁ బోయితే? బసవరాజా! దామరాజాన్వయా!

మ॥ ఫలకాలంబునఁ జెట్టుపై నశనిసంసాతంబుఁడం బోలె, నా
దలపై మృత్యువు దూఁకెనే? యకట! పుత్రీపాప్తికాలంబునన్!
జలితానుం డగు చుండి, పౌద్గులగునీజాయన్ విలోకించి, యెం
తలఁతం బొందితివో హృదిన్? బసవరాజా! దామరాజాన్వయా!

మ॥ కొలికిం జాతెడునశ్రు లొత్తుకొనుచున్ గూర్చున్న యీశ్వరమం
డలియం దెందఱు నీకు బందుఁడలొ, యెందర్ మిత్రుఁడో,

[యెందఱొ

జ్జలొ, యెందఱు ర్మణిశిష్యులొ, యెఱుఁగవా! జాలిం బడఁబోకు డం
చలరింపంగదె వీరలన్; బసవరాజా! దామరాజాన్వయా! 261

మ॥ పెలుచన్ నొచ్చిననోరఁ బొడవి తాబేనార్లు, ప్రాణంబులక
బలి వెట్టున్ బని వచ్చెనే నని నఖుల్, పాఠంబులన్ నూటిగొం
తులలోఁ బోయు నటంచుశిష్యులు నినున్ గొఱాడుదుర్; త్వత్పట
చ్చలమై తత్ఫలమేర్పడెన్; బసవరాజా! దామరాజాన్వయా! 262

మ॥ గెలుపున్ బట్టపరీక్షయం దొదవె; దక్కెన్ సెక్కరీతిపదం;
బిల్లు సాధంబుగమాతె; జాయకును జాలీశుండు నిల్పెన్; విధుల్
విధయం బొందె; సుఖంతు విక నని యువ్విభూరుచో, నీపయిం
జుకాపాదించెనె మిత్రి! హా! బసవరాజా! దామరాజాన్వయా! 263

మ॥ కలుగుం గావుత నీకు నై వమతదీక్షాప్రాప్యమోక్షంబు; నీ
 కుల మాచంద్రదినేశతారక మెసంగుం గాత; నీచిత్ర మీ
 లలితాత్యమ్భతవస్తుదర్శనపుశాలన్ నిల్చు గాతన్ సదా;
 జలజార్యంకవదార్చకా! బసవ రాజా! దామరాజాన్వయా! 264

నీ॥ దామరాజాన్వయోదస్వన్నితాభర్త

బసవరా జుజుచేత వినపు గుఱువు
 వొడిమి, యాభవనంబు విడిచినఁ, దజ్జావ
 కంబుగాఁ జిత్రీపటం బొకఁడు
 చేయించి, మునిసిపాల్ చేరుమాన్ మొక లైన
 వారలు శుభకృత్సువత్సరమున
 మాఘాతదశమి నమరుభానువాసర
 మందు, మ్యాజయముపెన్ హాలులోనఁ
 బెద్దనభ చేసి, కర్ణంబు విన్నవించి,
 గౌసెనను దీసి, తచ్చాయ కంటఁ బఱువ,
 జదివె నీవద్యనవక మానవయమందు,
 నందువడ్డాదినుబ్బరాయాహ్వాయుండు. 265

రాయబహద్దరు కందుకూరి వీరేశలింగముగారిని గుఱించిన
 చరమ పద్యములు 1919.

మ॥ జననం బొందెను రామ్మహేంద్రపురి; శిష్యత్వంబునన్ దత్తురీ
 ఘనవిద్యాలయమందె విద్యఁ గలుచెం; గాలేజి నవ్వీటస్నే
 తెనుఁగొ జ్ఞయ్య; దిగ తవిశ్రుతిని నందే కాంచె సంస్కర్తనాన్;
 గొనిపోదే విధి! లింగనూరి, దుది దగ్గు జేయఁగాఁ బెన్నప్రోత్.

ఆ॥ రత్నలింగకవులు, రాజమహేంద్ర చె

న్నపురి పండితులుగ నాడు మాటి;

వ

వ

రట్ల మాతెఁ దచ్చితాఁహణవడంబు;

లదిర! దైవఘటన లతిచిభృతఁబ.

267

జే॥ కైస్తవశకంబు విధిసోమరత్నభువు

జగగుసిద్ధార్థివై శాఖచరమపక్ష

పుండ్రయోగిఁ గుజవారమునను జరియె,

గందుకూపీరేశలింగకవి దివికి.

268

క॥ సుకృతులు దుష్కృతులును, బా॥

యికముగ నిహజీవనమున నెల్లర కొదవున్;

సుకృతులె కని యీశుడు లిం

గకపీఠ్రునియాత్మ కిమతఁ గైవల్యంబున్.

269

క॥ జబ్బుగ నుండియె మనియెను

డెబ్బదిరెండేండ్లు; ధీపటిష్ఠత నెన్నెఁ

గబ్బములు వాగ్నిసేత్రజమన

నుబ్బించెను లింగకవి, నిరవమానఁ డనన్.

270

— —

శ్లో॥ ర్తిశేషులైన కొక్కొండ పేకటరత్నము పంతులుగారింగూర్చిన
చరమపద్యములు—1915.

శా॥ అమ్మా! నీకనుఁదమ్ములం దొలఁగుదుఃఖాశ్రుత్ గనన్, భారతీ!

చుమ్మత్ చుట్టుక పోయెడుంగుఘ; నీసూనల్ కవుల్ రాణ్ణపేం

ద్రమ్మొడున్ మఱి లేరె? రత్నకవిచింతన్ మాను; చాలించె డే

హమ్మొన్ డెబ్బదినాలుగేండ్లుమని; యి కాతం డమర్త్యుండగున్.

క॥ ఆనందను, బావంబున,

రే, నెలఁ బొడఁగ నెడతిథిని, భృగువారమునం

దా ననిచె నమరవిభుఁడు, వి

మానముఁ గొక్కొండరత్నమానితకఃకిన్.

272

— —

బ్రహ్మశ్రీ దివాకర్ల తిరువతిశాస్త్రిగారి మరణమును హార్పి
గౌతమిగ్రంథాలయపత్రికమున (16-12-1920) జరిగిన సభలో
సంగ్రాహణపతిగానుండి చదివినపద్యము.

తే॥ అరయ, రవి, యాదివాకయఁ డస్తమించి,
తోచు నిజరూపమునను బోద్దుటను మరల;
నకట! కవి, యాదివాకయఁ డస్తమించె;
దొంటిగతి నింకఁ దా మనకంటఁ బడునె?

273

ఆ-ధ్యగీర్వాణసాహిత్య ఖనులును, మత్పితృసఖులును, నాకు
గురువులును, దవశ్శాలులునైన బ్రహ్మశ్రీ భాగవతి. వాసుదేవదీక్షి
తులవారి నిర్వాణమును గుఱించి. (వేణీసంహారములోని పీఠికచివరఁ
జేర్పబడిన పద్యశ్లోకములు రెండును వీరురచించినవే.)

క॥ దొడ్డమ పేటా! నీదగు

దొడ్డరతన ముద్రమణిని దొలుచుక చని శ్రీ
బిడ్డనిఁ జేరె వ. ను. గురువు,

పెద్దలతోఁ గలసి యుండ బిడియంపడె నాన్.

274

—మిత్రుఁ డైనకస్తూరినరసింహ రాయమంత్రి, తన్నిర్వాణము—

శా. శ్రీ కాంతామణిపేరిపుణ్యయువతి జేపట్టి, సోమోఽయై

కాకల్పం బగునోడరేవుకులమఁ దై యిల్లటంపల్లుడున్,

వే కాంచెన్ వసుకొస్తుభప్రభవగో వేణీసంహారగ్నతన్,

మాకిస్తూరిస్మపింహరావు నిజనామం బొంద సార్థక్యమున్. 275

క. అప్పల మునిగినమువ్వం

దప్పించె వరాహమూర్తి ధర; కట్టిద యా

నొప్పమి దొడ్డమ్మముతా

కివ్వడు కస్తూరిస్మపింహరఁ డెడపెఁ ద లెత్తన్.

276

తే॥ నవహరిశ్చంద్రసిన్ధూశః, నవయుగంధ
రుంకు, నవోన్మగను, మంత్రో మృదుగురుని
హో విచారి హః, గగిండు దుందుభి నెనంగ
జ్యేష్ఠ శుద్ధత్రయోఽశి నేగః ఓవిశి. 277

మ॥ సిరి రూ పొంది నదిచిన ట్లెనయః దశ శ్రీ శ్రీమహాక్షియం
దరి, కస్తూరిస్థసిహ గవు పెరిగె, నా దాది సంస్థానమున్
హరి యన్ దాకను నేలె, సార్థకనమూర్త్యైః నల్లె, గాజానుతున్;
మరి లక్షల్ ముడిచెన్; స్మరి చుచుబుకే మైబాసె నిశ్చింతతన్.

క॥ పింగళయండుం జనన,
బాంగి సాబ్దమునఁ బరిణయము, దుందుభియం
దుం గడయూరుపు, నసురా
సంగాతికి నారసిహవచివాగ్రణికిన్. 279

క॥ మనె నటువదినాల్లే డ్లనమున;
మనుమల మనుమరాండ్ర మునినుచుమల నె
త్తెను; వీడె దాగ్రిచు పొర బలె
దనువు; స్మరసింహరావు ధన్యుడు గదా. 280

క॥ పరమాత్మఁ డనాయానపు
మరణము గలిగించినట్లై, మద్చిరనఖక
స్మరినారసిహమంత్రీకి,
గరుణఁ బ్రసాదించుఁ గాతఁ గైవల్యంబున్. 281

జయీన్ దారిణి శ్రీవాడ్రేవుగంగనాయకాంబగారు, ఆ మెచిర్యాణము.

22-6-1911

చ॥ ముదిమి శిశుత్వ, మొక్కటనిము న్వినుమాటక లక్ష్యమయ్యె, డె
బ్బదిమధుమానయల్ గడపువండితరాజ్ఞికి రం మాంబకం

గుదురుగఁ గూతుకూతు పెదకూతుకొమారునిపుట్టు వేషకన్
ముఁతలు జోలికోత్సవము ముచ్చట దొడ్డమపేట సల్పుటల్. 282

ఉ॥ బిడ్డఁబిడ్డ, లర్థిఁ దమబిడ్డలబిడ్డలతోడఁ దొట్లలో
నిడ్డచిరాయురాలు, కయి కెమ్మక లే దని యద్దు లాడఁ బే
ర్పడ్డవదాన్యరాల, కుంధితుపాలికి వంటకు, నన్నపూర్ణ, హా!
దొడ్డమపేటరాజ్ఞి, శివుతోఁ గనె నై క్యము భీమనాథుతోన్. 283

క॥ వనితగను సవతరించిన

యనఘాదైవతప్రబోధ మావెలుఁ గెగసెన్,
మునుగుడినమ, దొడ్డమపే
టను, దీపాంబిబెడం గటన్ బలె కనన్.

284

ఆ॥ ఏబజేంద్రకంటె నెక్కుడుగా బ్రహ్మ
చర్యమునఁ దపంబు సలిపి, వాడ
రేవురంగమాంబ, ప్రియు నుందరేశునిఁ
గఁసికొనియె దివిని గాలముక్తి.

285

తే॥ సతగుడులమొదలినమ, నాశ్వయుజదర్శ
భానుదినమునఁ, దత్వజ్ఞ వాడరేవు
రంగమాంబ దొడ్డమపేటరాజ్ఞి, మోక్ష
సాధ మెక్కెను, జితి యెక్క జరతపపువు.

286

ఆ॥ దహనతాప మాట ధర్మోదకములు నే
త్రాంజలులను బోషకాంబ రంగ
మాంబ కొనఁగి, తత్సమాధిరాతను జెక్క
వ్రాసె ప.నుడు చరమపద్యము లివి.

287

— వనురాయమాతామహీనిర్యాణము —

క॥ పువ్వులతే ర్వసురాయని
యవ్వకు, బాలాంత్రశేషమాంబనుఁ బండ్ల

నొవ్వక రాలెను శుభకృ

త్సవ్యత్సరపువ్యపుకౌలిద్వాదశిరేన్.

288

— శ్రీ శ్రీవిక్టోరియాభారతచక్రవర్తిని నిర్వాణము. —

ఉ॥ తొమ్మిదిజీవరత్నములఁ దోరపు*బంగరుజూబిలీని, హృ
ద్య మ్మని యెల్ల రుల్లసిలఁ దాపినయోనసురాయహస్తమా!
యెమ్మెయిఁ జెక్కెదో యిపుడు, మృత్యువిమోచితరాజ్యభారయై
యిమ్ముగఁ జక్రవర్తిని శయించునమాధిపతి నువ్వములే?

ఉ॥ అచ్చపుఁగ్రొవ్వున త్తికొన నంటినదీపపుమొగ్గ, చూడఁగా,
నచ్చరితానువర్ణసము సల్పుతటిన్ గవిబుద్ధి, చూడఁగా;
గచ్చిక నంటుదివ్వె కెనగా యది యొండెడ; మేల్పొరించి, నే
మచ్చికఁ జక్రవర్తినినమాధి కొనంగెడఁ బద్యహారముల్. 290

మ॥ పదియందొమ్మిదొక్కయేండ్లరుగఁ బ్రాప్తం బౌశతాబ్దంబ! నీ
పుడయం బొందితి మాశృగండమున; నయ్యో! నిన్నుఁ గన్నట్టియి
ర్వదిరెన్నాళ్ళకె, నీయరిష్టమున వర్సక్ష్మామహారాజ్ఞ స్వ;
పదముఁ జేరె, నిజప్రజానిచయ మేడ్పొం బాచఖండంబులన్.

నీ॥ పంచఘండేశ్వరిఁ బంచత్వ మొందించి,

శార్వరీ! సార్థకసంజ్ఞ వైతి;

కన్నీటిజడి సర్వఖండాలఁ గురియించి,

నవశతాబ్దంబ! యన్వర్థ మైతి;

క్షమ కెగు చేసి, మంగళవారమా! విప

రీతలక్షణ సమర్థించుకొంటి;

విను మీఱుపెనువెల్లుఖం నీమఁ గుంకించి,

బలుప్రదోషమ! పేరు నిలుపుకొంటి;

తే॥ మీరు నల్వరు పాతకల్; మిమ్ముఁ గూడి
యక్కటా! చెడె శుభనామ యగుధనిష్ఠ,
బ్రతినిన్నాళ్ళు మీఫాలపట్టికలకు
మైలబొట్టు, విష్కోర్యాసచూఢిచట్టు.

292

ఉ॥ జాబిలి తేటవెన్నెలలశారదశర్వరి గన్నకన్నులం,
జీబుటమానచీకటిపసి గుభంగిని, నీమరాణివహం
జాబిలినాటియుశ్శసముఁ జూచినచూపు, నాపెఖట్టికం
భూబిలమందుఁ బూడ్చుదినపుందురవస్థకు గంటి మక్కటా! 293

సీ॥ బతులలో విద్యార్థి బాలుఁ డొక్కఁడు లేడు;
కచ్చేరులను వ్రాతకాఁడు లేడు;
బాజాబులో నుప్పువ ప్పగడియు లేదు;
సంతచావడిఁ గూరినరకు లేదు;
కాటాలయొద్దను గట్టతూనిక లేదు;
కొట్లదగ్గఱఁ గొల్చుకొలత లేదు;
దాతిపై నమ్మెటఘాత మన్నది లేదు,
పట్టెడపై సుత్తిపెట్టు లేదు;

తే॥ నట్టణము లేమి, యూల్లేమి, పల్లె లేమి,
యాత్మఁ బాసినదేహంబు ననుకరించె,
మేటివిష్కోర్యసార్వభౌమీమతల్లి
చెల్లి, భూగర్తమున నత్తమిల్లునాఁడు.

294

కా॥ పాదుర్భూతవిషాదవేదనల, వార్తావత్రికాభుల్ త్వదీ
యాదార్యాదిగుణంబులం బనవు, చత్యంతంబు శోకింపఁగా
నీదేహచ్యుతి, కోడుకజ్జులపుంగన్నీరో యనం దోఁచె, హిం
దూదేశోత్థమచక్రవర్తినిరో! త్వద్దుర్వర్తమానాంకిముల్. 295

చ॥ పదివదియేండ్ల కొక్కమఱి వ్రామునబాగనంపులెక్క, నె
న్నిదొ మఱితొమ్మిదో పరులు, నీవు నవి త్తొరిచూపుచో మ;హా!
యిది మొదలందుఁ దత్త్విగదీశితనామము గాన రామ గా;
చెనరదె తప్పకుంటుంటజనచిత్త మి దె చిరఁ జక్రపల్లిన. 230

సీ॥ అలదిగంతాలజా బరగంట కందించు

తీవ యున్నది మాకు; నీవు లేవు;

గంట కాణామడ గడపుసౌఖ్యపునైలు

త్రోవ యున్నది మాకు; నీవు లేవు;

ఖండాంతరముల శీఘ్రముగఁ జేర్చెనుధూమ

నావ యున్నది మాకు; నీవు లేవు;

పాశుపఱ్ఱులలోనఁ బావన గౌతమీ

నేవ యున్నది మాకు; నీవు లేవు;

తే॥ హా! హిమాచలనేనువర్యంకధరణి

మండలై కాతవత్రసామాజ్యరాల!

ప్రాజ్ఞవిక్టోరియామహారాజ్ఞ! జనని!

చనినదానవె మహిఁ బాసి స్వర్గమునకు?

297

సీ॥ ప్రాప్తవృత్తానుహృద్భ్రహ్మహత్యాశ మే

యంబ నీ కెడపె శుద్ధాంబురుగుల,

హాయిగా నొడలల్ వేయి పెక్కేను లీ

వెత్తఁగా నాయె నేయింతికతన,

రంగువంతెనలమేల్ రతనాలపాపట

చేర్ల, నేరారు కై నేసె మిమ్ము,

శ్వాపదకృవ్యాననంపర్క ముడిపి, తై

ర్థిమైతి) మీరు నేయక ఘటించె,

తే॥ నక్కటా! భూతధాత్రి! యనంతచక్రి!

జీవధునులార! వసులార! చెల్లిపోయె

నట్టిమాచక్రివర్తిని; యామెకీర్తి

తనయ నేలరె తలి తుడి దాదు లగుచు.

298

ఉ॥ కుంటక ధర్మపుంగవము గోత్రఁ జనంగ, యుగాది నేలె నే

పంటవలంతిఁజే, డతనిపాలన మెంతన, నాల్గు నర్వజేం

డ్లుంటివి రాచగద్దియ, నహా! “కలి షష్టి”యటట కల్లగన్;

వింటిమె నిన్ను వంటిరమణిన్? వికుటోరియచక్రివర్తిసి! 299

మ॥ నరిగదైన్ వసియించుని న్గని, హరిశ్చంద్రాదికోర్వీశు లా

ర్వరునొండొర్వల మోముచూచునొనుచున్రోషేర్వలంగాంతురో

పరితీర్ణజజగత్పురాపరిచితత్వతీర్తి సోత్కంఠులై

కరముం గేలఁ దెమల్పవత్తురో, యెఱుంగన్; రాజ్ఞ! విక్టోరియా!

మ॥ భవనర్థంబు ప్రసిద్ధముద్ధములతో, బ్రాగంబుఁ గోల్పడ్డశూ

రవఁజల్, నీకు నమీక తూర్యములతోఁ బ్రత్యుద్గతుల్ నల్పగా

దివి, బ్రత్యుద్ధిధరాతలేశ్వరులు, గదైల్ డిగ్గి యగ్గింత్రోయా

హవనన్నద్ధతఁ గాంతురో మరల; నవ్వర్థాఖ్య! విక్టోరియా! 301

చ॥ మనుమల, మన్మరాండ్రు, మునిమన్మల, నెత్తెను నతఁడుగాంచినం;

“దినకరుఁడస్తమింపఁ” డనుదేశము నేలఁ, బ్రభుత్వ మెంచినన్;

దనయుని, జ్యేష్ఠు నిల్పె స్వపదంబున, రాజ్యసమాప్తి జూచినన్;

వినముచు గానము జగతి విక్టోరియానమభాగ్యశాలినిన్. 302

చ॥ విజయము దెల్పుచీరు, నలవేరికిఁ జాలినచామహాజ, మ

క్కుజనభయంకరాజమునకుం దగుతొంటియు, తొంటి కర్వమా

నిజవిజిఘాంస్వనిగ్రహము, నీకడఁ గా కిటువంటిపొందికల్

ప్రజ కనె నెందు? స్వర్భవనభాగ్యకుటోరియచక్రవర్తిసి! 303

ఉ॥ ఆప్రికతాన్సువాత్ రణజయక్షణకతీజగన్మయై
 ఓప్రిత-దత్సమిధృతవిశిష్టసపుష్పభటాలి మున్ను గా
 నపౌతిమప్రితాపమున నాకమునైఁ జనునామెనైత్రీయా
 త్రాపియిత న్నుతి-పక, యత్సఖలు రాక్షగతించెనం, ద్రయో!

శా॥ లండన్ పట్టణ మాబిడం గనుమహాలాభంబుఁ గోల్పోయె, నో
 హిందూగవ్వారి! నీకు నేమి కొడ వయ్యె న్నేడు? విప్రోరియా
 ముం దున్నప్పటికంటె నున్నతపదంబుం బొందె; నిన్ గోరిముక
 నందర్శించినయామెనందనుఁ డచటో! నాధుండు నీ కిత్తటిన్.

ఉ॥ బిష్పలకుప్ప, యామె మహి నుండగ వ్రాలిన వెన్నిసాన్లు కన్
 తెప్ప, ల వన్ని స్త్రీపురుషనిర్మలవర్తన కొజ్జలయ్యె; హా!
 చెప్పెడి దేమి విక్టోరియజీవచరిత్రమహత్వ! మక్కటా!
 తప్పెఁ గదా ధరాప్రిజకుఁ దాదృశలాభము దివ్యమూర్తి గాన్.

శా॥ కోటే రెట్టితనయట్టితీరు గలముక్కుం, గొప్పకన్నుం, ధను
 పోకిటిం గా దనుభూవుఁ, గుండలపుశ్శుక్లాభకర్ణంబు నై,
 పోటోగ్రావున నేకపార్శ్వ మగుత్వస్మాత్పాస్య, మన్నననో
 వాటిన్ నాటె, న్వపక్షచిహ్నముగ; నిర్వాణాభ్య, విక్టోరియా!

ఉ॥ నాణెములందుఁ, బత్రీముల, నాణెపుఁజీట్లఁ, దపాలలిఫ్ఫలన్,
 రాణి, మఱింబటంబుల, నిరంతరముంగనుచుంటి; మయ్యోగీ
 ర్వాణపదంబుఁ జేరె నని క్రొంగకు; హిందుధరితి! తద్బహిః
 ప్రాణము నప్తమైడ్వరుడు నామెకుమారు భజింపు మింపుగన్.

ఉ॥ మానవమాత్రశక్తి మహిచుండల మేలునె? మానవీనభూ
 జానికి నప్తమైడ్వరుడుచందుని కీశుఁ డమానుషక్షమా
 జ్ఞానబలప్రితాపము లొనంగి, చిరాయురనామయత్వసం
 తానసమృద్ధు లిచ్చి, నిరతం బహితంబు హతం బొనర్చుతన్.

శ్రీ శ్రీన ప్రమైడ్వద్దచక్రివ ర్తినిర్యాణము (6—5—1910)
 ఉ॥ తూరువునందు దైత్యగురుతో నరుడేరఁగఁ దోఁకచుక్క, సా
 భారణచైత్రమందుఁ గడద్వాదశి శుక్రదినంబురాత్రీ, వి
 ట్టోరియరాణిపెద్దకొడుకున్ భరతావనిచక్రివ ర్తి, భూ
 భారము డించి యెడ్వరుడు స్వస్థుతఁ గాంచె జగంబు చింతిలన్.

ఆ॥ నేల పూలతోడ, నిగి చుక్కలతోడ,
 సాగరంబు ఘననమితోడ,
 నిండి యుంటఁ జూడ, నీయలంకారప్రి
 యత్వ మభవ! కరతలామలకము.

311

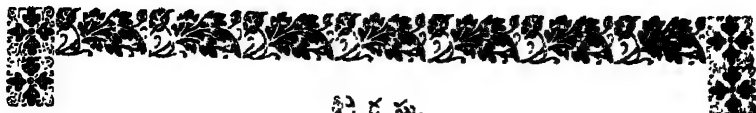
చ॥ బహుళచమత్కృతిస్ఫురితభావరసాభరణప్రబంధమున్
 నహృదయుఁ డా నటన్నఁ, గవి, శాంతికదే ఫలమంచునెంచు; న
 న్వహము మహాకపిందులు నహస్రముఖంబుల మెచ్చుచుందురే
 మహితభవత్ప్రపంచకృతి మాటికి; నే మనుకొందు? వీశ్వరా.

ఉ॥ రాజిరి యెల్లఁ గూరి నిదురన్ మృదుశయ్యను దల్లియొద్ద, వ
 ర్వాతను లేచి తండ్రియెదురన్ జర లాడెనుబిడ్డఁడుం బలెం,
 బ్రీతిని మాయకొగిలను మిక్కిలి మూఢత నుండియుండి, నే
 నీతటి నీదుమోలఁ జరియింతు మెలంకువ నొంది యీశ్వరా.

తే॥ వివిధవిషయప్రసక్తిని వేటువేటు
 తలుల రచితంబు లైనవద్యములు కూర్చు
 బడినవసురాయచాటుప్రబంధమందుఁ
 గార్తతురీయప్రీక్ష్యప్రకరణ మిద్ది.

314

శ్రీ రస్తు.

శ్రీపరమాత్మనే నమః.

వసురాయచాటుప్రబంధము.

స్వ విషయ ప్రతిరణము

ఉ॥ తల జడగుంపు, దాన నెల దైవకపున్నది, నెన్నొనంట మం
ట లెగయుకన్ను, కంఠమున నల్పు, నురంబున నర్పహారముల్,
మొలు: బులితోలు, మై మననపుంబనుమం, బజక్త గపాలమున్,
విబుదుక సామెయిం, గలుగువిగ్రహ మే గనుమోక్షి కాంచెదన్.

ళా॥ శ్రీరామామణిపేరిసాధ్వి వరియించెం; గాంచె నన్ జ్యేష్ఠు ను
బ్బారాయాహ్వయు, నచ్చనాఖ్యు, నుతులన్; బ్రాఖ్యత మా
సాండితిం

గోరంగిం గఱపెం గుమారులకుఁ దెల్లం గూర్చి బెక్కండ్రకున్;
నూరిన్ సూరపరాజుమంత్రిఁ దెలుతున్ జోడించి కేల్ మద్దురున్.

చ॥ జ్వరమును బక్షవాత మయి, వ్రాయ జనాభను మన్నెపూళులం
దిరుగ, విరోధికృత్సమఁ జనెం దివి కచ్చన, మామకప్రియా
వరజుఁడు జ్యేష్ఠమానసితపక్షమునన్ నవమిన్, గుమారు లి
ర్వర, నతిఁ, గూఁతు లిర్వరఁ, గురున్నను ముంచి విచారసీరధిన్.

—• విశ్వరూప స్తవము •—

క॥ శ్రీకృష్ణ! విశ్వరూపం

బాకొలుపునఁ దాల్చినప్పు డకుగఁగఁ బుట్టుం

జీకునకుఁ గన్ను లిచ్చితి;

వా కిను తత్తవము నలువ వసురాయసికిన్.

4

ఉ॥ మీనము గడ్డమున్ నరసి, మే లనుభూతిని విద్య నేరువన్
వాసిని గన్నదొడ్డబడివంతులు, మాయయగారితోడ సా
వాసమునన్ గురంగపురి వర్తిలు, చేనవయేట నక్షరా
భ్యాసముజేసెఁ గీర్తికులుఁ, డన్నవరాజు; దలంతుఁ దొల్లరున్.

ఉ॥ పేముడి నాంధ్రపండితకవిన్ ననుఁ జేయఁగ, నాంధ్రశబ్దచిం
తామణి వ్యవహాయనమునన్ జదివించి, ఫలంబుఁ జూడకే
యామరలోక మొందితిరి; హా! పిత! సూరపరాజమంత్రిను
తామ్ర! హరిస్తవం బిది, నుతగృధితం, బవధారు నద్గురూ! 6

ఉ॥ పుట్టుక దృష్టి నష్ట మును పుట్టినయంబికవట్టి, తన్నుఁ జే
వట్టి యతర్కితంబుగ నభం గను లిచ్చినవిశ్వరూపునిన్
బట్టఁగ రానిహర్షభయభక్తులు, నద్భుత, మొక్కపెట్ట లోఁ
దొట్ట, గగుర్పు గద్గదిక దొట్టు వడం కయి, మొక్కి యిల్లనున్.

ఉ॥ శ్రీకరుణానముద్ర! యదుసింహ! వికుంతవదాధినాథ! లీ
లాకలితావతార! కుటిలద్విషదంతక! బంధురక్షణాం
గీకృతదూతభావ! నినుఁ గేవలమానవుఁగాఁ దలంచుమా
ప్రాకృతకృత్యముల్ నయిఁవఁ బ్రార్థన; నిశ్చల! భక్తవత్సలా !

మ॥ పరవృద్ధీశులు పాదపీఠము భజింపన్, సర్వభూచక్రమున్
బరిపాలించితిఁ; గాంచితిం దనయులన్ బ్రభాత్యులన్ నూర్చురన్;
జరభోగానుభవంబు నొందితిని; లక్ష్మీనాథ! యుష్మత్పదాం
బురుహలోకము నేఁడు నాకినుముదంబుం గూర్చ దం జేదియున్.

మ॥ కను మర్త్యం దతిఘోరసంతమనపుఁగారాగృహంబందు బం
ధనముం గొన్నిదినాలె, నల్పి యపరాధం బుత్కటం; బయ్యతా!

చనియెన్ బాల్యము; జాతజన్మము; హా! సంకల్పి యుగ్రకృతిన్
ననుమింగెన్ జర; యుంటి నట్టిచెజనిన్నా; యేతపాదముడన్.

మ॥ చదువున విన్ని, నారకము స్వర్గము, నన్యఃసంబు లిట్టి డ
ట్టిది యనుచుం గ్రహింతురు; ఘటిల్లుఁ బరంబున వారి కంఠదో;
తదుభయహావముల్ హృదయదర్శనసంగతిఁ బ్రత్యక్షనూతనా
స్మదనుభవాకృతిం బొరసె; మాధవ! యెట్టిని గంటి నే నిటన్.

మ॥ “చెడుగుల్ గూడ, నెటుంగ నేర్చిన, మహాశ్రేయోనిమిత్తంబు”ల
న్నడుగున్ నిక్కువమంచునెన్నుదును; నిన్ను సర్వభూతాత్మకున్
వెడఁగుల్ గట్టెద మంచు నాకొడుకు లేవేళం గడంగం గదా
యుడిగెన్ నాచెఱ; గంటిఁబెన్వెలుంగు; కన్యకాక్షణ్ జగన్నాయకా.

ఉ॥ కాళుల వ్రేళులం గలుగుకన్నులు, నా కిపు డానసంబునన్
గ్రాలుటఁ జేసి, కొత్తలును బ్రాతలుగ్రొత్తలయై వదార్థముల్,
చాలఁగ వింత గొల్పెడు; బలా! బలువితలవిత, యీజగ
జ్జాలము నీశరీరమున సర్వముఁ దోచుట; పూరుషోత్తమా! 13

చ॥ కను లిటు నీవ్రసాదమునఁ గల్గినదానికిఁ దో, డసంత! మ
జ్జనకునికిం బలెన్ గవనచాతురియున్ లభియించెనేని, త్వ
త్తనుభవనాద్భుతప్రథమదర్శనజాతవినూతనాత్మభా
వనకుభవర్ణనాప్రతిమబంధ మొనర్పనె సత్ప్రబంధమున్? 14

చ॥ వెలుతురుచీకువాలులకు వేడిమియే గలభేద, మంచు లోఁ
దలఁచెడుపుట్టుగుడ్డికిఁ, బదార్థవిభేదము, వర్ణభేద, మం
దులపరిమాణభేదముఁ గనుంగొనుశక్తి నిమేషమాత్ర నా
కలవడునట్లు చేసితి; మహాత్మా! భజింతు భవత్పదాబ్జముల్. 15

ఉ॥ స్థావరభేదముల్, సకలజంగమభేదములున్, వచింపఁ బే
ళ్ళే వినుచుందు; నైనను గ్రహింపఁగ నేరను సంజ్ఞ దృష్టిచే;

నావిషయంబునకొమ్ముదుక నయ్యనినుంగ; మదాంధ్యమున్ బలెన్
దేవ! తదజ్ఞతన్ దొలఁచి తెల్పవె నీమెయిచిత్రీమూర్తులన్. 16

చ॥ ఇముడుచుశక్తి నీది పరమేశ్వర! యద్భుతగోచరంబు; వి
శ్వము భవదీయదేహమున, స్వల్పపుబీజమునన్ వటావనీ
జము బలె సంతరించి; తెది సాగదు నీ వెద నెంచ! నాదునే
త్రీమున నజాండ మెల్లఁ జొరదా! పరదా! మురదావనీరదా! 17

ఉ॥ పొక్కిలిదమ్మిలోనినలుమోములసామి విరించియో! కుడిన్,
మిక్కిలికన్ను గల్లి, యరమేఁ జెలి గొల్లొర శంకరుండో! నీ
యక్కునఁ బొల్పుతల్లి సిరియా! మొగమందలిజోతు, లర్కుఁడుం
జక్కలతేఁడు నొక్కో! వినుచొప్పిటుగాంచితి; నేఁ గృతార్థుడన్

ఉ॥ వాకొన రావు పీ; శ్శేనుటివస్తులఁ గొన్నిటిఁ బోలునట్టి వె
న్నో కలలందు సంధతఁ గనుంగొనిన ట్లిపు డే న్మరించెదన్;
జీకుగఁ బుట్టనో వెనుకఁ జెందినమేనుల! వానివాసనల్
గా కవి యేమి? గంటినిను; గాంచ నికన్ భవదుఖ మిశ్వరా!

ఉ॥ స్థానము వీడి, యెక్కడనొ జాడయుఁ దోఁపక తా నడంగినన్,
మేనును వీను బంధునరణిన్ దనశార్యము నిర్వహించుటన్,
వానిన యిప్పుడున్ దడపు వస్తువివేకముకై భవత్కృపా
దాసము నాదుచూపు; పరతంత్రత దానికిఁ బాపు; శ్రీవతీ! 20

చ॥ మఱచినవిద్యమాదిరిని, మాధవ! సృష్టిచరాచరాత్మకం
బెఱుకకు వచ్చె నీమహిమ, నీక్షణమే యభిధాయుతంబుగన్;
గొఱఁతలుఁ దీర్ప భక్తులకుఁ గొంగుఁబసిండివి నీవ; నీకడఁ
మొఱ వృథ గాదటన్నమునిముఖులవా క్కడి నిక్క మచ్యుతా!

ఉ॥ అంబుజమిత్రీమండలము నద్దపుబిల్లను జేయఁగల్గుతే
జంబున వెల్లునిన్ గనెడుచర్మపుఁజతువులున్, జిరానుభా

తిం బడయం దరం బగుత్వదీయపుస్పష్టపరిజ్ఞామున్, నిమే
మంబునఁ జొందఁ బున్నె మెది నల్పితినో తొలుబామునన్! హాత్!

శా॥ బృందారాజవారాద్యమర్త్యవృత్తు నిన్, భృగ్వదులన్,
బుతుల్,

గాంధారిన్, హితబంధులన్, విదురునిన్, గాంకేయున్, ద్రోణాదులన్
గండమ్ముల్ వికసింపఁ గంటి నిటు; భాగ్యం; బై హి కాముష్మికా
నంద మ్ముక్కటఁ గల్గె నీకరుణఁ జెండన్; నందహాన్నందనా!

శా॥ పాదాంభోజమృణాళనాళముక్తియన్ భాసిల్ల మిన్నేలు, గీర్తి
వాదీవ్యన్నిజహారవల్లరులశేవం గ్రాలఁ దారావళుల్,
రోదోంతఃపరిపూర్ణ, నీతను వహో! రోమాంచముం గూర్చి కృ
ష్ణా! దృష్టుల్ మిటుమిట్లు కొల్పు; నుపసంహారం బిక్షన్ సల్పవే.

చ॥ తలతల మంచు మించు లమితంబులు గా నుదయించి, పై హతా
ద్విలయము నొందఁ, గేవలత విన్ననఁ దోచువిసీలమేఘముం
బలె, నొకదర్శనీయ మగుభావమునం గనువట్టె, దింతలో
మలఁచిమహోజ్జ్వలాకృతిని; మాయ త్వదీయ మమేయమవ్యయా

ఉ॥ తెల్లనితమ్మిరేకు, లెలజేటులతెక్కలుఁ, గెంపు, నిండుజా
బిల్లిని, మల్లెమొగ్గలను, వెన్నెల, సింగము, నంటిబోడెలన్,
నల్లనివానమేఘము, నొనర్చుటకున్, విధి కాది రుక్మిణీ
వల్లభ! మాదిరుల్ మది భవన్నయనాదులుగాఁ దలంచెదన్. 26

ఉ॥ బంగరుజేల మంగమున, బన్ననరంబు లురంబునందు, ర
త్నాంగదముల్ భుజంబుల, రథాంగము గేలఁ, గిరీటముం బ్రధా
నాంగమునందు, నుంగరము లంగుళులం, గలమోహనాంగ! ని
న్నంగన లెంత, యోగులు నిజాత్మలఁ బొంగి కవుంగిలింపరే!

ఉ॥ పొత్తులకందువై కెడపెఁ బూతనఁ; గానల నాల మేపుచున్
నృత్తము నల్పెఁ గాళియుని నత్తివయిన్, మఘరావురంబులో

మత్తగజంబు మల్లులను మామను జంపె, ననంగ, నట్టిలో
 గోత్తరుఁ జూడ నోచ, ననునుత్తల మిత్తటిఁ బాసెఁ గేశవా !
 మ॥ తనయప్రేమ, మదంతరాత్మహితబోధంబుల్ చెవిం బెట్టి, కే
 ననయంబుల్ ప్రియసోదరాత్మజులెడన్ వ్యాజంబునం జేసితిన్;
 ననయుల్ సాధులు వారు, క్రూరునను నిచ్చన్ గోముఖవ్యాఘ్రముం
 చనుకో; దుల్లము వొక్కు; నిక్కొలకుఁ బ్రాయశ్చిత్తమున్నే! హరి!

ఉ॥ భానునిరాకఁ జీఁకటిని బాసినబైలును బోలె, లోనియ
 జ్ఞానము నీదుదర్శనమునన్ నిమిషంబున విచ్చు మొగ్గగా,
 మానసమొప్పె నిర్మలతమై నిపు; డెప్పు డ దిట్ల యుండ, నీ
 మేనికి జీవయాత్ర విరమింప వరం బిసు ముక్తినాయకా ! 30

ఉ॥ “దైవపరుండు గా వలదు; దా నలుపన్వలె నర్వపారుషం;
 బావల దాని దిద్దు విధి” యుం చెఱిగింప, నెఱిగియున్ ఫలం
 బీ వవతారమూర్తివి హరి! నభయం దిటు నంధి కెన్నియో
 త్రోవలు దొక్కి; తీజడమతుల్ విన; కేల వృథాశ్రమం బిఁకన్?

ఉ॥ “ఇలతలబర్వ డించుటకు నెత్తి పీ వవతార” మందు; ర
 క్కెలనము దీఱ నొక్కొ కలిగెం బలువేటిమి వీరి కిట్టు లి
 క్కులమునఁ; దప్ప దేది గన, ఘోరపునంగర; మయ్యెడున్ మహా
 ప్రలయము; ధర్మమున్నకడ వ్రాలు జయ; మ్మని నిశ్చయించితిన్.

మ॥ కొలువున్ వీడక మున్న చేయు మరలగి గ్రుడ్డి ననుం గృష్ణ! వే
 వెలుఁ గజ్జాకరమట్టు; లీకనుల నే వీక్షింప నీ కన్యమున్;
 నలినాక్షా! వెలిఁ జీఁకటయ్యెఁ ద్రుటి; నై నన్ దొంటియట్లుందకు
 మ్మల, మానందము గందుఁ గంచు నిను బ్రహ్మాండాధిపున్ లోవెలిన్.

ఉ॥ అంధుడ నాకె కాక యిపు డందఱకుం జగ మంధకారమే;
 సింధునుతామనోహరుడ! శ్రీహరి! హస్తపురంబు వీడితే ?

బాధుసుహృత్కుమారపరివారచమూపసహాయభూమిభ్య
త్సింధురపైంధవాదులకుఁ దెల్లెనె యొక్కటఁ గాల ముక్కటా !

క॥ అనె; మీఁదటివృత్తాంతము

జనకా ! భువి నున్నయపు డనకృదావృత్తీ

వినిచితిరి మీర యెరులకు

వననిధిగంధీర మైనవాచాధాటిన్.

35

క॥ భవహరము విశ్వరూప

స్తవ మిది వనురాయకవి పితకు న్నవ్వునకున్

జెవి నిడియెఁ బాడమఁ బ్రమదా

శ్రువు సూరపరాజమంత్రీనుత్రామునకున్.

36

క॥ కొఱవడినకనుల నిడినన్

గఱివేల్పును బుట్టుగుడ్డి గని పొగడినయీ

చిఱుఁగబ్బము వనురాయం

డఱువదిరెండేండ్లయీమనందు రచించెన్.

37

క॥ తారలు నభమున నెటు లటు

తారాసంఖ్యాక మైన స్తవపద్యంబుల్

ధారిణి నివి శోభిల్లును

సూరపరాజాత్మభవవసుకవికృతంబుల్.

38

—+ జనాదికము +—

సీ॥ పుట్టుక పాసెర్ల పూడిలంకను, దండ్రీ

బందుగులింట నానందయందు;

మెత్తనిపొత్తుల నత్తమిల్లుట, నైశ

వక్రీడ, వదానొండువత్సరముల

(33)

ప్రాయంబుననుక, నారంగ మోరంగి;

గన్నవారలవియోగంబు నటనె;

యక్షయమొదలు పరాన్న మేడేండ్లు దొ

డ్డమ్మపేట దివాణమందు; శ్రీము

ఖాబ్దును సొంతకాపుర మక్కొటికనె,

పౌధమజాయావియోగహృద్యధయు; భావ,

రాణ్మహేంద్రంబునందు నాంధ్రంపుటాజ్ఞ

పదవి; వసురాయచరితంబు పౌధిత మవల.

39

క॥ ఆనందను, శ్రావణమున,

భానుదిశోపేతశుద్ధపంచమితిధి, జి

త్రాగక్షత్రాది, గుళి

రానన్, నుద్భూతముడు వసురాయడు పొడమెన్.

40

చ॥ ఇరుడు బుధుండు లగ్న మగునెండిని జంధ్రుడు మంగళుండుగ
నన్య, నళిని గేతువున్, మకరమందు గురుండు, వృషంబునందు రా
హ్వినతనుజాతులన్, మిథునపింటను శుక్రుడు; వక్రంబునందు నిం
దునితనయండునుం గురుండునున్; వసురాయనిజన్మపత్రికన్. 41

ఉ॥ గౌతమి గట్టి కాలువలు కాటను ద్రవిణకాలమందు నం

భూతుడ నైనవాడఁ బదుమూఁ డగునేడులయ్యాడుత్పల్లిన్;

మాతకు లేమి బా,లచట మంటిని మోసెనువ్వరమ్మలే,

ప్రీతిని నన్ను జన్మడిపి పెంచిర, లేమి ఋణానుబంధమో? 42

మ॥ జననం బొది పడేండ్లు మామకనివాసం బయ్యె గోరంగి; యా
మెనుకన్ దొడ్డమపేట యయ్యెనటులే; వేయేండ్లకున్ రాణ్మహేం
ద్రనివాసంబును నేటి కేబదికిఁబై దాఁటెం గదా; యెనఁ, బాం
గును విన్నన్ హృది, పిన్ననాఁటి నెల వోరంగివర్జత్రయిన్. 43

ఉ॥ మింగ ననుంగుడంకి, నపమృత్యువు నమ్మరపాకయొద్దఁ గో
రంగిని, నోడలంగుగ రాతిరి నిల్పిచక్రూరకదుగ్ధతీ!

నిం గన, నర్వవా డ్నిరుసు నింకిననాచిననాటిమస్సహం
పుంగడగండ్లుతోఁచి, తనువు గడుపాట గఁ జేయు విష్ణుకుక్. 42

తే॥ పండితుఁడు, నల్వదేడులప్రాయమున, బ
లాఘ్యుఁడు, పరోపకారి, మాయయ్య, లంగి
రెత్తి దుర్మతిఁ గోరంగి మృత్యువాత
బడియె, దెసి పేపు లస్మదభాగ్యశిశుత. 43

చ॥ బిడవుట నీకడం బితృవియోగపుమర్తక యేడవేటనే,
మొదలను రెండువేలదినముల్ పువు లమ్మిచసాధవిష్ణుం;
బిడపను గట్టె లమ్మితిని వేయిదినమ్ములు; నాటి నేటి నీ
బ్రదిమియు నిట్లె; స్థాయులె కురుగపురీ! మన సంపదాపదల్? 44
శా॥ కోరంగి బిననాటఁ దొడిగి తలి మామం గూకటుత గొల్పి చే
యారం బొమ్మలపెట్ల నేయె, బదురా యోనేట నీ జేతి, సం
సారు బడ్డె నమాప్తిగాఁ బ్రనవమై, చాతంబుతో గిట్ట, ద
న్నారీరత్నము వేకమం బనవుచున్ స్వగామమున్ వీశితిన్. 47

ఉ॥ చలువయొనర్పవేసి యొకచాకిరి రాజమహేంద్రమందు దు
వ్వలువలు, వానికోసము, వచ్చినకొత్తరు శిష్యు డేను బోఁ,
దులువయొండు దూలుచు నెదుర్పశిచోపకుగొట్టెఁ ద్రాగి నన్;
నిలువఁ జనన్ బ్రమాదములు, నీచులయందులవాని తెన్నులన్. 48

—, స్వగృహము. 1895 —

నీ॥ స్వాతంత్ర్యభూతలస్వర్గసౌఖ్యవహ,
మిలుతేడలకు సొంతగృహము సూవె;
పరిగేహవాసోగ్నివిరయదుఃఖాపహ,
మిలుతేడలకు సొంతగృహము సూవె;

వృథుగృహచ్చిద్రగు ప్తిన్నేహధూర్వహ,
 మిలుజేఁడులకు సొంతగృహము సూవె;
 కాయయాత్రాకష్టకంటకోపానహ,
 మిలుజేఁడులకు సొంతగృహము సూవె;

గీ॥ మధురసంపత్ప్యోరుహమధులిహమ్ము,
 నిల్లుజేఁడులకును సొంతగృహము సూవె;
 నైకదివ్యఫలామరానోకహమ్ము,
 నిల్లుజేఁడులకును సొంతగృహము సూవె.

49

సీ॥ నుందరాకృతిఁ దాల్చి ముందు నిల్చి ప్రమోద
 కంఠిఁ దేల్చున్వకాయకష్ట మిల్లు;
 శీతవర్షాతపవాతభీతి నడంచి
 తాల్మిఁ బోచెడికన్నతల్లి యిల్లు;
 దేహధర్మమునందు నూహ పాటినతోన
 మీఱునారటముపేరూఱు టిల్లు;
 నతిథి నభ్యాగతి నాదరించుమహోప
 కారబుద్ధికి నహకారి యిల్లు;

తే॥ పేరుఁ బ్రఖ్యాతి రాగలదారి యిల్లు;
 నప్తసంతానములతోడ సాటి యిల్లు;
 సంచితార్థంబులకు నెల్ల శరణ మిల్లు;
 చాల నుడు లేల గార్హస్థ్యమూల మిల్లు.

50

సీ॥ “గాన మన్యుల దైన, వాసంబు తనది గా
 వరె” నన్నలోకోక్తిఁ దలచి తలచి,
 “యిల్లు లేనమ్మ తా హీనత పడు” నన్న
 యాఁడుసామెత సారె కరసి యరసి,

“పరగృహవాసంబు నిరయకల్పం” అను

వండితవాక్యంబుఁ బట్టి పట్టి,

పిల్లి పిల్లలఁ జోలఁ జెల్లుననారంబుఁ

దరలించి యల్లెల్లుఁ దిరిగి తిరిగి

51

తే॥ యీనడంబులఁ బడి పడి, యిఁక కి యిఁక,

విసిగి, వేసారి, యీశ్వరు వేడి వేడి,

యరువదేం చుండి రాజమహేంద్రనగరి,

నివును మన్నథ వసురాయఁ డిల్లు గట్టె.

ఆ॥ గజమునొద్ద గున్న కలభంబుగతిఁ, బొగ

యొడ వెనుకఁ జెన్నయునుప మట్లు,

రాణ్యహేంద్రనగరి పైనింగుకాలేడి

మేడకుడిని, వసునిమిదైటిల్లు.

52

—• నూయి •—

శా॥ నూయి! నేజయనామ కాబ్దమున నిన్నుండ్రివ్వఁగాఁబూనిపెం

కాయల్ గొట్టితి; వానితోయములె తత్కాలప్రభావంబుచే

నాయెం గావలె నక్షయంబు లిట నీయందుం, ద్వదధంబు చూ

పాయల్ నూ ర్వ్యయపెట్ట, నీవమృతకుంభం బైతి మాపాలికిన్.

క॥ నీ పున్నా, వస లున్నది;

బావ! నీకింద వెచ్చవడ్డ శతముపై

వేవేలు వచ్చువడ్డిగ

భావించుం, దావకీన పానీయంబుల్.

54

ఉ॥ ఉత్తరమందు వడ్లమరలోరులు, దూర్పున నైలుఘోషతోఁ

గ్రొత్తగ సాగుచున్నయపుచూపపుఁ “గృష్ణసినిమ” గొల్లుఁ, జో

లోత్తులు నాటకంపువెలముక్కలనమ్మగ యామ్యమందు, నీ
గత్తర లింటి చుట్టు; నేటు గంటికి, గూరుకు పూర్వయామినిన్.

— పుత్రజననాదికము —

చ॥ భవుకము; చాద్రమాననలవత్సరమార్గశిరంపుశుద్ధపున్
నవమిని, వేకువన్, రవిదినంబున, నుత్తరభాద్రపదికముఁ
డవచరణంబుఁ దాకినధటన్, వసురాయనికిన్, నుశీల న
త్యవతికి గల్గెఁ బుత్రుఁడు, చిరాయువు వంశకరుం డితం డనన్.

క॥ చనుమఱికింద మ తొకచిటు
చనుమఱవలెఁ దోచు మచ్చ, సరవిని వసురా
యనికిం, దన్నలనంభవ
తనయునికిన్, వామచుందు దక్షిణచుందున్.

57

చ॥ లగనమునందు శుశ్రూషు తులన్; రవిసౌమ్యులు వృశ్చికంబులో
నఁ; గుజవిధుంతుమల్ ధనువునన్; శశిమీనమునందు; మేఘం
ట గురుఁడు; కేతువొందు మిథునంబున; మందుఁడుకర్కటంబున
దు; గురు డు వశుఁ లర్క, జుమనున్, వ.సు.నీశ్వరు జన్మపత్రికన్
8-6-'921 దుర్మతి న॥ శ్రేష్ఠశుద్ధతదియ బుధవారము

సీ॥ శ్రీవేదమూర్తు లాచెళ్ళపిళ్ళాన్వయ
వేంకటవిద్యత్కవీ! జోహారు;
వసురాయఁడు సఖుండు ప్రార్థనాపూర్వక
విజ్ఞప్తి మీకుఁ, గావించుకొనెను;
నైదవయేఁ డాట నక్షరస్వీకార
మస్మత్కుమారున కవసరంబు;
మొదల మీయొజ్జనం బొదవిన, వానికి
గరతలామలక హాఁ గళ లటంచు

తే॥ నీశ్వరుఁడు నాకుఁ దోఁపింప, నితని, సుతుని
మాతులుని, బంపితిని మీసమక్షమునకుఁ;
బ్రార్థనము వృథ పుచ్చక బయలుదేఱి
వచ్చి హితుకోర్కి యీడేర్ప నలయు రేపు.

59

సీ॥ శ్రీవేదమూర్తు లాచెళ్ళపిళ్ళాన్వయ
వేంకటవిద్యత్కవిప్రభితుఁడు
తండులంబుల నిండుతళియ, మధ్యమ యెక్కు
నుంగిపంగళిఁ బట్టి, యోనమాలు
వరుస నొక్కొక్కఁడే వ్రాయించి చదివింప,
నక్షరస్వీకార మైనవేట,
దుర్మతిజ్యేష్ఠములొలుపక్షపుఁజతుర్థి,
నమరేజ్యవారోదయము పునర్వ

తే॥ సుప్రయుక్తకర్మటమున, సుతున కీశ్వ
రప్రసాదరాయనికి శుభప్రదముగ
జరిపె వసురాయకవి, తాను సతియు, బంధు
మిత్రకవిబుధాశీర్వాదమేదురముగ.

60

ఉ॥ ఐదువివాహముల్ వరుస నాబ్దికమాతృఫలంబులైన, నే
నాదను నల్వడెన్నిదివయస్సున నాటవపెండ్లి యాడఁగా,
గాదిలికూతురుం గొడుకుఁ గల్గిరి; దానికి వడ్డి, దుందుభిన్
శ్రీదయితప్రసాదమునఁ జిన్నికుమారుఁడు పుత్రిపూర్ణకుఁ. 61

తే॥ దుందుభిని, భాద్రపదకృష్ణమందుఁ, దదియఁ,
బంగుదిననిశఁ, బ్రథమభిప్రథమపంఘిఁ,
బ్రథమగ్నమ్మున జనించె బ్రథమపుత్త్రిఁ,
డనుఁగుగుడిపాటిసూర్యనారాయణునకు.

62

ఉ॥ ఇందుఁడు మేషలగ్నమున, హేళి మృగేంద్రమునందుఁ, గన్యలో
మందుఁడు సౌమ్యరాహుచరమ-త్రిలునుం, దులశుక్రం, డుర్వరా
నందనుఁ డొక్కఁడుం ధనువునన్, మఱి ఖానమునందుఁ గేతు, వీ
యందమునం గ్రహాళి వసునాశ్మజతోల్పుతుజన్మవత్తికన్. 63

క॥ ఎఱజడిమావిపిదెను

జెఱువి తొక్కఁ డివలఁ దోవ నృజియించినవాఁ

డొఱ పగుటిలకాలకము

గుఱు తిడె వసురాయదుహితకుఱ్ఱునితలపై.

64

6-4-1921 రాద్రి సావత్సరఫాల్గుణ బ ౧3 బుధవారము.

పుత్రికయగు చి॥ సా॥ అన్నపూర్ణయత్తవారియూ రగు
శోరుకొల్లునకుఁ బయనము నేసినసాదర్భమున రచించినపద్యములు.

క॥ తాడేవలిగూడెముకడ

జోడెద్దులబండ్లి యెక్కి, సూనుఁడు నేనుం,

జేడియ, యాబిడపెదతలి,

దో డేగురుఁ గోర్కొలనికిఁ దొడఁగితి మేగన్.

65

ఆ॥ గణపవరము చేరె, గమలాకరం బందుఁ

గన్న మూయు చుండఁ గంచరంబు;

ఉండి చేరె, జుక్క లుప్పరంబునఁ దోవఁ;

జెఱకువాడఁ జేరె, జీకటివడ.

66

క॥ పా లున్నతల్లిపిల్లల

పోలిక గా, నుండికాల్పపొడుగున దాల్పా

చే లెన్నొ, పొట్ట నిండం

బాలను బోసికొని యేవుమైఁ జూపట్టెన్.

67

ఆ॥ గాలి మబ్బు వాన గలయమీనతమినీ,

దారి దప్పి, వేరెడారి బీతు

గూరి, తిరుగుబాటసారిమాదిరి, వేవె

లుంగుమేలు నెవఁ డెఱుంగఁ జాలు?

68

తే॥ రాద్రితుదినాఁటిభీకరరాత్రి నుండ

వలసెఁ గోర్కొల్లుడరిని గోపాలపురిని;

నందు నాగేశశాస్త్రి వృద్ధాదరించి

మఱపు రానియాతిభయము మా కొనుగె.

69

తే॥ కూర్చి విందుతాడేపల్లిగూడెమందు

గయ్యఁడు తొలిమజలీ సల్పెఁ; గాన దారి

సౌఖ్యమగు ననునూహకు సాక్ష్య మొదవె

మును జెఱకువాడ, గోపాలపురిని వెనుక.

70

తే॥ పాప్తనూతనవర్షదుర్మతిని మొదలి

నెఱ, మొదలిపక్షమునను, మొదలిదినమున,

మొదలిరిక్క, మొదలిసారి, మొదలిపట్టి

రమణునూ రోకరుకొల్వను రాయఁడు కనె.

71

క॥ శనివారదుర్బహుర్తము

చనునంతకు నూరిబయలిజామాత్యరసా

లనవారామమునం దా

మనిసిరిఁ గని, కంటి మవల మాబంధువులన్.

72

చ॥ ఇలుకడ బైలుజేఱునపుడే నెద వేడితిఁ, బానకాలమం

గళగిరినారసింహుని, “నుఖంబుగఁ బై నము సాగనిమ్ము, గా

దిలినుతఁ బూర్ణ దోడుకొని దేవరకొండకు వచ్చునట్లుగా

నలుపు,” మటంచుఁ; బ్రస్తుతము సామి ద్వితీయము నడ్డ నేలొకో?

క॥ అల్లునిమంచితనం బది

తెల్లని కాకి యనుకొంచు, దేవుని మొక్కు

(34)

జెల్లింప మంగళాద్రికి

వెళ్లక, మల్లితిమి తొల్లి వెళ్లినదారిన్.

74

చ॥ పదకవితల్ రచించుహరిభక్తుడు, పూర్ణనాందభర్త, ను
పద గలగేస్తు, వృ, ధ్ధవివంశ్యుడు, లక్ష్మయ, తాళపాలెమం
దుదయమె దారిలో మముఁబ్రయోక్తుల బంధులనాఁగి స్వీయమా
నదనమునందు విం దధికనత్కృతి నల్పను దాను బిడ్డలున్. 75

చ॥ కునకువఁ గూయుకోయిలలకూఁతలచేతను వీనువిందు, న
న్నవవలిగాలికందువలనున్ననితాఁకున మేవివిందుఁ, గ
మ్మవలపుఁ గ్రుమ్మరించుకునుమమ్ములజృంభల నానవిందు, వే
కువనె ఘటిల్లు; విందు లిటు గొల్లలు వేంకటరామయా! భవ
ద్భవనమునన్ వసంతమునఁ బాంథులకున్, వసురాయహృత్ప్రియా!

క॥ అన్న కఱవయ్యె ననుమా

యన్నివిచారంబు దూర మాఁ జేరువలో

నున్నతిదశనము నిన్నున్

బిన్నం గనఁ, జెఱకువాడవేంకటరామా!

77

తే॥ ఆత్మనలరించు నిష్కళంకానురాగ

మెటు లొదవె వసురాయనియెడలఁ జెఱకు

వాడవేంకటరామయాహ్వాయన? కై న

నంభవిల్లదె చెఱకున స్వాదురసము!

78

చ॥ కొలఁ కువెడందనోర్వెసలకున్ నలుమూలలఁ దాఁకునెండమం
టలఁ దెర లెత్తి క్రాఁగునెనటం గలయంబడి క్రిందు మీఁదుగా
మిలమిలలాడు చో భృదుకుమీలరుచిం గన మూఁగువెల్లకొం
గలొ యనఁ దోఁచె వేసవిని గణ్భవరహృదపుండరీకముల్. 79

క॥ ఇలు వెడలినయీరేన్దిన

ముల కే మేపురము భద్రముగ నిలు సేరం

గలిగితిమి మరల, శ్రీమం

గళగిరినరసింహ దేవుకారుణ్యమునన్.

80

వీడుకోలునంభ్రము.

(1916 సం॥రం జూలై నెలలో నేను బోధనాభ్యసనకళాశాలనుండి శాస్త్రకళాశాలకు మార్పబడినపుడు జరిగినసభలోఁ జదివినవి.

క॥ శ్రీహరి,యిట వసురాయ

న్నేహంబునఁ గూడుకొన్న శిష్యులకుఁ, నదు

త్సహసహకారినుజన

వ్రాహ్మమున, కభీష్టసిద్ధు లొసఁగుం గాతన్.

81

శా॥ నాతోఁ బుట్టితి వన్న హేతువున నిన్ మాతోడఁబుట్టంచు, నేఁ

బ్రీతిన్ నీకనుముద్దుబిడ్డలకు మచ్చిపూకులం గూర్చితిన్;

భ్యాతిం గాంచినబోధనాభ్యసనవిద్యాశాల! యెం దుండినన్,

జేతోబంధము నాకు, నీనుతులకు, న్నికుం, దృఢంబే నుమీ. 82

మ॥ నియతిం బ్రేమరిపేరఁ బుట్టి, పయి నిన్ని స్పేట హైస్కూలు, యూ

నియనాభ్యోన్నతపాఠశాల వయి, ప్రిసింగ్ కాలేజీనా మహో

దయముం బొందితి; బోధనాభ్యసనవిద్యాశాల! భవ్యత్వదా

శ్రీయనిశ్రేణి లభింప, నెక్క రెవరు చైచ్చిస్థాన మస్మాదృశుల్?

మ॥ పిడుగుంబాటునఁ దోచుదోసముననో పేర్కాటె; నైనన్ నిలం

బడె నీ కెప్పటిగారవం; బడె భవత్ప్రగున్నతిం గూర్చెడున్;

దడవుం గా దిశ, జార్జిభూవిభుజయధ్వానంబుతోనే విసం

బడు నిన్ గూరిచి, బోధనాభ్యసనహర్మ్యంబా! శుభోదంతమున్.

మ॥ అనుఁగుంబాలకబోధనాభ్యసనవిద్యాసౌధమూర్ధ్వముం

డనవిద్యార్థికుమారులార! మనడెందాలం దొలంకాడుమె

- చ్చనురాగం, బధికోష్ఠ మభ్రానలిలంబట్టుల్, బయల్పుచ్చదా
 ననుకూలించుట, నస్మదీయవిరహం బన్యోన్యహర్షంబ యా. 85
- మ॥ వనమం దొక్కకిరాతుఁ డాది గురుభావం బొండుమృద్విగ్రహం
 బునఁ గావించుచు, నేయ నేర్పి స్వకృషిం, బూజించె నయ్యెఱ్ఱఁ బ
 త్తనసంశిక్షుతు లై ననాగరకవిద్యాధుల్, పెడంబాటువే
 శ నుపాధ్యాయునెడం గృతజ్ఞతను దెల్పక నల్పరే నద్విధుల్?
- మ॥ తలిదండుల్ దయఁ బెంచు దేహము నుపాధ్యాయుండు చేపట్టి, య
 ర్మిలి దానిం బురుషార్థసాధనముగా, శ్రేయోనిధానంబుగా
 జలుపుం; గాన శుభద్వితీయభవమున్ సాస్కారరూపంబునం
 గలుగఁ జేయుగురుండు, శిష్యునకు నత్కారార్హుఁడెక్కాలమున్.
- మ॥ చదువున్ నేర్చునతండు ఛాతురకు సాక్షాద్దేశికుం; డొజ్జకుం
 జదువు న్నేర్చునతండు గౌణగురుఁ డెంచం; బాలురారా! బడిన్
 మదికిన్ మీచిరమైత్రీ నొననుభవజ్ఞానాదికంబున్ నెన
 ర్వొదలన్ నేఁడలపోసి, కోరుదు శుభగిబుల్ మీకు వాలాయమున్
- ఉ॥ భక్తియొ ప్పేమయో గలుగుపట్టుల, వారికి దేనియందు నా
 సక్తియొ దాని నల్పుటయ ల్లాఘ్యతమం బగు; బాలురార! యీ
 యక్తిఁ దలంచి, నం దనువ నూహ యొనర్చెద రేని, శ్రద్ధమై
 రక్తి వహించుఁ డాంధ్రమున; రం డట కీ రిట గల్చి చెచ్చెరన్.
- చ॥ ఇరువదియేండ్ల కెక్కుడుగ నీబడి నల్పుమదీయ మొజ్జనం
 బరసినకృష్ణనాములయు, నర్జునమూర్తులయున్, మహాకృపం,
 జిరపరికాంక్షితోత్పదము చేకుటె రాజకళాలయంబునన్,
 బురజనపాఠకోపకృతిఁ, బొందుగ నందఱ కే గృతజ్ఞుఁడన్. 90
- మ॥ కరుణాపేశలమానసా! శుభగుణాకారాః యుపాధ్యక్ష! సో
 దరవాత్సల్యపరస్పరప్రియసహోపాధ్యాయవర్గంబ! ని

ర్భరభక్తుల్బాణచాతురీవివశభావచ్ఛాత్రస్థః ఘంబ! యీ
యరె నా కానతి, మీదుసన్నిధిని బాయఁ, బోఁ గళాశాలకున్.

ఆ॥ పోవ నూరు విడిచి పొరుగుారికి; మదీయ

గృహము బడికి నన్నిహితమె; గాన

వచ్చు పోవు నవుడు నిచ్చఁ గం చుందు; మె

ప్పటిప్రియంబె నిలువఁ బ్రార్థనంబు.

92

21-6-1913 పై వరుసలోని చివరదంత మూఁకఁగా రచించినవి.

ప్రమాదీచ సం॥ జ్యేష్ఠబహుళ 3 శనివారము.

చ॥ ఎడఁగఁ బాలవండ్లు, మొలకెత్తితి వెన్నఁడొ పిన్ననాఁడు; నేఁ
గుడిచెద నిష్ట మాబిటునుఁగూఁడును, గూరలు, వర్షు, లప్పడార్,
వడములు, వేఁగుభక్త్యములు, వాచవిగింజలు, నీలిగిం; గటా;
యుడిగము నేఁబడే శ్వలిపి యూడితివే వసురాయదంతమా! 93

చ॥ తెలివి ప్రకాశమాన మగు దేహబలంబునఁజేసి; దేహపుం
బలము ప్రవర్ధమాన మగు మర్త్యున కిష్టపదార్థభుక్తిచే;
వలయుపదార్థముల్ దినుట తృప్తితిమ! గడ; యింత యేల! నీ
చెలిమిన భక్త్యభోజ్యురచి జిహ్వా కలంతివె నీవు: దంతమా! 94

ఆ॥ పోయి వచ్చువస్తువులవియోగంబునఁ

బుట్ట దారటం, బ వెట్టి వైన;

నీవిధంబు నరయఁ, దావకవిరహంబు

తరమె విన్నరింప? దంతవరమ!

95

క॥ స్థానభ్రంశము నొందిన

చో, నఖములు దంతములును శోభిల; వై సం

గానమె గారవ మెనయం

గా నవి, వ్యాఘ్రముల వైన, గజముల వైనన్?

96

తలపైని జూరుపెంకు పడఁదోసి నకాకినిగూర్చినది.

శా॥ నాకుం దానవువేళ సోడునను బెకగాయంబుగాఁ దోసి, తో
కాకి! యెత్తిలుచూరుపెంకు, నభియోగం బుండ దక్షత్రుభుచ్చే
నీకణ్గానని చేష్టలన్ సలిపె దీ; వే మాయో మం దిందుకున్
లే కున్నే? నిను గచ్చవప్పు నిడి నీల్లింపండె యేబోయఁజో? 97

స్వప్నమునందు వర్షము కురియుట చూచి వర్ణించినది.

మ॥ ముచతురంగాకృతిమింటఁబన్న మొగుభుల్ ఝూర్ఝుమరు ద్వేగనం
గతి నుద్రిక్తము లౌచు, నొండొకటి వీకం దాఁకఁ, జంచత్తటి
చ్చితపేతుల మిటుమిట్లు గొల్పెఁగనులన్; జ్వేడారమాబుల్ చెవుల్
సతతంబుం బదిరం బొనర్చె; దుఁడి గీలాంబు వాఱెన్ భువిన్.

1882, సం॥లో నేను శ్రీసూక్తివసుప్రకాశక మనగ్రంథము
రచించునప్పుడు దానియందలిద్వితీయభాగములోనియేఁబడినాటుగవ
పద్యము నొకరాత్రి భోజనముచేసి యారంభించి

చ॥ చతురుడు దూరభీరుతయు సమ్మఖశూరత చూపు, వంచనా
చతురుడు కేవలం బతనిచర్యలకున్ విపరీతకార్యుఁడు—

అనిపూర్వార్థమును ముగించితిని గాని, నే నాపుస్తకమందుఁ
జేసికొన్ననియమముచొప్పున నయ్యంశమునకుఁ దగినలోకదృష్టాం
తము స్ఫురింపదయ్యెను. అందుచేత నారేయి యంతయు నామనస్సు
తత్సాదృశ్యముకొఱకు లోకమంత గాలించినది కాని, నిద్రలేమి
తక్క నందువలన ఫలితమేమియుఁ గనంబడదయ్యె. అట్టిసమయ
మునఁ గవనమహిమను గూర్చి యాకిండికందము రచించితిని.

క॥ అమృతకవనంబులకు సా

మృదు కేవల మొక్కమధురిమనె. కాదు సుమీ,

సుమనోజీవనములు నై

యమరత్వము ననిమిషత్వ మవి యొడవించున్.

99

1884 సం॥రం లో ఆర్ట్ మన్ అనునమెరికాదేశీయుఁ డగు నొకపాదిరీ రాజమహేంద్రవరములో మిషన్ హైస్కూలు స్థాపించెను. ఆదొరకు నే నప్పకు తెలుఁగు నేర్పుచుండినందునను, జీత మెచ్చుగా నిచ్చెద నని యాయన చెప్పినందునను, బై తరగతులకుఁ బాఠము చెప్పఁ జేకూలు ననునుత్సాహమునను, సంతకుఁ బూర్వము నే నున్నయిన్నినుపేట నడిమితరగతిపాఠశాలయందలి పదునేను రూపాయలవేతనము గలయుపాధ్యాయత్వమునకు విడుదల యిచ్చి, యిరువదియైదురూపాయలజీత మేర్పజేచిన యీశ్రోత్తయుద్యోగమునఁ బ్రవేశించితిని. అప్పాఠశాలయందు నామిత్రులు నిడమర్తి జలదుర్గాప్రసాదరాయాదులు కూడ నుపాధ్యాయత్వమునఁ గుదిరియున్నందునఁ గొన్నిమాసములు వేసుకగాఁ గాలముగడచెను; గాని యప్పాదిరీదొర యానందత్సరము సెప్టెంబరు 17 వ తేదీరాత్రియా సన్నమరణుఁడు కాఁగా, నిక ముందు పాఠశాలగతి యేమగునో యని నాఁడు మిక్కిలి విచారము కలిగినది. కొంతసేపు మిత్రుల మండఱము, కలిసి మాటలాడికొని ప్రొద్దుపోయినపిమ్మట నిండ్లకు బోయి శయనింపఁగా, దెల్లవాటుజామున నీక్కిందిపద్యమున వర్ణింపఁబడినచొప్పున నాకొకస్వప్నము వచ్చినది.

తారణ సం॥ భాద్రపద బ ౧౩ బుధవారము. 18-9-1884.

ఉ॥ కాపుర మున్నయింటిపెణకం, గలలోన హతాత్కరాశక్తి
లాపటుజిహ్వ లార్పు చనలం బెగయంగను, గుండె వ్రక్కలై
యావద కంగ లార్చితిని; సంతటిలోఁ బయికప్పు మృగై; నా
హా! పరమాద్భుతంబు, చెడ దం దొకవస్తువు; మేలు కాంచితికా.

ఈకల నిక్కల యయ్యె. ఇంటికప్పు కాలిపోయినట్లే పాఠ శాలాధిపుడైనయాదొర యారాత్రియే కాలధర్మము నొందెను. ఇంటియందలివచార్థ మొకటియేనియుఁ జెడనియట్లే బడియందలి యెవ్వరికిని జీవనహాని కలుగదయ్యెను. ఆర్ట్ మ్మదొరగారు గతించిన తోడనే మిషన్ వారిచేత నిరాకృత మైనను డీటిక్కు అనుమతి యొకపాడిరీదొరచేత 1885 సం॥ మునను, నైకమత్వముగలతడు పాథ్యాయులచేతనే 1886, 1887 సంవత్సరములను బోషింపఁబడి, పూర్వోక్తమైన మిషన్ పైస్కూలు తుదకు 1888 వ సంవత్సరమున యూనియను పైస్కూలునఁ జేర్పఁబడెను. (చూ. ప్రశంసా ప్రకరణము పే. 76) ఈయూనియను పైస్కూలే 1894 సం॥ లో ట్రియినింగు కాలేజిగా మారెను. (చూ. స్వవిషయప్రకరణము పే 267, ప. 83) స్వప్నము లిట్లు కొన్ని భావిఫలసూచకము లని తెలుపుట కీవృత్తాంతము వివరింపఁబడియెను.

చిత్రభాను సం॥ భాద్రపదమాసములో (1882 సెప్టెంబరు) నాకు ద్వితీయకళత్రవియోగము ప్రాప్తించినది. కొన్ని నెలలు జరిగిన పిమ్మట బంధుమిత్రులు పెక్కుండు నన్ను వెండియు గార్హస్థ్యమునఁ బ్రవేశపెట్టుటకై యోజించిరి. తృతీయవివాహమునకు నాకుఁ గూర్ప నాపు లూహించినకన్యకను జూడ వలయు నని యభిలాష పుట్టి, నాకు మిత్రుఁడును గన్యకకు దగ్గఱచుట్టము నైనయొక నితొ నామనోరథము తెలియఁబడిచితిని. అప్పు డతఁడు పున్నమ వెళ్ళినతరువాతఁ గన్యకను దద్బంధువు లీయూరు తీసికొనివత్తురన్నడు చూడ వచ్చు నని చెప్పెను గాని యెన్నిపున్నమలు వెళ్ళినను సతనిమాట నెఱవేఱదయ్యెను. అందువలన నొకనాఁ డీవద్య మతనియొద్దఁ దద్విషయమున రచించి చదివితిని.

క. పున్నమవెన్నెలతోడే

యెన్నోమాటులు లభించె నీక్షింపుటకుం;

గన్నులు కాయలు గాచినఁ,

గన్నియ నెమ్మోము చూడఁ గలుగఁచు నఖండ! 101

ఈక్రిందపద్యము నేను గొన్నియేండ్లక్రిందట నైలులోఁ బ్రయాణము నేయుచు రచించి, కాకినాడలోఁ బోలవరపుజమీందారు కొచ్చెర్లకోటవేంకటకృష్ణారావుగారును దివాకర్ల తిరుపతిశాస్త్రిగారును గూరుచున్నచోట గుండలించినపదము విడిచి మిగిలిన దంతయుఁ జదివి, విడిచినపదమును బూరింపుడని వారి నిరువుర నడిగితిని తిరుపతిశాస్త్రిగారు పూరింప లేకపోయిరి. వేంకటకృష్ణారావుగారు 'శలువ' యనిపూరించిరి. అదియే నాయభిప్రాయము.

తే॥కన్ను మోడిచి పగళ్లు గాఢనిద్రఁ

గనున; గను విచ్చి రేలు పేల్కొనుచు నుండు;

నిది నిశాటాంగనయె; కాసియెడలఁ బాంధ

హృదయపుటభేదము నేయు నెట్లు! (కలువ) 102

1885 సం॥ ప్రాంతమున నేను ముద్రింపించిన శ్రీసూక్తివను ప్రకాశక మనునీతిపద్యగ్రంథమును బాఠశాలలోఁ బఠనీయముగా నేర్పఱుచుటను గుఱించి, యాకాలమున యూనివర్సిటీపరీక్షలకుఁ బేరుఁగఁగ్రంథములను నియమించునధికారము గల సమర్థి రంగయ్యసెట్టిగారికి, దన్నుదిగ్రంథము పంపుచు వ్రాసినపద్యము.

చ॥ పుట లనుమశ్శ్శోనఁ గొని పోసినవాడ నుపర్వబీజముల్;

పొలుకునఁ జిన్న లేక యవి పొట్లుచు నున్నవి; రంగనాథ! య

క్కటికపువర్షముం గురిసి , గ్రీకునవాని ఫలింపజేసెదో;

యిటులిఁకఁజేయఁబోకు మని, యీవ్యవసాయము మానిపితువో!

(కీర్తి)

చింతచెట్టు.

నీ॥ * బడికిఁ గొంపో వచ్చుబంత్రతఁ గనుఁబ్రామి
పిననాఁడు ననుఁ జంకఁ బెట్టుకొంటి,

† కంఖాణశేకటవేగంబు నాఁగి, యనోక

హాఖ్య సార్థముగఁ బ్రాయమున మనిచి,

‡ తడుగు, లాదల, శారదాతప మేర్వ, నా

తిథ్య మిచ్చితి నేద దేర ముదిమి,

ననుదిన మపు డిప్పు డనక జిహ్వాకఁ బారు

భావంబునను దుష్టివలుచు చుంటి,

గీ॥ సవ్యకోరంః; రామచంద్రపురఁజ్ఞ

వాటికారథ్య; గోపూరిబాహ్యనీమ;

నచటు నిచ టన కెల్లెడ; నాన్లుభూజ!

నీఁగు వసురాయఁ డేదారి నీయుణంబు॥

104

* 1864 వ, సం॥వఁ గోరంగిలో నింగ్గీమపాతకాల స్థాపింపఁబడినది. ఈకాలమున బాలికాపాతకాలలోనిపిల్లలను బ్రతిదినము బడికిఁ దీసికొనిపోవుట కొక యాఁడునాకరు నేర్పఱచినట్లుగా నాదివసులలో నింటింటికివెళ్ళి బాలకులను బూట పూటకు బడికి హాజరు పెట్టుటకై యొకమగనాకరును బెట్టినారు. ఇప్పటివలె బడి పదిగంటలకుఁ గాక, తెలుఁగు బడులవలెఁ బ్రారంభమున నుదయకాలమందే తెఱవఁ బడుచుండెడిది. ఒకనాఁడు నన్ను బడికిఁ దీసికొనిపోవుటకై యానాకరు మాయింటివైపునకు వచ్చుచుండఁగా వానిని దూరమునఁ జూచి బడికి బోవుటకు నిష్ఠము లేక పొరుగింటివారిచింతచెట్టెక్కి వానికిఁ గనఁబడ కుండ దాఁగుకొంటిని. అవిషయ మింను సూచింపఁబడినది.

† 1886 సం॥ ర పౌర్ణంతమున నేను వేసవిసెలవులలో రామచంద్రపురము తాలూకాలోని మాదొడ్డమఱేట గ్రామమునకుఁ బోయితిని. అప్పు డట సంస్థానాధిపురా లగు శ్రీ శ్రీ వాడేపు రంగనాయకమ్మగారి తృతీయపుత్రిక వ్యాధిగ్రస్తురాలుగ నుండుటచే నామెకు వైద్యము చేయుఁడ్రెస్పరునిమిత్రము దివాణమువారి గుఱుపుబండి ప్రతిదినము రామచంద్రపురము వెళ్ళి వచ్చుచుండెను. గుఱుముమిక్కిలి

యున్నతము, బలిష్ఠము. బండియు దానికిఁ దగినదే. చెడును గొత్తగాఁ జెన్నపట్ట
ణమునుండి హెచ్చువలె యిచ్చి కొనితెచ్చినవి.

ఒకనాఁ డుదయ మావైద్యుఁడు దొడ్డమ్మచేట వచ్చి మం దిచ్చి తిరిగి రామ
చంద్రపురము వెళ్ళుచుండఁగా నప్పు డప్పురమున సబురిజస్ట్రారుగ నున్న బోడపాటి
రామలింగేశ్వరప్పగా రనుమిత్రునిఁ గలిసికొని మాటలాడువభిలాషతో నేను గూడ
నాబండి నెక్కితిని. బండిని నడుపునాకరు పెద్దవాఁ డొకఁ డున్నాఁడు గాని,
నాఁడు వాఁ డెక్కడకో పోయినందున వానికొడుకు సుమారు పసుమూఁడుపను
నాలు గేండ్లయీడు గలవాఁడు తండ్రిపనికి సిద్ధపడి వచ్చెను.

బండి కదలి పావుగంటలో దాక్షరామము దాటి రామచంద్రపురము
రోడ్డుమీఁద నెక్కి శరవేగమున నేగుచుండెను. వేగాతిశయమునకు సంతసించి
బండిలోని డ్రెస్సున “వహవా! కుఱ్ఱవాఁ డయినను మీఁడు కోచిమాన్ పనికి రుక్మిణి
తగినవాఁ” డని నాతోఁ బ్రశంసించ నారంభించెను.

అప్పు డటు ప్రశంసించునతనినోటిమాట నోట నుండఁగ నే బాటపయిని
నెవ్వడిం బోవునాబండికుడివై పుముందుచక్రము పెడిల్లునుని యొకతూముమఁతెన
పక్కగోడకుఁ దాఁకెను. అతఁడుతో నొకయడుగు వెనుకకు జరికి బండి తురిచి
మాత్రముట నాఁగెను. తోడనే మే ములికిపడి బండ దిగ నెంచితిమి, కాని
యాతఁడమే గుఱ్ఱముకొళ్ళ నాలుగును మాప్రాణము లయిదింటితో నొక్క
సారిగాఁ బయికి నెగిరెను. దానిదవుడు నెవఁ డావఁగలఁడు. బాటపొడుగున నిరు
ప్రక్కల దగ్గఱదగ్గఱగా నున్నగున్న నేరేళ్ళమొనళ్ళను నినుసయిరునులకొనలు
దగిలి పెద్దపెద్దపెచ్చు లెగిరి పడునట్లు హయగతి ననుగరించి బండి యిటు నటుఁ
బామునడకను బఱచుచుండెను.

రోడ్డుకాలకుల నున్న వివిధవృత్తములచిక్కనికొమ్మలు పండిరి వేసికట్టు లొక
దానితో నొకటి యొత్తుగా నత్తుకొని యుండినందున బండిపయిని గూర్చుండి
పరుగు నాఁపుటకు సత్తువకొలదిని బట్టి కళ్ళెమును చిగలాగుచున్నతురకకఱ్ఱవాఁ
డొకఁడెట్టుకొమ్మ తలకాయకుఁ దగిలి వెలగకాయలాగున నూడి క్రిందఁబడెను.

అప్పు డాగుఱ్ఱముచర్య చెప్పవలసినదేమి?

అ|| కోరిక, యాతకల్లుగ్రోలి కై పెక్కిన,

దంచుమీద దాని నంటబోడిచే

బుట్టతేలు, పైగఁ బట్టెఁ బిశాచంబు,

చెప్పనలెనె దానిచేష్ట లింక

అన్నటులుండెను.

రామచంద్రపురమునొద్ద నొకపెద్దకాలువ యున్నది. దానిమీద బల్ల కూర్చున వంతెన యొకటి నిర్మింపఁబడినది. క్రిందనుండి రహదారిపడవలు మొదలై నవి కొయ్యలతోఁ గూడఁ బోవలసినవచ్చినప్పటికి నాపంతెనవల్ల నాటంకము కలుగ నేర దని చెప్పుచును. అది అంత ఎత్తుగా నుండుటచేత దానితోఁ గలుప వలసినయోగోద్దురు వంతెనకడను మిక్కిలి యెత్తయి యొడ్డోటకముగా నుండెను. అచ్చో దానియుభయపార్శ్వములును గొండలలోయలవలె నగాధములయి ముండ్ల తుప్పలతో నిండి రోడ్డుమీదఁ బోవుబండు లేమాత్రము నూటి దప్పి యొత్తగిల్లినను వానిపాలికి మృత్యుదేవతావిప్రతాస్యగహ్వరము లని పేర్కొనఁదగి యుండెను. వేసంగి యగుటచే నప్పుడు మరమ్మతునిమిత్తము కాలవ కట్టివేసినారు. నీ రంతయు నిగిఁబోయినది. ఎంతెనమీదనుండి క్రిందికిఁ జూచువారికిఁ గన్నులు దిరుగుచుండెను. కాలువతోడిపాటుగా వంతెనయు నప్పుడు మరమ్మతునకు వచ్చి పొట్లపండులాగున నుండెను.

ఇక వెండుమూడు నిమిసములలోఁ బూర్వోక్త మయిననిరంకుశాశ్వ మీపంతెనమీద నెక్కఁగలదు. కావున బండిలో నున్న మాయాయుష్కాలపరిమాణము గూడఁ దానన్మాత్రమే యని నిశ్చయించికొని యనన్యాయత్ర మయినచిత్తముతో నాపవాంధపుఁడైనపరమేశ్వరుని ధ్యానించు చుంటిని. అంతలో వెండి యుఁబెడిల్లుమని యొకభయదద్దని చెవిని బడినది. కట్లన్నియుఁ దెగి కాలువ దిగి పాటిపోయెడిగుఱ్ఱగుఱ, రోడ్డుప్రక్కచింతమానికిఁ జక్రము తగిలి యాపార్శ్వమంతయు నూడి కూతఁబడినయద్దాలతలుపులక్రిత్తసవారిబండియుఁ గంటఁ బడినవి. మును పట్టు లెగిరిపోయినమాపాణిగులు మరల వచ్చి కుమటఁ బడినవి

ఈయంతకుమందు నూచింపఁబడినది.

అనోకహ మనఁగా శకటగతినాఁపునది యనువృత్తపర్యాయపరము.

ఇట్టి విషయములకొన్ని స్మృతియందుండుటచేతనే, స్వవిషయప్రకరణము లోని 40 వపద్యమున సుదృఢాయుడను విశేషణము చేర్పఁబడినది.

§ ప్రకృతి ప్రకరణము 255 పద్యము, చూడుడు.

వి ప్ర ల ం భ ము .

కీ. శే. నాత్మతీయకళత్రము పేరు విజయలక్ష్మి. ఈ మెజన్మస్థాన ముంగుటూరు * వుట్టినింటివారు తల్లాప్రెగ్గడవారు. విజయలక్ష్మి జనకుడు, సర్వారాయుడుగారు. ఆయన కడచినవ్యభాను సంవత్సరములో (కీ. శ. 1883) ఘోరవ్యాధికారణమున జీవితాశ లేక యప్పటికిఁ బెండ్లియీను వచ్చి యున్నతనపుత్రికను దగినవరుస కిచ్చి కన్యాప్రదానపుణ్యము మూట గట్టుకొని పరమపదము చేరవలయు సనుకోరికతో నుండఁగా, ద్వితీయకళత్రవియోగము నొంది

* ఈసందర్భమున నాకుఁ గర్ణాటక మైనచారిత్రివిషయ మొకటి యిట వ్రాయుచున్నాను. పైతల్లాప్రెగ్గడవారిమూలపురుషులలోఁ బ్రకాశరాయుఁ డను నొకప్రఖ్యాతుఁ డురిలో విశేషభాగ మాక్రమించునంతటిపెద్దదివ్యభవనము కట్టి నాడట. ఆయనబాంధవసర్గములోనివాఁ డైనతురగారాయకవి యొకప్పుడు చుట్ట టికమునుబట్టి చూడ రాఁగాఁ, బ్రకాశరాయుడు తాను నిర్మించినభవన మాయ నకుఁ జూపుచు, బావమఱిదిపరిహాసమున కొకగదిలో నాకవిని విడిచి, తా నీవల వచ్చి కార్యాంతరవశమున నాయనమాట మఱచిపోయినాడట. పిమ్మటఁ బద్మవ్రాహమ పన్నిన ట్లున్నయాయింటిలోనుండి యీవలకు వెచ్చుదారి గానక రామకవి ప్రకాశరాయనిఁ బిలిచి పిలిచి తుదకుఁ బ్రాణము విసిచి తిట్టుఁగవి యనుతనవీరును సార్థక మగున ట్టిక్రిందిరెండుపద్యములను జెప్పినాడట.

తే॥ అంగణము లెన్ని, కేళీగృహంబు లెన్ని,

యోడుబిల్లలయిం డెన్ని, మేడ లెన్ని,

కట్టెఁ గా కేమి నూర్యప్రకాశరాయని

డుంగుటూరిండ్ల రాకాసు లుండవచ్చు.

చ॥ ఇరువదిచేతులుం దలలు నింతయు తక్కువ; యంతె కాని పీఠ

డరయఁగ రావణాసురునియంతటివాఁడు ప్రకాశరాయఁ డీ

శ్వరపదభక్తికిన్, సమరశక్తికి, ధర్మముపై విరక్తికిన్,

బరపనితాసురక్తికిని, బ్రాహ్మవృత్తి హరించుయుక్తికిన్.

రామకవికాపమువలన నప్పటియుంగుటూరు గ్రామము పాడుపడిన దనియు, వేటొకచో మరల నాయూరు నిర్మింపఁబడిన దనియుఁ జెప్పుదురు.

దాదాపు ముప్పదినవత్సరములవయస్సులో నున్ననన్నుగూర్చి, రాజమహేంద్రవరములో నాయొద్దఁ జదువుకొనునాయూరివిద్యార్థులు కొందఁ, తొకనాఁటివేళవ నాయనతో ముచ్చటించిరట. కాని పూర్వాచారపరాయణత్వమును బట్టి కడిగిన కాళ్లు కడుగుట కష్టము లేక సర్వారాయఁడుగారు శోట్రుపకు చుండఁగా, నప్పుడు నిద్ర లేచి విజయలక్ష్మి తనతల్లితో నేమో చెప్పుచున్నట్లు మాటల నన్నడి వినఁబడి, యచ్చూరు యేమి చెప్పుచున్నదని భార్య నాయన ప్రశ్నించె నట, మతేమియు లేదు. తా నేనుగ నెక్కినట్లు కల నచ్చిన దనుచున్నదని యామె ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనట. తనతొంటిపాటు నమయమున నీనవ్వువృత్తాంతము శుభోర్కమైనయుపశ్రుతిగా గ్రహించి, యీకావ్య కవికుంజరపరిగ్రహము గావలసినదే యని, సంశయరాహిత్యమునొంది నా కావ్య నిచ్చుటకు నిశ్చయించుకొనినారట.

విజయలక్ష్మిని బెండ్లియాడినపిమ్మట నలచరిత్రములోని “దమయంతి తానత్యంతకాంతిరూపాభిహత్యవిమలగుణసమృద్ధివెలుగుచు” అనువాక్యము తత్సందరివిషయమున నాకు స్మరణకు వచ్చుచుండుటంజేసి కాలపురమునకు వచ్చిననాఁటఁగోలె నామె నాదరపురస్కర మగుననురాగాతిశయమున లాలించుచు, గాలక్రమమున నేర్పుమై విదుషిం గావించితిని. ఆంధ్రగ్రంథములలో నేదేని పద్యకావ్యమొకటి యామె కిచ్చి యది సాంతముగాఁ జదివితినని యామె యన్నప్ప డందలివిషయములుకొన్నిటిని గుఱించి ప్రశ్నించి, తృప్తికరమైనప్రత్యుత్తరము వడసినపిమ్మటఁ దదీయాభిలాషానుసారముగా ముగించినప్రతిపుస్తకము నామెకు బహుమాన మిచ్చినట్లు పద్యరూపమున నాయాయి కావ్యములపై వ్రాసి పోత్సహము కలిగించుచు వచ్చితిని. మద్భగంధకోశమునం దిప్పుడు కానవచ్చిన రెండుమూఁడు

పుస్తకములముఖపత్రములమీఁద లిఖితములై కనపట్టునట్టిపద్యము లీక్రిందఁ గనఁబఱచుచున్నాను.

మ॥ చెఱకుంబానకముం బలెన్, విజయలక్ష్మీ! కాండవట్కున్నుర
ద్వర గామాయణ కావ్యపుణ్యకథ నాస్వాదించి తీ, వేకదీ
క్ష రుచిన్ మాసములోపలం జదివీయి గ్రంథంబు; నే నందుకు
స్ఫురిత ప్రియచుచు దీచి నీకు బహుమానం బిచ్చితిం బోయిసీ!
25-2-1885

శా॥ వారశ్రీరచితమ్ము ను మ్మిదని తెల్పక రాధికాసాంత్వనం,
బారా! యెట్లదిచేయఁ గల్గె ననుచుకొ నాంతంబుగాఁ జూచి, ఛం
దోరీతుల్ పెల విండు, పద్యములు నేనుం గూర్చి మీచిత్త మెం
తేరంజించెద, నంటి; మేలే విజయలక్ష్మీ! కొమ్మి యీపాత్రమున్
18-3-1890

శా॥ రంగారామచరిత్ర) పాటగను గూర్పంబడ్డదే కాని, యీ
భంగిం బూర్వము గద్యపద్యమయ కావ్యం బుంట యాలింప; న
న్నుం గౌతూహల మొప్పుగాఁ జదివి తెంతో యోషికం; దీచి నీ
కుం గావించితిఁ బారితోషికము; గైకో నమ్మి గాంతామణీ
22-3-1892

ఈమె, యొకనాఁ డుదయించుచున్న చంద్రునిఁ జూచి తనకుఁ
దోచినభావమును, దెలిపి, దానిని బద్యము చేయుఁడని నన్నుఁ గోరఁ
గా రచించినది—

ఉ॥ లోకములోనఁ గొండొకఖలుం డుదయింపఁ, గ్రీమంబుగాఁ గదీ
యాకృతితోన వర్ధిలుఁ జమా మలినాశయవృత్తి కూడ; దో
షాకర! వేతె యిందులకు సాక్ష్యముఁ దేఁబని లేదు చూడుమీ;
నీకళ లెక్కు వాఁకొలఁది నీదుకళంకము హెచ్చు చుండదే? 108

తనలావణ్యాదులను వణ్ణించుచు నప్పుడప్పుడు నేను వ్రాసిన పద్యములయెడల మిక్కిలి మక్కువ గలదై వానికింద నాప్రియురాలు “ఇవి విజయలక్ష్మీమీఁదిపద్యములు విజయలక్ష్మీనాగ్రాలు” అని స్వహస్తముతో నాచాటుపద్యపుస్తకమున నప్పటి కున్నపద్యములిన్నని లెక్కించి వ్రాసికొన్నది. ఆవ్రాలు చూచి యామె కంఠటియానక్కిఁ గలిగించినయాపద్యములను బొత్తిగా నెత్తివేయుటకుఁ గాని, వానియందలిపేరు మాత్ర మెత్తివేసి వేటువిధముగాఁ బూరించుటకుఁ గాని, మనసు కొలుపక, పరిస్థితులనుబట్టి బుట్టినవానిని బుట్టినట్లుగా నాపద్యముల నిందుఁ బ్రకటించుచున్నాను.

విజయలక్ష్మీ ప్రహ్లాదమూర్తి యనునొకకుమారునిఁ గనియా బిడ్డ 18 మాసములవాడై యుండఁగా 18 సంవత్సరములప్రియమున జన్మస్థలములోనే ఖరసంవత్సరమున స్వర్గస్థుఁడై నది.

మ॥ అజినేర్పాటులు మార్ప రామి, ఖరవర్షాపాదశుద్ధావ్తమిన్

గజవారంబున, నుంగుటూరఁ బత్యున్ బుత్రుండు మాత్రాదిబంధుజనంబుల్ పరితాప మొందఁ, బదునేనున్ మూఁడు నేండ్లీడుగల్గి, జరత్కాంతగతిన్ జనన్ విజయలక్ష్మీదేవి స్వర్వాటికిన్. 109

నతీస్మృతి పుట 18.

కన్నపుత్రిఁడు ప్రహ్లాదమూర్తియు వివాహితుడై రాజమహేంద్రావరకళాశాలయందుఁ బ్రథమశాస్త్రపరీక్ష కాసంవత్సరము పోఁదగినతరగతిలోఁ జదువుచుఁ బందొమ్మిదవయేటఁ బల్లవంగనంపత్సరమునఁ గాలధర్మము నొండెఁ.

మ॥ ధరకున్ వచ్చి విరోధిమార్గశిరశుద్ధంపుంద్వితీయాశిశన్, ౧

సరి వర్ధిల్లి, ప్లవంగభాద్రపదకృష్ణదావాదశీరాత్రి, స్వః

పురికిం బోయితి; రాకపోకల శ్రమంబు గంటివే కాని, యే

పరితోషంబును బొంది తీధవమునం బ్రహ్లాద యేకాత్మకా!!

సుతస్మృతి పుట. 2

శృంగారపద్యప్రకటనవిషయమున నుపకృమింపఁబడిన యీ యుపోద్ఘాతము ప్రస్తావానుప్రస్తావములమూలమునఁ గరుణప్రసంగముతో నుపసంహరించి పాఠకులకు విషాదము గలిగింపవలసినదృశ్యమగుటకు నెంతయుఁ జింతిల్లుచున్నాను. కానిండు. చీకటిలో నుండి చూచినప్పుడే చిన్నచుక్కలు గూడఁ దేజోవంతములై కానఁబడఁగలవు.

ఆ॥ కువలయంబు నేలుకొనుచున్నదంటయు,
జక్కవ ర్తితనము జరుగుదంట,
తామరల కెదిర్చి తగుదిట్ట, తనజట్టు;
సార్థ విజయలక్ష్మీసంజ్ఞ సతికి. 109

ఉ॥ మానిక మన్న నిన్ను నవమానము ను; మృది కాంచనంబునం
గాని తనర్ప; దల్లె కనక మ్మనినన్ మణిఁ దాల్చి కొప్ప; దిం
తీ! నగ లేకయే తనరు నీ కెది దీటని రోసి కాంచెదం,
దేనెలు చిందు చిప్పుడే వని వికసించినపుష్పమంజరిన్. 110

క॥ కనుబొమ్మల పై వలుపుం,
గనీనికల లోనినలుపుం, గాటుకవలుపుం,
గనకాంగితభుకువాదైలి
కనుదమ్మల, కెంతో వింతకాంతి ఘటించున్. 111

ఉ॥ కాటుకనిగ్గులోనఁ దెలిగన్నులబెఱ్ఱులు, నల్లమబ్బుతో
డ్పాటున నీలనీల మగువాఁగున మిట్టైమమిలతభుకులన్
సాటికిఁ బిల్వ, జెల్వ, సరసం బగుచూ పొలయించు నాపయి,
గోటను నీటుగాఁ గుటిలకుంతలముల్ నవరించు చోరయై.

మ॥ బిగువుంగుబ్బలగుత్తపున్ఱవికపైఁ, బింబోష్ఠి, కెంపెక్కుకొం
జగురుం గ్రేణి యొనర్చుపాణి నిడి మున్, చెల్మిం జిరాకాంక్షితం
(36)

బగుక్రేఁగంటిమెఱుంగఁజూపు, మెఱిపోయన్ భ్రాంతి దోఁపంగనా,
యగ మార న్నిగిడించె నావయిని; దూపై యద్ది వేధించెడున్.

చ॥ కరతలపీడనంబునను గందనిచక్కనిపూలచెండ్లు, క
ప్పురమున రూపు నేపు చెడిపోవనిపచ్చనినిమ్మపండ్లు, మేల్
పరిమళనంపదల్ గలిగి వర్ధిలుబంగరుగిండ్లు, నీకు నే
పరమతపంబునన్ గలిగె? బ్రాయముచే ననుకొందు; నుందరీ!

చ॥ ఒకనినిఁ దాను మేలుకొని యుండి నవోధ, శడిందిసిగ్గునన్
ముకుళితనేత్ర యై నిదురపోయెడులాగునఁ బిల్వ నూరకుం
టకుఁ గలుపించి, నేను మఱురే యటు నేయ, సబాష్పనేత్రగో
ళక యయి వెచ్చనూర్చినవెలందుకమో మెదఁ బాయ దెప్పుడున్.

తే॥ గౌసెన దొలంగునద్దంబుకరణి, మబ్బు
మఱుంగు దొరఁగినజాబిల్లిమాడ్కి, నీటి
పైకి వచ్చిన విరిదమ్మిపగిదిఁ, దలుపు
తెఱవ నెన్నఁడు దోచునో తెఱవ మోము? 116

ఉ॥ తెక్కలు గల్గినన్ నెగసి టిప్పున, నిక్కడ నున్నయట్టు లా
చుక్కలతేనిమండలము చుంబన మే నొనరించి వత్తుఁ గా;
గ్రొక్కునఁ, బాదలేవనము గల్గిన, నాహృదయంబు చల్లగా,
నక్కట! శీతశైలశిఖరాగ్రములం దమి వ్రాలి, వత్తుఁ గా. 117

ఉ॥ దుస్సహ మావియోగశిఖిధూమము పైకొనెనో, యహర్నిశం
బుస్సురు మంచు నేఁ దలఁచు చుండిన, నీశుభమూర్తి నాదుచే
త స్సనుదర్పణంబునను దాఁ గన రా; దకటా! తలోదరీ!
తెన్నగ దూరమందలిచెలిం గలఁ గాంతు రఁ; టెంతధన్యలో.

ఉ॥ తారకలార! యీవిరహితారకలున్ నిసి యెల్ల మీవలెం
గూరుకు లేనివై యిపుడు కూడను తెప్పల మాటుకో; విసీ!

మీరలు వేగఁబోక నిటు మిమ్ముమిను క్కనుకున్నిపాట్లతో
జాతెద రేల? వీనికడ జాగరణంబును నేర రాదొకో? 119

ఉ॥ అక్కట! పుట్టినింటి కిపు డంగన యేగినసందుఁ జూచి, నన్
జిక్కులఁ బెట్టుమన్నధునిచేతల కారట మెచ్చి, పాన్పునన్
బొక్కుచు వేగుదాఁక నిసిఁ బోయినపోకలఁ జూచి పోదురే
చుక్కలు! మీరు, నాటకముఁ జూడఁగ వచ్చినవారికై వడిన్.

చ॥ కలకలనవ్వునీమొగముఁ గన్గొనురాత్రులఁ బోలె, నివ్వుడున్
మెలతరో! నిద్ర లేమి నమమే కనుదోయికి; నైన శోభలోఁ
గలదు కొఱంత; నిక్క మిది, గల్వలు వెన్నెలతేనినన్నిధిం
బలెను దమిస్రలన్ నిదురఁ బాయవె! యొప్పవు గాక పోయినీ!

ఉ॥ అద్దము చేతఁ బట్టుకొని యాకసమందలిచంద్రుఁ బోలె, నీ
ముద్దులుమూటగట్టునగుమోమును నన్నిధి చేసికొందు నీ
వాద్దను లేక యున్న; నిసి నుల్లము నీయెడఁ ద్రిప్పి; యందు కో
ముద్దియ! సాక్షి యుగ్మమిదె, మూఁతయెఱుంగనికన్నఁజెందొగల్

చ॥ హృదయ! యహర్నిశంబు మదిరేక్షణపై వల పుండి నీవు పో
యెదుసరి, యామెయున్నయెడ; కెచ్చుగఁ గన్నులనశ్రుల్కారెడు
నిదురను వానిచెంతఁ ద్రుటి నిల్వఁగ నీయక పాడుచేసె, 'దే
మి! దళట! చెడ్డక్రోధి వన మెల్లను గాలించె నన్నపోలిక'.

ఉ॥ కోడిని బట్టి కూర కని కుత్తుక గోసిన దోస మున్నదే
యాడుచుఁ బాడు చిద్దటము హయిగఁ గూడి వసించురేయి, వా
యోడకకొక్కురోయని, యయో! త్రిటిలోనన, యిప్పుడే మొకో
యేడులుఁ బూడులుం గడవ నెంతకుఁ గూయదు ప్రాణనాయికా!

సీ. పంటికొద్దియు నొక్క పానంబుఁ జేసితి,

గంటి మాత్రము మోవిఁ గాన రాదు;

గాడంగఁ జనుమొనల్ గాఁగిలించితి వెదఁ,

గస్తూరి యంటుట గాన రాదు;

గిరిగింత లెన్నెని గొలిపితి కొనగోళ్ళ,
 గాయంబు నెఱుకులఁ గాన రాదు;
 తావిగందంబు నత్తరువుఁ బూసితి మేన,
 గమ్మనువల వేమి గాన రాదు;

తే॥ కోర్కీ తీఱంగఁ వేడ్క ననే గూడి తీవు;
 మానసంబున కూట గానరాదు;
 ఇంద్రజాలంబు మించిన దీవిధంబు;
 కన్ను విచ్చిన నీరూపు గానరాదు.

125

మ॥ కనకాంగీ! చిగురాకు గేరుచును, ధిక్కారించుచుం జక్కెరక,
 గన నొసీయధరంబు, మన్మదసత్పక్షాసన్నిపానంబు, నే
 గొనబుంగోయిలలీల, రాచిలుకబాగుం గాన రా నానుచున్,
 ఘనమోహంబున సంతలోఁ దెలిసితిం, గన్నీరు మున్నీరు గాన్.

ఉ॥ ఆమనియైంద్రజాలికుఁ, డనంగుడు పయ్యర యంగు నేయఁగా,
 మామిడికొమ్మకేల, నుమమంజరిపించియముం గదల్చుచుం,
 దా మధుపాళిరుంకృతులఁ దందన పాడుచు, దావిచొక్కునన్
 నామది మోహపెట్టి, లలనామణి! యెల్లడ నిన్నె చూపెడుక.

చ॥ కలదు గదా మతంబు, వెలిఁ గాంచుప్రపంచము మిథ్య; వాసనల్
 తలఁపునఁ బట్టి తోఁచు నటు దా మని, దానికి, దారుకాణగాఁ
 గలలను గాక, రాతిరి పగల్ వనులప్పును, నాదుడెందముం
 దలియలివేణి దూరగ గనంబు మ్రోల, విలాసభూషయై.

చ॥ ఎడఁద త్వదీయ మెట్టిదో యదృష్టము; జానుగ సానుగుణ్యపున్
 విడియపుఁజెల్పిచేత ద్విగుణీకృత మాభవదోష్టరాగ, మో
 వడఁతి! మదాత్మరాగమును బల్కిని దెచ్చెను దీమ మాచు నీ
 యడుగుఁజిగుళ్ళచెంత కిపు; డల్లనఁ బెంచెదోదాని, ద్రుంచెదో!

ఉ॥ పానుపునందు నొంటిగను బండుకొనంగను, రేయి నా కయో!
తానద్రీయామయయ్యు, నయతప్రహరాయతయయ్యెడుం జెలీ;
యేను వియోగసాగరము నీగతి నీదుచు నుండఁ, బై గనీ
వానలు, గోరుచుట్టువయి భారపురోఁకటిపోటు లన్నటుల్. 130

ఉ॥ అంబుధరంబు నీతులు, మపాంగనిరీక్షణముల్ మెఱుంగు, లైం
ద్రం బగువిల్లుభూ), పమృతధారలు వాక్కులు, నై ననాదుడెం
దం బనుచాతకంబునకుఁ, ద్వద్విరహంబు నమాగమంబె ఘ
ర్మంబును, వానకారును, జమా విజయేందిర! మన్ననోరమా!

ఉ॥ కుంపటి, తేళ్ళపుట్ట, యుడుకుంబెన, మల్లులపేర్పు, రేఁగుము
ల్కంపలతోడ్లు, వేసఁగియెడారి, కటా! చలిచీమగుంపు, బ
ల్రంపపువాయి, సూదులకరండమునుం బెనుఁబాముచుట్ట, చె
ల్వంపుమిటారి నావిజయలక్ష్మీకి దవ్వగునాకు శయ్య రేఁ.

చ॥ ఒకపనిమీఁద నొక్క రొకయూరికిఁ బోయినయవ్వు, డచ్చటన్
మొకమెఱు కున్నవారిఁ గని ముచ్చట లాడక రాదు; చారుహ
ల్లకకుముదాసితోత్పలకలాపజలాశయ ముంగుటూరిలో,
ముకురకపోల నాయనుఁగుముద్దులగుమ్మకు భద్రమే! శశీ! 133

మ॥ మరుఁడా! నల్లెరుమీఁద బండివలె బల్మా టీపు నామీఁదికే
యరుడెం; తాకనకాంగిమీఁదను భవజ్ఞ్యర్థాటముల్ చెల్లవో!
విరి వాసీ విశిఖాలు నేలఁ బడ; న న్వేధింప; కె ట్టైనఁ, జ
క్కెరబొమ్మం గొనితెమ్ము; నావిజయలక్ష్మీన్ నీకు మేలయ్యెడున్

ఉ॥ గందపుఁగొండ నెత్తములఁ గాపుర ముండినబోయవాండ్రతోఁ
బొం దొనరించి, నేర్చితివి పో పవమానుడ గొప్పవిద్య; నీ
ముందఱు బాంధసంతతికి బొత్తిగ నిల్వఁగ రాక యున్నదే;
యెందుకు వారిమానధన మెల్ల హరించెదు దోపుకాడ వై.

ఉ॥ దక్కినపున్ సముద్రమును దాటిన దాటెనుగాక, మిక్కిలిన్
మక్కువతో లనన్మధువనంబున గంతిన గంతె గాక, వీఁ
డక్కట! మందు; డెక్కరణి నాపవమానకుమారుఁ బోలెడు? ;
నుక్కు వియోగుల౯ మిగుల నుక్కుగఁ జేయును సోకుదయ్యమై

చ॥ ఎదవయి నత్తమిల్లి తరుణీ! పురుడించితి ముందు కుందమున్;
హృదయములోనఁ దోచి యిపు, డే మిదికుంతమ వైతి? త్వద్రసా
స్పదనరళత్వ మెల్లఁ బరువత్వము నొందె వియోగ వేళ; హా!
మృదు వతితిక్ష్ణ మండు బుధు; లియ్యెడ నానుడితథ్యమేగదా!

చ॥ గుబగుబఁ గుమ్మినట్టు లగు గుండియ, లూపిరి పుచ్చభార మా,
నబల! వడంకుఁ, గాఁగు, నొడ, లాతెడుఁ గుత్తు, కెలుంగురాల్ప
[దున్,

నిబిడ మగు న్నిడూర్పు, గమనించినఁ గాఢులు తేలిపోవు, నీ
సాబగు మనంబునందలఁచి చూచినమాత్ర; నిదేమిమాయయో!

క॥ నుడివెదపు మధురవాక్కులు; .

కడకన్నలఁ బ్రేమ మొలుకఁ గాంచెద; వై న౯

బడఁతి! నినుఁ దలఁచుకొన్నను, .

గడగడ నాదేహ మేమొ కంపము నొందున్.

139

ఉ॥ కొండవిధంబునన్ బరు వగున్ హృదయంబునఁ జిత్త, దీని నో
యండజయాన! తోయఁదరమామరి యొంటు?; నీకు నాపయిన్
మెండుగఁ బ్రేమ యుండినను, మీటిన ఖం గనునీయెడందపై
కొండ లురంబుఁ జేర్చుమనుఁగుంజెలి! లాగదె యేనుఁ గేనుఁగున్!

చ॥ గడు వనునొడ్డు దవ్వులను గంటఁ బడన్, ధృతితో వియోగపుం
గడలిని నీఁదియీఁది చిరకాలము, డస్సినవాడ నొట, నో
వడఁతుక! చేరు వాకొలఁది బారము, భారము మేర మీఱుచున్
గడె యొకయేడుగా మదికిఁ గానఁగ నయ్యెడుఁ నియ్యెడన్ జెలి!

చ॥ ఇరు నెల లొక్కపక్షము నహించినదాన, విఁ కొక్కరేయి యీ,
విరహభరంబు సైపు మన, వెచ్చగ నూర్చెద వేమె? డెంగమా!
స్మరణకు వచ్చె, నిన్నుఁ బలుమా టిటు రేవును మా పటంచుముం
దర నడియాన పెట్టుటను, దద్విధమే యనుకొందు విప్పుడున్.

చ॥ పొదుఁగునఁ బాలుగోవునకుఁ బోలెను, డెందమ! పూటపూటకున్
బొదలెడుఁ బేమ జవ్వనికిఁ బూర్వము దా నుపభుక్త మాచునే
యది యిఁక వెల్లివాటు విరహంబున నం చనుకోకు; మిప్పుడున్
బొదుఁగునపాలె సాటి; యది బొం కన, నీతడ వేల బోటికిన్?

ఉ॥ పావడ వల్కు లాడ, జరబాజాలెపయ్యట జీరులాడఁ, గె
మోవిని లేతన వొలయుముద్దులమో మురింపఁ గల్వలన్,
గావరుఁ డైనసూనశరుగర్వము దూలిచి యేలఁ బాలులీ
లావతిఁ జొక్కి నావిజయలక్ష్మిని గాంచునదృష్ట మెన్నఁడో?

ఆ॥ వచ్చకప్పరంపుఁ బలుకులు వోలె, నా
కనులఁ జల్లనేయఁ గలవి యగుట,
భానురాంగి! నీవు వ్రాసినవర్ణముల్
సారెసారె కేను జదువుకొందు.

145

కీర్తిశేషురాలు కలకంఠకంఠి నాద్వితీయజాయ కోరఁగా
1878 సంవత్సర ప్రాంతమున రచించిన కీర్తన
కాళియమర్దనము.

కళ్యాణిరాగము—ఆదితాళము
నీలవేణీ! యాలకింపవే-కాళియమధనము.
లోలలోచన! మధురచరితమే॥

పల్లవి
శీలవంతుఁ డైనవరి-క్షిన్నరేంద్రునితోడఁ గరుణా
శాలియగుశ్రీశుకమహాఋషి-శౌరికథలను దెలుపు చిట్లనె॥నీ॥

చరణములు.

పాలుపెరుగుల బంతిచలుదులను-జెలికొండ్రుఁ దానును-
 మేలముల బంతంబు లాడును-భుజియించి కొండొక-
 కాలమున బలుఁడొకఁడు దక్కఁగను, దనతోడిగోవ-
 బాలకులు దను వెంబడింపఁగను-ముద మెవను బొదలఁగ-
 నాలమందలఁ దోలుకొని పెను-త్రాలు జాలుగ గరఁగ మురళీ-
 నాళములఁ బూరించుచును గో-పాలకృష్ణుం డడవి కేగెను
 || నీల || ౧

అడవిమెగముల వెడల నడఁచుచును-గడుమేపు లడరెడు-
 కడలకును గడుపులను ద్రోలుచును-నెడనెడనునటఁజిడు-
 గుడులు మొదలగునాట లాడుచును-నొకఁ డొకనిఁ గడవఁగఁ-
 బుడమి వడఁకఁగ వడిగఁ బఱచుచును-గడుదడవు వారీ-
 వడువునను నెండలను బడుటను-బడలి వడగొని యడుగు
 తడఁబడఁ-

దొడుకుగమితో యమునయందలి-మడుపునొద్దకు నొడలు
 నేర్చిరి || నీల || ౨

మడుగులోవలిజలము లెప్పుడును-గాళీయుఁ డనంబడు-
 పడగదారివిపానలంబునను-గళపెళ మటంచును-
 నుడుకుచును బొంగుచును నుండెడును-గావునను దానఁ
 దడిసి వీచెనుగాలి సోకినను-గడుపొడవునను దివిఁ-
 గడచిచనియెడుపక్షియైనను-దడయ కప్పుడయొడలుదెలియక
 నుడిసి యానదినడుమఁ బడిమడి-నెడును; గడమవి నుడవ
 నేటికి || నీల || 3

నీరువట్టున నరుదెంచిన-పసిగావుఁజిన్నికు
 మారు లావులు హరియు, మించిన-తోందరను దెలియఁగ

నేర కాకాళిందివంచన-యుదరంబులను ద
ద్వారిపూరిముచేత నించిన-నది యేమొ యపుడే
వీరు వా రన నేల? యానది-వారి గ్రోలినవార లెల్లను
సారసాక్షుఁడు దక్క, నిర్గత-సారులై హృతజీవు లయిరి.

॥ నీల ॥ ౪

ఎడలి యునులు కీలు పసచెడిన-మరబొమ్మ లోయన
నొడలు వడఁకుచు, బుడమిపయిఁ బడిన-తొడుకులను గొల్ల
బుతులను గని కరము నెయ్యమునఁ-దనయెడఁదలోపలఁ
బొడమి పొదలెడుకనికరంబునఁ-గృహండు నచ్చే
కుఁడు మహాత్ముఁడు దేవుఁడాశ్రిత-నులభుఁడగుటఁ గటాక్ష
వీక్షా

చ్చలనుధావర్షమునఁ దన్మృతి-చుడిపి పొగడఁగఁబడియె
నయ్యెడ ॥ నీల ॥ ౫

బ్రదుకఁ జేసినపిదప యదుకులుఁడు-శనహృదయమున నా
హ్రదమునను గాళియుఁ డనెనుఖలుఁడు-గలఁ డని యెఱింగి
కదిరి ముదిరినకినుక పెనఁగొనుడు-నీగూఢపాదము
మదము నదమద మైనఁ గా కెపుడు-ముద మొదవుచుమునా
నదియుదకమకలుషముగాది-య్యదనజంతునముదయమున కా
పద దొలంగ మదీయబలనం-పదను ఫణిఁ జదిపెద నటం
చనె ॥ నీల ॥ ౬

నీరజాక్షుం డటులు దలపోసి-త త్తీరనీవ
భూరుహారోహణము వెనఁ జేసి-పింఛంబుతోఁ గచ
భారమును దోరముగ ముడివేసి-కటిసూత్రమును దిగ
జాఱకుండఁగ మిగుల బిగఁ దీసి-నిజభుజముఁ జఱచి
(37)

దారునను గుప్పించి యవ్వను-ధారుహోగ్రమునుండి మడుపున
ధీరుఁ డయి గుబుఁబనిచాదము-బోరుకలఁగ గుబాల్ను

దుమికెను || నీల || ౭

దుమికి, కరపదతాడనంబులను-నమ్మడుఁ గలఘుతర
ఘుమఘుమధ్వనిఁ బొంగఁ గలఁపఁగను-గాళియుడు పూర్తా
రములు నిగుడఁగ నెగడి, కడువగను-వీడెవఁడో సంక్షో
భముగ నాహ్రదమునను నీఁదెకును-నొకడిమి యెఱుఁగఁడు
నిమిషమునను చుదీయవిషగహ-నమున భన్మము నేసి,

శమనుగ్ధ

హమున కనిచెద ననుచుఁ గఱచియ-ధముడు హరియెడలను

బెనంగొనె || నీల || ౮

కాటువడి నిశ్చేతనునిఁ బోలి-యగవడెడు కృష్ణుని
పాలు గనిగోగణము కడుజాలి-సంభారవంబులు
మాటికిని జేయుచును దృఢపాళిఁ-గొఱుకటలు మాని
చేటు వడి యుండంగ గోపాళి-యతిదుఃఖమున హా!
యేటిబ్రతు కామేటివన్నగ-మేటిలో మనసఖునిఁ గఱచెను
గాటముగ, రక్షకులు మన కి-చ్చోట నెవ రని సోలి

వ్రాలెను || నీల || ౯

వేగ్రతలకు వేగ్రకును మందలను-నయ్యెడను మహా
తృతములు గనఁబడెను ముందఱను-నది చూచి మిక్కిలి
భీతు లయి సందాదు లందఱును-ప్రీతాలవృద్ధన
మేఱు లయి డెందములు వందురను-గోవిందుఁ డెవ్వరి
చేత నేనియు గోవగోసం-ఘాతములతోఁ జిక్కెనో యని
కూత లిడుచును నడవి ఘూర్ణిలు-ఘోషమున ఘోషంబు

వెడలిరి || నీల || ౧౦

తరళమనములతోడ నట్టులను-హరిశరభకరిభీ
కరవనంబుల కరిగి చెట్టులను-నడుగుచును జనిచని
నురుచిరము లగునినుకఱిట్టులను-గోగోపబాలక
ఖురపదంబులనడిమిపట్టులను-హలకులిశముఖశుభ
కరనురేఖల నమరుమార్గా-భరణములు హరిచరణములు గని
నరణి యిదె యని యరయు చందఱు-నరయముగ నది

దఱియవచ్చిరి || నీల || ౧౧

వచ్చి తత్సరివంతరంబునను-నాభిలకాల
వ్యాళదీర్ఘ శరీరరజ్జునను-బంధింపఁగాఁబడి
చచ్చినట్టులు చెయువు లేమియును-లే కున్నవెన్నల
ముచ్చు గని కన్నీరు జాఱఁగను-గోపికలు నందుని
మచ్చెకంటిని బాదివికొని వగ-పొచ్చి కృష్ణా! నచ్చి

ప్రణామము

లిచ్చినారము వానిఁగొని నీ-వెచ్చటికిఁ బోయి తని యేడ్చిరి
|| నీల || ౧౨

అప్పు డడలునఁ గడుపు దరి గోయ-యశోద, నందను
తెప్ప లార్పక చూచి ధృతి పాయ-నాయన్న! నిన్నీ
డెప్పరపునప్పంబు పైన వేయి-ననుఁ దలఁచుకొంటివె?
చెప్పజేమిర? నీకుఁ బగ నేయ-చూహృదయముల నె
ల్లప్పుడును జగ మంత నీవే-యనుచునుందుము నీవు వోయిన
యప్పు డిది మాకేల? యని హృద-మందు నందఱు దిగఁ

దలంచిరి || నీల || ౧౩

మరణకాంక్షులు మనుఁగు చొరఁబాటు-వారలను జూచి
నరభనంబుగ బలుఁగు విచుఁ డీరు-మఱి మీఁదెఱుంగరు
గురుజనులు దైన్యమున కెడ మీరు-ధైర్యమున కిది యవ

నరము నిలునిలు: డనుచుఁ బలుమాటు..బోధించి యాఁగెను
నరశమతి నాతండు హరిదశ-నరి యెఱుంగును గాన, సోతట
నరసి జాక్షుఁ డటులు భక్తుల-నరయుటకు నిరుగడిమ

లుండెను || నీల || ౧౪

పిచ్చుటను హరి మేను వెంచుచును-నొక టొకటిగా భుజ
గమ్ము నావృత్తులును విడివడెను-నవు డేమి చెప్పుదుఁ
దమ్మికంటి తదీయపుచ్చమును-బట్టుకొని తకతెయి
ధిచ్చునుచు శతఫణము లదరఁగను-జరణద్వయాభర
ణమ్మలెల్లను గల్లుగల్లన-నెమ్మిఁ దాండవకేళి సలుప ము
దమ్మునను దేవతలు నుచువ-న్నమ్ము గురిసిరి పొగడి రంకలు

|| నీల || ౧౫

అటులు శృష్టఁడు నటన మాచుచును-చుండఁగను భుజగము
జొటజొటను ముక్కులను నోభులను-నొలికెడువిషముతో
దిటము చెడి మూర్ఛిలఁగ నేచ్చుచును-దత్సతులు మాపెని
మిటిని గావవె దేవ! నీయెడను-చితఁ డాచరించిన
యటమటము లపచారములు మి-క్కుటవుదయ తమియించి
యన న

క్కటిలుఁ జంపక నీవు బంధులుఁ-దటినఁ జలుకున విడిచి

పొండె || నీల || ౧౬

వ్యాశభీకువు లెల్ల నెల నెలను-ఫలభక్ష్యములు వు
తొళిమొదభులఁ దమకు బెట్టఁగను-ఫణు లడలుచును గరు
టాలమంతున కందుఁ బాలిడును-నే న ట్లిడమిఁ గా
తాళమున న న్నతఁడు డటుమఁగను-నది శరణుపొచ్చితి
బైలువడి నే బ్రదుక లే నన-జాలివడి మత్పాదచిహ్నితు
జోలికిని గరుడుండు రాఁ డని-కాళియుని వెన్నుఁడు

వెలార్చెను || నీల || ౧౭

ఆదరంబున దీనిఁ జదివినను-చాసినను విన్నను
 లేదు వారికి భయము విషయమునను-నని పలికి మెల్లన
 నీఁదుకొనుచును వచ్చి యొడ్డునను-దనుఁ జూచి యధికా
 హ్లాదమున బాష్పములు గురియుఁగను-చున్నట్టి నంజయ
 శోదలాదిగఁ గలుగుబలుఁగము, చుట్టు రాఁగను భద్రముగ వ
 డ్దాది సుబ్బారాయ వరదుఁడు మోదమున వేసెనట్లె జేరెను
 నీలవేణీ యాలకింపవే-కాళియమధనములోలలోచన మధుర
 చరితమే ౧౮ 116

—* నృసింహపంచాశిక. *

1908, సంవత్సరము డిసెంబరు నెల 21 తేదీన జెన్నరాష్ట్రప
 రిపాలకుఁ డయిన సర్. ఆర్థర్ లాలీప్రభువు గుంటూరుపురమునకు
 విచ్చేసెను. అయ్యనకాశవిశేషమునఁ దత్ప్రభునమ్మానసంఘపార
 జనులు తమపురమునకు నారాకనపేక్షించుట తటస్థించినది. నేనును
 బాసప్రార్థన మంగీకరించి ప్రభుగౌరవార్థము సంఘపక్షమునఁ గొ
 న్నివద్యములు రచించి సభాంతరమునఁ జదివి ముగియఁగల త
 త్పత్ర మధిపునకు సమర్పించితిని.

అట్లు నే నక్కడకుఁ జరిగినప్రయోజనము నెఱవేఱినతోడనే
 మరల రాజును హేంద్రవరమునకు రావలసినవాఁడ నయినను, దత్తా
 త్రయమున నూతనముగా నవ్వరమున స్థాపిత మైనగుంటూరుమండల
 కరగ్రాహిక చేర్చియుండు సీరస్తాదారుగా నున్నవారును, దత్తార్పము
 గోదావరీ మండలములోనిదిగా నెంచబడు గోవురుగ్రామము
 నివాసమైనవారును, నాకు మిగులఁ బూర్వపరిచితులును, విశేషించి
 పూర్వోక్తసమ్మానసంఘముచే నే నాహూతుఁడ నగుటకు హేతు
 భూతులు, నయిన ను॥ రా॥ రాచర్లను బృథ్వీరావుచతులుగారు తమ

నూతనమండలమునఁ జేరినదియు మండలరాజధానికిఁ జేరువనున్నదియు, నగు మంగళగిరి మహాక్షేత్రమునకుఁ, దత్కాలసంప్రాప్తమయిన ముక్కోటిపర్వదినమున శ్రీహంకాలనృసింహస్వామివారిని నందర్భివ మా రావులవర్తివేంకటాచలపతిరావు మొదలగునమక్కిందియుద్యోగస్థులతోడ నకుటుంబముగా నేగ బయలుదేలుచు సాదరముగా నన్నఁ గూడ నాహ్వానము చేసినందున, యాదృచ్ఛికముగాఁ దటస్థించినయమ్మహాలాభమునకు సంతసిల్లుచు వారిచి గలసియరిగి, తద్వివృతలనందర్భవమున నేత్రసాఫల్యము గావించుకొంటిని. పిచ్చుటఁ గొండ యెక్కి మేమగదట మగదలియాలయమున స్వామినమ్మఖమున నిలిచితిమి. నిలుచునంతన, తద్వేళావిశేషమో, స్థానవిశేషమో, నాయదృష్టవిశేషమో, కారణమేమో చెప్పఁజాలనుగాని, నాకప్పు డద్భుత మయిన యొకానొకయావేశము గలిగినది. మఱియు నప్పటికి దాదాపు పదునైదు వయసాఱుమాసములక్రిందట నాకు సంప్రాప్తమైనయేకపుత్ర వియోగశోక మాకస్మికముగా నత్తటి హృదయకుహరమున బగ్గున దరికొన్నది. ఎదుటఁ గనఁబడువేలుపు నృసింహమూర్తి యగుటయు గతించినపుత్రిఁడు ప్రస్తోదమూర్తి యగుటయునే, తదాకస్మికశోకాగ్నిప్రజ్వలనమునకు ముఖ్యకారణము. అప్పుడు మండుచున్నమాసనముతోడను, గాలువలుగట్టు కన్నీళ్ళతోడను, గద్గద మగు కంఠస్వరముతోడను, నాదురవస్థ గోచరింప రుడితిస్ఫురితము లయిన నృసింహస్తవపద్యములు కొన్ని తత్రిత్యభక్తజనములనయఁగము లశ్రుజలపూరితములుగాఁ జదువ దొరఁకొంటిని. పంచాశికలోనిచివర నాలుగుపద్యములు మాత్ర మప్పుడు రచించినవి కావు. ఇదియే నృసింహస్తవప్రస్తావము.

- క॥ శ్రీనాథ! శోణితము మును,
పానక మావెనుకఁ, గోలవా? “సరసుతికిం
బూనిననాలుకఁ బొగడెద
వా న!” న్నన కీపు; మంగళాద్రినృసింహః. 147
- క॥ పదొకండు పసిఁడికుండలుఁ,
బదొకొం డంతస్తు లున్నత్వద్దోపురమున్,
బదొకొండవకీలకపు
వ్యదినము చొరఁ గంటి; మంగళాద్రినృసింహః. 148
- క॥ కలఁ గరిపై నను నేఁ గను
ఫలమో, రజతహరిపీఠిఁ బ్రభుకుంజరు, మం
జులకుంజరనిభగిరి నిను,
నలరుచుఁ గనుఁగొంటి; మంగళాద్రినృసింహః. 149
- క॥ వీనుంగురూపునం గిరి
గానంగా నగుట బ్రమసి కాదేని, యిటన్
మానిమనోగుహ నిడునడ,
గానం గత మేమి! మంగళాద్రినృసింహః. 150
- క॥ స్థావరసరిత్యక్తులు
దేవరయాకార మాటఁ దెల్లము నేయున్,
గ్రావముపైఁ దావకమూ
ర్త్యావిర్భావంబు; మంగళాద్రినృసింహః. 151
- క॥ ఈయవతారంబున, భవ
దీయము లొనాముధములు, ద్విషదురువత్తో
పాయకరశాతనఖరము
లై యమళతఁ గొలుచు; మంగళాద్రినృసింహః. 152

క॥ కుటిలరిపువిపులవక్ష

స్తటిఁ దలఁపించినను, జెప్పఁ జాలఁ; గటా; యి
చ్చటు, త్వస్మృదుపదకమలా
భ్యటనమునకుఁ దగునె? మంగళాద్రిన్మసింహఁ.

153

క॥ నరులు మృగప్రాయత సం

చరించుటలు గాంచి, వారి శాసింపఁగ న
చ్చెరు వగునీరూపమున వి
హరింతునని యెంతు; మంగళాద్రిన్మసింహఁ.

154

క॥ కానిక నీకుం బెల్లపుఁ

బానకమే యనఁగ నేల? భక్తులు కల దే
దే నొకఁ డర్పింతురు; కొను
మా నాకవనంబు; మంగళాద్రిన్మసింహఁ.

155

క॥ నీనామము కలకండము

గా, నాకవనంబు విమలకమలము గాదా?
పానకమేతన్నేళన;
మానము చెవులార; మంగళాద్రిన్మసింహఁ.

156

క॥ గవి నిడి గుడపానక, మేఁ

జెవి నిడి నుడిపానకంబు, శీలిఁవగ, రెం
డవ దిత వనుకై వడిఁ, గా
యవె నీ వాద్యంబు? మంగళాద్రిన్మసింహఁ.

157

క॥ పోగు వడుఁ బుట్లతరబడి,

నీఁగకు నిలి యిడవు గుడము; నెవ రెం టిడినన్
దాగె దరయె పానక; మా
హా! గడుచిత్రంబు; మంగళాద్రిన్మసింహఁ.

158

క॥ నీకడుపున బడబాసల

మై కాఁక మఱుగఁగు; గాన నన్యహము ననం
భ్యాకములు పానకపుటే
ర్లాకడఁ బే రడఁగు; మంగళాద్రిన్మసింహః.

159

క॥ పానకమును దినదిన మీ

వానెఱుశంఖంబు దక్షిణావర్త, మరి
ప్రాణహరపాంచజన్యమ
యా; నన్యము గాదు; మంగళాద్రిన్మసింహః;

160

క॥ మొదట శిలాస్తంభంబున

నుదయించుటఁ బ్రియము శైల మునికికి నీ; కిం
దుదకము కఱ; వెటు మనుఁ బ్రిజి
హృదము బ్రసాదింపు; మంగళాద్రిన్మసింహః

161

క॥ నీ పున్న తావునను బ్రిజి,

నేవకుఁ గోటానఁ గోట్లు చేరుం, గానన్
జీవనతృణకాష్ఠసమృ
ద్ధావని గావలదె మంగళాద్రి? న్మసింహః.

162

క॥ తానము, పానము, పాకము,

పానక, మొనరింపఁ గవ్వపశుప్రిజి కెపుడున్
వానతతిఁ బోలె ధారల
నానందం బానఁగు మంగళాద్రి; న్మసింహః.

163

క॥ ముప్పదిబారలవగ్గం

బప్పులు చేదుకొన నూతి కఱ! యాముప్పల్
దప్పంగఁ జేరువకు నీ
రప్ప! రప్పింపు మంగళాద్రి, న్మసింహః.

164

(38)

- క॥ రా, వేంకటగిరిపతి నీ
 శోవెలకున్ మంగల ధనికులసాహాయ్యం
 బావహిలుటఁ ద్రివ్వించిన
 దావాపిం బోవు మంగళాద్రినృసింహః. 165
- క॥ సుదృఢరిపుహృదయగిరితట
 భిదురభవన్నఖరరోచి, వివిధభయధ్వాం
 తచివాకరకర, మెట నా
 కది తో డగుఁ గాక; మంగళాద్రినృసింహః. 166
- క॥ పెంపుడుఁజిలుకను దమపే
 రింపుఁ బలికించుకొందు; రిడుదురు ఫల; మా
 సాంపున నీ కందములఁ బ్రీ
 యంపడి నుడివెంతో? మంగళాద్రినృసింహః. 167
- క॥ గుంటూర్మచ్చున నను నీ
 గుంటికి రప్పించుకొంటి గురువత్సలతఁ;
 దంటయవతారమూర్తి వ
 టంటకుఁ దగియుంటి; మంగళాద్రినృసింహః. 168
- క॥ నుడిగించి పుత్రశోకము
 నుడిగింపఁగ నిరుడె “యావదుద్ధారక” యం,
 చడిగింతు నేడు దయతో
 నడఁగింపఁ గొఱంత; మంగళాద్రినృసింహః. 169
- క॥ ఇచ్చి కయికొంటి ప్రియము
 వచ్చినయేకాత్మజుని భవదృక్పాఖ్యున్;
 బిచ్చ మిడు కొడుకు నీపే
 రచ్చిటుతకు నిడుదు మంగళాద్రినృసింహః. 170

క॥ దానము సద్వస్తువు నిడఁ

గా నగుఁ, గొనరాదు మగుడఁ, గటకట! యాయు
ష్ఠీనుని మురు పొనఁగితి; మే
తొనందను నీవె; మంగళాద్రినృసింహః.

771

క॥ మరుఁ డెట్టు లై న, భాషా

వరుఁ డుండుట వెలితి లేదు ప్రిభువ; కయో! మ
ద్దురవస్థ యెఱుఁగవే? డయ
నరసి కొఱఁత దీర్పు; మంగళాద్రినృసింహః.

172

క॥ కీలాలము కీలము భూ

గోళఖగోళములఁ బఱపుగోరం గోఱన్,
బాలేందునిరుచిఁ జూపి మ
దాలోకమలర్తు; మంగళాద్రినృసింహః.

173

క॥ అగ్రమున దివ్యమంగళ

విగ్రహం నినుఁ దొలుతఁ గనినవిఘటిక నెఱుఁగన్,
జాగ్రత్తోన్వృష్ణ మొ, దే
వాగ్రణి! వివశతను; మంగళాద్రినృసింహః.

174

క॥ వెలిపట్టుగొడుగు, లిరుఁగెలఁ

కుల పీచోపులుఁ, గిరీటకుండలముఖభూ
షలు, గరుడవాహ, మెన్నఁగ
నలవియె నీతీవి? మంగళాద్రినృసింహః.

175

క॥ చేతాశపుఁబతిమను గాఁ

జాతున్ నినుఁ గనుల; నైనఁ జోద్యము, హృదికిన్
జ్యోతిర్మయుఁడుగఁ దోఁచి, మ
హాతమ మడఁగింతు మంగళాద్రినృసింహః.

176

- క॥ ఆంతరచిన్నూర్తి నిజ
స్వాంతములం గనుచు, విగ్రహార్చనమును ధీ
మంతులు గావించురు న
ర్వాంతర్యామి వని మంగళాద్రిన్మసింహా. 177
- క॥ ఈకుండలమకటాదులు
నాకొలఁదిని బట్టి నీకు నగలందున; గా
కాకాశభూవిభున కవి
యాకృము లగునె? మంగళాద్రిన్మసింహా. 178
- క॥ వెలుగుల నన్నిటి మ్రింగెడు
తలమానిక, మెల్లమేల్రతనములనెల వా
మొలనూలు, దివికి భవి కిడి;
తలుపెమె నీలచ్చి? మంగళాద్రిన్మసింహా. 179
- క॥ హేమంతం బుపహారము
హేమపుదామములసామి కిచ్చెనొ యనఁగాఁ
జేమంతి బంతినరు లిం
పా మెడ నీ వ్రాస; మంగళాద్రిన్మసింహా. 180
- క॥ నీ మంజుశకున్నగ్ధ
శ్యామలతను వనునవీనజలదంబునకున్
జేమంతినరము లొకయొలు
పా మెఱపులు గావె? మంగళాద్రిన్మసింహా. 181
- క॥ చతుర్థంబులఁ బూరుష
తతికి నిరంతరత నిచ్చుదాతవు గానఁ
జతురాయతబాహువులు ద
యతోధరించితివి; మంగళాద్రిన్మసింహా. 182

- క॥ భవదభయవరదహస్తము
లవి యూర్ధ్వాధఃప్రసారులై; యనిశముఁ గ
స్థవఁ గట్టినయట్టులు నా
కపు, చూటట నొసఁగు; మంగళాద్రిన్మసింహః. 183
- క॥ నీరూపము ధ్యానించినఁ,
బేరెంచినఁ, జరితములను వినినఁ, జదివినఁ,
నా తొపులకములకు నీ
రార ముద్రశ్రువులు మంగళాద్రిన్మసింహః. 184
- క॥ అవతారములం దుగ్రమె
యపుఁ గా కిది, భక్తశత్రుహరసద్యోభీ
ష్టవదాన్యము నాశ్రితపా
ణ్యవలంబము గాదె? మంగళాద్రిన్మసింహః. 185
- క॥ భ్రమరములటు పదకోకన
దములం దులసీదళములు త్వన్నామసహ
స్రము చెలఁగ వ్రాలుశుభసమ
యము పుణ్యులు గండు; మంగళాద్రిన్మసింహః. 186
- క॥ ప్రాప్తించికనుఖసమితిం
దీ పించుక లేదు; ననుఁ ద్వదీయమనోజ్ఞ
శ్రీపాదకమలమధులి
ద్వాప్యపారునిఁ జేయు మంగళాద్రిన్మసింహః. 187
- క॥ మచ్చెమ వై కచ్చపమై
యచ్చపుఁగొని వయి నిలిపి తడు గంటఁ గ నీ
కచ్చతురాగమధరధర
లచ్చెరువడ బుధులు; మంగళాద్రిన్మసింహః. 188

క॥ తిర్యగవతారముల కీది

పర్యవసానం బటన్నభావము నరసాం

కర్యంబునఁ బ్రకటించితి;

వర్యాంత్రచ్చేది ! మంగళాద్రినృసింహః.

189

క॥ కడపటిసంధ్యారక్తిమ

నుడువతికళ చదలఁ బోలె, నురురక్తాక్ష

ద్విదురఃఫలకంబున సాం

పడరదె నీసఖము? మంగళాద్రినృసింహః.

190

క॥ భూమి రజఃకణికాకృతి,

వ్యోమం బళిరీతిఁ, బత్పయోజములకుఁ గా,

వామనుడ వైతి, వదితి మ

హముని యుప్పొంగ; మంగళాద్రినృసింహః.

191

క॥ నీ వది సార్థకాఖ్యము

గావింపఁ దలంపు గొంటి కాఁబోలు; జనుల్

నేవింప వచ్చునంతనె

యావహిల్కు శుభము; మంగళాద్రినృసింహః.

192

క॥ కొండంతయాన, దేవర

కొండను నకుటుంబ మెక్కఁ; గోరిక చక్కం

బండింపు; మనంతబ్ర

హ్మండస్పృశనకర్త! మంగళాద్రినృసింహః.

193

క॥ పూపను దోఁపించితి; ఫల

దూపము నరి నేఱుపటిచి పోవఁగదె కృపా

కూపారా! నిరపాయత;

నావన్నశరణ్య! మంగళాద్రినృసింహః.

194

క॥ వినువక నానంపార్థన
నసిగా విని నళను నీ వొనఁగిననుతునకున్
లనదీశ్వరప్రసాదా
ఖ్య నలిపి కృతి నైతి; మంగళాద్రిస్మసింహః. 195

క॥ భవదవ్యాజకృపానం
భవనరవుత్ప్రస్థముగఁ ద్వద్దిరికిన్ న
త్యవతీపూర్ణానహితం
బవశ్య మరుదెతు; మంగళాద్రిస్మసింహః. 196

క॥ వసురాయవిరచితం బీ
స్మసింహపంచాశి కాఖ్యకృతి రవిచంద్రీశ్
వసుధ గలంతటికాలం
బన మెనఁగ్ నిలుపు; మంగళాద్రి! స్మసింహః. 197

తే॥ బ్రతికినన్నాళ్లుఁ దావకపాదసేవ,
పావనం బైవనిర్దైన్యజీవనంబు
మమత యుడుగుననాయాసమరణము తుది,
దేవ! కారణమునఁ బ్రసాదింపు వరము. 198

చ॥ వవ లెటు నంచరించినను, బండుకొనం జరునల్లు మాపటన్,
భవహరు నీశు నిర్మలమనంబునఁ దల్పుమ భద్రీవిద్రీకై,
తవిలి ప్రపంచయాత్ర బహుధా జరిగించిన జీవితంబునన్,
భవదవసానవేళ భవబంధహరున్ మది నిల్పు మర్త్యుఁడా! 199

తే॥ వివిధవిషయప్రసక్తిని వేటువేటు

తేటల రచితంబు లై పద్యములు కూర్పఁ

బడినవనురామచాటుప్రబంధమందుఁ

పంచమము తుది స్వలిషయప్రకరణ మిది.

200

